

87

revue **PROSTOR**

společnost

politika

kultura

umění

*Norská inspirace:
kultura občanského života
v česko-norském dialogu*

Milí čtenáři,

otevíváte publikaci, která vznikla jako součást projektu „Norská inspirace – kultura občanského života v česko-norském dialogu“, podpořeného v rámci Finančních mechanismů EHP/Norska (Blokový grant – Fond technické asistence). Celý projekt realizují Nadace občanské společnosti a Norský helsinský výbor. Oba partneři zastávají významnou pozici v neziskovém sektoru a už léta úzce spolupracují s představiteli občanské společnosti ve svých zemích.

Celkovým cílem projektu je snaha o rozvoj česko-norského občanského i kulturního dialogu, zachycení inspirativních myšlenek a podnětných pohledů na současnou norskou i českou společnost a kulturu, příspěvní k výměně poznatků a zkušeností z různých oblastí společenského, politického a duchovního života, se zvláštním zřetelem na úroveň a fungování občanské společnosti v obou zemích (tematizovány jsou otázky rozdílného historického vývoje, problémy v uplatňování hodnot občanské společnosti, odlišný vztah státu a politické moci k občanské společnosti apod.). Hlavním výstupem projektu je tato publikace, která byla vydána ve spolupráci se Sdružením pro vydávání revue PROSTOR jako zvláštní „norské“ dvojčíslo.

Prostřednictvím této publikace jsou do projektu zapojeny přední české a norské autority, sociologové, publicisté a esejisté, propagátoři česko-norských vztahů (překladatelé literatury – nordisté a bohemisté, čeští krajané žijící v Norsku, Norové žijící v České republice, představitelé neziskových organizací, občanského života a další autoři). Publikace bude cenným zdrojem informací o probíhajících veřejných debatách v Česku a Norsku, o citlivých ekologických tématech a civilizačních otázkách, které klademe sobě, Evropě i světu, a stane se tak výrazným impulzem k dalšímu sblížení dvou zdánlivě odlehklých kultur, zemí a lidí.

Navázaná spolupráce s partnerem a s autory příspěvků už vytvořila bázi pro další možnost diskusí, setkávání a výměnu informací. Doufáme, že šíří a pestrostí témat i reprezentativností autorů bude tato publikace ojedinělým příspěvkem k rozvoji česko-norských styků v oblasti kulturního, společenského a občanského života vůbec.

Vanja Bentsen Kleven
Bojan Šuh

Norský helsinský výbor (NHV)

Norský helsinský výbor je nezisková organizace, jejímž cílem je podpora dodržování lidských práv, a to jak na národní, tak i mezinárodní úrovni. Práce NHV je založena na přesvědčení, že aktivní podpora dodržování lidských práv občanskou společností je nutnou podmínkou toho, aby lidská práva byla garantována státy na celém světě.

Činnost NHV je založena na Helsinské deklaraci, kterou na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, konané v roce 1975 v Helsinkách, podepsalo třicet šest evropských a severoamerických států. Dle této deklarace je dodržování lidských práv klíčovým faktorem rozvoje míru a porozumění mezi národy. NHV se soustředí zejména na Evropu, Severní Ameriku a středoasijské země.

Činnost NHV nezávisí na převažující ideologii či politických systémech v těchto zemích, výbor dodržuje politickou neutralitu. Mezi hlavní oblasti jeho činnosti patří:

- Monitoring a dokumentace dodržování lidských práv

Prostřednictvím monitoringu a dokumentace problematických oblastí dodržování lidských práv v jednotlivých zemích NHV tyto případy zviditelňuje; klade přitom velký důraz na občanská a politická práva včetně svobody projevu, náboženského vyznání, sdružování a shromažďování. Výzkum v terénu a blízka spolupráce s klíčovými aktéry občanské společnosti jsou hlavními metodami jeho práce.

- Podpora demokratických procesů

Sdílením znalostí a finanční pomocí podporuje NHV místní iniciativy, zaměřené na rozvoj občanské společnosti, veřejných institucí a nezávislých médií. Fungující občanskou společnost považuje NHV za nutnou podmínku rozvoje demokracie ve společnosti.

- Vzdělávání a šíření informací

Prostřednictvím vzdělávání a šíření informací o demokracii a lidských právech, mezinárodním právu a multikulturním porozumění upozorňuje NHV na porušování lidských práv a podporuje jejich dodržování.

- Účast na mezinárodních procesech

NHV se také prostřednictvím účasti na různých mezinárodních procesech, setkáních, konferencích apod. snaží ovlivňovat vlády a mezinárodní organizace, aby lidská práva pojímaly jako svoji prioritu.

Nadace rozvoje občanské společnosti (NROS)

Tato nadace (NROS), v České republice jedna z největších, již téměř dvacet let pomáhá v naší zemi rozvíjet občanskou společnost a neziskový sektor. Od svého založení podpořila téměř 4500 projektů částkou překračující 1,5 miliardy korun. NROS poskytuje nadační příspěvky v rámci jednotlivých grantových programů, jak ze zdrojů Evropské unie a Evropského hospodářského prostoru (EHP), tak i ze soukromých individuálních či firemních zdrojů. Má dlouholetou zkušenost s administrací evropských programů (Phare, Transition Facility, Globální granty z Evropského sociálního fondu a Blokovaný grant pro NNO z Finančních mechanismů EHP/Norska). NROS je jedinou nestátní organizací v ČR, která vlastní certifikaci EDIS na správu a rozdělování zdrojů z EU. Rovněž se podílí na pořádání nejznámější české veřejné sbírky: Pomozte dětem!

Vizi NROS je společnost odpovědných, aktivních jednotlivců, občanů, kteří jsou schopni sami nebo v dobrovolně vytvářených společenstvích vlastní iniciativou ovlivňovat věci veřejné a upevňovat demokratické hodnoty ve společnosti, občanská práva a svobody, prosazovat toleranci a projevovat solidaritu a podporu sobě navzájem.

Posláním NROS je podpora organizací občanské společnosti, přispívajících k prosazování společenské odpovědnosti, upevňování občanských práv a svobod, tolerance, principu rovnosti a solidarity. Nadace jako celek tuto roli plní tím, že tyto organizace financuje, propojuje, slaďuje jejich zájmy a zajišťuje vzdělávání a výzkum, neboť existenci silné a nezávislé občanské společnosti považuje za důležitou podmínku udržování demokratických hodnot nejen v České republice, ale i v celoevropském měřítku.

Mezi prioritní oblasti podpory patří:

- Rozvoj občanské společnosti a neziskového sektoru jako celku
- Dodržování lidských práv a podpora zapojení menšin do společnosti
- Programy zaměřené na děti a mládež
- Rozvoj a prohlubování evropské spolupráce

fotokoláž Miroslav Huptych

o b s a h

Milan Hanuš: Racek Terje a severní Arkádie 9

n á z o r

Miluše Juříčková: Norsko jako představa 11

Gunnar M. Ekeløve-Slydal: Norské bohatství a tradice rovnosti 17

p o z n á m k y a k o m e n t á ř e :

Eduard P. Martin: Umění nebýt vzdáleným národem 25

Petr Placák: Povinnost norského krále 27

Mats Braun: Česká politika očima Skandinávce 29

Milan Smrž: Norsko může pomoci Evropě
k bezatomové budoucnosti 33

Karel a Libuše Janákoví: Norsko-švédské stýkání a srovnávání 36

Jiří Sláma: Muzeum ropy jako symbol 39

Magdalena Šluncová: Norové v Praze aneb Glosy povahopisné 42

Jan Košler: Věda žije na severu 45

Milan Smrž: Lidé naděje – o alternativní Nobelově ceně 48

Eva Bakkeslett: Rybí prsty a „Pizza Grandiosa“ 51

d i s k u s e

Norská a česká cesta k neziskovému sektoru a občanské společnosti

Birgitte Brekkeová: Norská cesta 53

Hana Frištenská: Česká cesta 60

p o l e m i k a

Nina Witoszeková: Pamflet o nejlepší zemi na světě 69

Terje B. Englund: Ryba smrdí od hlavy – o korupci v Čechách 82

k o n f r o n t a c e

„Norský sen“ aneb Výhody, rizika a úskalí náhlého zbohatnutí 87

Thomas Hylland Eriksen, Jan Hájek, Tomáš Vrba

příběhy

*Miluše Juříčková: Příběh Amal Adenové
je příběhem současného Norska 105*

stati a úvahy

*Janne Haaland Matlaryová: Úpadek společnosti
– o norské společenské morálce 111*

Mats Braun: Norsko – příliš moderní pro Evropu? 122

*Jarka Vrbová, Kristin Kilstiová: Knausgårdův soukromý veřejný boj
aneb Událost nejen literární 127*

esej

*Tomas Espedal: Cestou na Grotleské písky
aneb Umění nespoutaného a poetického života 135*

Michael Konůpek: Můj norský exil 139

myšlenkové proudy

*Per Espen Stoknes: Na téma klimatických změn
aneb Nastane brzy apokalypsa? 147*

dokumenty

Stanislav Brouček: Český exil, emigrace a krajané v Norsku 161

*Život Milady Blekastad-Topičové
ve vzpomínkách Madly a Ludvíka Vaculíkových 167*

excerpta

Per Ingvar Haukeland: Perspektivy krajinné ekonomie 173

Jiří Zemánek: Inspirace hlubinnou ekologií Arna Næsse 182

fejton

Romana Křenková: Vyhneme se malströmu? 187

Eduard P. Martin: České fondy 191

reportáž

- Radim Pospíšil: Osloven Oslem a Severem* 195
Tereza Kuldová: O Norech, jedné univerzitě a pivním stanu 203

náš rozhovor

- „Literatura střední Evropy je pro nás zneklidňující a magická...“
(Rozhovor s nakladatelem *Gunnarem R. Totlandem*
a editorkou *Elisabeth Skjervum Holeovou*) 209
„Lidé si tady tykají a nepotřebují dozor...“
(Rozhovor s českým krajanem v Norsku,
zakladatelem Camphillu České Kopisty *Petrem Nejtkem*) 215

anketa

- Norové o Česku a Čechách 221
Erlend Hella Matre, Katrine Lundgrenová,
Thor Henrik Svevad, Edvard Hoem

kultura

- Básně *Jana Erika Volda* 231
Jarka Vrbová: Tajemství úspěchu norské literatury 241
Kristin Kilstiová: Nesymetrický vztah
(poznámka literárně srovnávací) 248
Jomar Hønsi: Po stopách Josefa Švejka aneb Črta topografická 250
Lenka Popelová: Genius loci Christiana Norberga-Schulze
aneb Zasažení Prahou 256
Zdena Mejzlíková: A loď se potápí 259
Stanislava Přádná: Po stopách národní identity Liv Ullmannové 264
Jan Pohribný: Putování rituálními krajinami Severu 270
„Čeští krajané vychovali novou generaci norských hudebníků...“
(Rozhovor s klavíristou *Jiřím Hlinkou*) 283

povídka

- Andreas Engh Seland: Druhá láska* 287

fotokoláž Miroslav Huptych

úvodník

Racek Terje a severní Arkádie

Při našem redakčním putování po norských městech, horách a fjordech nám byl průvodcem Terje Bjørnesøn. Přivítal nás radostným pokřikem na parkovišti před Oslem. Než přistál na kapotě naší oktávie, několikrát zakroužil a pobaveně sledoval lidské hemžení. Létal nad zemí, kterou si nově příchozí představovali jako severní Arkádii: lidé zde žijí podobně jako rackové v prosperujícím a soudržném Hejnu, za každé sousto rádi zaplatí daň, cítí sepětí se silami Přírody, se slanou vůní moře, s hořkosladkým pachem ropy a bohatstvím nadosah. Vtom se nad námi ozvalo racčí: krijé, krijé! Terjeho žlutonozí, stříbřití a bouřní druhové se tolik nesmějí, ale Terje je od přírody chechtavý, zvláště setká-li se s takovými představami!

Že je všechno trochu jinak, nám začalo docházet, když v prvotřídním hotelovém pokoji chyběla skříň. „Jiný kraj, jiný mrav,“ zamrkal na mě z okenní římsy Terje. „Musíš si zvyknout na odlišnost. Třeba muži tady ve dveřích nedávají přednost ženám, a vědí proč.“ Zvláštní Arkádie, krouším hlavou. „A proč tedy?“ „Protože ženy o takovou přednost nestojí, chtějí rovné postavení v Hejnu a mají ho.“ V kavárně jsme marně čekali na obsluhu, až nám po chvíli svitlo, že je to jako u racků, každý se obslouží sám. Rovné postavení zde nechtějí jen ženy a rackové, ale i číšníci! A když jsme při prohlídce Osla i Bergenu procházeli prázdninově ospálými ulicemi, viděli jsme, jak hlavu každé velké osobnosti odlité do bronzu zahřívá některý z Terjeho přátel, kteří tu posedávali na sochách i kandelábrech. „To aby hlava žádné uctívané veličiny, ani ta králova, nerostla až do nebe, tady si to obyčejní lidé nepřejí!“ vesele křikl náš průvodce.

Zato ve stavangerském přístavišti bylo rušno, tankery přivázely „úlovky“ z mořských naftových polí a Terjeho druzi si je pletli

s rybářskými loděmi, na nichž bylo vždycky něco k snědku. Jiní kroužili nad monstrózní budovou ropného muzea a svými křídly vytvářeli dojem, jako by z této chlouby severní Arkádie vystupovala svatozář. Uvnitř muzea mohl návštěvník na maketě ropné plošiny ovládat těžební věž nebo vstoupit s pomocí 3D brýlí do batyskafu a na mořském dně sváťet plynové potrubí. Svět jako stvořený pro malé i velké děti všeho věku.

Ale ne pro Terjeho. Život v příliš civilizovaném Hejnu, u moře plného oranžových medúz a obřích tankerů, jej už netěšil. Zamířil k vzdáleným útesům nazývaným Lofoty. Vznesl se, zapleskal radostně křídly a dal jasně na srozuměnou, že *severní Arkádii vidí nejlépe racek, který vzlétne nejvýš a dolétne nejdál.*

Díky, Terje Bjørnesøne Racku, a na shledanou v zimní Praze na Vltavě!

Šéfredaktor

(Volně inspirováno povídkou Richarda Davida Bacha Racek.)

fotokoláž Miroslav Huptych

Norsko jako představa

Miluše Juříčková

*Vysokoškolská učitelka a překladatelka Miluše Juříčková (*1956) vyučuje norštinu a skandinávskou literaturu na Masarykově univerzitě v Brně. V nakladatelství Doplněk vyšly její překlady Hanne Ørstavikové Lásky (2002) a Ve skutečnosti (2008), podílela se na překladu knihy známého norského sociálního antropologa Thomase Hyllanda Eriksena Tyranie okamžiku (2005). Autorka je členkou Mezinárodní asociace skandinávských studií a Společnosti Sigrid Undsetové v Lillehammeru. V roce 2003 byla jmenována Rytířkou Norského královského řádu za zásluhy.*

Naši studenti často dostávají otázku: Proč právě Norsko? Racionální odpověď možná neexistuje, možná se skrývá pod vrstvou obrazů, které podněcují naši fantazii, ale i naše očekávání jistým směrem. Fantazie zklamána být nemůže, očekávání ano. Vnímám Norsko jako svého druhu polyfonní text, který je dovršen až ve čtenářově mysli. Vnímatel registruje význam nebo chápe smysl podle momentálního nasvícení. A světlo je pro Norsko fenoménem snad nejpodstatnějším. Nekonečně proměnlivé, přítomné i nepřítomné světlo je Norsku metaforou času. Času i věčnosti. Kdo by si nepřál, aby i na věčnosti zůstalo slunce vždy nad horizontem? Norové však říkají, že když venku zavládne tma a jejich oči nejsou rozptylovány vnějškem, naladí se jejich srdce na vlny jakési vnitřní meditace.

Druhý domov

Myslím na ty, kteří vzhlíželi k Severu dávno předtím, než odkrytí nevídaných přírodních zdrojů katapultovalo tuto zemi z periferie přímo do středu dění. České představy o Norsku byly napájeny z mnoha zdrojů, možná uvedením nejdříve Bjørnsona a pak Ibsena v Národním divadle, možná knihami Arnošta Krause, zakladatele české skandinavistiky. Určitě zprávami polárních cestovatelů a badatelů, Griegovým klavírem, vjemy Munchovými. Norská a skandinávská literatura nás opravdu oslovovala a zasáhla, jak dosvědčují generace Masarykova a vzápětí i Těsnohlídkova.

„Nic platno, jednou se člověk musí podívat aspoň na některá místa na světě, kde je doma,“ píše Karel Čapek v oné snad nejznámější české *Cestě na sever*, ve svém snad nejvřelejším a nejhumornějším cestopise. A také v posledním – roku 1936 to neměla být jen turistická a tak trochu svatební cesta. Výprava napříč Skandinávií měla Čapkovi poskytnout příležitost k setkání s kolegy, možnost dosáhnout ve Skandinávii jisté publicity, vždyť byl již třikrát navržen na Nobelovu cenu, což se ostatně opakovalo i další roky až do jeho smrti. Marně; láska k severu zůstává často také krutě neopětována.

Konec unikátnímu recepčnímu proudu s díly Arna Garborga, Knuta Hamsuna a Sigrid Undsetové spolu s dalšími učinila až druhá světová válka. A začaly přibývat i zkušenosti z očí do očí, zvláště když se do dveří tlačily totalitní režimy a mnozí byli nuceni hledat úlomky bezpečí právě v Norsku.

Jméno literárního historika Pavla Fraenkla se objevovalo ve významných kulturních časopisech první republiky. Před nelidskostí Norimberských zákonů se ukryl v Norsku, do koncentračního tábora byl odvečen již jako občan nové vlasti, kam se po válce i vrátil. Kdo ví, zda by Arnošta Krause před smrtí v Terezíně neuchránil útěk do Norska.

Vždyť i mladý lékař Leo Eitinger, absolvent Masarykovy univerzity, snažící se po svém příchodu do Norska o záchranu českých židovských dětí, se musel skrývat v norských horách jako dřevorubec, a přesto německým okupantům neunikl. Po svém návratu z Osvětimi a Buchenwaldu pak posunul norskou klinickou psychiatrii na přední místo na mapě Evropy, především svými publikacemi o traumatologii, stresu v extrémních situacích a válečných konfliktech.

Následující jméno do řady zmiňovaných osobností příliš nezapadá – mladá dívka z proslulé pražské rodiny Topičů odešla do země fjordů za hlasem lásky. Milada Blekastadová se ze svého odlehlého domova pod nejvyšší horou Galdhøppigen marně pokoušela vytrhnout Milenu Jesenskou, adresátku Kafkových dopisů, ze spárů nacismu. A po válce se stala – jak dosvědčují pamětníci z období studené války – vytrvalou zprostředkovatelkou a rádkyní českých emigrantů, kteří přicházeli ve vlnách, jež kopírovaly politické peripetie střední Evropy; a země, kterou zvolili třeba z náhodného popudu, nebo s představou demokratické a tolerantní budoucnosti, jim dala šanci. Na oplátku v ní zanechali hlubokou stopu – v hudbě, v divadelnictví, ve výtvarném umění, ale i v řemeslném fortelu či vědě, a dokonce i v literatuře, jak dosvědčuje dílo Michaela Konůpka. Paní Blekastadová si přála zvrátit nepoměr „vzájemného čtení“. Její překladatelská činnost se stupňovala zvláště po Chartě 77: Vaculík, Klíma, Kundera... A jeden z jejích autorů, prezident Václav Havel, ji ocenil státním vyznamenáním „Medaile za zásluhy“ v roce jejích osmdesátin.

Velkorysost nejen literární

Přesto je evidentní, že dosažení spravedlivého poměru překladů z češtiny do norštiny nebo vyrovnání úrovně vědění o sobě navzájem, je nedosažitelné. Norské pobřeží vinoucí se dva tisíce kilometrů k severu je tváří obrácenou k Atlantiku, tedy mimo Evropu, a přestože je Skandinávie poloostrov, má mentalitu spíše ostrovní. Norové vydávali a vydávají především knihy svých autorů, soustavně podporují debutanty i představitele svých etnických menšin, překladová literatura – když nepočítáme angličtinu – tvoří jen nepatrný zlomek programu nakladatelských domů. U nás naopak odevždy platilo Šaldovo: „Žádná evropská literatura se neživí cizí krví tolik jako česká.“ A tak když se na scéně objevila NORLA (Norwegian Literature Abroad), instituce spravující státní subvence pro vydávání národní literatury na všech kontinentech, vlily norské státní prostředky nový život do žil překladatelům a nakladatelům v Čechách, a hlad byl veliký. Zkratka NORLA je pečeti na každém z oněch více než osmi desítek překladů, jež u nás vyšly od založení České republiky...

Ano, řeknete si, Norsko si velkorysost prostě může dovolit. Jenže kupříkladu zákonné ustanovení, že norský stát odkoupí pro

místní knihovny tisíc výtisků každé knihy vydané jako nekomerční projekt, se datuje od roku 1963 (ropa byla objevena 1969). Toto ustanovení, rozšířené v posledních letech na knihy pro děti a mládež, divadelní hry a dokonce i na nově vznikající poezii, znamená, že náklad ve čtyřmilionovém Norsku začíná tam, kde je pro nás horní hranice, neboť kdo se dnes odváží vydat více než tisíc výtisků?

A přesto: v současnosti zažíváme možná poprvé situaci, která nese rysy norského-českého partnerství. Granty Norských finančních mechanismů (EEA Grants) jsou v tisku i mezi lidmi běžně označovány jako „norské fondy“ – již od roku 2005 uvádějí v život významné projekty ve všech našich krajích. Ne, není to motiv z pohádky o hloupém norském Popeláčkovi, který se všemu navzdory vypravil spasit svět. Spíše je to jiná dimenze, kterou Norsko vstupuje do naší představy, a vůbec při tom nevdá, že se jedná o projekt evropské integrace. Ano, evropské integrace, třebaže Norsko zůstává mimo Evropskou unii. Proč vlastně, to dnes pořádně neví ani sami Norové, prostě tomu přivykli a navíc je jim vlastní tvrdohlavost, odkoukaná od všudypřítomných skal a balvanů, rozrytých kdysi ledovcem. Tato vlastnost se projevuje i v jazykové situaci: už 150 let tu vedle sebe existují dvě oficiálně uzákoněné varianty norštiny. Jejich užití není podmíněno geograficky ani sociálně, je výsledkem jisté osobní volby. Ani nevím, jestli ještě platí, že každý formulář nebo informační brožura musí existovat v obou (někdy k nerozeznání) blízkých variantách, ale nepřekvapilo by mne to, protože autonomie jedince je v Norsku více než cena, kterou za ni platí. A tak musí úřední korespondence přijít ve stejné variantě, v jaké byl napsán dopis občana, a na základní škole se vyučuje tak, jak si to rodiče jednou za čas sami odhlasují.

Obrysy partnerství

Žijeme v době, kdy každý, kdo si to přeje, může navštívit protější zemi a podívat se zblízka, jak lidé žijí, co je těší, co je trápí. Norské finanční mechanismy nabízejí cosi více – možná bychom to mohli nazvat setkáním v práci na společném díle. Prioritami této ostře sledované agendy jsou zdravotnictví a péče o dítě, rozvoj lidských zdrojů (tedy také školství a vzdělávání), ochrana životního prostředí, podpora udržitelného rozvoje a – uchování

evropského kulturního dědictví. Právě posledně jmenovaná kategorie představuje v české krajině přímo famózní zásah do stavební záchrany a rekonstrukce mnoha našich památkových komplexů. Vynechávám přívlasky oněch drahých míst a uvádím jen jména těch nejznámějších: benediktinský klášter Rajhrad u Brna, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, podzámecký areál v Telči, hradní komplex ve Strakoncích, venkovské poutní kostelíky rozeté na české i moravské straně Vysočiny, chrám Nejsvětějšího Salvátora v Praze. A také budova historické radnice ve Frýdlantu v Čechách – právě když se zaskvěla v plné kráse, byla zasažena katastrofální povodní letošního léta... Právem se lidé od nepaměti tráslí před strašlivými přírodními silami, které Norové označují za trolly – zlé obry, nikoli směšné skřítky z obchodů se suvenýry. Troll je i symbolem lidského nitra – dokud zůstává ve svém temném království, ohrožuje člověka na životě; na přímém, otevřeném slunci puká a rozpouští se jako sněhulák.

Ve všech oblastech „norských fondů“ podávají žádost o grant české instituce, které si však v Norsku musejí vyhledat partnery – vědecké ústavy, školy, místní správu, ekologické a humanitární organizace –, a ukazuje se, že najít pochopení a odezvu na norském břehu vůbec není snadné, skoro by člověk uvěřil, že je jednodušší uvolnit materiální prostředky než projevit vstřícnost, spřízněnost a ochotu. Inu, tyhle vlastnosti asi z mořského dna neprýští...

Norové se možná diví, že Češi nechtějí jen přijímat, ale že chtějí i spolupracovat. Chudý prý bohatému nevěří, ale tady to bylo (a leckdy ještě je) naopak. I tohle svědčí o zašmodrchané historii vzájemných vztahů mezi Nory a Čechy. Za komunismu jsme kolem sebe kroužili jako v zakletém lese, mezi námi neviditelný Křivák-Okola [postava z Ibsenovy hry *Peer Gynt* – pozn. red.], bránící v cestě, neproniknutelný a hrozivý.

Jako v zrcadle

Možná by se dalo říct, že Norsko bylo dosud spíše jako okno směrem ke krajinám divoce dramatickým nebo s výhledem na mořskou hladinu s lodí plující tam, kam už oko nedohlédne. Třeba se okenní tabulka promění v zrcadlo, v němž poutník spatří vlastní obrysy. Už Šalda napsal, že není třeba přebírat vlivy, důležitější je učinit cizí svým, přetavit duchovní statky druhého

ve své. A v zrcadle se jasně ukazují problémy, které nejsou české nebo norské, ale jsou to problémy všech, celé Evropy i světa. Ekonomická a ekologická krize, přesídlenci hledající nový domov, změt hlasů mnoha kultur, ale i mládež toužící unikat jakýmkoli prostředky.

Norové neoplývají historickou architekturou, proto vždy obdivovali historické památky – ty české teď pomáhají přivádět k novému životu a důstojnému majestátu. Češi byli vždy okouzleni norskou přírodou a životním stylem – nyní poznávají takřka zevnitř metody používané k jejich udržení, ale i nejasnosti koncepcí zaměřených k budoucnu.

Přiznávám se, že se studentů na jejich motivaci nikdy neptám. Věřím totiž v něco jiného než v motivaci neinformovaného. Ne proč jsi to chtěl, ale proč ses tomu doopravdy věnoval a jestli ti to něco dalo – to je pro mne podstatné. Jestliže se s Norskem navzájem „čteme“, pak je důležité, abychom se i citlivě interpretovali.

Zákon Jante zní:

1. *Nebudeš si myslet, že jsi někdo.*
2. *Nebudeš si myslet, že znamenáš stejně hodně jako my.*
3. *Nebudeš si myslet, že jsi chytřejší než my.*
4. *Nebudeš si namlouvat, že jsi lepší než my.*
5. *Nebudeš si myslet, že víš víc než my.*
6. *Nebudeš si myslet, že jsi víc než my.*
7. *Nebudeš si myslet, že jsi k něčemu dobrý.*
8. *Nebudeš se nám smát.*
9. *Nebudeš si myslet, že někoho zajímáš.*
10. *Nebudeš si myslet, že nás něco můžeš naučit.*

Zákon Jante zformuloval norský spisovatel Aksel Sandemose v knize Uprchlík kříží svou stopu (En flyktning krysser sitt spor).

Zákon má podobu deseti přikázání a v myslích nejen Norů se usídlil jako výraz lidské zloby a tyranizujícího tlaku většinové společnosti na jednotlivce. Podle autora je Zákon Jante vrozený.

Norské bohatství a tradice rovnosti

Gunnar M. Ekeløve-Slydal

*Editor a publicista Gunnar M. Ekeløve-Slydal (*1962) působí v současnosti jako zástupce generálního tajemníka Norského helsinského výboru. Zabývá se problematikou lidských práv a demokracie, zejména v zemích střední a východní Evropy, a připravuje na toto téma publikaci. V Norském helsinském výboru se zaměřuje na projekty ve střední Asii, aktivity spojené s mezinárodním trestním právem, projekty norské a turecké.*

Následující stať, kterou z norštiny přeložil Yngvar Brenna, vychází v redakční úpravě.

V první polovině 20. století patřilo Norsko v Evropě k průměrně ekonomicky rozvinutým zemím. Mělo však dostatek vodních zdrojů, nerostného bohatství, rozsáhlý rybolov, kromě velmi rozvinutého lodního průmyslu i některá další odvětví s vyspělou technologií a díky tomu směřovalo k prosperitě ještě před objevením bohatých nalezišť ropy v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Ropný a plynářský průmysl byl jen třešničkou na dortu i tak pozitivního hospodářského vývoje a poskytl zemi zcela nové možnosti. Ale může takový rozvoj blahobytu přežít současně i norská tradice rovnosti?

Rovnost versus bohatství

V polovině devadesátých let 20. století bylo Norsko druhým největším vývozcem ropy na světě. Od té doby sice na žebříčku kleslo, nicméně stále patří mezi nejvýznamnější světové producenty ropy. Na rozdíl od mnoha jiných zemí s bohatými přírodními zdroji se Norsku podařilo příjmy rozdělit tak, že z nich těží velká část společnosti. Kromě toho panuje politická shoda v tom, že velké příjmy mají prospívat i budoucím generacím. To je také jeden z důvodů, proč byl v roce 1990 založen *Státní ropný fond*, který se dnes nazývá *Státní důchodový fond v cizině*.

Zároveň bylo založení fondu vyvoláno obavami ekonomů z přílišného utrácení „ropných“ peněz, jež by narušilo rovnováhu norského hospodářství a vedlo by k přehřátí ekonomiky

a oslabování ostatních průmyslových odvětví. Takovému trendu se přezdívá *holandská nemoc*, s odkazem na situaci v Nizozemsku v sedmdesátých letech 20. století, kdy se zde příjmy z ropného průmyslu rozplynuly ve veřejném sektoru, zatímco mnohé průmyslové podniky ukončily výrobu.

Založení ropného fondu souvisí i se základními hodnotami norské společnosti. Existuje v ní například silné přání, aby se možnosti, které tyto příjmy přinášejí, využívaly ve prospěch celku. A jak už bylo řečeno, myslí se přitom i na budoucí generace. V roce 2006 byl zmiňovaný *Státní ropný fond* přejmenován na *Státní důchodový fond v cizině* – stojí za tím snaha o pokrytí vyšších nákladů na důchody v budoucnu, kdy v Norsku výrazně vzroste počet starých i stárnoucích obyvatel. Tím by měl fond budoucím generacím ulehčit situaci.

Byly také stanoveny etické směrnice, určující typy podniků, do nichž smí fond investovat. Například je zakázáno investovat do zahraničních společností, které porušují lidská práva nebo zodpovídají za vážné poškození životního prostředí.

Situace v Norsku v tomto ohledu ostře kontrastuje s některými dalšími evropskými zeměmi, které také vděčí za své příjmy ropnému průmyslu. I když ropný fond založily země jako Rusko nebo Ázerbájdžán, tamější situace je zcela odlišná. Z příjmů plynoucích z fondu těží zejména politická a hospodářská elita, která má navíc tendenci eliminovat anebo radikálně potlačovat politickou konkurenci.

Mám za to, že mezi hlavní důvody, proč byl vývoj v Norsku tak příznivý, patří silná tradice *rovnosti*, na niž navazují ve svých programech jak levicové, tak pravicové strany. Norská politika je v tomto směru možná nudnější než politika v jiných zemích, protože mezi různými stranami politického spektra panuje velká míra konsenzu ohledně různých společenských problémů, zahraniční politiky i spravování obrovských příjmů z ropného průmyslu.

Nicméně podstatné nuance existují. Například zatímco strana *Høyre* je liberální vůči živnostem a průmyslu a usiluje o omezení sféry podléhající státní regulaci, silně sociálnědemokraticky zaměřená *Dělnická strana* jistou míru státní regulace naopak prosazuje. Jedinou stranou, která tradičně zaujímá restriktivní postoj vůči utrácení příjmů z ropy, je *Strana pokroku*, ale dosud tento názor neprosadila. K spravování těchto zdrojů se zavázaly i norské úřady, a to je závazek, z něhož je těžké se vyvléct.

Severský model

Často se mluví o severském modelu silného sociálního státu, kladoucího důraz na to, aby se co nejvíce lidí mohlo angažovat ve společnosti (podle zásady „všichni musí být začlenění“) a aby fungoval systém podpor, příspěvků a přídatků pro ty, kteří neuspějí (z důvodu nemoci, nezaměstnanosti atd.). Je to model protikladný k neoliberálním postojům a k tomu, co lze nazvat „surovým kapitalismem“, v němž se má stát stáhnout a zodpovědnost přenechat iniciativě jednotlivce a volné konkurenci.

V rámci severského modelu je také prostor pro silnou konkurenci, ale je omezený. Nejdůležitějším rysem tohoto modelu je fungující systém podpor, příspěvků a přídatků, jako např. podpora v nezaměstnanosti, přídatky na děti, nemocenská, přídatky na školení a rekvalifikaci.

V dobách hospodářského poklesu se často vzedme vlna debat o tom, jestli má stát na takovýto systém peníze a zda takový systém nezpůsobí, že bude obyvatelstvo méně motivováno k hledání práce a vlastního řešení svých problémů. Tato témata sice vyvolávají bouřlivé diskuse, ale jen málokdo pochybuje o tom, že severské země důstojně obstály v globální hospodářské krizi, která začala v roce 2007. Jejich skóre je vysoké nejen v mezinárodních žebříčcích hodnotících kvalitu podmínek pro život, ale i pokud jde o produktivitu a různé inovace.

Severský model souvisí i se zmiňovanou sociální tradicí rovnosti, která je v Norsku, jemuž historicky chybí šlechta a horní společenská vrstva, velmi silná. V tradiční společnosti založené na rybolovu a zemědělství se vyvinul určitý model sociálního rozvrstvení, v němž měl přední postavení vlastník rybářské vesničky nebo velkostatkář. Ale při modernizaci a industrializaci Norska nakonec zvítězila myšlenka zahlazování rozdílů, a to jak na sociální, tak i na regionální úrovni.

V Norsku sice existují velmi bohatí lidé, ale ti nejsou pro norskou společnost typičtí. Mnohem důležitější je, že nápadného zvýšení životní úrovně po druhé světové válce, a zejména v průběhu posledních dvaceti let, dosáhla podstatná většina obyvatel. I z toho důvodu jsou velké majetkové rozdíly vnímány nelibě a s odporem. Máloco způsobí tak silné reakce, jako palcové titulky v novinách o výrazném zvýšení manažerských platů v době, kdy jsou obyčejní zaměstnanci nabádáni k tomu, aby byli

skromní. Zvláště když Nory dělí od informací o příjmech, daních a jmění každého občana jen pár kliknutí myší.

Do tohoto obrazu patří i tradiční „dialog tří“ při jednáních o platech. Takzvaný *model tří pilířů* sestává ze zástupců vládnoucích orgánů, odborů a organizace zaměstnavatelů, kteří spolu každoročně usilovně vyjednávají o výši platů. Během let se mezi těmito stranami vybudovala solidní míra důvěry, díky níž se dařilo i v těžkých dobách zabránit velkým sociálním konfliktům.

V neposlední řadě patří k severskému modelu i nezastupitelná role občanské společnosti, zasahující svým významem i do politiky a veřejného života. Norsko je nejen zemí tisíce kampaní (často spojených s místními záležitostmi), ale i zemí s velkým počtem relativně stabilních a profesionálních nevládních organizací. Tento sektor se rozvíjí přes dvě stě let a politici v Norsku se shodují, že silná občanská společnost patří mezi nejdůležitější zdroje i nástroje norské demokracie.

Silná občanská společnost

V Norsku existuje shoda v tom, že státní úřady mají dobrovolnou práci občanů podporovat a usnadňovat rozvoj občanských organizací. Důležitá je přitom angažovanost obyčejných lidí, jež tvoří přirozený ventil případné občanské nespokojenosti nebo naopak iniciativy. Bez tohoto ventilu mohou neshody a konflikty růst, stát se obtížně řešitelnými. Úřady proto občanským organizacím poskytují nemalou finanční pomoc, a to i těm, které jsou k vládě kritické.

Strukturovaná občanská společnost je důležitou školou demokracie, v níž se lidé učí prosazovat své zájmy a stanoviska mírnými způsoby. I když se stále větší měrou prosazuje jistá privilegovaná třída profesionálních politiků, často z několika vlivných rodin a skupin zejména v rámci *Arbeidspartiet* (Dělnické strany), existuje zároveň silná tradice mužů či žen „z lidu“, kteří se dostali do popředí a zastávali během svého života důležité politické funkce.

Obliba občanské společnosti v Norsku vyrůstá z mnohokrát již připomínané tradice rovnosti, zajišťující obyčejným lidem vliv a účast na veřejném životě. Kromě toho, že odevzdávají ve volbách své hlasy, mohou se také angažovat, nejen v konkrétních záležitostech, ale i pro větší politické cíle. Rozvinutý občanský život také přispívá k tomu, že je udržována vysoká

úroveň *společenského kapitálu*, tj. včetně důvěry občanů v politiku a naopak.

Severský model je tedy výslednicí fungování státní správy, občanských organizací a hodnot, o nichž se vede veřejná debata, jako je např. upřednostňování společných zájmů před zájmy dílčími nebo individuálními. I když je tento model v současném Norsku rychlým rozvojem blahobytu vystavován tlaku, je dle mého názoru stále silný a přitažlivý. Ale zároveň je i tvrdě zkoušený a nelze jej brát jako samozřejmost.

Pokoušení bohatství

Něco z toho, co tvoří jádro norské tradice, je shrnuto v pohádkách o *Popeláčkovi*. Pohádky vyprávějí o tom, jak se Popeláčkovým bratrům Perovi a Pálovi nedařilo v jejich počínání, zatímco on měl úspěch. Popeláček je zdánlivě poněkud hloupý a naivní, ale přijímá jakoukoliv výzvu bez námitek. Nakonec zvítězí a získá i dceru krále a půlku království.

Pohádky už ale neříkají nic o tom, jak se Popeláčkovi vede *poté*, co zvítězí. Často končí pouze konstatováním, že on (a princezna) „žili šťastně až do smrti“. Většinou bereme jako samozřejmost, že si Popeláček zachová i nadále dobrou náladu, své nasazení a prostý způsob života. *Nepředstavujeme* si ho jako osobu, která rychle zbohatla, je nafoukaná, arogantní a ztrácí půdu pod nohama.

Samozřejmě že v tak rychlém zbohatnutí spočívá nebezpečí. Vždyť Popeláček k svému bohatství nepřišel systematickou a namáhavou prací, ale spíše kombinací několika dobrých rozhodnutí s notnou dávkou štěstí. A také tím, že k jeho doprovodu patří několik originálních postav s velmi užitečnými vlastnostmi, jež mu přijdou vhod, když je vystaven zkouškám.

Jedna věc je obstat v těžkých zkouškách, jiná věc je umět spravovat bohatství a bohaté zdroje. Norsko a severský model teď čelí dilematu spočívajícímu v tom, že díky úspěchu se snadno můžeme stát až moc sebejistými. Výsledkem je *arogance* a pocit, že si „vystačíme sami“, který nás vede k *nezájmu o druhého*.

Silnou norskou tradicí je i *misijní horlivost*. Rádi jezdíme k druhým a vysvětlujeme jim, jak by to či ono měli dělat. Činíme tak na základě našich vlastních zkušeností, ale bohužel ne vždy se stejně hlubokým pochopením pro zkušenosti, kulturní zázemí a historii těch, kterým se snažíme pomáhat.

Norsko může bezpochyby nabídnout leccos z těch svých zkušeností a poznatků, které by mohly obohatit druhé, zejména pokud jde o správu velkého ropného sektoru (je to také shrnuto v programu nazvaném *Ropou k rozvoji*). V rámci tohoto programu nabízí norské úřady rozvojovým zemím s velkým ropným hospodářstvím různé druhy školení a pěstování schopnosti spravovat příjmy z tohoto sektoru.

Zároveň má ale Norsko několik ropných společností, které investují v těch samých zemích, jimž chce pomáhat. Vzniká pak otázka, jaké máme klást požadavky na tyto norské společnosti a podniky, když působí v zemích s nedostatečně rozvinutou demokracií, právním státem a občanskou společností, jako je Rusko, Ázerbájdžán nebo řada afrických, latinskoamerických a blízkovýchodních zemí, u nichž existuje určitá skepse, zda budou schopny naplňovat svou společenskou odpovědnost za všech složitých situací, v nichž se ocitnou. Korupce, dětská práce, znečišťování životního prostředí a porušování lidských práv jsou jen některé z těchto problémových situací, na něž mohou norské podniky investující v zahraničí narazit.

Pokoušení arogance je tedy dvojí. Na jedné straně nás pozice pomocníků a rádců jiným zemím vede k přehnané sebejistotě, na straně druhé může naše hospodářství operovat s dvojitými standardy: jinak se mohou zmiňované společnosti chovat, když investují, „dělají byznys“ a vydělávají velké peníze v zemích, ve kterých platí jiná pravidla hry. A jinak se chovají v Norsku, jež podléhá přísné regulaci.

Pocit, že my Norové si vystačíme sami, je velmi klamný a vede k nezájmu o druhé. Norsko je s pěti miliony obyvatel malou zemí na okraji Evropy a světa. Přibližně půl milionu z nich jsou přistěhovalci, většinou ze Skandinávie a z Evropy, ale také z Pákistánu, Turecka, Iráku a Somálska. Odpradávná žije v Norsku i několik menších etnických skupin – tzv. lesních Finů, Kvénů, Židů, Romů (kočovníků), tzv. Tatarů, a Sámů.

Tradiční myšlenka rovnosti má nesporně mnoho dobrých stránek. Ale někdy bývá spojována i se silnou skepsí vůči lidem z jiných kultur. Zejména Sámové a Romové (kočovníci) zvaní Tataři byli v průběhu dvacátého století obětmi asimilace a ponoršťování, s cílem potlačit jejich kulturu a udělat z nich Nory.

Tuto politiku Norsko změnilo a dnes prosazuje takový model integrace, který umožňuje existenci kulturních a jazykových roz-

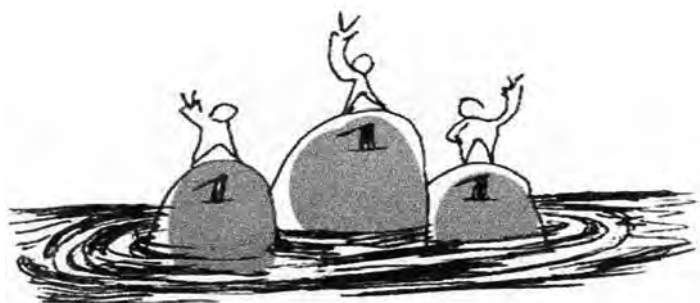
dílů mezi různými skupinami obyvatelstva. Navzdory tomu jsou však otázky spojené s kulturní, náboženskou a jazykovou identitou pro mnoho lidí v Norsku stále problematické.

Rovnost a odlišnost

Kromě péče o svoji tradici rovnosti musí nyní Norsko pěstovat tradici *odlišnosti*. A obě tradice si přitom nemusí odporovat. Tradice rovnosti se týká sociálních a regionálních záležitostí a zajišťování demokratických práv všem občanům. Tradice odlišnosti prosazuje navíc právo všech na život v souladu s vlastní kulturní identitou. Zdůrazňuje se tím, že rovnost se týká především *rovnosti práv*: můžeme být tak odlišní, jak chceme, pokud kulturní tradice neobnášejí porušování zákonů nebo lidských práv.

Jakožto malá pobřežní země bylo Norsko vždy otevřené okolnímu světu. To, co dnes nazýváme norskou kulturou, je výsledkem střetu různých cizích vlivů a originálního norského přínosu. Nehledě k tomu, že se norská kultura – stejně jako veškeré ostatní živé kultury – neustále mění.

Současná Evropa s otevřenými hranicemi mezi všemi unijními zeměmi a Norskem poskytuje celou paletu nových možností. Norsko se svou tradicí rovnosti a s pomalu se rozvíjející tradicí odlišnosti může z užšího kontaktu s Českou republikou jen těžit. Česko jako země ležící v srdci Evropy má nejen bohatou kulturu, ale i složitou historii s vlastními dilematy, jež se v leccem podobají těm norským – například v onom zmiňovaném hledání rovnováhy mezi rovností a odlišností, které je v dnešním globálním světě ještě obtížnější.

fotokoláž Miroslav Huptych

poznámky a komentáře

Umění nebýt vzdáleným národem

Při jedné rozpravě o cizích národech mi kdosi vyprávěl, že u nich doma měli na zdi na chodbě veliký plakát – obraz nádherného norského fjordu, do kterého se zamiloval; plakát se stal součástí jeho domova, protože ho vídal na chodbě pokaždé, když z domu vycházel nebo když se domů vracel.

Můžeme žít – jak se onen vzpomínající při své vzpomínce usmál – na české vesnici a přitom mít nějaký vzdálený fjord, nějakou dalekou zemi za součást domova.

Co je vzdálené a co blízké?

Stejně tak láska a nenávisť, sympatie a nesympatie, nejsou „vědomé“ a racionálně vysvětlitelné emoce, jsou spíš čímsi podvědomým a podprahovým..., jako by se vkradly škvírou pod prahem a někdy, dokonale nepozorovány, se připlazí... a náhle tu prostě jsou...

Člověk si asi odnáší z primitivních dob, kdy žil ještě jako *Homo nonsapiens*, prastarý zvyk: vezme jednu maličkost, jedinou tečku, drobnou a třeba mylnou – a kolem této tečky si ve své představivosti domaluje celý obraz.

A tomu obrazu pak podléhá celý zbytek života, obrazu, který se do něho vpečetil v dětství...

Jak člověk rozpozná nějakou zemi v dálce, nějaký neznámý svět?

Třeba Norsko...?

Pokud se nenajde někdo, jako byla pro mého přítele ze studií krásná Norka, dívka, kterou miloval..., nebo něco, jako byl pro shora zmíněného onen náhodně zavěšený obraz fjordu na chodbě starého činžovního domu –, potom může zůstat celá jedna pevnina krásného poznání nepojmenovaná...

Někdy stačí velice málo.

Upozornění na něco krásného, nezastupitelného, zaostřeného –

Právě v *upozornění* a *zaostření* může být klíč, jímž se dá odemknat dálka.

Odemknat tolik omylů a potom z nich vycházet k poznání nezkreslené skutečnosti.

Kde se nezasadí *upozornění*, tam nevyroste ani zájem...

O jak velkou pevninu svého vlastního domova se připravuje ten, kdo nepoznává cizí domovy...

Ať člověk poznává jakýkoliv další domov, vždy si rozšiřuje si hranice svého vlastního domova...

Do krajiny jeho dětství už nepatří jenom okolí jeho domu, patří do ní i severský fjord..., patří do ní země, která se proměňuje z „cizí země“ v zemi jaksí „vlastní“...

Pokud si člověk posunuje hranice

svého vnitřního domova, může daleko lépe chápat i svůj vnější domov a svoje místo v něm...

Když si člověk rozšíří svůj obzor o kousek cizího obzoru, rozšiřuje si zároveň obzor svůj...

Dálka je neznámá blízkost...

Každá dálka je jenom blízkost, kterou jsme nepoznali.

Dosud nepoznali...

Jak složité je „umění nebýt vzdálenou zemí“.

Nebýt vzdáleným národem.

Vymanit se z rozostřené dálky a být s to stát se obyvatelem zaostřeného místa, které má právo na existenci, má právo ocitnout se na mapě tohoto světa.

Můj zamilovaný přítel nosil fotografii krásné Norky stále s sebou a ukazoval mi ji do omrzení, stejně jako mi nosil fotografie norské krajiny, které mu jeho snoubenka posílala... Předčítal mi z dopisů, které si s ní psal...

Nevím, jak to s jeho láskou nakonec dopadlo..., jenom vím, že za ní emigroval a už jsem o něm neslyšel.

Ale v paměti si dosud nesu její tvář i tváře krajin, které mi ukazoval na obrázcích.

Je tolik, tolik dalek, u kterých lidé ještě nepřišli na to, že to vlastně nejsou dálky, že to je jenom dosud nepoznaná blízkost...

Nebýt vzdáleným národem...

Nedávno jsem potkal jinou norskou dívku na nádraží na Moravě. Byla to studentka, cestovala Evropou, elegantní a radostná dívka..., a protože jsme oba čekali na vlak, dali jsme se do řeči... Mladá Norka za sebou táhla vozík a na něm si vezla moderní kufr... a svého psa. Pak přijel její vlak, ona dopila kávu

a odjížděla... a její život byl opět o jeden domov bohatší...

Čechy už pro ni nebyly jenom zemí ze Shakespearovy hry...

Stačí se vydat do světa, stačí poznat, že v nějaké zemi žijí ti, kdož si zaslouží lásku.

Tak jako to zjistil můj dávný, ztracený přítel...

Že je někde nádherný fjord, který nás může kdykoliv okouzlit, přivítat...

Že je nějaký domov, který jsme ještě nepoznali.

Třeba... norský domov...

I přítel z mého dětství se po letech, když vyrostl, na místo z plakátu, který si zamiloval, rozjel, pamatoval si popisek na té veliké fotografii... a poznal, že je to tam ještě krásnější, než co prozrazoval plakát...

Ten fjord nebyl v dálce.

Už tehdy v jeho dětství byl tak blízko, blizoučko...

Anděl strážný by možná mohl s úsměvem říci: Nic přece není daleko, co miluješ...

Kolik takových fjordů kolem nás šumí...

Kolik nádherných fjordů.

A možná se stačí rozhlédnout –

Podobně, jako se rozhlédl můj přítel.

Nebo norská dívka, která cestuje s vozíkem, na kterém leží její kufr a sedí její pes... Vydala se z jednoho domova, aby poznávala jiný...

Možná jsou Čechy jenom jakýmsi tajemným pokračováním Norska.

Možná je Norsko jenom jakýmsi tajemným pokračováním Čech.

Čím více domovů člověk pozná, tím krásnější a větší je jeho domov...

Možná je blízkost jenom tajemným pokračováním dálky...

A člověk zjišťuje, že cizí domov byl vlastně u něj doma.

A jeho domov že je vlastně i v cizím domově.

Jenomže oni si toho obyvatelé jiného domova možná nevyšimlí...

Ještě.

Ještě si nevyšimlí...

Eduard P. Martin

Povinnost norského krále

Když si v roce 1968 norský král, tehdejší korunní princ, navzdory tradičním zvyklostem prosadil svou a oženil se s dívkou z lidu, nejvíc ze všeho byl pobouřen plebejský bulvár. Všiml si toho i Jaroslav Matouš, autor knihy *Králové, vévodové, knížata. Evropské monarchie*, a postavil se na obranu norské monarchie proti „republikánským“ měšťákům.

„Je příznačné, jak na reportáž západoněmeckého týdeníku *Stern*, který tuto svatbu pojal spíš jako mesalianční skandálek, reagovali jeho norští čtenáři,“ napsal tehdy Matouš a citoval norského profesora Johanna B. Hygena, který podle něj s oprávněnou škodolibostí poznamenal, že je až komické, jak se *Stern* stal *aristokratickým*: „Tady nemáme žádnou aristokracii,“ napsal Hygen, „a lidské vlastnosti jsou nám důležitější než modrá krev a sáhodlouhé rodokmeny cizozemských aristokratů.“ Podle Matouše se *Stern* snažil vyhovět vkusu svých čtenářů a celý rozruch kolem této události český autor shrnul slovy: „Skandinávští ctitelé monarchie

jsou nejednou nesrovnatelně demokratičtější než spolkoví republikáni a demokraté.“

Lid a král

Je více než úsměvné, že zmíněná publikace, vydaná na prahu normalizace v roce 1970 v komunistickém Československu, kde se monarchické státní zřízení považovalo za anachronický pozůstatek feudalismu, označila norskou monarchii za více demokratickou, než byla Spolková republika. Pohled na dějiny jako na neustálý vývoj kupředu, který v období, než státy vůbec zaniknou, počítal jen s republikami a který byl součástí oficiální ideologie, zde dostal trhlinu.

Instituce krále byla ve skutečnosti vždy spíše *lidovou* než aristokratickou záležitostí – respektive v mocenském systému středověku měl král vždy zvláštní, de facto „protiaristokratické“ postavení: Největším rivalem trůnu byla šlechta, ne lid, jak se nám pokoušela namluvit „buržoazní“ historiografie ve službách nových měšťanských elit, které se od 19. století snažily ve „jménu lidu“ zbavit své konkurence a zaujmout místo, které dosud zaujímala světská či církevní aristokracie.

Na skutečnosti, že vztah mezi lidem a panovníkem je klíč k existenci i funkci monarchie, se shodují historici stejně jako etnografové. Česká královská dynastie legitimovala svůj nárok na český trůn dynasticou pověstí, v níž jako zakladatel panovnického rodu vystupuje oráč, který byl k moci povolán rovnou od pluhu, když oral se dvěma voly na poli. V britské monarchii má panov-

ník v přehledech veřejného mínění největší podporu tradičně mezi dělníky, zatímco nejmenší pochopení pro monarchii mají elitářští intelektuálové. V anketě norského týdeníku v roce 1968 vyjádřilo podporu sňatku prince s „dívkou z lidu“ 90 procent dotazovaných.

Výhody dědičnosti

Pro mě, jako liberála v původním smyslu, který ctí tradice jako nenahraditelnou součást lidské svobody, je na celé věci podstatná jedna věc, a sice princip dědičnosti – ač se nejrůznější mocenští hráči včetně politických stran snažili a dodnes snaží ovlivnit, koho si má vzít dědic trůnu, to, kdo se narodí ze vztahu dvou lidí, ovlivnit politické strany etc. naštěstí nemohou.

To je důležité z prostého důvodu. Vybírat člověka reprezentujícího důstojnost společnosti ve volbách, kdy proti sobě stojí kandidáti jednotlivých stran a kdy se na protivníky vytažují nejrůznější špinavosti, je dokonale pošetilé. Viděli jsme to nedávno při poslední volbě českého prezidenta, kdy byla hlava státu zvolena ve smršti podrazů a nejrůznějších útoků pod pás. Výše uvedený problém neřeší ani přímá volba. K důstojné reprezentaci navíc patří nadstranickost, a tedy nezávislost na těch, kdo vás do nějaké funkce navrhli nebo prosadili.

Tuto nevýhodu panovnické volby si uvědomoval už v 8. století Karlovec Pipin Krátký – podle něho přenechávala velkou moc velmožům, byla vodou na mlýn demagogii a kolem krále vytvářela klientelu.

Svobodná společnost je naopak

nejlépe zajištěna tam, kde pospolu, proti sobě a vedle sebe působí moci s různým typem legitimacy a kde existují veřejné instituce, které – podobně jako principy – nelze ovlivňovat, nebo dokonce měnit na základě aktuální mocenské konstelace nebo právě převládajícího veřejného mínění.

Nepsaná povinnost a kontinuita

Král dnes panuje, nevládne, reprezentuje zemi navenek i dovnitř. Aby tomu mohl dostát, přenechává každodenní vládu, která je dosti často černé řemeslo, exekutivě. Ovšem jsou věci mezi nebem a zemí, kdy je naopak jeho povinností vystoupit a vložit se do běhu událostí.

Norové měli v tomto ohledu štěstí. Mám na mysli hlavně to, jak se norská královská rodina zachovala během druhé světové války. Hitler chtěl z Dánska a Norska vybudovat předmostí k útoku na Anglii a zajistit si bezpečnou cestu pro transport švédské oceli. Byl si jist, že král této, co do počtu obyvatel malé severské země nebude záměřům německé mocnosti vzdorovat. Dokonce se mu cynicky zaručil, že bude zachována norská nezávislost, pokud král jmenuje proněmeckou vládu v čele s Quislingem. Nacistická propaganda hlásala, že říšská branná moc ochrání norskou „neutralitu“ a nacistické stranické noviny napsaly: „Anglie chladnokrevně pochoduje po mrtvolách malých národů, Německo ochraňuje slabé státy proti anglickým lupičům.“

Jenže Hitler se v případě norského krále Haakona VII. přepočítal. Král se nejen odmítl bavit s berlín-

skými emisary, ale pohrozil vládě, že pokud ona tak učiní, on podá demisi. V prohlášení před vládním kabinetem uvedl: „Z mého hlediska je nemožné přijmout německé požadavky. Bylo by to v rozporu se vším, co považuji za svou povinnost jakožto norský král, od doby, kdy jsem přišel do této země před bezmála třiceti pěti lety.“

Na základě králova vystoupení vláda odmítla jakékoli jednání s Quislingem a vydala prohlášení, že bude odporovat německé agresi tak dlouho, jak to jen bude možné, a vyzvala Nory, aby ji v tom všestranně podporovali.

U vjezdu do Oslofjordu pak Kruppovy baterie, ovšem ve službách norského dělostřelectva, poslaly ke dnu jednu z nejmodernějších nacistických válečných lodí, křižník Blücher, spolu s agenty gestapa a nacistickými úředníky, kteří měli internovat krále i vládu a převzít správu nad celou zemí.

Když nacistické bombardéry zaútočily na Nybergsund, kde vláda našla dočasné útočiště, unikl král na lyžích spolu s dalšími vládními činiteli na sever země, odkud byli evakuováni britským křižníkem do Anglie. V Británii pak král stanul v čele norského odboje.

Zmiňuji se o tomto příběhu, na který mohou být Norové právem hrdí – a Norové také považují Haakona VII. za největší norskou osobnost minulého století –, protože to je ukázkový příklad královské reprezentace, tedy pocitu odpovědnosti za společnost a zemi v jejím celku, i se všemi budoucími a stejně tak i minulými generacemi – tedy ne pouze odpovědnosti za právě aktuál-

ní přítomnost, která tak často dovede svěst jinak čestné lidi na scesti (příkladem toho je československý prezident Edvard Beneš).

Vědomí kontinuity společnosti z minulosti přes přítomnost do budoucnosti je přirozenou součástí právě *nevolené monarchie*, základem její stability a tím i obecné mírnosti.

Životaschopná tradice

Někteří komentátoři považují sňatky členů norské dynastie se „smrtelníci“ (korunní princ Haakon si vzal nedávno svobodnou matku) za příznak blížícího se konce monarchie a jejího nahrazení republikánskou formou. Podle mne naopak panování lidí, kteří jsou „z masa a krve“, jen dál posílí životaschopnost norské královské tradice, jež patří k základním stavebním kamenům norské společnosti.

Petr Placák

(Autor je spisovatel a publicista.)

Česká politika očima Skandinávce

Nepolitická vláda? Jak mohlo někoho něco takového napadnout? Odkud se vzal takový nápad? Švédská novinářka na druhé straně telefonické linky byla dost rozrušená. Česká politika dostala výjimečně prostor v hlavním švédském rozhlasu, dokonce v nejlepším vysílacím čase. Snažil jsem se trpělivě vysvětlovat, že pojem „nepolitická vláda“ se nesmí brát tak doslova. Nicméně dostali jsme se přitom do zajímavé diskuse, proč je myšlenka nepolitického vládnutí,

kteřá je v České republice tak oblíbená, pro lidi ve Skandinávii zcela nepochopitelná.

Obrácený poměr k Evropské unii

Ptáme-li se, jaké rysy české politiky Skandinávce překvapují, lze jako měřítko použít zájem médií. V tomto případě je vcelku zřejmé, které události na české politické scéně vzbudily během posledních let ve skandinávských médiích odezvu: v první řadě euroskepticismus Václava Klause, za druhé pád vlády během předsednictví v Radě Evropské unie a za třetí jmenování nepolitického, úřednického kabinetu.

O českém euroskepticismu se hojně diskutovalo i v Česku. Vnějšího pozorovatele v této souvislosti nejvíc překvapuje, že Češi na rozdíl od svých volených zástupců nemají podle průzkumů na Evropskou unii vyhraněně negativní názor. Skoro všude jinde v Evropě je tomu naopak. Tam se běžní občané jednotně Evropy trochu bojí a politická elita se jim naopak snaží vysvětlit výhody členství v unii. Skandinávští politici jsou proto vůči Evropské unii kritičtí hlavně tehdy, když je pro ně z nějakého důvodu strategicky výhodné získat si oblibu u voličů. V Česku je to jinak, Občanská demokratická strana je do značné míry euroskeptická navzdory tomu, že její vlastní voliči jsou ve většině případů projektu evropské integrace pozitivně nakloněni.

Promarněná šance

Pokud jde o pád české vlády během předsednictví Česka v Radě Evrop-

ské unie, nelze vlastně tvrdit, že byl nějak překvapivý. Mnoho lidí ve Skandinávii stejně jako jinde v západní Evropě má vůči postkomunistickým zemím předsudky. A tak ostuda, kterou udělal jeden nový členský stát během předsednictví, tyto předsudky bohužel jen potvrdila. V českých médiích se rozšířilo tvrzení, že v pádu vlády během předsednictví v EU drží Češi primát, ale není tomu tak. Vlády padaly i dříve, například v Dánsku se tak stalo během jeho předsednictví v roce 1993. Avšak za zcela jiných okolností. Tenkrát mělo Evropské společenství pouze dvanáct členů a Dánsko bylo už dvacet let jeho členským státem. Česká republika se při svém historicky prvním předsednictví ocitla v jiné situaci a jako nový členský stát Evropské unie byla a nadále je západní Evropou vnímána zejména jako postkomunistická země. Je velká škoda, že se při této příležitosti nedokázala lépe prezentovat, zvláště když Češi zvládali práci spojenou s předsednictvím nejméně stejně dobře jako ostatní země. Byla to jedna z mála šancí, jak se zbavit nálepky postkomunistického státu, a Česká republika ji nevyužila. Západní pozorovatelé tak mohli oprávněně říkat, že na rizika spojená s českým předsednictvím poukazovali předem.

Pozůstatek marxistického dědictví

Fišerova vláda se těšila vysoké podpoře české veřejnosti také díky tomu, že byla vnímána jako nepolitická. Například exprezident Václav Havel je známý svým skepticismem k politice založené na střetu poli-

tických stran. Také současný prezident Václav Klaus, který zejména v devadesátých letech vehementně obhajoval současný systém politických stran, dnes v probíhajících diskusích k různým politickým problémům vytváří spíš dojem, že obhajuje nepolitický systém jako jediné správné a neideologické řešení. Jak jinak lze interpretovat, že snad každého svého názorového odpůrce označuje za oběť nějaké ideologie, ať už se jedná o evropeismus, feminismus, ekologismus anebo demokracii?

Pro vnějšího pozorovatele tak existují předpoklady pro domněnku, že mnoho lidí v České republice věří, že je možné pro politické problémy nacházet nepolitická řešení. Obecně lze říci, že k nepolitické politice, nebo lépe řečeno k zajištění obecného zájmu, vedou dvě cesty, které nejsou výsledkem politického střetu. První, deliberační model předpokládá, že lze najít konsenzuální zájem prostřednictvím otevřené diskuse, tj. pokud bychom jednali a argumentovali v podmínkách ideální komunikace (zastáncem tohoto modelu je například německý intelektuál Jürgen Habermas). Podle druhé představy existuje možnost vládnout prostřednictvím expertů, tj. poměrně objektivně, prostřednictvím vědy definovat, jaká politika je ta nejlepší. Tato myšlenka je charakteristická pro marxismus. (Původní marxistická teorie přepokládá, že věda dokáže definovat zákony vývoje a fungování společnosti, které mají platnost přírodních zákonů. Toto objektivní vědecké poznání má potom sloužit k vytváření politiky. Marxismus tedy přepokládá, že správnou politiku lze zajistit

vědeckým způsobem – pozn. aut.) Zdá se, že právě představa vládnutí založeného na odbornících je v české společnosti velmi oblíbená. Dle ní jsou politické problémy víceméně technické povahy a lze na ně najít odbornou recepturu, objektivně správné řešení. Z oblíbenosti právě tohoto konceptu „nepolitické politiky“ lze usuzovat, že ve svých hlavách se Češi zbytků marxismu ještě nezbavili.

Ve Skandinávii není představa vlády odborníků nijak lákavá. Nejspíš proto, že Skandinávci mají mnohem menší důvěru v experty a zároveň větší důvěru v politiky. Zde naopak existuje jistá tradice druhé cesty k nepolitické politice – ne však úplně ve smyslu shora zmíněného Habermasova ideálu *deliberace* (vlády společného úsudku), ale v tom smyslu, že politický systém Skandinávie vede často k *širším* kompromisům. Výsledkem je, že důležité politické reformy mají často podporu velké části politických stran, a tudíž i široké veřejnosti. Širší kompromisy jsou ve Skandinávii obvyklé, protože politický systém často nic jiného neumožňuje. Často jsou zde u moci menšinové vlády, proto se vládní strany musely naučit hledat kompromisy se všemi parlamentními stranami. Model velkých kompromisů má však také svoje nevýhody, k těm hlavním patří, že není vždycky zřejmé, kdo nese za sporná rozhodnutí politickou odpovědnost a koho by za ně měli nespokojení voliči potrestat. Obecně lze však říci, že právě díky schopnosti uzavírat široké smysluplné kompromisy jsou ve Skandinávii místní politici vnímáni v podstatě pozitivně.

Vraťme se ale ještě jednou k otázce, proč je v Česku připisován takový kredit expertům. Odpověď není překvapivá: kvůli komunismu přišla česká odborná i laická veřejnost o celou řadu diskusí, které proběhly v západní společnosti a jež vedly k tomu, že lidé začali více pochybovat o autoritách, a zejména o schopnostech vědců. Situaci české společnosti, která se v devadesátých letech začala „vracet do Evropy“, trefně postihl historik Dušan Třeštík: „... hledali jsme jako první právě ony jistoty, velké vševysvětlující koncepty, systémové teorie dávající návody na jakýsi volant dějin [...], jenžž marně. Nic z toho už na trhu idejí nebylo.“ Třeštík popisuje hlavně situaci ve společenských vědách, ale jeho popis do značné míry platí i pro širokou veřejnost. Zatímco ve Skandinávii si občané už zvykli na to, že vědci nedokáží nabízet jedinou velkou pravdu, v České republice lidé nadále podléhají iluzi, že věda má v otázce vládnutí nějaké zvláštní schopnosti, a že by proto stát mohli úspěšněji spravovat experti.

Nemyslitelné vládnutí bez žen

Fišerova vláda by zkrátka ve Skandinávii neuspěla, ale nebyla by zde představitelná ani vláda současná. Neboť vláda, v níž není reprezentována polovina populace, tedy ženy, patří ve Skandinávii již zcela minulosti (zhruba od sedmdesátých let minulého století, kdy ve skandinávských zemích propuklo silné ženské hnutí). V Norsku a Švédsku mají dnes ženy ve vládě i v parlamentu téměř padesátiprocentní zastoupení.

Otázkou samozřejmě zůstává, do jaké míry je důležité, aby byly ženy také u moci, a jak se politika změní, jsou-li obě pohlaví rovnoměrně zastoupena. Studie ze severských států ukazují, že ženy v parlamentu sice nemusejí mít nutně společné zájmy, mají však společné to, že považují rovnost mužů a žen v politice za důležitější než jejich mužští kolegové. Takže jedním z důsledků vysokého zastoupení žen je – jejich *ještě* větší zastoupení. A to přispívá mimo jiné ke změně společenských norem i očekávání, jež vůči zástupcům obou pohlaví máme. Například Vigdís Finnbogadóttirová se v roce 1980 stala na Islandu první demokraticky zvolenou ženou ve funkci hlavy státu na světě. Po šestnácti letech, kdy vykonávala tuto funkci, už bylo natolik normální mít za prezidentku ženu, že se jí při návštěvách ve školce malí kluci ptávali, jestli by se prezidentkou mohli stát i oni, nebo zda je tato funkce určena výlučně ženám.

Jiný kraj...

Při pohledu na českou politiku se nelze vyhnout tématu korupce. Počet případů, u nichž vzniká důvodné podezření z korupčního jednání, je v české politice daleko vyšší než ve Skandinávii. Existují dva důvody, proč Skandinávci dokáží počet skandálů na nejvyšší úrovni politiky omezit. Za prvé se obecně má za to, že politici by se měli chovat morálně, a nikoliv pouze *legálně*. Ve Skandinávii by například Jiří Čunek musel po odhalení pochybně využívaných sociálních dávek ihned ze své funk-

ce odstoupit. Podobný byl případ, kdy v roce 2006 ve Švédsku ze své funkce odstoupila ministryně kultury Cecilia Stegö Chilðová, protože šestnáct let neplatila televizní poplatky. Otázka tenkrát nestála, jestli spáchala trestný čin či nikoli, ale jestli je její chování morálně přípustné. Druhý a podstatnější důvod, proč je korupce ve Skandinávii méně obvyklá, souvisí se širokou aplikací principu dostupnosti informací z úřadů (*offentlighet princip*). Všechny dokumenty, které veřejné orgány a úřady vypracují nebo obdrží, musí být veřejně přístupné. Existují samozřejmě výjimky, které se týkají například osobních informací o pacientech v nemocnicích nebo informací o bezpečnosti země, ale obecně ve Skandinávii platí, že všechny dokumenty úřadů musejí být veřejně přístupné a každý občan má právo se s nimi seznámit.

Daně nejsou „sexy“

Závěrem otočme otázku: co by se z toho, co je ve Skandinávii běžné, v České republice stát nemohlo? V Česku by jistě nikdo nebyl schopen obhájit vysoké daně argumentem, že „jejich placení je sexy“. Také by zde málokdo toleroval veřejnou přístupnost informací z daňových příznání nebo státní monopol na alkohol. Skandinávské státy, zejména Norsko a Švédsko, jsou v tomto směru v některých ohledech až příliš paternalistické.

Mats Braun

Norsko může pomoci Evropě k bezatomové budoucnosti

Norsko je díky svým příznivým geografickým podmínkám přeborníkem ve využívání obnovitelné energie. Je bohaté na řeky a jezera, a má proto přebytek levného a čistého proudu z vodní energie, který může exportovat. Norsko je šestým největším výrobcem elektřiny z vodní síly na světě a tímto způsobem pokrývá prakticky celou svou domácí spotřebu elektřiny. Šedesát procent celkové koncové energetické spotřeby je v Norsku zajištěno z obnovitelných zdrojů, zatímco v zemích Evropské unie je to v průměru kolem devíti procent.

Energetické inovace

Na pobřeží Norska sice vítr nedosahuje tak velké průměrné rychlosti jako třeba ve Skotsku, přesto zde větrná energie otevírá značné možnosti pro rozvoj energetiky do budoucnosti. Spojení energie větru s akumulací schopnostmi vodních zdrojů a přečerpávacími elektrárnami představuje vynikající energetický mix.

Již před časem se norské ministerstvo ropy a energetiky rozhodlo vybudovat velké pobřežní větrné farmy ve větších mořských hloubkách než třicet metrů. Začalo s významnými projekty, mezi něž patří například stavba největší větrné turbíny na světě, jejíž výška bude 162 metrů, průměr rotoru 145 metrů a výkon by měl být nebyvalých 10 megawatů – dosud největší instalované větrné turbíny mají výkon zhruba poloviční. Tato turbína by měla dodávat

tříkrát víc energie než současné velké typy větrných elektráren. Bude testována nejprve dva roky na souši, a teprve pak bude instalována na moři. Cena této větrné elektrárny činí 137 milionů norských korun (17 milionů eur).

Menší plovoucí větrná elektrárna Hywind již byla uvedena do provozu v září roku 2009. Je situována 10 kilometrů jihozápadně od ostrova Karmøy. Její základy jsou v hloubce 220 metrů; turbína, kterou zkonstruovala firma Siemens, má výkon 2,3 megawattů. Provoz elektrárny slavnostně zahájil norský ministr pro ropu a energetiku Terje Riis-Johansen. Firma StatoilHydro, která elektrárnu vlastní, ji bude testovat v pilotním provozu dva roky. Úspěšné testy otevřou možnosti instalace velkých větrných elektráren na hlubokém moři, daleko od možného střetu zájmů.

Koncem roku 2009 byla jižně od Osla u městečka Tofte uvedena do provozu elektrárna zcela nového typu – první osmotická elektrárna na světě. Využívá známého principu osmózy, který se běžně používá v průmyslu při odstraňování rozpuštěných solí, například z mořské vody nebo při úpravě jiných kapalin. Základem osmózy je tlaková diference vznikající pronikáním vody přes polopropustnou membránu. Sladká říční voda proudí do slané vody a zvyšuje její tlak, který je pak využit k pohonu turbíny, pohánějící elektrický generátor. Princip osmózy tak dokáže vytvořit stejné podmínky, jaké jsou ve vodní elektrárně, kde na turbínu dopadá voda z výšky 120 metrů. Tento netradiční obnovitelný energetický zdroj se může stavět všude tam, kde

se přirozeně mísí sladká a slaná voda, to znamená především u ústí řek do moře. Zmíněný pilotní projekt osmotické elektrárny provozuje norská společnost Statkraft a slavnostnímu spuštění byla přítomna také norská korunní princezna Mette-Marit. Hlavní výhoda osmotické elektrárny spočívá v tom, že nezávisí na počasí jako třeba sluneční a větrné zdroje, a může tedy poskytovat ustálený výkon. Pilotní provoz uvedené elektrárny bude sloužit k testování celého procesu, především polopropustných membrán. Do roku 2015 chce Statkraft vybudovat komerční osmotickou elektrárnu o výkonu 25 megawattů.

V roce 2008 uzavřela norská vláda smlouvu se Švédskem o spolupráci na vytvoření společného certifikačního systému pro energii vyráběnou z obnovitelných zdrojů. Certifikace ekologicky vyrobeného proudu zajistí, že zákazníkům bude dodán jen takový proud, který si objednájí, a také že ekologický proud nebude prodán vícekrát. Systém certifikace, který by garantoval shodné podmínky pro obě země, by měl být připraven k 1. lednu 2012.

Otazníky nad novou technologií

Norská vláda je pozitivně nakloněna obnovitelným zdrojům energie, ale i technologiím, které jsou podle mínění mnoha odborníků jen pouhým „nátěrem na zeleno“. Mám na mysli technologii *Carbon Capture and Storage (CCS)*, dosud nevyzkoušený a mnohými kritizovaný technologický způsob uskladňování zachyceného uhlíku. Tento proces totiž předpokládá separaci oxidu

uhličitého, který vzniká spalováním fosilních paliv, a jeho následné uskladnění v geologickém podloží na dlouhou, vlastně nijak neohraňovanou dobu. Při porušení těsnosti podzemního úložiště, ale hrozí nekontrolovaný únik oxidu uhličitého do atmosféry se všemi negativními průvodními jevy, které měl původně odstranit, včetně ohrožení života lidí v případě velkého úniku. Rozšíření této technologie je spojeno s vyšší spotřebou elektrického proudu na separaci, se zvýšenou těžbou fosilní suroviny i s další zátěží životního prostředí. Nelze ji tedy považovat za udržitelnou technologii, ale spíše přechodovou, která má svoje limity, zejména pokud jde o možnost uskladnění oxidu uhličitého.

Norsko se v roce 2006 dohodlo s Evropskou unií na výstavbě evropského technologického centra pro technologii CCS u rafinerie Mongstad na západním pobřeží Norska. První fáze tohoto projektu by měla být dokončena v roce 2011, vlastní výstavba a uvedení celého zařízení do provozu by pak měly proběhnout v následně druhé fázi do roku 2014. Cílem je vyvinout technologii CCS při snížení nákladů a rizik pro velkoobjemové úložiště oxidu uhličitého.

Obnovitelný elektrický proud pro Evropu

Již dvacet let se mluví o možnosti natažení podmořského kabelu za účelem přepravy elektrického proudu z vodních zdrojů z Norska do Německa. Tyto plány bezprostředně souvisejí s otázkou německého odstoupení od jaderné energetiky. Například projekt NorGer před-

pokládá položení 600 km dlouhého podmořského kabelu, který by Severním mořem přenášel výkon 1,4 gigawattu a dopravoval norský proud z vodních zdrojů do Německa, kde by tak nahradil stejně velkou jadernou elektrárnu *Untersweser*. To ovšem odporuje ustanovení německého zákona, který sice upravuje podmínky pro zásobování sítě z elektráren, ale nikoliv z podmořského kabelu. S tímto způsobem je totiž spojeno riziko pro investory, protože bez regulace by proud z Norska mohl být v období dostatku jednoduše odpojen, jak se to například dnes děje v Německu s větrnými elektrárnami, které jsou odpojeny, pokud je v síti dostatek proudu z jaderných elektráren, ačkoli to odporuje zákonu EEG o obnovitelných energiích.

Německá ekologická organizace Deutsche Umwelthilfe vychází z toho, že norský potenciál energie z vodních zdrojů postačuje již dnes k zavedení úplného zásobování Německa elektřinou z obnovitelných zdrojů. Teoreticky by norský proud z vody mohl nahradit 60(!) evropských jaderných elektráren. To se však přičítá soudobé oficiální proatomové politice nejenom v Německu, ale i v Anglii nebo ve Francii. Politická vůle pro změnu zákona zatím v Německu neexistuje. Norský proud přitom není jenom čistý, je také o třetinu levnější než elektrický proud vyrobený v Německu. Toto propojení by mělo ještě jednu výhodu: při přebytku větrné energie v severním Německu by bylo možné tuto energii dopravit kabelem do Norska a tam ji uskladnit v přečerpávacích elektrárnách.

Budoucí energetický mix, založený na dodávkách elektřiny z větrných elektráren a z fotovoltaiky a solárních kolektorů, potřebuje vyrovnávání, aby se eliminovaly časové výkyvy proměnné výkonu. Právě Norsko by se v tomto smyslu mohlo stát energetickou baterií a zálohou pro celou Evropu.

Milan Smrž
(Autor je publicista,
angažuje se ve sdružení Eurosolar
pro obnovitelnou energetiku.)

Norsko-švédské stýkání a srovnávání

Severské národy, Švédi a Norové, se po staletí vyvíjely ve vzájemném sousedství, ale jen těžko lze říci, že by šlo vždy o vzájemné mírové soužití. Tento zřejmý fakt nám osvětlí již pouhý pohled na mapu. Na jedné straně Norsko, země rozeklaná nesčetnými hlubokými a velmi obtížně dosažitelnými fjordy, na druhé Švédsko, relativně nízko položená pahorkatina jen pozvolna se svažující do moře. Z jižního Norska a Dánska vzešli Vikingové, udatní a zdatní námořní bojovníci, dobyvatelé západní Evropy i dalších končin světa; ti se postupně asimilovali s původním obyvatelstvem Normandie ve Francii a na Britských ostrovech, a dokonce se pokusili kolonizovat i Severní Ameriku. Naproti tomu švédští Vikingové, určitě neméně udatní a krutí bojovníci, expandovali směrem na východ po poměrně klidnějším Baltském moři a dál pak po řekách do slovanských a tatarských oblastí.

Všichni tito Vikingové založili nová společenství v jiných zemích a ve vývoji tamějších národů a kultur, s nimiž se asimilovali, zanechali svůj výrazný otisk. Lid jejich původních domovských severských zemí, Norska a Švédska, však z toho ani nijak neprofitoval, ani nebyl tímto faktem nijak poznamenán. Dál se musel potýkat s obtížnými klimatickými podmínkami drsného severu. Proto se také původní osídlovatelé Norska usazovali převážně v teplejších, uzavřených fjordech, a ti, co osídlovali Švédsko, zase na pobřeží a na přilehlých ostrovech. Dá se tedy říci, že lidé a kultury obou těchto zemí se vyvíjeli odděleně, o čemž svědčí například i to, že zatímco norské obyvatelstvo bylo v polovině 14. století zdecimováno morem na jednu třetinu svého původního počtu, Švédsko jím bylo poznamenáno poměrně málo.

Norsko se kolem roku 1536 rozpustilo v Dánském království, v němž po staletí zůstávalo na samém okraji zájmu. Vyslanec Dánského království jen čas od času zavítal do hlavního města Norské provincie Kristiánie (dnes Oslo), aby zkontroloval vybírání daní a dohodl se s místodržiteli na nových poplatcích. Norsko se živilo především rybolovem a obilím z vlastní obilnice na úrodném jihu.

Pokud jde o Švédsko, obrat nastal po prohrané třicetileté válce (Švédsko bylo na straně protestantských mocností a ve svém vlivu na země střední Evropy muselo ustoupit habsburské monarchii). Švédští králové začali víc dbát na rozvoj své vlastní země než na dobývání zemí cizích. Zvali do Švédska řemeslníky

z vyspělé Evropy, schopné dovedně zpracovávat železnou a měděnou rudu a vyrábět kvalitní nástroje, aby podpořili rozvoj vlastního průmyslu. Švédsko se široce otevřelo a začalo k sobě zvát i šířitele vzdělání a kultury (například návštěva Jana Amose Komenského u královny Kristiny). Postupně se začalo měnit i průmyslovou zemi, nicméně stále ještě zůstávalo velmi chudé.

Osud obou zemí se začal sjednocovat v době, kdy se Norsko zhruba po čtyřech stech letech vymanilo z područí Dánského království a zakotvilo v královské unii se Švédskem (1814), v níž Norové sice měli částečně federativní zastoupení, ale král byl Švéd a o všem důležitém se rozhodovalo ve Stockholmu. V takové unii se proto Norové cítili porobeni.

V tomto politickém svazku je patrné dědičné zatížení vztahů obou zemí. Vůdčí kulturní a politické síly Norska byly velmi zklamané tím, že nesvoboda v podobě čtyři sta let trvajících dánského útisku (nesrovnatelného s habsburským útlakem českého národa) se převtělila do sice volnějšího politického útvaru, jenž však byl stále ještě na hony vzdálen svobodnému státu. Švédsko v té době již představovalo silnou, staletou mocnost na politické scéně Evropy, zatímco Norsko by se dalo přirovnat k mladšímu, nezkušenému, a navíc i velmi chudému bratrovi. Současně s tím se však v norské zemi probudily demokratické síly, které se zasloužily o vznik jedné z nejdemokratičtějších státních ústav na světě v té době (1814). Unie se Švédskem pak byla smírnou cestou zrušena v roce 1905. To,

co však z dřívějších dob přetrvalo, byla hospodářská a politická velikost Švédska (chápaná v evropském významu), oproti Norsku, zemi plně kamení a ledu, na němž v Evropě jen málokomu záleželo.

Sousedská rivalita

Přestože dnes je pozice obou zemí v Evropě úplně jiná, zdá se, že syndrom „mladšího nezkušeného brášky“ dodnes ovlivňuje národní psychologii Norů. Zatímco Norové se neustále sousedsky srovnávají a hodnotí, co mají lepšího, například jahody nebo sportovce v určitých disciplínách, Švédové takovou potřebu nemají a vzájemné srovnávání většinou pomíjejí.

Koncem šedesátých let došlo k objevu norských ložisek ropy a Norové se na ropu vrhli jako na svoje národní bohatství. To vedlo především k účasti norských firem na budování norského hospodářství, což se dodnes občas projevuje zvýhodňováním domácích producentů. Tato situace se samozřejmě promítá do vztahu k zemím Evropské unie, a ovlivňuje tudíž také vztahy se Švédskem, které jsou nicméně prvotně řízeny smlouvami v rámci Skandinávie (Severská rada). Dalšími bohatstvím, které Norové až pirátsky využívají, je Severní moře, které je díky teplému Gofskému proudu velmi „výživné“. Stejně jako ropu, i toto bohatství považují Norové za své a s nikým se o něj nemíní dělit, což je akceptovatelné v pásu norských vod, ale nikoli již v mezinárodních vodách. Norové byli odjakživa velmi dovední rybáři. Dnes se však snaží spíše ovládnout

světovou průmyslovou produkci ryb pomocí sádek v moři a umělého krmení granulovanými rybími krmivými, a to i za cenu toho, že na ně prostřednictvím smluv s domorodými podnikateli případnou celé populace (statisíce tun) spotřebitelky méně hodnotných ryb třeba u Islandu, nebo až u pobřeží Chile. Tímto způsobem dochází k ničení přírodního biotopu v mořích velmi vzdálených od pobřeží Norska. Tato situace samozřejmě bezprostředně nesouvisí se vztahy mezi Norskem a Švédskem, avšak každý konflikt Norska s Evropskou unií je potažmo také střetem jeho zájmu se Švédskem jako členskou zemí EU.

Se vzrůstem národního bohatství se občas v Norech probouzejí staré vlastnické a kořistnické geny, dané jejich slavnou minulostí válečnických Vikingů, které se například v diplomacii někdy projeví v nadhodnocení vlastních nároků, a to i vůči nejbližšímu sousedovi Švédsku. Jako příklad lze uvést jednání o fúzi telekomunikačních společností, švédské Tělie a norského Telenoru, které nakonec skončilo nezdařem a afektovaným prohlášením tehdejšího švédského ministra zahraničí, že Norsko se projevuje jako poslední komunistická země Evropy. Současní Norové se až úporně snaží zděděného syndromu „mladšího brášky“ zbavit. Když však oficiální norští představitelé a sdělovací prostředky popírají význam pohraničního obchodu se Švédskem a doslova bagatelizují víkendové nájezdy Norů do švédských obchodů (všechny potraviny, a obzvláště alkohol, se dají koupit levněji ve Švédsku), patrný rozdíl mezi Nory

a Švédy tím jen podtrhují. Obvyční lidé se však od této oficiální propagandy a od představy, že v Norsku „je všechno nejlepší“, postupně oprostují. Mnozí z nich už také objevili pohostinnost Švédů i jejich schopnost nabídnout dobré služby. Na druhé straně pohraniční oblasti Norska včetně hlavního města Osla velmi profitují z nepoměrně vyšší nezaměstnanosti ve Švédsku.

Desetitisíce Švédů dojíždějí v pravidelných týdenních cyklech za prací do Norska. Obě strany z toho mají prospěch: Švédové si vydělávají peníze a Norové si tímto způsobem zajistí potřebnou pracovní sílu, bez níž by jejich společnost možná zkolabovala. Mnoho Švédů se úspěšně zapojilo do fungování norského zdravotnictví (včetně lékařů), do zdejší péče o starší občany, do obchodní sítě a zvláště pak do turistického ruchu v průběhu letních měsíců.

A tak je třeba si jen přát, aby tyto dva národy, které jsou si svými jazyky asi tak blízké, jako jsme si blízcí my Češi se Slováky, spolu nadále žily v míru a spolupráci jako dva dobří sousedé, a to i přes ty nepodstatné, ale snad právě proto milé a žádoucí rozdíly.

*Karel a Libuše Janákoví
(Autoři jsou manželé žijící již téměř
dvacet let ve Skandinávii.)*

*Karel Janák je vědec a zabývá se
ochranou životního prostředí v Insti-
tutu pro zdraví lidu v Oslu.
Libuše Janáková pracovala v oblasti
vývoje vakcín a je aktivní členkou
v krajanském sdružení
Česko-norské fórum.)*

Muzeum ropy jako symbol

I když jsem ve Stavangeru během svého čtyřletého pobytu v Norsku strávil jen jediný den, má pro mě význam téměř symbolický. Stavanger je totiž hlavním městem norské ropy, černého zlata, které během několika desetiletí učinilo z nevýznamného severského státu jednu z nejbohatších zemí světa a které mě jako geologa nepřímou živí. Je také městem Muzea ropy, které vypovídá o Norsku možná víc, než je na první pohled zřejmé, a možná i trochu jinak, než jak by si Norské království přálo.

Dar z nebe

Mnoho lidí vnímá Norsko jako součást Skandinávie. Jenomže co si máme pod tímto pojmem představit? Skandinávský nábytek? Ten je přece doménou švédské Ikey. Vzdělání? Většina statistik ukazuje, že ve vzdělání je na tom zdaleka nejlépe Finsko. Sociální systém? Tím jsou opět proslulí Švédové. Zdravotnictví? I toto odvětví v Norsku poněkud pokulhává. Ekologie? Zde Norsko těží spíš z toho, že na jeho velké rozloze žije relativně málo obyvatel, a to se ani nezmiňuji o nedostačující recyklaci odpadů... Co tedy vlastně Norsko opravdu má? Velmi zjednodušeně řečeno: krásnou přírodu, ryby a ropu. Ropa, jako vůbec nejmladší z této trojice přírodních bohatství (podmořská ropná pole byla objevena teprve koncem šedesátých let 20. století), se stala symbolem a až jakousi modlou moderního Norska. Dobře to ilustruje i fakt, že zatímco ropě se dostalo moderní

prezentace v podobě stavangerského Muzea ropy, expozice o historii norské královské rodiny v Královském paláci v Oslu doslova živoří a na svoje adekvátní reprezentativní prostory, i přes četné debaty, stále čeká. Je zjevné, že Norové si své ropy váží. Představuje pro ně něco jako dar z nebe. Jako se voda v rukou Krista proměnila ve víno, tak se i vody norského pobřeží Atlantiku proměnily v Eldorado a zdroj novodobého norského bohatství. Člověku se chce parafrázovat slova Járy Cimrmana o tom, jak se takřka přes noc „ospalé norské pobřeží proměnilo v krásné ropné pole“.

Oddělení ropných peněz od politiky

Ropa rovná se bohatství – tato jednoduchá formulka dnes platí po celém světě, je však důležité si v této souvislosti uvědomit, do číh kapes petrodolary odtékají, respektive komu zisky z ropy prospívají. V tomto ohledu lze Norsko řadit ke světovým premiantům. Zatímco většina africké či jihoamerické ropy obvykle končí v rukou tamější vládnoucí třídy, nezřídka diktátorů, státy kolem Perského zálivu jsou většinou schopné zajistit investice z ropy do infrastruktury, i když převážná část tohoto bohatství stále zůstává v rukou zdejších vládnoucích šejků.

V Norsku, které zahájilo těžbu ropy až v sedmdesátých letech (v této první dekádě většinu příjmů pohltily investice do technologií), začaly první skutečné příjmy do státní kasy proudit až v osmdesátých letech, tedy v době, kdy Norsko již bylo vyspělou západní demokracií. Jako velmi

prozíravý krok se ukázalo oddělení ropných peněz od politiky v podobě Státního ropného fondu (Oljefond), který je spravován centrální norskou bankou (Norges Bank) a do něhož plyne většina příjmů monopolní státní ropné společnosti Statoil. Hlavním motivem tohoto uspořádání byla snaha zabránit zbytečnému plýtvání penězi státem i případné politické nestabilitě, zapříčiněné bojem vládnoucích stran o bohaté státní rezervy. Strany napříč politickým spektrem se shodly na tom, že norská ropa je společným majetkem národa, a měla by tudíž být spravedlivě rozdělena mezi všechny obyvatele Norska. Nedávno byl ropný fond přejmenován na Státní penzijní fond (Statens pensjonsfond), čímž lépe vystihuje svůj účel. Zvyšování blahobytu obyvatel Norska je všude dobře patrné – nová auta, luxusní víkendová sídla na horách nebo na mořském pobřeží (s jachtou nebo aspoň malým rychlým člunem), štědré a značně nevýchovné dary rodičů dětem na prahu dospělosti, dovolené v exotických destinacích.

Tento systém přerozdělování bohatství má však i svoje stinné stránky. Zvyšování reálných příjmů Norů je totiž paradoxně spojeno se snižováním počtu odpracovaných hodin, to znamená se snižováním produktivity práce. Zvyšování životního standardu znamená, že Norové mají víc volného času i peněz, které do něj mohou investovat, nicméně veškeré tyto výhody jsou založeny na poněkud vratkých základech – na předpokladu, že ropy, a tedy také peněz z ní plynoucích, bude stále dost. Na individuální úrovni se tento trend u mladší generace často projevuje

laxním přístupem ke studiu i k práci; rodiče dnešních teenagerů zažili během ropného boomu průmyslovou revoluci, ale jejich děti se narodily již do časů hojnosti a pohodlí, s představou, že všechno se jaksi udělá samo, když přece máme tolik peněz. Dnešní přístup mladých lze v tomto ohledu názorně dokumentovat na oboru, v němž se sám pohybuji, na geologii. Zatímco v Čechách dnes geologie představuje okrajovou disciplínu, kterou většinou studují ti, co se nedostali na svou vysněnou fakultu a geologii si vybrali jednoduše proto, že na ni berou v podstatě kohokoliv, kdo o studium projeví zájem (více studentů znamená více dotací), v Norsku je tento obor jednoznačně v popředí zájmu vysokoškoláků právě kvůli svému potenciálu v ropném průmyslu. Český student geologie má tu perspektivu, že bude zaměstnán v některé stavebně geologické či ekologické firmě, na akademické půdě mateřské univerzity nebo v některé státní instituci – finančně „lákávé“ jsou všechny tyto možnosti přibližně stejně, a tak není divu, že relativně velké procento studentů volí postgraduální studium, během něhož mohou alespoň vycestovat do světa a doufat, že budou zařazeni do trochu vyšší platové třídy. Naproti tomu z norských univerzit odchází naprostá většina studentů geologie do velkých ropných firem, a to často již po ukončení bakalářského stupně studia. Jen relativně malé procento absolventů přitom pokračuje v postgraduálním studiu; a není se ani čemu divit, když si uvědomíme, že nástupní platy zmiňovaných bakalářů začínají často tam, kde končí platy pracovníků akademické sféry.

Ropa – brzda rozvoje?

Nejspornějším aspektem norského sociálního tunelu je skutečnost, že všeobecný blahobyt způsobuje stagnaci společnosti, neboť hlavním cílem se stává zdokonalování technologií vedoucích k nalezení dalších nových ropných polí a k dalšímu zvýšení jejich produktivity. Velmi zajímavá je stať islandského profesora ekonomie Thorvaldura Gylfasona, který naznačuje, že Norsko by bylo stejně bohatým státem, srovnatelným se sousedními zeměmi, i bez peněz získávaných z těžby ropy. Vyspělost ostatních skandinávských zemí totiž jasně ukazuje, že investice do výzkumu, vzdělání a lidských zdrojů dokáží podobné zázraky jako ropa, ovšem s jedním podstatným rozdílem, jímž je celkový rozvoj těchto států – Norsko se v tomto ohledu poněkud jednostranně spoléhá na svoje přírodní zdroje bohatství. Není proto divu, že velká drahá auta se v Norsku tísni v dopravních zácpách na zastaralých silnicích, které již dávno nevyhovují potřebám rychle bohatnoucí společnosti, a že tou nejhorší noční můrou je být nemocný nebo mít problémy se zuby a muset zde absolvovat návštěvu lékaře, který vám za nemalé peníze poskytne často mizernou službu.

Tento rozpor ve státním hospodaření, kdy na jednoho obyvatele Norska připadá přibližně 92 000 dolarů uložených v penzijním fondu (červen 2010), zatímco stát nemá dostatek peněz na nutné veřejné investice, se odráží i ve volbách. Proti sobě stojí v podstatě dvě politická křídla – na jedné straně jsou strany, které žádají větší přísun peněz do veřejné

sféry, a proti nim stojí konzervativní síly, jež chtějí penzijní fond zachovat jako nedotknutelnou spořitelnu ropných korun. Upřímně řečeno, Norsko jakožto země uváděná často coby příklad vyspělé západní demokracie by si jistě zasloužilo větší investice minimálně do vzdělání, zdravotní péče a dopravní infrastruktury.

Romantická krajina s plošinou

I přes překotný vývoj technologií, které se snaží ze sedimentů Norského moře vymáčkat co nejvíc černého zlata, se zdá, že norský ropný průmysl dnes mírně stagnuje. Původní předpoklady o objevech nových ropných polí na norském šelfu se zatím nenaplnují a těžba v perspektivním Barentsově moři se potýká s problémy jak technologického, tak hlavně politického rázu – nikdo si totiž nechce zahrávat s Ruskem, které je dalším klíčovými hráčem v „boji“ o naleziště za polárním kruhem.

Státní společnost Statoil, která je zároveň sedmdesátou čtvrtou největší firmou světa, se proto angažuje i na dalších ropných polích ve světě včetně Severní a Jižní Ameriky, Afriky a Perského zálivu.

Z dlouhodobé perspektivy představuje však ropa jako neobnovitelný zdroj stejně rizikovou komoditu jako například české uhlí. I vzhledem k celosvětovému příklonu k obnovitelným, ekologicky šetrným zdrojům energie, jsou dnes také v Norsku vyvíjeny a testovány nové technologie, které využívají větrnou energii na moři nebo fyzikální jev známý jako osmóza vody. Vývoj těchto technologií není pouze reakcí na blížící se budoucí problémy, souvi-

sející s vyčerpáním ropných ložisek – nedávná katastrofa, při níž došlo k úniku ropy v Mexickém zálivu, ukazuje stále menší toleranci většiny obyvatel světa k problémům, které jsou spojeny s využíváním přírodních zdrojů. Společnost si zároveň s tím, jak bohatne, začíná stále víc uvědomovat, jak křehká je příroda a že je důležité uchovat ji neporušenou pro budoucí generace. Viděno z norské perspektivy, jde o diskusi týkající se ropných polí v blízkosti Lofot – jednoho z nejkrásnějších míst nejen v Norsku, ale na světě vůbec. Velká ropná naleziště, která byla v posledním desetiletí objevena v okolí těchto čarokrásných ostrovů, vzbuzují dnes horké debaty zastánců a odpůrců těžby. Je zajímavé sledovat články zástupců ropných společností, kteří doufají ve volební vítězství stran, jež podporují příliv dalších ropných peněz do fondu, a odpůrců těžby, kteří věří ve zdravý selský rozum politiků a upozorňují na to, že Norsko je již dostatečně finančně zajištěno, než aby riskovalo ekologickou katastrofu v jednom ze svých nejvzácnějších a nejkrásnějších přírodních území. I díky zmíněným nedávným událostem za oceánem byl nakonec plán otevření lofotských ložisek zavržen, a tak máme naději, že se snad nikdy nedočkáme „romantických“ pohledů na lofotské pobřeží s řetězem ropných plošin, ozářených posledními paprsky zapadajícího slunce.

Čemu patří budoucnost?

Obloukem se vracím zpět k Muzeu ropy ve Stavangeru – jsem sice milovníkem živé i neživé přírody a k technice jsem měl vždy dale-

ko, ale přesto jsem byl nucen ocenit moderní, interaktivní pojetí celé expozice. Tato chloubka Norska ve mně však zároveň vyvolala i řadu otázek. Až v muzeu jsem si naplno uvědomil, že Norové se pustili do obrovského experimentu, a teprve čas mu buďto dá za pravdu, nebo jej pošle do věčných lovišť na dno norského šelfu.

Jiří Sláma
(Autor vystudoval geologii na
Karlově univerzitě a nyní pracuje
jako vědecký pracovník
na univerzitě v Bergenu.)

Norové v Praze aneb Glosy povahopisné

Proč se Norové vydávají do Prahy? Co v Praze hledají? Jedním z nejčastějších důvodů návštěvy je firemní výlet, odborná přednáška (školi-tele si účastníci většinou přivezou s sebou), případně exkurze do partnerského podniku.

Přesto je však dle mých průvodcovských zkušeností pro mužskou část norských turistů hlavním zájmem *pivo*. Když ochutnají české pivo, zapíší si Prahu do svých chuťových buněk coby místo hodné opětovných návštěv. Především se jim líbí, že je pivo u nás silnější, a také levnější. Norové jsou totiž spořiví. Při představení, že u nás půjdou hned na několik pív, a pořád je to přijde na míň, než když se doma plácnou přes kapsu a vyrazí na to své jedno „završující“ pivo do hospody, se doslova rozplývají. V Norsku se totiž pije nejdřív doma „na rozjezd“, a teprve až na to poslední pivo se jde do hospody nebo

do klubu. To může někomu připadat poněkud barbarské či „balíkovské“, stačí ovšem zažít jeden norský večírek, aby člověk pochopil, co s národem udělá prohibice. A tedy aby Norům odpustil tu lačnost po stále otevřené pípě.

A norské dámy? Ty v naší stověžaté matičce s oblibou nakupují oblečení, módní doplňky, a tím největším hitem jsou pro ně boty. A opět pro jejich finanční dostupnost. Většina norských žen zná obchodní dům Baťa a ty, které ho ještě neviděly, ho popisují jako sedmi či osmipatrový palác. Pro Norky se totiž stal opravdovou legendou. Často přijíždějí do Prahy s kufrem jen zpola plným, neboť tuší, že jim přibude nejméně pět nových párů bot.

Velice podstatným a citlivým tématem jsou pro Nory peníze. Šetrnost mají zakořeněnu v hloubi duše, i přestože k tomu v dnešní době nemají zdánlivě důvod; alespoň zvenku to tak vypadá. Je sice pravda, že poslední generaci Norů by bylo možné nazvat bezstarostnou, to ale zdaleka nestačí na celkovou proměnu zakořeněných povahových rysů. Někdy se tato protikladná dispozice projevuje až jistou rozervaností: Norovi se může například stát, že někdy nezná míru ani v šetrnosti, ani v rozhazování. Hledá místo na oběd mimo drahou zónu centra a přemýšlí, jak to udělat se spropitným, a za pár hodin nato utratí nehoráznou sumu za sklo, šperky nebo bytové doplňky. I proto Norové tak rádi cestují. Za hranicemi je totiž občas přepadá opojný pocit bezedných kapes. Obecně by se dalo možná říct, že Nor za hranicemi své země je někdo jiný než Nor ve své

vlasti. Jako by doma byla část jeho osobnosti držena na silném provaze, z něhož se v cizině utrhne, protože se může projevit svobodněji.

Historii nelze vymazat

Nerada bych Norům křivdila, ale dodnes nemám pocit, že by přijížděli do Prahy za historií, za zdejšími památkami, za architekturou a obecně za kulturou či za „Prahou magickou“. Jen zlomek z nich je takto naladěný. Obvykle vnímají Prahu jako romantické místo, kde si mohou užít všeho, nač dostanou chuť. Takže jste-li v roli průvodce, rozhodně zdaleka neuplatníte svoje znalosti významných historických letopočtů či jmen panovníků. Norové se prostě přijíždějí do Prahy bavit, ne se tady vzdělávat. Zastávají názor, že informace si člověk může dohledat, a že si proto jimi nemusí zbytečně zaplňovat hlavu. Dějiny nebývají pro Nory lákadlem číslo jedna, už proto ne, že nepatří v Norsku k nejvyšším hodnotám. Jsou totiž spojeny s pocitem ztráty národní hrdosti, o níž Nory připravilo čtyři sta let dánské a švédské nadvlády.

Když se ale při provádění zmíním o tom, že jsme na tom byli ve stejné době velice podobně, hned zpozorní. Náhle si uvědomí, že je tady někdo, kdo jim bude rozumět, protože má za sebou stejnou životní zkušenost. Dodnes je pro ně těch čtyři sta let nezhojenou ránou, kterou se snaží před ostatními skrýt. O to víc je potěší, když najdou spřízněnou duši, se kterou se nemusejí ostýchat toto téma sdílet, jelikož ta duše si nese stejné stigma a nebude je vnímat jako slabší.

Zato s netajeným potěšením naslouchají Norové příběhům z třicetileté války – o Švédech v Praze a o tom, co nám kde natopili. Okamžitě jsou solidární a vidíte, jak je polévají vlny blaha, že si mohou na Švédy zahudrovat společně s dalším národem. Ovšem hudrují vždy se šibalským úsměvem na tváři a už se těší, jak to dají zbaštit svým švédským přátelům. Skoro se zdá, že dobu, kdy na norském trůně neseděl jejich vlastní král, ani za svoji historii nepovažují. K opětovné národní samostatnosti dospěli, podobně jako my, až na počátku 20. století a je pro ně bytostně důležitou hodnotou. Mám například dojem, že jejich neochota vstoupit do Evropské unie souvisí s pocitem nepřipustnosti opětovné ztráty plné suverenity. Nahlas se Norové mezi sebou sebevědomě baví o naprosté ekonomické soběstačnosti a vysoké životní úrovni, ze které by však museli slevit, kdyby se uvolili svoje ropné finance sdílet s Evropskou unií. Jakkoli Norové v historické faktografii nevyunikají, pamatují si události, které se dotkly jejich přesvědčení. Například jejich zájem o dění v Československu v letech 1968–69 byl upřímný. Prakticky každý starší Nor si pamatuje jméno Jana Palacha. S napětím tehdy sledovali, jak se věci u nás vyvinou, a drželi nám palce.

Muži a ženská emancipace

Mužské citové téma má ve Skandinávii svou historii, která je pevně spjata s ženskou emancipací a feminismem. Asi v polovině 20. století přišly norské ženy na to, že by moh-

ly a taky chtěly žít *svůj* život, a vzájemně se vyhecovaly až do extrémů, který nakonec přerostl ve strach mužů plně se projevovat. Mužská síla a agresivita je tu do velké míry potlačena, společnost ji jednoduše neakceptuje. Kupodivu ani galantnost zde není nijak vítaná, jelikož žena se přece umí o sebe postarat sama. Je nezávislá a v galantnosti spatřuje mužovo povyšování a nevíru v ženu jako soběstačnou bytost. Jako žena se proto nesmíte divit tomu, když vám lítací dveře pustí právě procházející muž přímo na nos. On vám tím vlastně projevuje úctu.

V průběhu posledních desetiletí bylo mužům rázně naznačeno, že stejná rozhodovací práva tu mají i ženy, jenže se to odehrálo s takovou razancí, že muži částečně přestali věřit v sebe sama. Podle mého čeká tuhle zemi další kolo ženského obrození a s ním i obrození mužského. Na radě je opravdové vzkříšení ženské síly, které by mělo vytvořit prostor i pro tu mužskou. Zatím je vztah muž-žena nastaven jaksi mechanicky „já půl, ty půl“ – ať už jde o rozhodování ve veřejném životě, či o prostý fakt, že svoje prádlo si ve společné domácnosti pere a žehlí každý sám.

Může se zdát, že posledních pár odstavců s Prahou nesouvisí, ale opak je pravdou. Norové totiž vnímají Prahu jako mimořádně romantické místo a jezdí sem prožívat i tu část své osobnosti, která je hluboce citová. Ženy tu křehnou a muži se stávají ochraniteli, a nejenom galantnost je tu najednou vítána. A některé norské páry se sem dokonce jezdí nechat oddat,

svatba v Praze je pak vzpomínkou na celý život.

*Magdaléna Šloncová
(Autorka vystudovala v Norsku
fyzioterapii. Po návratu se věnovala
průvodcovské službě,
v současnosti se podílí na vedení
seminářů osobního rozvoje.)*

Věda žije na severu

Snad ve všech státech světa jsou peníze na vědu to poslední, co zbyde po rozdělení rozpočtu, na předposledním místě je zpravidla vzdělávání. Tak nějak jsme si zvykli na to, že politici nemají velký zájem dávat peníze na projekty, jejichž efekt se projeví až dlouho po skončení jejich mandátů (pokud se projeví vůbec). Pro vědce i učitele to sice není dobrá zpráva, ale můžeme z toho usuzovat na míru prozíravosti či neprozíravosti toho kterého státu.

Už proto stojí za srovnání postavení vědy ve dvou tak odlišných zemích, jako jsou bezpochyby Norsko a Česko. Jak norský, tak i český národ si však svým způsobem libují v tradicích. Pokud jde o vědu, projevuje se to především obdivem k osobnostem s encyklopedickými znalostmi a širokým rozhledem, často za hranice studovaného oboru. Možná to vyplývá i z podobné zkušenosti těchto dvou malých a v historii utlačovaných národů, kde právě takoví renesanční jedinci byli pro své okolí v dobách obrození zdrojem inspirace a víry v lepší budoucnost. Zde ale také veškerá podobnost norské a české vědy končí.

Překvapivý pohled do statistik

Norsko je dnes bohatá země, podporující výzkum i v ostatních zemích včetně Evropské unie, a norská věda má tedy všechny předpoklady k tomu, aby se neocitla na chvostu přebytkového státního rozpočtu. Česko se naproti tomu i dvacet let po pádu komunismu potýká s likvidací jím zavedených systémů a pravidel a český parlament každoročně schvaluje rozpočet s deficitem v řádu miliard dolarů. Zdálo by se tedy, že vědci v Čechách mají ve srovnání s norskými kolegy mnohem víc důvodů k obavám o existenci. O to zajímavější je letmý pohled do finančních statistik (údaje OECD pro rok 2009): roční hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele je v Norsku přibližně 79 000 dolarů, zatímco v Čechách činí 19 000 dolarů. Norsko dává ročně pouhých 1,62 procenta HDP na vědu a výzkum (cílem současné norské vlády je částka odpovídající třem procentům). V Čechách to je 1,47 procenta – tedy poměrně srovnatelná částka. Přitom ve vědě a výzkumu pracuje v Norsku deset obyvatel z tisíce, v Česku necelých šest. Jelikož náklady na jakékoliv aktivity, včetně výzkumu, jsou v Norsku vzhledem k platům a cenám za služby přibližně trojnásobné, ve srovnání s Českem z toho vyplývá, že finančně by na tom mohli být norští a čeští vědci přibližně stejně. Tomu by měla odpovídat i jejich spokojenost a následně úroveň výzkumu, ale ve skutečnosti to tak není. A nedávné protesty vědců v Česku proti stavu financování pod heslem „Věda žije“ jsou toho projevem.

Byrokratizace versus zprůhlednění

Problém financování české vědy je tedy spíš ve způsobu, jak jsou peníze rozdělovány, než v jejich absolutním množství. Česko má značně rozvinutý administrativní aparát, který je pro žadatele o finanční podporu doslova utrpením. Peníze plynou ze státní kasy k vědcům dvaadvaceti (!) různými kanály (rozpočtovými kapitolami). Už jenom jejich sledování je obtížné, nemluvě o jejich překrývání, finanční a organizační náročnosti celé procedury a z toho vyplývající nemožnosti objektivně posoudit, které projekty stojí za to podpořit a které ne. Právě snaha o „objektivní“ hodnocení české vědy pomocí komplikované kombinace scientometrických ukazatelů, přezdívané „kafemlejnec“, je často terčem posměchu ze strany hodnocených vědců. Samotný systém je tak komplikovaný a časově náročný, nemluvě o jeho malé objektivitě, že pouhé vyplňování formulářů ubírá vědcům čas, který by mohli jinak věnovat práci.

K úspěšnosti české vědy nepřispívá ani fakt, že výzkum je provozován paralelně na vysokých školách, v Akademii věd a v resortních výzkumných ústavech jednotlivých ministerstev, někdy s překrytím téměř stoprocentním. Dochází tím k „ředění“ peněz určených na výzkum. Přes snahy vládní Rady pro výzkum a vývoj tento nepřehledný systém nějak zjednodušit je řešení stále v nedohlednu. A nutno dodat, že do značné míry také zásluhou samotných vědců, již podle vzoru kaprů, kteří si nechťejí nechat vypustit rybník, kontraproduktivně brání

prospěšné reformě (viz například vleklé spory mezi vysokými školami a Akademií věd o to, kdo má patent na výzkum a kdo zase na udělování vědeckých hodností).

Navzdory podobným výchozím finančním podmínkám jsou na tom norský vědec a norský výzkum jinak. V Norsku se státní peníze dostávají z vládní kasy k vědcům převážně jedním kanálem, kterým je norská grantová agentura (Norges forskningsråd, svým způsobem ekvivalent Grantové agentury České republiky). Do její pokladny dává stát peníze jak na základní výzkum, tak i – prostřednictvím ministerstev – na výzkum cílený neboli aplikovaný. Agentura organizuje grantové soutěže a dbá při tom, aby se jejich rozdělování dělo transparentním způsobem a nedocházelo například k současné podpoře jednoho projektu z několika paralelních zdrojů. Základní výzkum a s ním spojená výchova nových vědců přitom probíhá výhradně na univerzitách, aplikovaný výzkum částečně i v resortních výzkumných institutech zřízených ministerstvy.

Norská akademie věd (Det Norske Videnskaps-Akademi), podobně jako akademie věd ve většině zemí, s výjimkou například Česka, Číny, Ruska či Francie, je institucí spíše čestnou, čítající o něco méně než devět set členů z Norska i ze zahraničí a disponující několika zasedacími sály a poměrně nevýznamným rozpočtem. Není nutné zdůrazňovat, že jednoduchost a průhlednost norského systému podpory vědy nevyžaduje komplikovaný systém hodnocení vědců a jejich pracovišť, a vědcům tak zbývá více času a energie na jiné

než administrativní úkony. Vědci v Norsku jsou tak spokojenější než jejich čeští kolegové. A jistě k tomu přispívá i úroveň jejich platů, které sice nejsou na norské poměry nijak závratné, ale na běžné důstojné životy určitě stačí.

Když dva dělají totéž...

Norský systém je odlišný od českého ještě ve třech ohledech. Ve výzkumu zde prakticky neexistuje konkurence na národní úrovni. Přispívá k tomu i skutečnost, že jednotlivé univerzity a výzkumné ústavy mají své specializace, dané především jejich možnostmi a často i historií. Například v přírodních vědách platí, že univerzita v severonorském Tromsø je zaměřená na výzkum polárních oblastí, na univerzitě v Bergenu se zkoumá mořské prostředí a vše s ním související, zatímco v Oslu jsou specializováni na prostředí kontinentální. Tohle dělení není samozřejmě striktní a má řadu výjimek, ale nepochybně vede k omezení toho, aby se výzkum na různých pracovištích překrýval, a k lepšímu využití peněz, které stát na vědu dává.

Na druhé straně nedostatek konkurence v rámci Norska rozhodně neznamená, že by se norská věda vyhýbala srovnání a konkurenci na mezinárodní úrovni. Spíše naopak, mezinárodní spolupráce a konkurence jsou vnímány pozitivně a jsou jedním z hlavních faktorů, které posunují norskou vědu vpřed.

Druhý rozdíl spočívá v tom, že státní dotace na vědu je v Norsku doplněna ještě o finanční podporu ze soukromého sektoru. Jde hlavně o podporu velkých ropných podni-

ků a mecenášů, kteří jsou na tyto firmy napojeni. Částka, která plyne na vědu a výzkum ze soukromého sektoru, je obtížně zjistitelná a v českém prostředí nemá obdobu. K našemu srovnání norské a české vědy je ale nutné dodat, že kompenzací českých vědců za nedostatek podpory z českého soukromého sektoru je zase možnost žádat o finanční dotace z většího množství evropských a také norských fondů. Nejde vůbec o malé částky, přičemž reciproční české fondy v Norsku a s tím spojená česká dotace norské vědy neexistují.

Tím třetím rozdílem je skandinávský smysl pro *fair play*, který platí v celé společnosti a samozřejmě také při podpoře vědy a výzkumu. S tímhle principem je spojená i snaha o rovnost práv a možností (spíše než rovnostářství či protekcionismus). Takovému tvrzení lze jistě oponovat tím, že rovnost práv a možností se snadno uplatňuje v situaci, kdy každý ze zúčastněných – v tomhle případě norských vědců – má relativní dostatek prostředků. Ale zdá se, že tento dostatek je podmíněn existencí transparentnějšího a lépe fungujícího systému v norské vědě a v její podpoře.

Jiný pohled i přístup

Mohlo by se tedy zdát, že norský model podpory vědy a výzkumu je téměř ideální. Ale není to tak. Přes všechna zmíněná pozitivna je Norsko v úrovni podpory vědy daleko za průměrem zemí OECD, který činí 2,28 procenta ročního hrubého domácího produktu, a daleko za zeměmi jako USA (2,77 procenta

HDP) nebo Izrael (4,86 procenta HDP). Podobně vypadají i výsledky norského systému vzdělávání. Například v hodnocení středoškolských studijních výsledků PISA je Norsko již tradičně na posledním místě mezi skandinávskými zeměmi ve většině kategorií, a také na horším místě ve srovnání s Českou republikou. Přestože ve srovnání úrovně vysokých škol je pozice Norska o něco lepší, nejprestižnější norské univerzity se jen zřídka objevují mezi první stovkou ve světovém žebříčku. Paradoxní však je, že zatímco v Norsku se tím většina národa netrápí a vědce by ani nenapadlo veřejně protestovat před parlamentem, v Česku se financování Akademie věd ČR a s tím související akce „Věda žije“ staly celonárodním problémem.

Domnívám se, že kdyby někdo provedl průzkum mínění vědců v Česku a v Norsku a jedna z otázek by se týkala jejich spokojenosti s financováním a celkovou úrovní vědy, asi by ta norská odpověď vyzněla optimističtěji. Přes oprávněnou kritiku například nízkého procenta HDP, věnovaného na vědu ve státě s přebytkovým rozpočtem, která by se v takové anketě jistě objevila, jsou si totiž Norové vědomi toho, že odpovědnost za systém financování vědy v Norsku nesou jen oni sami. A stejné je to i v Čechách, jenom je někdy nepřijemné si to přiznat a něco s tím začít dělat.

Jan Košler

(Autor působí jako profesor geochemie na univerzitě v Bergenu.)

Lidé naděje – o alternativní Nobelově ceně

Na konci září 2010 se sešlo v Bonnu několik desítek laureátů alternativní Nobelovy ceny (Right Livelihood Award) u příležitosti 30. výročí jejího založení a podepsalo zde petici, v níž se signatáři přihlašují k podpoře protijaderného postoje podstatné části německé veřejnosti. Petice nabádá německou vládu, aby neměnila nic na původně započaté a úspěšné energetické politice, aby neprodlužovala provozní dobu atomových elektráren a pokračovala v podpoře výzkumu, vývoje a instalací obnovitelných zdrojů energie.

Všechny krizové projevy současného světa, ať již máme na mysli blížící se nedostatek ropy, bankovní kolapsy a hospodářskou krizi, podněcují u mnohých jedinců enormní představivost a kreativitu. Tito lidé pak například zalesňují zemi, vymýšlejí novou ekonomiku, dostávají za mříže diktátory, přicházejí s novými zemědělskými postupy. Jsou to pionýři globální občanské společnosti. Zpravidla se nejedná o politiky nebo generály. Laureáty alternativní Nobelovy ceny jsou muži a ženy, kteří tváří v tvář bezpráví, nukleárnímu nebezpečí a kolapsu ekosystémů nesklánějí hlavu, ale dokáží najít odhodlání postavit se aroganci mocných a hledat schůdná a perspektivní řešení. Jsou to obyčejní lidé a jediná jejich odlišnost spočívá v tom, že mají schopnost nechat se hluboce ovlivnit tím, co kolem sebe vidí, a nezůstat jen pouhým divákem. Alternativní Nobelova cena se na první pohled krčí před svou starší, slavnější a bohatší sestrou, ale na rozdíl od ní se nezaměřuje na významné oblasti

výzkumu a poznání a neodráží zájmy velkých korporací a nadnárodních firem. Jejými laureáty nejsou zpravidla jenom významní vědci z USA nebo západoevropských bohatých zemí, ale také obyčejní lidé a aktivisté například z Indie nebo chudých afrických států.

Do roku 2010 získalo alternativní Nobelovu cenu celkem 137 žen a mužů z osmapadesáti zemí. Najdeme mezi nimi zvučná jména, jako například Vandanu Shiva, indickou vědkyni, která usiluje o zachování biodiverzity a dokázala se postavit moci západních obilných koncernů, Hermanna Scheera, německého politika, který dostal toto ocenění za neúnavné úsilí při prosazování využívání sluneční energie proti zájmům velkých energetických koncernů, Hanse-Petera Dürra, německého nukleárního fyzika a filozofa (žáka proslulého Wernera Heisenberga a někdejšího dlouholetého ředitele ústavu Maxe Plancka v Mnichově), či izraelského mírového aktivistu Uri Avneryho.

Na rozdíl od klasické Nobelovy ceny nejsou u Livelihood award stanoveny žádné kategorie ani počet oceněných. Ročně se udělí čtyři až šest cen. Pole působnosti laureátů je přitom velmi široké. Mezi hlavní oblasti, v nichž se alternativní Nobelova cena uděluje, patří především lidská práva, která však nezahrnují jenom práva na politické svobody, ale také právo na čisté životní prostředí. V roce 1999 získal cenu španělský soudce Juan Garcés za „dlouhodobé úsilí o ukončení beztrestnosti diktátorů“, když nechal uvěznit chilského fašistického diktátora Augusta Pinocheta; v roce 2005 získali cenu Kanaďané Maude Barlow a Tony Clark za „dlouhodo-

bou aktivní celosvětovou práci v oblasti spravedlivého obchodu a za to, že definovali důležitost lidského práva na čistou vodu“. Oba společně tvrdí, že v současné epoše globalizace, kdy je prakticky vše na prodej, se s alarmující rychlostí rozprodává a privatizuje naše společné dědictví. Dnes více než kdykoli předtím však takováto agrese ohrožuje samu podstatu života na této planetě, včetně zásob čisté sladké vody, společných moří, lidského genomu, bohatství rostlin, vzduchu a atmosféry. Obrana před útoky na tyto základní hodnoty, které jsou sdíleny všemi lidmi, patří mezi ideové a sociální boje současné doby. Smysl alternativní Nobelovy ceny spočívá v podpoře nových myšlenek a aktivit, které by dokázaly podobným negativním excesům soudobého neoliberalismu účinně čelit, a uděluje se proto v širokém pásmu lidských aktivit, jež přispívají k rozvoji kvality života.

Samotná cena představuje mezinárodně ceněné uznání a otevírá laureátům mnohé dveře a další nové pozitivní možnosti (v několika případech však také bohužel i věžeňské brány). V roce 2008 dostala ocenění Monika Hauserová, která pracuje s oběťmi sexuálního násilí. Za šest měsíců od vyhlášení ceny stoupla finanční pomoc nevládní organizaci, kterou Monika Hauserová vede, na dvojnásobek.

Za alternativní Nobelovou cenou stojí aktivita švédského filantropa Jakoba von Uexkülla, který se obrátil v roce 1980 na výbor tradiční Nobelovy ceny se žádostí, aby k dosud udělovaným kategoriím cen přiřadil ještě dvě další – cenu za ekologii a za práva chudých. Když od výboru nedostal žádnou odpověď, rozhodl se, že se

o udělení těchto nových cen postará sám. Díky donátorům je s touto cenou spojena také finanční podpora ve výši 150 000 eur, kterou však nelze použít pro vlastní potřebu, ale výlučně na další, pokračující práci.

V roce 2010 se přihlásil rekordní počet účastníků: došlo celkem 120 návrhů z 51 zemí, přičemž 69 kandidátů bylo z rozvojových zemí. Současná doba je mimořádná. Krize byly vždy, nikdy ovšem nebyly globální. Přítomná chvíle představuje výzvu, jak uspořádat svět podle spravedlivých a mírových zásad. Máme pro to všechny technologické i ekonomické prostředky, existující zábrany jsou pouze psychologické a politické povahy – omezení našeho myšlení. Věřím, že tyto zábrany můžeme překonat, zvláště když řešení již existují. Není žádnou ostudou, že se nacházíme v krizi, nicméně bylo by smutnou chybou krizi nevyužít ke zkvalitnění našeho života. Klimatická katastrofa, hrozící energetický nedostatek, finanční a hospodářská deprese, rabování Země bez konce i krize hodnotové orientace společnosti – to vše jsou symptomy hluboké krize lidského vědomí. Cestou osobní angažovanosti můžeme dosáhnout pozitivní změny. Není k tomu potřeba žádné zvláštní nadání, jen schopnost být otevřený a vnímavý vůči skutečnosti kolem sebe, osobní vize a odvaha pracovat. Takto odhodlané ženy a muže dnes potřebuje svět více než kdy dřív. Osobní příběhy jednotlivých laureátů alternativní Nobelovy ceny pro nás mohou být v tomto smyslu příkladem – světlem na nesnadné cestě, která nás čeká.

Milan Smrž

Rybí prsty a „Pizza Grandiosa“

Jídlo je jedním z nejdůležitějších nositelů kultury a významným mostem mezi generacemi a národy. Očekáváme, že v Itálii dostaneme těstoviny či v Řecku musaku, ale nenapadne nás, že je přinejmenším něco podivného na tom, když nám v místním bistru servírují lasagne z mikrovlnné trouby, s ingrediencemi, které pocházejí z naprosto odlišného klimatu. Přestože v Norsku dosud máme oceán plný ryb, zemi a divočinu, schopné zdejší obyvatelstvo nasytit, nejoblíbenějším jídlem v norském jídelníčku je mražená „Pizza Grandiosa“.

Steigen leží v ústí Vestfjordu, což je pravděpodobně největší přírodní zásobárna jídla na světě. Rybářský průmysl s několika zpracovatelskými závody představoval vždy oporu obce. V mrazicích boxech místních obchodů však najdeme rybí prsty od Finduse – ryby, ulovené v Barentsově moři a vyložené ve Finnmarku na severu Norska, byly v nákladních kamionech převezeny do Belgie nebo do Francie, aby tam byly namočené do těsta a nakonec absolvovaly celou tu dlouhou cestu zpátky do obchodu ve Steigenu. Tento způsob hospodaření je naprosto vzdálený udržitelnému využívání zdrojů, a stal se proto důležitým tématem, které dnes správa obce řeší.

Stará moudrost v novém kabátě

V severním Norsku bývaly soběstačnost, recyklování, místní rozvoj a tvořivé využívání přírodních zdrojů samozřejmostí. Představovaly zde neoddělitelnou součást každo-

denního života většiny lidí, a to dávno předtím, než se z nich staly uznávané zásady v rámci ochrany životního prostředí. Jednotlivá roční období bývala spojena s různými, úzce spolu provázanými činnostmi, rozhodujícími pro přežití. Produkce jídla zaujímala v každodenní práci lidí ústřední místo. Dnes je situace zcela odlišná. Zajištění surovin a jejich zpracování se často odehrává daleko od míst, kde většina lidí žije. Mrazáky bývají často nacpané jídly jako „Pizza Grandiosa“, zatímco místní ryby v nich chybějí. Vzrůstající spotřeba hotových jídel převládá v mnoha rodinách s malými dětmi, kde oba rodiče chodí do zaměstnání, a to jak ve městech, tak na venkově. Dokonce i děti vyrůstající na farmách chtějí mléko z kartonu. Primární sektor hospodářství není pro mladé lidi nijak přitažlivý, a v důsledku toho se vytrácejí cenné znalosti o výrobě vlastních potravin z místních přírodních zdrojů. A se ztrátou těchto tradičních znalostí mizí i bezprostřední spojení s přírodou a se zdroji v blízkosti našeho domova.

Udržitelné domácí hospodaření

Mnoho projektů ve Steigenu se zabývalo využíváním místních zdrojů a schopností sklízet ze spíše matky přírody. Jedním z prvních projektů byl „den odstředování šťáv“, organizovaný Společností domácího hospodaření ve spolupráci s „udržitelnými místními komunitami“. Ženy v domácnosti a manželky rybářů mají o udržitelném hospodaření a využívání přírodních zdrojů velké znalosti, proto se v těchto věcech staly přírodními učitelkami. Zatímco šťavy se

vařily v hrncích, lidé si vyměňovali recepty. Hlavními tématy setkání byly strava, kvalita života a tradiční znalosti. Tento způsob vzdělávání se obtížně předává prostřednictvím přednášek a článků. Mnozí lidé si však v duchu kladli otázku: „Co má tohle společného s ochranou životního prostředí?“ Ale má, vždyť se podívejte, zahrady a staré sady jsou plné bobulovitého ovoce, které se dnes nikomu nechce sbírat, jelikož je snazší koupit si hotové šťavy a zavařeniny v obchodě. Když se podíváme na ekologické přednosti vlastní domácí výroby potravin pozorněji, budou nám její výhody hned zřejmé: výsledný produkt sestává z naprosto čistých surovin bez umělých přísad a je stáčen do vratných lahví; to životní prostředí chrání před emisemi kyslíčnicku uhličitého, jež by jinak vznikaly nadbytečnou dopravou. Kromě toho je tu hodnota předávání tradičního know-how, co se týče využívání přírodních zdrojů a hospodaření s nimi. Je to ještě někomu nejasné?

Proti proudu

Letos na jaře se na Andělském ostrově (Engeløya) ve Steigenu pořádal „ženský trh“. Ženská farmářská společnost a „udržitelné místní komunity“ se spojily za účelem prodeje tradičního jídla, vyprodukovaného z vlastních zdrojů. Hlavním produktem byly výrobky z mléka. Na Andělském ostrově sice existuje mnoho farem, v nichž se mléko produkuje, ale jen některé z nich jsou obeznámeny s uměním výroby másla nebo sýra. Opět se zde stala učitelkou „místní odbornice“, která se této činnosti věnuje už od

dětství, a výsledek šetření potravinové inspekce nakonec ukázal, že podomácku vyrobený sýr „kjesost“ z nepasterizovaného mléka je bez jakýchkoli bakterií a lidské zdraví nijak neohrožuje. Jeho prodej prudce stoupl a všichni tím byli natolik nadšeni, že došlo k rozhodnutí pořádat „ženský trh“ každoročně. Zájem byl tak velký, že byl naplánován kurz seznamující s tím, jak začít vyrábět sýry v malém měřítku.

Cílem je položit základy k tomu, aby se na farmách rozběhly mlékárny a využila se v nich objemná produkce mléka v rámci obce. Tyto mlékárny začaly být ještě větší nutností poté, co byla na konci minulého roku uzavřena místní obecní mlékárna.

Farmářské trhy

V Anglii ohromně stoupla poptávka po místních, ekologicky vypěstovaných potravinách v době, kdy se na scéně objevila nemoc šílených krav a bakterie *E. coli*. Spojitost mezi způsobem produkce a výsledným produktem začala být zřejmá. Zároveň si lidé začali uvědomovat hodnotu produkce potravin v malém měřítku a její význam jako nositele tradic, a žádat proto v místních obchodech a na farmářských trzích místně vyprodukované a pokud možno ekologicky vypěstované potraviny. Trhy nabízející zboží přímo od farmářů jsou nyní populární v každém malém městě. Je to pravděpodobně důsledek toho, že příroda byla tak dlouho vytlačována na okraj. Oceán je prakticky zbaven ryb a treska jako základ anglického národního jídla „fish and chips“ je z velké části dovážena z norských vod, zatímco způsob zemědělské

družstevní velkovýroby a nešťastné osudy farmářů vedly k rostoucímu počtu sebevražd. Anglie překročila určitou hranici a lidé si nyní uvědomují, že to nakonec budou oni, kdo za to zaplatí. Možná bychom se měli od Britů poučit a začít se více ptát na to, jak se naše potraviny vyrábějí, odkud pocházejí a co obsahují. Ve Steigenu jsme učinili tímto směrem první krok a doufáme, že jím budeme inspirovat další obce k tomu, aby se jejich přírodní zdroje staly základem pro udržitelnější společnosti.

Eva Bakkeslettová

*Pozn. red.: Norská akční umělkyně a kulturní aktivistka Eva Bakkeslettová (*1966) vystudovala Dartington College of Arts v Devonu. Svou činnost charakterizuje jako pěstitelství na poli umění a ekologie. Svými uměleckými ekosociálními aktivitami chce povzbudit sociální růst a podnitit naše uvědomování si Země. Její práce, při níž používá nejrůznější média, se často rozvíjí v širším interaktivním, sociálním kontextu a stává se aktivním nástrojem společenské změny. Její pozoruhodný film Alchymie zachycuje proces pečení chleba jako umění i rituál a také jako formu kulturního aktivismu (film byl promítán v prestižním americkém muzeu MoMa v New Yorku a byl oceněn Cenou poroty na výstavě Současné norské umění). Nyní Eva Bakkeslettová připravuje se svou kolegyní Anne Karin Jortveitovou pro Kunstnernes Hus v Oslu rozsáhlý mezinárodní mezioborový projekt Jemná akce (Gentle Action), který představuje inspirativní pokus, jak současné ekologické problémy nahlížet a řešit celostně. (www.bakkeslett.com, www.gentleaction.org)*

Norská a česká cesta k neziskovému sektoru a občanské společnosti

*Následující stati nabízejí zajímavou možnost srovnání dvou odlišných tradic, rozdílného vývoje i současného stavu občanské společnosti v Norsku a v České republice. Norskou autorkou je Birgitte Brekkeová (*1954), generální tajemnice Asociace neziskových organizací Norska a zároveň předsedkyně mezinárodní skupiny Amnesty International, jež řídí vzdělávací programy zaměřené na lidská práva. Její příspěvek z norštiny přeložila Barbora Grečnerová. Autorka českého příspěvku Hana Frištenská (*1951) působí řadu let jako vedoucí sekretariátu Rady vlády pro nestátní neziskové organizace a jako dobrovolnice spolupracuje s několika neziskovými organizacemi.*

■ ■ ■

Norská cesta

Birgitte Brekkeová

Pojem občanská společnost se v Norsku často používá synonymně s termínem dobrovolný sektor a v tomto smyslu budu tyto termíny užívat i já v následujícím článku. Občanská společnost prošla, tak jako zbytek společnosti, mnoha změnami a stále se proměňuje. Pokud tedy chci ukázat, jak občanská společnost vypadá dnes, musím začít rychlým pohledem do minulosti.

Hluboké kořeny

Díky tomu, že se zemědělské usedlosti zavazovaly k plnění povinností vůči králi, bylo už před dvěma sty lety zvykem, že se

rolnická komunita starala o sirotky, chudé a přestárlé. V době industrializace kolem roku 1850 pak vznikaly odbory, osvětové spolky a abstinenční hnutí. V rozrůstající se třídě bohatých gründerů bylo běžné angažovat se v nějaké dobročinné činnosti. V osmdesátých letech 19. století vznikly první politické strany a už na počátku 20. století mělo Norsko pluralitní systém. Na přelomu 19. a 20. století vznikaly další nové druhy dobrovolných sdružení: spolky hájící práva žen, sdružení zaměřená na zdraví nebo na sociální otázky, přírodu, kulturu a sport.

V období od konce druhé světové války až do devadesátých let 20. století, tedy v době, kdy se z Norska stala ropná velmoc a kdy se země etablovala v sociálně demokratický stát, dobrovolný sektor mocně expandoval. Angažovanost a počet členů v těchto spolcích výrazně vzrostl. Složení občanské společnosti procházelo v tomto období značnou proměnou už tím, že vznikly nové specializované organizace, zatímco organizace s obecnějším zaměřením přestaly působit. Také se rozšířily samosprávné organizace na úkor ideově zaměřených sdružení. Celkově vzato se občanský život aktivizoval a stal se centralizovanějším, protože národní sdružení už nekladla tak velký důraz na regionální základnu. V neposlední řadě se zvýšila profesionalita (vzrostl počet zaměstnanců v tomto sektoru) a pozorněji je sledována efektivita činností.

Současný stav

V posledních dvaceti letech se nárůst počtu neziskových organizací zastavil. Dnes v Norsku existuje asi 115 000 dobrovolných sdružení a spolků. Stoupající aktivitu je možné vidět na regionální úrovni u sdružení zaměřených na místní životní prostředí, kulturu a u obecně prospěšných spolků. Tato sdružení nejsou většinou nijak spjata s celonárodními organizacemi. Dalším vývojovým rysem je zvyšující se počet a důležitost neformálních sdružení a aktivit zaměřených na jeden konkrétní cíl.

Norsko má 4,8 milionu obyvatel, a dobrovolné organizace mají dohromady deset milionů členů, což znamená, že každý obyvatel působí zároveň v několika spolcích. Uzavřená sdružení, kam je možné vstoupit pouze na pozvání či doporučení, jsou výjimkou. Sdružení jsou většinou otevřená všem, kdo se chtějí stát jejich členy.

V dobrovolném sektoru se angažuje polovina dospělé popula-

ce. Organizace mají dohromady 70 000 zaměstnanců, ale členů a sympatizantů, kteří pracují zdarma, je dohromady 117 tisíc. Polovina dobrovolníků působí v kulturních organizacích nebo ve sdruženích zaměřených na aktivní trávení volného času – pracují jako trenéři, prodavači vafelů, správci skladů nebo mají na starosti např. turistické značení. Pouze jedno ze sedmi pracovních míst ročně je placené, zbytek tvoří dobrovolníci.

Téměř polovina norských dobrovolných sdružení včetně sportovních, loveckých, rybářských či turistických spolků je zaměřena na kulturu nebo volný čas. Sdružení přitom můžeme rozdělit podle jejich zaměření zhruba do těchto kategorií: bydlení a finance, sociální sdružení, politické, humanitární a ekologické organizace, sdružení náboženská a světonázorová.

Převážná většina organizací je ekonomicky závislá na členské základně. Běžné občanské sdružení má zpravidla málo finančních prostředků a je zcela odkázáno na příspěvky a dobrovolnou práci svých členů. V průměru dvě třetiny příjmů si sdružení zajišťují sama, a to prostřednictvím peněžních sbírek, bleších trhů, prodeje losů, prodeje produktů a členských příspěvků. Zbylá třetina příjmů pochází z veřejných zdrojů financovaných státem či krajem.

Jasná shoda

Všechny politické strany jsou už od konce druhé světové války zajedno v tom, že aktivní občanská společnost je pro živou demokracii rozhodující. Stejně tak si strany uvědomují, že se veřejné instituce musí o občanskou společnost aktivně zasazovat. Navzdory měnícím se vládám tak prestiž občanské společnosti významně vzrostla. Veřejné instituce vyvinuly pro jednotlivé části občanské společnosti nejrůznější formy podpory a daly tím vzniknout kultuře dialogu mezi národními a regionálními autoritami a dobrovolným sektorem.

Norské veřejné instituce se snaží podporovat zejména dětské a mládežnické organizace, které jsou řízeny samotnými dětmi a mladými lidmi. Mladí se tak mají naučit, že je třeba se podílet na občanském životě a být aktivními občany. Kromě toho, že tyto spolky mohou zdarma využívat ke své činnosti prostory ve škole, existují také speciální podpůrné programy, které sdružením nabízejí zjednodušení procesu podávání žádostí a vykazování zpráv. Je nutné dodat, že veřejné instituce mnoho finančních prostředků

investovaly také do norských mezinárodních neziskových organizací.

I když jednotlivé politické strany podporují určité aktivity více a jiné méně, panuje napříč politickým spektrem shoda v tom, že dobrovolné organizace plní v živé občanské společnosti řadu důležitých funkcí. Čím vším jsou? Školami demokracie i nástroji k uplatňování vlivu, „hlídacími psy“ i průkopníky nových myšlenek, společensky důležitými místy setkávání a poznávání, tvůrci identity a světového názoru, důležitými mezinárodními aktéry, kteří přispívají k míru a řešení konfliktů, tvůrci blahobytu, důležitými aktéry při záchranářských akcích.

V roce 2007 vydala norská vláda parlamentní zprávu o dobrovolném sektoru (Stortingsmelding nr. 39 /2006–2007/ Frihet for alle – Svoboda všem). Byla to první parlamentní zpráva popisující celou norskou dobrovolnou sféru, její vývojové tendence i některé úkoly, které před ní stojí. Vláda zde zdůrazňuje svobodné a nezávislé postavení organizací i skutečnost, že je do nich zapojeno velké množství obyvatel. Zpráva je důležitým uznáním dobrovolného sektoru jako třetího sektoru v Norsku, po boku státní a podnikatelské sféry.

Silné postavení

Sdružení upozorňují na ty problémy a jejich možná řešení, které nejsou pro státní sektor prioritou a v nichž soukromý sektor nevidí zisk. Díky tomu občanská společnost opakovaně přispěla a nadále přispívá ke společenským změnám v zemi.

Dobrovolná sdružení začala jako první například se vzděláváním zdravotních sester. Dále zřídila v horách i na moři záchranné služby, založila ústavy na léčbu tuberkulózy, centra pro drogově závislé nebo útulky pro bezdomovce. Stejně tak vybudovala první školky a první azylové domy. K nejnovějším oblastem jejich činnosti patří krizová centra pro ženy, centra podpory pro oběti incestu, pro nemocné rakovinou či AIDS a jejich rodiny.

Norská dobrovolná sdružení chovají obecně ke státním institucím důvěru. Od konce druhé světové války mají obě strany společný cíl – vybudovat sociálně soudržnou společnost, v níž má ale hlavní úkoly a finanční stránku věci na starosti stát. V poválečné době silně vzrostl počet veřejných institucí v oblasti zdraví, péče a vzdělávání. Dobrovolná sdružení s tímto vývojem většinou sou-

hlasila a začala pracovat v nových oblastech. Je příznačné, s jakou rychlostí začnou v nové oblasti působnosti hájit veřejné zájmy.

Dobrovolná sdružení mají také dlouhou tradici v prosazování informovanosti a angažovanosti občanů. Už sto let se zasazují o zdravotnickou osvětu včetně prevence. K tomu přispívají jak sportovní, tak diagnostické organizace. Důležitou roli sehrál tento sektor také v oblasti zrovnoprávnění žen, boje proti rasismu a předsudkům, ochrany životního prostředí nebo ochrany práv dětí. Při tomto úsilí spolupracují sdružení s dalšími orgány, ať už to jsou média, akademická obec, umělci, veřejná nebo podnikatelská sféra.

Velká důvěra občanů

Každý průměrný Nor je členem dvou sdružení. Členské příspěvky platí 75 procent domácností a polovina občanů významně přispívá dobrovolnou prací. Průzkumy ukazují, že Norové mají obecně k dobrovolnému sektoru větší důvěru než ke státní či podnikatelské sféře; myslí si, že tyto organizace hrají důležitou roli hlídacích psů společnosti. Lidé také spoléhají na schopnost těchto organizací pružně reagovat na aktuální potřeby.

Po druhé světové válce začaly veřejné instituce na všech úrovních občanskou společnost stále více zapojovat i do vytváření pravidel a jiných politických procesů. To je samozřejmě nejen důsledek velikosti dobrovolných organizací a vysokého počtu jejich členů, ale také jejich dobré pověsti a důvěry, jíž se těší. Navázat přímá jednání s politiky a institucemi se sice většinou daří spíš velkým organizacím, ale mohou uspět i ty menší. Veřejné instituce často při řešení nějaké záležitosti osloví více organizací najednou, a ty pak zjišťují, zda má smysl se k problému vyslovit. Přitom je však nutno říci, že mívají velmi málo času na to, aby se mohly v záležitosti, se kterou se na ně veřejné instituce obrátily, plně angažovat. Často se totiž o věci dozvědí a dostanou prostor říci svůj názor až v době, kdy už je onen problém v konečné fázi řešení, a lze tedy už jen stěží prosadit nějaké změny.

Problémy a úkoly

Čerstvý průzkum ukazuje, že některé typy organizací, jako např. misijní spolky nebo abstinenční hnutí, stagnují a jsou na ústupu.

V převážné většině organizací nedochází k žádným výraznějším změnám – jádro dobrovolníků, udržujících sdružení při životě, stárne a zapojit mladé lidi je stále těžší.

Průzkumy mapující období uplynulých pěti let ukazují, že v dobrovolných organizacích stále méně působí věková skupina lidí mezi šestnácti a čtyřicetiletými. Z těchto průzkumů také vyplývá, že se v Norsku prohlubují sociální rozdíly a že obyvatelé s nižšími příjmy se do občanské společnosti zapojují mnohem méně a s menším pracovním nasazením než střední vrstva obyvatelstva. Upozorňují také na to, že ač přistěhovalci tvoří 11 procent všech obyvatel, nijak se na tradiční norské občanské společnosti nepodílejí. Jsou sice aktivní, ale angažují se v etnických a menšinových sdruženích.

Dalším problémem je fakt, že roste počet obyvatel činných v kulturních organizacích a spolcích zaměřených na volný čas, zatímco stále méně lidí aktivně pracuje ve sdruženích sledujících dodržování lidských a politických práv. Tento trend vede k odpolitizování občanské společnosti.

V neposlední řadě je zřejmé, že dobrovolné organizace jsou v Norsku vystaveny nejrůznějšímu tlaku, jak ze strany státních, tak soukromých institucí. Státní sektor zatěžuje organizace stále větší byrokracií. Kromě toho instituce nastavují poměrně přísná pravidla pro využívání veřejné podpory a berou tak sdružením nezávislost a svobodu v rozhodování. Dobrovolná sdružení na této hranici složitě balancují, protože musí s veřejnými institucemi spolupracovat, ale zároveň se chtějí vyvarovat toho, aby se stala jen nástrojem jejich politiky.

Dále je dobrovolný sektor nucen čelit faktu, že se státní i podnikatelská sféra snaží dobrovolníky získat pro sebe. Tuto konkurenci ze strany veřejných institucí vnímají negativně organizace, jejichž existence na duševní i fyzické práci dobrovolníků přímo závisí. Stejně nahlížejí i na komerční subjekty, jako jsou obchodní řetězce, sportovní centra apod., jež používají pojem *člen* pro své zákazníky nebo předplatitele.

Dobrovolná sdružení provozující nejrůznější zdravotnická, sociální či pečovatelská zařízení jsou tedy ve složité situaci. Norský sociální stát je pod tlakem. Veřejné instituce stále více nakupují zdravotnické a pečovatelské služby od soukromých provozovatelů. Nezisková zařízení provozovaná dobrovolnými sdruženími prohrávají ve výběrových řízeních. Aby sdružení dosáhla nulo-

vého zisku, potřebují mít coby menší ekonomické subjekty delší smlouvy, než jsou ty, které jim může nabídnout stát. Minulý rok muselo ukončit svou činnost dvanáct takových zařízení.

Přesto norská občanská společnost v celém poválečném vývoji dokázala, že je schopna se modernizovat. Organizace jsou si dobře vědomy úkolů, které před sebou mají. Před pěti lety vzniklo zájmové politické fórum, které se bude snažit rámcové podmínky dobrovolného sektoru zlepšit tak, aby se v Norsku mohl nadále zvětšovat a sílit.

fotokoláž Miroslav Huptych

Česká cesta

Hana Frištenská

Občanská společnost má v zásadě dvojitý význam: za prvé umožňuje lidské bytosti, aby byla sama sebou ve všech svých dimenzích, tedy i jako tvor společenský, který chce být tisícířím způsobem účasten na životě komunity, v níž žije, za druhé působí jako skutečná záruka politické stability.

Václav Havel, Rudolfský projev, 1997

Neziskový sektor vznikl a funguje z vůle hlavního aktéra – občana. Tvoří jádro občanské společnosti, pro kterou je typické, že se organizuje spontánně a „zdola“ na principu veřejné prospěšnosti a dobrovolnosti.

Co tvoří neziskový sektor

Je obtížné „polapit“ do definic a termínů tuto různorodou směsici organizací, označovaných za neziskové a nestátní – patří sem profesionální „kamenná divadla“ i dobrovolnické „kočovní společnosti“, spolky s tradicí i efemérní sdružení, velké nadace i fotbalová jednota v malé vsi, amatérský divadelní soubor, profesionální léčebná protidrogová komunita, šachový kroužek, svépomocná organizace vozíčkářů nebo spolek některé z národnostních menšin. Tyto organizace jsou založeny z rozhodnutí a vůle občanů – jsou tedy nezávislé na státu a jejich prioritou není dosažení zisku, nýbrž veřejně prospěšná činnost, která je vykonávána dobrovolně a často i zadarmo.

Někdy je tato oblast veřejného života označována jako třetí sektor – vedle státního a podnikatelského sektoru. Občanské organizace a iniciativy pružně reagují na potřeby společnosti i dílčí skupinové zájmy a vyplňují prostor mezi přirozeně konzervativním, málo citlivým státním aparátem, a konkurenčním, na výkon zaměřeným podnikatelským prostředím.

Jde o prostor pro dobročinnost, pro participaci občanů, pro svépomoc či pro poskytování nejrůznějších služeb. Takto široce chápaná sféra neziskových organizací patří k těm oblastem společenského života, které se po roce 1989 nanejvýš pozoruhodně a dynamicky změnilo.

Nahlédneme-li pro jasnější představu do statistik, zjistíme, že v roce 2009 bylo registrováno více než 82 000 občanských sdružení, zhruba tři tisíce nadací a tisíc nadačních fondů, skoro půldruhého tisíce obecně prospěšných organizací a čtyři tisíce právnických osob založených církvemi a náboženskými společnostmi. V roce 2007 vykázal celkový účet neziskových institucí 1,9 procenta podílu zaměstnanců na celkové zaměstnanosti v České republice. A průměrný meziroční nárůst počtu zaměstnanců neziskových organizací v letech 2002–2005 byl 3,82 procenta. To znamená, že zaměstnanost v neziskovém sektoru rostla významně rychleji než v celém hospodářství, kdy ve stejném období zůstávala na stejné úrovni (průměrný meziroční nárůst za celou ekonomiku 2002–2005 byl 0,03 procenta). Tento trend, i když jej nemohu doložit novějšími údaji, odhaduji jako setrvalý.

Participace, charita a filantropie před rokem 1989

Pohlédneme-li na spolkový život a nadační tradici v našich zemích v minulosti, vidíme, že jde o tradici specifickou a bohatou. Spolky a fundace byly pro český národ před sto padesáti lety hlavním prostředkem, jak se politicky, v dobovém chápání národnostně, organizovat a vyjadřovat, jak společně kultivovat jazyk, národní povědomí, kulturu a tradice. Spolkový život byl sférou, kde se formovaly názory a postoje malého národa v rámci Rakouska-Uherska. Spolky a nadace byly také od svých počátků spojeny s hodnotami a ctnostmi, jako je charita, filantropie, dobročinnost, lidskost – tedy hodnotami, které se sice proměňují, ale navzdory veškeré naší skepsi stále trvají, projevují se a je jich ve společnosti třeba. Vlastně s dojetím čtu na některých pražských domech nadační dedikace, například tu, že „jmenovaný majitel realit věnoval tento dům fundaci na podporu spisovatelů českých“.

Ani po roce 1918 neztratil spolkový život svoji intenzitu, spíš naopak. Vedle politických stran byl i on výrazem vůle občanů účastnit se demokratického života mladé republiky. Spolky hrály významnou roli ve vzdělávání, kulturním životě i při naplňování nových národnostních práv velkých národnostních menšin, jako u nás byli Němci a Poláci. Důležitou úlohu plnily v oblasti sociální – ve třicátých letech minulého století bylo například v dobročinné a humanitární oblasti registrováno 5140 spolků. Nadace a spolky vlastnily a spravovaly řadu ústavů a různých sociálních

a vzdělávacích zařízení – například katolická Charita obhospodařovala v té době více než 170 sociálních a zdravotních ústavů s kapacitou 40 000 míst.

Bohatá tradice sdružování a filantropie byla zpřetrhána během protektorátu, a zejména v dlouhém období komunistické totality, kdy byla svobodná iniciativa občanů zcela nežádoucí. Po válce většina občanských organizací buď neobnovila svou činnost, nebo byla postupně zlikvidována a vyvlastněna komunistickým režimem. Typickým příkladem jsou nadace – v roce 1953 byly rozhodnutím komunistické vlády úplně zlikvidovány včetně konfiskace jejich nemalého majetku (až na jedinou – Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jež bylo založeno v roce 1904 poslední vůlí architekta a filantropa dr. Hlávky a přežilo do dnešních dnů).

Za socialismu sice zbyla, či spíše nově vznikla hrstka organizací, které by bylo možné při velké dávce dobré vůle považovat za nestátní a neziskové. Rozhodně však pro ně bylo charakterističtější jejich centrální řízení a kádrování Národní frontou, respektive komunistickou stranou. Některé z nich se nepokrytě chovaly jako její prodloužená paže (vzpomeňme na někdejší Socialistický svaz mládeže, Pionýr nebo Československý svaz žen) nebo se orientovaly na ideologicky neškodné, ryze zájmové aktivity svých členů, např. zahrádkáři, myslivci, včelaři či dobrovolní hasiči. Vlivné a bohaté byly ty organizace Národní fronty, které zajišťovaly sportovní činnost – například Svazarm a různé svazy tělesné výchovy a sportu. Organizace zabývající se volným časem a sportem vesměs přežily rok 1989, transformovaly se a dodnes tvoří nejvlivnější, a také majetkem nejvíce oplývající část neziskového sektoru. Ostatně, podobně je tomu i v dalších postkomunistických státech v našem okolí.

Neziskový sektor po roce 1989

Rok 1990 znamenal nový začátek ve vytváření občanské společnosti a neziskového sektoru. Byl přijat první ze zákonů, umožňujících založení neziskové organizace typu občanského sdružení. Hned v roce 1990 bylo ministerstvem vnitra zaregistrováno zhruba 2500 nových sdružení a jejich počet výrazně stoupal každým dalším rokem (v roce 2002 již bylo registrováno více než 80 000 různých právnických osob, tvořících neziskový sektor). Tato

horečná iniciativa občanů devadesátých let přesvědčivě ukazovala, jaký hlad veřejnost pociťovala po jednom ze základních politických práv – po právu na sdružování, které bylo občanům šedesát let upíráno.

V roce 1995 byl přijat zákon o obecně prospěšných společnostech, umožňující založit nový typ neziskové organizace; zákon byl míněn pro jakýsi „podnikatelský“ subjekt, zaměřený na poskytování veřejně prospěšných služeb. Jenže uběhlých pět let mezi zákonem o sdružování (k tomu snadnost provozování občanských sdružení a v neposlední řadě i fakt, komu a jak byly poskytovány státní dotace) a zákonem o obecně prospěšných společnostech zapříčinilo, že si mnohem transparentnější a náročnější obecně prospěšná společnost nezískala příliš velkou oblibu u zřizovatelů, kteří preferovali „snadnější“ a méně čitelná občanská sdružení.

Svou působnost posilovala také účelová zařízení, jejichž činnost v devadesátých letech obnovily jednotlivé církve jako tradiční výraz křesťanské charity ve prospěch sociálně slabých (katolické Charity, evangelické Diakonie apod.). Umožnil jim to zákon o svobodě víry a postavení církví a náboženských společností, který byl přijat v roce 1991. Mimochodem – obě jmenované organizace s hustou sítí poboček po celé zemi jsou dnes dominantními soukromými poskytovateli různorodých sociálních a dobročinných služeb.

Posledním právním typem, zahrnovaným mezi organizace neziskového sektoru, jsou pozoruhodné majetkové subjekty – nadace, k nimž později přibýly i nadační fondy. Tato specifická sdružení prodělala v letech 1997 až 2009 (za přispění zákona o nadacích a nadačních fondech z roku 1998) největší strukturální změny. Nedokonalá, rámcová a příliš volná úprava institutu nadace v novele občanského zákoníku z roku 1992 tyto organizace nijak blíže nedefinovala, pouze umožnila jejich zřízení – a tak v této době vzniklo skoro 5000 nadací, většinou bez majetku a bez nadačního jmění, které musí být jejich základním rysem. Přísný zákon z roku 1997 situaci změnil – v roce 1998 se dokázalo transformovat pouze 250 nadací. Nadace i nadační fondy se nyní chovají a také jsou chápány jako „sdružení majetku za veřejně prospěšným účelem“. Jako jediný organizační typ neziskového sektoru představují zdroj finančních prostředků pro veřejně prospěšné aktivity ostatních. S nadacemi je spojená pozoruhodná historie rozdělení Nadačního investičního fondu,

jímž se po dramatických peripetiích z rozhodnutí české vlády během dlouhých let 1993 až 2007 dostaly do nadačního jmění sedmdesáti pěti nadací veřejné finanční prostředky z kuponové privatizace v celkové výši kolem dvou miliard korun. Česká vláda tímto zcela originálním opatřením, na které by se nemělo zapomenout, pomohla „rekonstruovat“ nadační sektor. Ale to je trochu jiný příběh.

Během uplynulých dvaceti let „neziskovky“ sílily, množily se, štěpily a spojovaly, a také zanikaly. Dnes zásadně ovlivňují celé velké oblasti služeb – sociální služby, trávení volného času dětí a mládeže, ochranu životního prostředí, služby protidrogového léčení a prevence. Fungují organizace, které plní roli „hlídacích psů“ v oblasti lidských práv, práv spotřebitelů, protikorupčního působení. Plní také mnohé služby pro zdravotně postižené a sledují dodržování práv národnostních menšin, monitorují humanitární a rozvojovou pomoc České republiky do zahraničí. Těchto aktivit je mnoho a my si mnohdy ani neuvědomíme, že služba, kterou využíváme nebo kterou hledáme, je realizována neziskovou organizací. Letos při povodních v severních Čechách jsme často slyšeli jména některých z nich – Adra, Charita, Člověk v tísni...

Neziskové organizace a stát – vývoj vztahu

Souběžně s neziskovým sektorem se vyvíjel i vztah státních orgánů k tomuto fenoménu. I tato historie má svou zajímavost. Vertikálně organizovaná a z povahy věci těžkopádná státní administrativa jen obtížně hledala a hledá komunikační jazyk s horizontálně organizovanými a proměnnými strukturami neziskového sektoru. Mnohokrát jsem byla svědkem, jak si nebyli schopni porozumět zástupci „neziskovek“ se státními úředníky, a to dokonce i při vzájemné dobré vůli. Některé vlastnosti neziskových organizací, projevující se někdy jako pružnost, jindy jako nestabilita a malá spolehlivost, jsou důvodem, proč je pro stát a jeho orgány obtížné přistoupit na jasně formulovaný vztah a ten naplnit účelným obsahem. Navzdory tomu prodělal tento vztah několik etap, průběžně se „řeší“ a vyvíjí.

Během několika krátkých let po roce 1989 jsme prožívali období, které bylo charakteristické určitým popřevratovým étosem. Tento étos je patrný i v prvních právních úpravách týkajících

cích se neziskového sektoru (jak je uvedeno výše). V té době byl také založen Nadační investiční fond jako mimořádné opatření českého státu. Vznikla Rada pro nadace jako poradní orgán vlády pověřený úlohou najít cestu k rozdělení majetku mezi nově vznikající nadace. Všestranně vstřícná politika českého státu vůči občanské společnosti v této době nepochybně pomohla vytvořit podmínky k bouřlivému rozvoji neziskového sektoru.

Celkově střízlivější a pragmatičtější doba nastala po rozpadu Československa v roce 1993. Stát formoval svůj vztah k neziskovému sektoru velmi rezervovaně a účelově. Důkazy můžeme nalézt například v nedostatku vůle započít proces rozdělení Nadačního investičního fondu, v zastavení činnosti Rady i ve váhání nad novými potřebnými právními úpravami, například nad zákonem o nadacích. Státní politika v této době zaostala za spontánním vývojem neziskového sektoru, a to se všemi negativními důsledky. Na druhou stranu je třeba přiznat, že stát po celou dobu podporoval činnost neziskových organizací nemalým množstvím finančních prostředků, poskytovaných na jejich projekty či služby. Celková částka rok za rokem mírně vzrůstala a činila v té době kolem dvou až tří miliard korun ročně.

Po roce 1999 byla obnovena činnost Rady pro nestátní neziskové organizace a bylo konečně započato s rozdělováním finančních prostředků z Nadačního investičního fondu – tento proces byl dokončen v roce 2006. Počátkem roku 2002 vláda dokonce schválila nový očekávaný zákon o spolicích, který byl předán k projednání Parlamentu ČR. Ten však návrh odmítl s tím, že příliš komplikuje realizaci práva občanů na sdružování, které musí být snadno dostupné. Tato etapa byla také charakteristická blahodárným působením nového zákona o nadacích, přípravou dalších zákonů o obecných dotačních pravidlech jednotlivých ministerstev.

V roce 2005 vstoupila Česká republika do Evropské unie a tato skutečnost znamenala významnou změnu i pro neziskový sektor. Do země vstoupily evropské fondy – velké sumy peněz spravovaných v jiném režimu, než na jaký jsme byli zvyklí. Neziskové organizace, které se odvážily a dokázaly tyto fondy na své aktivity získat, se musely proměnit a nikdy se už ke své původní podobě nevrátily. Mnohé by mohly dlouho hovořit o této nesnadné transformaci z dobrovolnické organizace do podoby profesionální instituce a zaměstnavatele. Organizace si osvojovaly výrazy

jako finanční řízení, strategické plánování, akreditace služeb, cash flow, řízení rizik a mnoho dalších. Zde se poprvé rozevřely nůžky – mezi těmi, kteří peníze z Evropské unie získali a užívali, a těmi, kteří se do této „první ligy“ nekvalifikovali – a rozevírají se stále, až do dnešního, aktuálně řešeného konfliktu mezi profesionalizací a dobrovolnictvím. V tomto období také vznikly nové články veřejné správy – kraje. Stát i neziskový sektor v nich získaly třetího partnera do hry. Od svého vzniku – a rok od roku stále silněji – kraje ovlivňují situaci těch nestátních neziskových organizací, které v jejich regionu působí.

Současný stav se jednoznačnému hodnocení vzpírá. Stát chystá mnoho dalších změn, jejichž dopady na neziskový sektor se dají stěží předvídat, zejména v daňové oblasti, která se jej týká mnohem více, než si mnohá z neziskových organizací uvědomuje. Objektivní nutnost stabilizovat veřejné finance úspornými opatřeními může znamenat i zásadní snížení objemu nákupu služeb neziskového sektoru – tato částka v roce 2008 činila přes šest miliard korun ze státního rozpočtu a týkala se asi tří tisíců neziskových organizací. Doufejme, že se chvályhodná snaha šetřit nestane hysterií, že bude uvážlivá a nezničí služby neziskových organizací, které jsou kvalitní a potřebné, ani ty, kteří je poskytují.

Třetí plochy

Mezi státem a neziskovým sektorem existuje ještě jeden neuralgický bod, jímž jsou neziskové organizace, kterým se říká „hlídací psi“ demokracie. Mezi nimi a vládou, státem či veřejnou správou nelze mluvit o vzájemné důvěře, to by byl protimluv – musí mezi nimi vládnout ostražitost a napětí, které udržuje obě strany takřikajíc v bdělosti. Aby tento vztah zdravě fungoval, musí se na jedné straně stát zdržet záměru „vyřídit si to s nimi“ nezákonnými prostředky, na druhé straně řada elitních „hlídacích psů“ nepřijímá státní granty (jako příklad za všechny třeba Amnesty International nebo Greenpeace), aby nemohli být nařčeni z určitého „klientelismu“. Jsem přesvědčena, že pokud je taková organizace v tom, co dělá, profesionální, slušná a objektivní, pak k ní politici i zástupci státní administrativy cítí respekt a sledují její činnost s obavami, protože její nálezy a stanoviska oslovují veřejnost, média, akademickou sféru – viz třeba činnost Transparency International. Takové organizace jsou často jako maják, jehož

světlo naviguje loď. Pokud takové nejsou, nikdo je nebere vážně – a pak je v lidské povaze cítit se ukřivdění.

Jiná je ovšem otázka, zda neziskový sektor má v tom, co dělá a co reprezentuje, dostatečný vliv na veřejnost. Odpověď zní: nikoliv. Příčina je složitá i jednoduchá zároveň. Jsme postkomunistická společnost, která dosud nevěří ve vlastní síly, ještě se neumí účinně aktivizovat, řečeno s Václavem Havlem „samoorganizovat se“, a pořád obrací svůj pohled ke všemocnému státu. To se týká jak veřejnosti, tak neziskového sektoru. Nedávno jsem slyšela výborné srovnání role státu vůči neziskovým organizacím v postkomunistických státech střední a východní Evropy a na západ od nás. Zatímco v Anglii, Nizozemsku, Německu a snad i v Norsku stát svými zásahy pouze „moderuje“ přímý vztah mezi veřejností a neziskovým sektorem, v postkomunistických zemích takový typ vztahu vlastně zatím neexistuje, a určující je naopak spojení stát – neziskový sektor. Zřejmě to chce čas, který zatím ještě nedozrál.

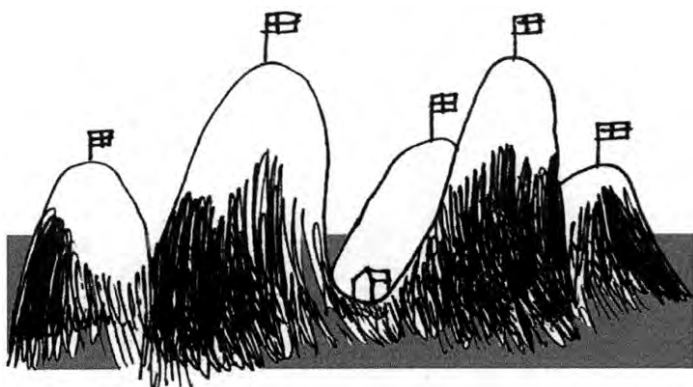
Co bude dál?

Kde jsou ty časy, kdy „neziskovky“ měly svoje sídlo v bytě některého z iniciátorů, kdy se všechno dělalo dobrovolnický a na základě důvěry mezi přáteli, kdy nebyli žádní manažeři, žádní podřízení, vůbec žádní zaměstnanci – a veškeré účetnictví v podobě několika účtenek se vešlo do krabice od bot. Od různých skupin kamarádů, kteří se někdy po roce 1990 sešli v místní hospodě a založili tam neziskovou organizaci, jsme za dvacet let došli až k profesionálním a sebevědomým společnostem s promyšlenou strukturou a s mnoha podivuhodnými dovednostmi. Tyto společnosti se často od podnikatelských subjektů už neliší ničím jiným než „jen“ posláním, odhodláním k veřejné prospěšnosti a odlišnými hodnotami, které tvoří jejich etický kodex. Teď hovořím o těch, kterých si lze vážít. V neziskovém sektoru najdete vedle nich také podvodníky, „lehkoživky“, diletanty i lenochy – jako všude jinde. Není jich víc, a možná ani méně.

Nicméně mnohé z odhodlání minulých let a možná i z kousku nadšení v neziskovém sektoru přetrvává. Mám pro své tvrzení důkazy. Na mizerně placené a nestabilní pozice stále nastupují mladí, vysoce kvalifikovaní lidé – mnohokrát jsem byla u přijímacího pohovoru v jedné z nadací, kdy mladý zájemce o zaměst-

nání říkal: „Chci pracovat tam, kde cítím, že to má nějaký vyšší smysl...“ V jedné z krajských analýz situace neziskových organizací jsem se dočetla, že vzdělanostní úroveň zaměstnanců neziskových organizací je nejvyšší ze všech dalších oblastí v tomto regionu. Pracují zde i nadále dobrovolníci a je jich stále víc – Český statistický úřad v roce 2007 uvedl počet 1,2 milionu lidí, kteří více či méně pracují zadarmo ve veřejném zájmu. Konají se veřejné sbírky a jejich výnosnost stále mírně stoupá – bez ohledu na to, že je sbírek stále více a lidem se lépe nedaří, spíš naopak. Přesto darují, a nejen na pomoc lidem vytopeným velkou vodou – to je obdivuhodné. Sociální odpovědnost soukromých firem už také není neznámý pojem a mnohé úspěšné společnosti považují za nezbytnou součást účinného marketingu rovněž dobročinnost a charitu, vyjádřenou finančními prostředky na projekty neziskových organizací.

Do budoucna jsem optimista, ostatně jako většina lidí, kteří v této oblasti pracují. Je to optimismus pramenící z přesvědčení, že žijeme v lepší a laskavější společnosti, než je ta, o níž nás každodenně až do znechucení přesvědčují média. A také že sdílené hodnoty přetrvávají, byť třeba v proměněné podobě, a netýkají se vždy peněz nebo majetku. Jsem mírný optimista i v tom, že stát, ten veliký, nijak bystrozraký slon, neudělá špatný krok, kterým by naše občanské hemžení rozšlapal, naopak že bude našlapovat s rozmyslem a přiměřeně opatrně.

kresba Jiří Jirásek

Pamflet o nejlepší zemi na světě

Nina Witoszeková

*Polsko-irsko-norská socioložka a publicistka Nina Witoszeková-Fritzpatricková (*1954) je profesorkou v Centru pro rozvoj a životní prostředí na Univerzitě v Oslo. Z Polska emigrovala v roce 1983, v Norsku se jí dostalo řady ocenění, nejvýznamnější cenu jí roku 2005 udělila prestižní instituce Fritt Ord (Svoboda slova). Publikuje knižně i časopisecky, účastní se debat ve veřejném životě i sdělovacích prostředcích. Kniha Verdens beste land – en pamflett (Nejlepší země na světě – pamflet), z níž přinášíme následující ukázkou, vyšla v roce 2009 a vyvolala v Norsku bouřlivou diskusi. Z norštiny přeložila Miluše Juříčková.*

■ ■ ■

Na začátku 21. století se Norsko jeví jako země, která má nadosah naplnění klíčových cílů evropské levice posledních dvou století: uskutečnění rovnoprávnosti, svobody, blahobytu, spravedlnosti. A dosažení bohatství. Tím se nemyslí jen hlavní energetické zdroje jako ropa, plyn a voda, nejvyšší hrubý národní produkt na hlavu, a to ve světovém měřítku. Bohatstvím této země je i dlouhá tradice reformně zaměřeného života v míru, orientace na společenství a v neposlední řadě norská identita založená na partnerství s přírodou včetně okouzující krajiny.

Národní marketingová značka

V očích světa je Norsko jednadvacátého století nejen zemí přírodních krás, ale i vzorem sociální spravedlnosti, osvětleného samaritánství a bohatství. Symbolicky a politicky se hlásí k pod-

poře pozitivního vývoje – od prosazování myšlenky udržitelného rozvoje v podání Gro Harlem Brundtlandové až k masivní pomoci rozvojovým zemím na jihu. Norský stát využívá svých zdrojů k šíření míru, lidských práv a demokracie – je to jeden z největších exportérů dobra *všem*. Stejně tak je Norsko v první linii exportérů zbraní do válčících zemí, ale to ponechme zatím stranou. Je-li dnes válka problémem, je Norsko jejím řešením, neboť disponuje největším počtem mírových vyjednávačů na světě – je všudypřítomné: na Blízkém východě, v Latinské Americe, v Súdánu, v Eritreji, Tanzanii a na Srí Lance. Na počátku nového tisíciletí norská média spolu s politickými strategy přesvědčila všechna mezinárodní fóra o tom, že Ibsenova vlast je ztělesněním odvážného snu lidstva o spravedlnosti a dobrotě.

Žádný jiný národ nedosáhl tak úžasných úspěchů v propagaci národní marketingové značky. Vezměme si jen jeden z posledních úspěchů Norska v roli nové Utopie: 10. ledna 2002 citoval deník *The International Herald Tribune* jednoho z poradců prezidenta Bushe, který vyslovil naději, že norské země sehrají roli mírových vyjednávačů v Afghánistánu. Nikoliv Švédsko nebo Skandinávie, ale „norské země“. Pátého dubna téhož roku otiskly *The London Times* dopis známého profesora filozofie Laurence Goldsteina, který navrhl, že nejlepší způsob, jak vyřešit konflikt na Blízkém východě, je přenechat Jeruzalém na příštích dvacet let Norsku. V jednom televizním programu BBC o Srí Lance z jara 2002 byly válčící strany, reprezentované rozhněvaným Tamilem a melancholickým Sinhálcem, vyšachovány rozzářeným norským mírovým vyjednávačem, který pedagogickou norskou angličtinou přečetl pompézní deklaraci o radostech života v míru. Osmého července 2002 byl v *Time Magazine* otištěn článek s názvem „Malá ryba ve velkém rybníce. Jak se malé, avšak bohaté Norsko stalo mistrem v umění mezinárodní diplomacie“. V roce 2008 je na mapách s předpovědí počasí při vysílání CNN i BBC vyznačeno Oslo, nikoli Stockholm. Člen britského parlamentu Sir Crispin Tickell tvrdí, že: „Norové si přivlastnili všechna dobrá předsevzetí a stali se Robinem Hoodem planety. Upřímně řečeno, pro nás Brity je trochu iritující přihlížet tomu, jak nás původně barbarští Vikingové obírají o naši civilizační misi!“ A aby toho nebylo dost, zřídil norský ministr zahraničí Jonas Gahr Støre *Národní fórum pro upevnění mezinárodního mínění o Norsku*.

Zdá se, že civilizovaní Vikingové přešli ze stadia přírodního

kmene do stadia kmene mírumilovného. Norsko je eldorádem a morální supervelmocí zároveň. Je to kombinace, která ve světové geopolitice nemá obdoby, jako by vystoupila z říše pohádek. Neboť na mytické mapě světa mají boháči být přece padouchy. Až na situaci v Norsku – nejlepší zemi na světě.

A to ještě není konec příběhu.

Norský model bez hranic

Profesor André Sapir, uznávaný badatel, který se věnuje problematice blahobytu a globalizace, rozlišuje čtyři základní modely sociálního státu: severský, anglosaský, kontinentální a středozevní. Anglosaský model vyzdvihuje efektivitu, ale je sociálně nemilosrdný. V etatistické Francii brání malichernost odborů plnému a efektivnímu využití společenských zdrojů. Středozevní model ovládl struktury, v nichž žádné dobro neujde trestu a kde jsou spravedlnost a efektivnost stejně vzácné jako lanýž. Z těchto čtyř vzorců, říká Sapir, zvládá pouze ten severský úspěšně kombinovat rovnost, efektivitu, vysokou zaměstnanost a relativní absenci chudoby.

V mezinárodním měřítku je asi nejznámější „švédský model“. Po druhé světové válce se Švédsko stalo vzorem všech ctností pozitivní modernity. V závěru 20. století však švédský státní model prošel postupnou dekonstrukcí – byly odhaleny pochybné normativní techniky, jejichž prostřednictvím švédský stát blahobytu omezoval své občany: od sledování obyvatelstva k přebujlosti sociálních struktur. Švédové sami v sobě objevili „čubky rozumu“ (Jan Myrdal) a různé studie ukazovaly esenciální bezmoc individua tam, kde měla fungovat nejdemokratičtější společnost světa. V rámci orgií národního sebemrškačství v posledním desetiletí minulého století se dokonce začalo mluvit o „švédské variantě fašismu“, zvláště během vrcholného období vlády sociální demokracie po zveřejnění rozsahu sterilizačních zásahů provedených s nejlepšími úmysly zachovat zdraví lidí.

Dnes už Švédsko jako nepominutelný vzor morálky nevystupuje – možná jím nebylo nikdy. Norsko jím ostatně také nebylo: až do začátku šedesátých let byla pod heslem „pro udržení národního zdraví“ i zde praktikována lobotomie a kočující Romové byli sterilizováni až do roku 1977. Je zajímavé, že temná minulost v historii národa se zviditelňuje v krizi – v zářných epochách tak zřejmá není.

Nyní přišel čas „norského modelu“. Je atraktivnější než švédský, neboť působí méně autoritářsky a nevykazuje onu pověstnou švédskou úctu před mocenským aparátem. Norsko nabízí světu flexibilnější, vřelejší verzi blahobytu. A také nabízí návod, jak využívat enormní bohatství pro novou civilizační misi, která dala tolik zabrat starým imperiálním projektům Britů a Francouzů. To jen dokazuje, že v moderním světě je lepší dávat než brát – a že to přijde na stejné peníze.

A kdo jsou ony andělské postavy, jež vystupují v roli moderních ochránců Severní Utopie? Na oficiální fotografii současné rudozelené levicové vlády vidíme skupinu rozjařených mladých lidí v neformálním saku, norském svetru a červené bundě. Říkají: *J sme jako ty!* Žádné kravaty nebo obleky, žádné černé limuzíny. Symboly moci byly z webových stránek vlády pečlivě odstraněny, stejně jako jsou odstraněny z norské krajiny: v Norsku člověk ujede tisíce kilometrů, než uvidí zámek nebo katedrálu, a budova nové opery připomíná spíše rozespalou ponorku nebo helmu pokrytou ledem, napůl ponořenou do fjordu. Ministři v bundách se usmívají a slibují vyšší mzdy, ještě kratší pracovní dobu, ještě delší dovolenou a ještě vyšší ceny benzínu.

Nejcharakterističtějším rysem norského úspěchu však nejsou výnosy ropného průmyslu nebo pacifikace světa, nýbrž pocit dobrého bydla. Pokud máme uvěřit nejnovějším statistickým výplodům o „hrubém národním štěstí“, je Norsko živoucím důkazem, že štěstí se za peníze koupit dá. V knize *Honba za norským štěstím* shrnul její autor Ottar Hellevik výsledky ankety, kterou se svými spolupracovníky prováděl u 40 000 obyvatel. Zjistil, že štěstí, tedy „pocit štěstí a uspokojení, absence starostí“, je v norské společnosti široce zastoupeno. Vypadá to, že norská krize identity vyvolaná neurózou z blahobytu ze začátku osmdesátých let je úspěšně za námi. Podobné je to s přebujelým konzumem. Hellevik naznačuje, že v roce 2003 došlo k posunu od materialistické k idealistické hodnotové orientaci: „Většinu lidí už asi nezbyvá mnoho věcí, po nichž touží jako po nesplnitelném snu. Lidé si více než dříve všímají obrovských rozdílů mezi bídou, která panuje v mnoha zemích, a blahobytem, který máme v Norsku. Pociťují morální zábrany a nevoli. K tomu přistupuje i starost o klima a životní prostředí.“

Norové jsou tak strašně spokojení, že noviny si stěžují na nedostatek stížností. Poslední průzkumy deníku *Aftenposten* dokonce

ukazují, že 70 procent obyvatelstva „platí daně s radostí a klidně by platilo i více“. Vodí nás všechny za nos, nebo skutečně stojíme tváří v tvář exemplárnímu a odpovědnému společenskému duchu? Nebo snad masochismu? Není to jen krásná fasáda, zakrývající temný svět smutku a ztrát? Je to snad výraz hlubokého pocitu štěstí, když peníze už nejsou žádný problém?

Norská noční můra

V poslední době se vyrojila celá plejáda neúnavných domácích kritiků, zárlivých Východoevropanů a rozčilených duší z muslimského světa – ti všichni demaskují Norsko jako pohádkový zámek Soria Moria v rozkladu. (Dříve to byli nepřátelští katolíci z jižní Evropy, kteří využívali severské statistiky sebevražd jako důkazu o tom, že stát blahobytu pro všechny není bez poskvrny.) V knize *Národní strategové* (1998) rozpitval Rune Slagstad unikátní norský demokratický kapitalismus jako mrtvolu, kterou nahradil bezduchý, technokratický a vulgární kapitalismus.

Antologie *Norsko. Diagnóza* (2008) ukazuje, jak mizerně do sebe zapadá mýtus o Norech jako dobrých a šťastných občanech s faktickými poměry v zemi. Nářky nad neduhy norské společnosti se týkají nejrůznějších oblastí: kulturní malosti, rasové diskriminace, opovrhování vzdělaností a věděním, podezřelých norských investic ve zkorumpovaných diktaturách, nemluvě o smutně krátkém seznamu zásluh v otázkách životního prostředí. Někdo tady provádí pořádný sebeklam. Že by šťastní Norové? Nebo média? Nebo snad intelektuální elity?

I v Norsku jsou elity podezřelé. Od Voltaira přes Sartra až k Ortegovi y Gasset nebo Janne Haaland Matlaryové nesnášely vzdělané vrstvy vulgární vkus mas. Lidé spokojující se s nenáročným zaměstnáním a dávající přednost pořadu „Zatančíme si?“ před Platónem jsou intelektuály považováni za „podlidi“. Na druhé straně se ale nedá spoléhat ani na média. Někdy říkají pravdu, někdy fabulují za účelem prodejnosti, někdy pracují v konspiraci s vládnoucími politickými stranami. A co prostý lid?

Když jsem v prosinci 2008 letěla z Krakova do Osla, seděla jsem vedle upovídáného staršího pána, který mi posléze položil otázku: „Nejste vy ta Polka Nina, která tak ošklivě píše o Norsku?“ Trochu znepokojeně jsem přikývla v očekávání pedagogické tirády. „A co čtete?“ Ukázala jsem mu knihu, kterou jsem měla na

klíně: *Norsko. Diagnóza*. Se skeptickým pohledem pronesl: „Ale Norsko už diagnózu má. Máme se skvěle.“

Zdá se, že situace v Norsku je beznadějná, ale nikoliv vážná. Vážná není proto, že většina etnických Norů má pohodlný život. Tečka. Dokonce i norský telekomunikační gigant Telenor se v mezinárodním měřítku jeví jako jeden z nejodpovědnějších podniků (sic!). Zároveň je však situace beznadějná, neboť knihy jako *Norsko. Diagnóza* nejsou dostatečně reflektovány. Norský příklad dokazuje, že hrubé národní štěstí má pramálo společného s kvalitními školami nebo kvetoucími knihovnami. „Ještě jste se nenaučila, že příliš mnoho myšlení přináší chaos a neštěstí?“ zeptal se mě onen pán. *We in Norway don't want the brains to go to our heads* (příliš mnoho přemýšlení se v Norsku nenosí).

Kulturní schizofrenie

Norský sen se nemusí nutně zakládat na životním sebeklamu. Podobně jako u ostatních mýtů, tento didaktizující, hodnotově zabarvený příběh nevypráví o tom, čím jsme, nýbrž o tom, čím chceme být. Nehraje roli, že norská investice na vedení války v Afghánistánu dvakrát převýšila částku určenou na mírová vyjednávání. Není ani podstatné, že se občas podivujeme nad přehmaty norských odborníků na mír a rozvojovou pomoc na Srí Lance nebo v Bangladéši. Naše, jakož i všeobecné přání vidět Norsko jako zemi ztělesňující ty nejvyšší morální kvality je tak silné, že Nory vlastně nutí k tomu, aby se stali Mekkou ctostné laskavosti.

Ráda bych zdůraznila, že to, co v našem postmoderním světě propůjčuje Norsku onu unikátní apelativnost, je jakási kulturní schizofrenie. Norsko má dnes dvě tváře. Chudé a mravné Norsko, hrdý národ s hlubokými tradicemi rovnosti, solidarity a zdravého rozumu, se sráží s novým Norskem mamonu, dravcem finančních trhů, přetékajícím dosud nevídanou chtivostí a sebeuspokojením. (Je úsměvné, že právě Thorstein Veblen, americký sociolog s norskými kořeny, dal pojmu okázalé konzumentství sociologický obsah!)

V jednom satirickém pořadu se žertovalo na téma státního rozpočtu: „Pokuste se vypadat vypaseně i štíhle.“ Není to jen vtíp. Tato věta charakterizuje norský stav ducha v roce 2008. Norsko žije podle hesla „chci obojí“, touží být chudě-bohatou

zemí, která se topí v blahobytu, ale pěstuje si panensky čisté svědomí. Už Picasso řekl: „Sním o tom, že budu chudý a že budu rozhazovat peníze.“ Mořem nekonečného morálního rozhořčení ve veřejných debatách prosakuje špatné svědomí společnosti nad přehmaty nových vojenských a ekonomických elit. Příkladem může být hluboké pohoršení po odhalení nekalých investic firmy StatoilHydro do nanejvýš podezřelých projektů ničících životní prostředí v Kanadě. Nebo aféra společnosti Telenor se zneužíváním dětské práce v bangladéšských fabrikách na náhradní díly. Bez povšimnutí nezůstaly ani skandály týkající se platů a bonusů, které prší jako zlatý déšť na hlavy ředitelů a manažerů velkých společností. Všechny tyto reakce vyjadřují, že kapitalismus a vojenské operace musejí být nějakým způsobem morálně zakotveny. Norští kapitalisté se mají chovat jako féroví „selfmademani“, a pokud si přejí žít jako králové, ať to laskavě praktikují v zahraničí. „Vlídna image“ zahrnuje i stíhací piloty. Nemají bombardovat lidi, ale „přispívat k národní bezpečnosti“. Proč? Protože Norsko si přeje být tím, čím kdysi chtělo být. A protože „dobré je typicky norské“. Všichni už zapomněli, že tato definice národní kultury a identity z úst ministerské předsedkyně Gro Harlem Brundtlandové byla donekonečna ironizována. Přesto žije dál.

Norská národní schopnost vyzdvihovat dobrotu, blahobyt a zábavu je natolik silná, že umožňuje povznést se nad různé ekonomické a kulturní komplikace. Norsko má v přepočtu na obyvatele vyšší počet nemocničních lůžek než jakákoliv jiná země. Čekací lhůty na hospitalizaci ale neustále rostou a akutní pacienti leží na chodbách. Roční plat irského profesora se pohybuje mezi 800 000 a 1,1 milionu eur, profesorský plat v Norsku je na poloviční úrovni. Ve vedoucích funkcích je stále příliš málo žen. Blahobytné Norsko je mistrem absurdity. Šestičlenná rodina, která se měla stěhovat do nového bytu, byla umístěna na tři měsíce do hotelu, protože se nedal najít náhradní byt, který by stál méně než 8000 norských korun za měsíc. Řešení: stát uhradil v čekací době 100 000 za hotel měsíčně.

Ale v širší srovnávací perspektivě jsou tyto přehmaty jen drobnými vadami na kráse. V roce 2009 je Norsko zemí srovnatelnou se Spojenými arabskými emiráty nebo Katarrem. Brzo už nebude obyvatelům zbývat nic jiného než užívat si života plnými doušky. To je cesta od státu blahobytu ke státu volného času, jak to nazval

Atle Midtun, profesor Vysoké školy obchodní. Norsko má nejdynamičtější veřejnou sféru v Evropě. Diskusní rubriky v největším listu *Aftenposten* jsou unikátním výrazem názorové demokracie v éře nového stěhování národů. Nenápadným manévrováním mezi obecně přijatými názory, disentem a čistými provokacemi strhují redaktori značnou pozornost na nastolené neuralgické otázky. Podařilo se jim vyzdvihnout rubriku Kronika na první, nejprestižnější místo v norském tisku. Celá norská elita stejně jako inteligence z řad přistěhovalců sní o tom, že se jim podaří otisknout svůj norský sen právě tam. A také níže podepsaná se přiznává, že ráda píše kontroverzně a pokaždé se podivuje nad stovkami dopisů a emailů, jež chodí v reakci na její články. Je vlastně docela riskantní tvrdit, že Norové jsou jen bohatí a lhostejní, existuje nespočet odpovědných občanů, kteří projevují zájem o věci veřejné.

Je prostě třeba si přiznat, že ona kombinace dobroty a bohatství je poněkud nesnesitelná. Ale tak tomu prostě je – někteří lidé na této zemi musí unést radostnou lehkost i bohatství. Ať už se na tyto záležitosti díváme jakkoli, je norský obraz štěstí dokonalým opakem vize básničky Szymborské o Utopii – ale také opakem velkých ideálů komunistických režimů, kde člověk neměl nic a chtěl se o to podělit s celým světem. Norsko anno Domini 2009 má všechno. Tedy alespoň s ohledem na to, za co svět bojoval od Velké francouzské revoluce. Mladá a přemýšlivá generace nemá zábrany napsat: „Díky dobré státní správě a pořádné porci štěstí je Norsko první společností v dějinách, která si může dovolit financovat systém blahobytu, který skutečně všechny osvobozuje. My, kteří žijeme dnes, máme na rozdíl od kohokoli před námi na dosah uskutečnění našich snů. Naše produktivita přesahuje všechno, co kdy svět zažil. Máme více peněz i více volného času než naši bližní ve zbytku světa. Proč nebrat vážně ideál osvobození životem v rozkoši? (Martin Sandbu, *Aftenposten* 21. 7. 2008).

Jistě. Proč ne?

Původ norských snů

Dějiny každé země jsou průsečíkem geopolitiky, prozíravosti národních strategií, slepého štěstí a průraznosti příběhu, který zprostředkovává a stabilizuje obraz sebe sama. Vybavuji si jeden příběh, který nejen že propojil všechny komponenty *norského*

snou, ale také předurčil značnou část norského světového úspěchu. Tento příběh vypráví o tom, jak se člověk může stát bohatým, šťastným a oblíbeným, aniž by cestou devastoval přírodu nebo poztrácel svou lidskost. Je to samozřejmě pohádka o Popeláčkovi. Hlavní hrdina je milý lenoch, který se celý den povaluje za pecí a kreslí si něco v popelu. Georg Sverdrup poukázal na zarážející univerzalitu této postavy ve světovém folkloru. Je spřízněn s německou Aschebrödel (Aschenputtel, Aschenguttel atd.), skotským Ashpit a Assipete, s francouzskou Cendreuille nebo Cendrillonem či s českým Hloupým Honzou. Ti všichni sdílejí Popeláčkův smysl pro *dolce far niente* – sladké nicnedělání – a bez námahy dosáhnou vysokých cílů. Na světě se vyskytují v různých podobách, v ruském prostředí jako *holy fools* (svatí blázni), francouzští *Guignoles*, anglický Robin Hood, severoameričtí kojoti. Antropologové pro ně mají speciální označení: *tricksters* – smolaři a šibalové, kteří se šplhají k vrcholu svou vynalézavostí a soucitem s nejslabšími.

Norská kultura si přisvojila Popeláčka jako národního mluvčího. Je unikátně norský – oplývá všemi ctnostmi, které podporují kolektivního ducha, a všemi nectnostmi, které děti milují. Není žádný superman. Je to génius v převleku za vesnického blázna – jediný génius, kterého Norové strpí. Jeho lenost je roztomilá a budí úctu, neboť může být kdykoli nahrazena zralými kroky oplývajícími fantazií. Norové ho oslavují, i když je to selský hromotluk, neboť v jeho nitru se ukrývá citlivá duše. Cítí se spřízněn s malými a potřebnými, zatímco velké a mocné odkazuje do patřičných mezí. Empaticky pečuje o celý pohádkový „třetí svět“ – hladovějící chudá žena, holubice, která se zaklínila ve větvích, losos vyvrhnutý mořem na souš. Popeláčkův styl však není ani romantický, ani idealistický – je to zároveň plebejec i pragmatik. Když žádá o práci na královském dvoře, není to kvůli zaslepené zamilovanosti do princezny. Popeláček je prostě toho názoru, že „by to mohla být šikovná práce – jezdit polem a lesem, mlsat jahody, prohánět zajíce a občas se protáhnout na sluncem vyhřáté stráni“. Král bydlí na statku – je to přece Norsko PR (před ropou) – a je pronásledován zlovolnými přírodními fenomény. Slibuje svou dceru za odměnu tomu hrdinovi, který ho jeho obtíží zbaví. Popeláčkoví starší bratři se vydávají řešit zadání běžnými metodami – prostřednictvím bezohledné konkurence a neohrabanou formulací otázek. Když neuspějí, vstupuje na scénu Popeláček

a získává princeznu i s polovinou království unikátním, ekologicky uvědomělým způsobem jednání. Šetří energii a úkoly provede, aniž by příliš přitlačil. Přistupuje k přírodě jako k partnerovi, naslouchá jí a řídí se jejími radami. Sází na inovace, investuje do nekonvenčních přístupů. Nechybí mu soucit a neustále pomáhá chudým a potřebným. Má víru – spoléhá se totiž na vlastní štěstí.

Z toho vyplývá implicitní ponaučení: všechno je možné, jen když člověk není příliš unáhlený. Pointa spočívá v tom, že je třeba být v harmonii s přírodou, která naslouchá našim proměňujícím se potřebám a nabízí nám pomocnou ruku v nouzové situaci. Ve filozofickém smyslu demonstruje tedy Popeláčkovo poselství správnou cestu – jakousi norskou verzi Tao.

Když si uvědomíme, že Norové na začátku dvacátého století patřili mezi nejchudší společnosti v Evropě, ale že všechny norské děti byly krmeny výživným příběhem o obyčejném chlapci, který zbohatl jen vírou ve svou šťastnou hvězdu, pak je Norsko zářným důkazem faktu, že náš svět je utvářen příběhy, které si navzájem vyprávíme. Mýtus o Popeláčkovi je slovo, které se stalo tělem.

Dědictví po Popeláčkovi neztratilo nic ze své síly ani dnes. Když korunní princ Haakon přednášel svůj intronizační projev, přirovnal se ke svému mytickému prapředkovi: „Chlapec, který vstupuje do života s otevřenými očima a nic nezavrhně, dokud to podrobně neprozkoumá“ (*Aftenposten* 25. 8. 2001). Na selských statcích, kde se Popeláček zrodil, byly zdroje velmi omezené a hlavním cílem těch, kteří tam žili, bylo zajistit dostatek potravy. Jeho skromnost, schopnost obejít všechna konvenční řešení a vsadit na kreativitu by se měla nově studovat v kontextu globální klimatické krize. Tento hrdina čeká na své objevení a uvedení do učebnic, reklamy a televizních programů – aby ukázal, že svět udržitelného rozvoje je sexy.

Dekadence, ctnost nebo dobrovolná brigáda?

Jaké verze budoucího státu blahobytu jsou latentně přítomny v *norském snu*? Odvážuji se předložit tři možné scénáře.

Jeden se vztahuje k opožděné norské dekadenci. Už Montesquieu považoval dekadenci za výraz přehnaného blahobytu spojeného s duševním zatměním a vyčerpáním. Existuje celá řada charakteristik dekadentních společností, jež byly formulovány mysliteli jako Thomas Carlyle, Friedrich Nietzsche a Benedetto

Croce. Z jejich pohledu je dekadence obdobím, v němž panuje víra v hrubost, a hra na krutost je obecně společensky přijímána. Muži jsou považováni za „slabší pohlaví“. Pod vlivem blahobytu se významně nafukují ega a nastupuje „generace Já“. Vládní skepse o tom, zda je třeba obhajovat hodnoty vlastní kultury. Politika a veřejný život se stávají spíše divadlem než vzorem etických postojů. Strkat hlavu do písku se stává oblíbenou politickou strategií. Pro dekadenci je typické upřednostňování kritiky před kreativitou v umění i vědě.

Paradoxně je tento dekadentní scénář stejně zralým plodem spotřebitelské demokracie jako produktem levicově radikálního myšlenkového světa. Boj za blahobyt všech má za následek jak nastolení pečovatelského sociálního státu, tak razantní nárůst počtu obyvatel žijících ze sociální podpory. Feministické ideje daly vzniknout nevidaným společenským šancím stejně jako strachu mezi mužským obyvatelstvem. Relativistické myšlenky jsou živnou půdou pro vznešené projekty OSN a zároveň přispívají k tomu, že elity vnímají patriotismus jako anachronismus a vlastenectví jako trapné vydírání. Kritika převládá nad inovací, paralyzuje tvůrčí a vizionářskou iniciativu a působí, že reakční oddíly pravicové Strany pokroku vykradly nejlepší myšlenky levice. Výsledkem je, že norská společnost něžně koketuje s pravici a krůček po krůčku opouští dobrotu. Falešný, na jedno oko slepý pocit bezpečí vyvolává lhostejnost vůči politickým a ekonomickým hrozbám. Když v srpnu 2008 přepadlo Rusko Gruzii, bylo Norsko – jako obvykle – na dovolené. Jen deník *Dagsavisen* formuloval kvintesenci ležérního popeláckovského přístupu: „Premiér Jens Stoltenberg a ministr Lars Sponheim jsou na lovu. Ministryně rybolovu odjela do lesa na borůvky.“

Další scénář se týká investování energie do norských ctností a jejich exportu do zahraničí. V ideálním případě by Norsko muselo zdvojnásobit, ba ztrojnásobit rozvojovou pomoc, postavit školu pro mírové vyjednavače, skoupit veškerý ohrožený deštný prales, marketingově propagovat novou superčistou technologii, provozovat zelený rybolov a z ministerstva zahraničí udělat univerzitu, kde by se přednášelo o norské zahraniční pomoci celému světu. Tato země divů vůbec není tak nepravděpodobná. Hans Magnus Enzensberger v roce 1982 konstatoval, že „Norsko je evropská laboratoř budoucnosti“, čímž měl na mysli norskou schopnost stát se vůdčí zemí v sociální i politické oblasti.

Nezmínil však ony výzvy, jež se s fantastickou vedoucí rolí na zeměkouli nutně pojí. Uvedu jen dvě: Norové kázají o válce a míru často připomínají katolické kněze, kteří bez vlastní zkušenosti přednášejí o manželství a sexu. Je tu i nebezpečí, že status Norska jako svaté madony uprostřed hříšného světa posílí představu o jeho neporušeném panenství. Panenství je zároveň vždy trochu přitažlivé a trochu odpuzující. Přitažlivé, protože je spojováno s morální dokonalostí, exkluzivní výlučností a schopností odporu. Odpuzující, protože prozrazuje nadměrnou lásku k sobě samému, žádostivost, sebeuspokojení a podezřívavost vůči cizím vášním. Celkem vzato je panenství uprostřed globální promiskuity ctností problematickou. Nejen protože – jak říkají Italové – pod pupkem neexistuje ani náboženství, ani pravda. Ale také z toho důvodu, že kult ctnosti nezabraňuje nebezpečí pádu do oblasti fantazie, do přeceňování vlastního kosmického významu. Nezaručí ani to, aby se země nestala snadnou hračkou v rukou kacírů a pirátů.

Existuje však ještě jeden scénář. V devatenáctém století ho navrhl francouzský vědec Gabriel Tarde, když se pokoušel objevit mechanismy, které podporují nové tvůrčí vzruchy. Na rozdíl od Schumpetera, který se domníval, že inovace spočívá v naplnění a v následném kreativním rozvratu, byl Tarde toho názoru, že nejlepším předpokladem nových myšlenek je zvláštní souhra, kterou nazýval *coopération de rencontre inter-cerebrale*. Nejde o srážku nebo konflikt, ale o mezilidskou spolupráci, intelektuální setkání, které vede ke vzniku nových poznatků a nových forem sociální komunikace. I když se tento typ kreativních procesů prosazuje pomalu a vede spíše k evolučním změnám než k revolučním průlomům, přináší inovace trvalejšího charakteru. V Norsku má tato komunikativní spolupráce nazývaná *dugnad* dlouhou tradici. Jedná se o vzájemný systém podpory za účelem snadnějšího a lepšího využití zdrojů, spolu s řešením problému. Nemám zde na mysli dobrovolné projekty určené pro volný čas například obyvatel družstevních domů, udržujících a zkrášlujících životní prostředí. *Volný čas* se mimochodem stal v Norsku národním slovem v roce 2004. Mám na mysli *dugnad* jako modus operandi založený na partnerství ve jménu společného cíle. Objevuje se i ve spisu Brundtlandové „Naše společná budoucnost“. Tento fenomén byl rovněž hnací silou při konstituování norského národa. Norský model partnerství – mezi člověkem a přírodou, mezi

muži a ženami, mezi úřady a průmyslem, mezi zaměstnavateli a odbory, je dědictvím zlatých sociálnědemokratických časů. Tento princip se nevyčerpal ani v zemi budované moudrými „národními strategy“, o nichž bádají Rune Slagstad a Francis Sejersted. Popeláčkův duch se netýká jen génů a hrdinů, neomezuje se na vyhraněné estetické realizace, nýbrž mobilizuje všechny obyvatele napříč generacemi k partnerské spolupráci na dosažení dobra v celé společnosti.

Tři centrální otázky předkládaného pamfletu zní tedy takto: Kdo jsou moderní tvůrci, zprostředkovatelé a odpůrci *norského snu* a jaký poměr je mezi nimi navzájem? Obsahuje plod norského modelu jádérka zkázy, nebo má tato země recept na změnu, která by mohla vyléčit celou zeměkouli? A jak můžeme my ostatní – nově příchozí do „nejlepší země světa“ – přispět k tomu, aby Norsko o sobě snilo sny zajímavé a trochu méně utopické?

Ryba smrdí od hlavy – o korupci v Čechách

Terje B. Englund

*Autor (*1963) je norský novinář a spisovatel, od roku 1993 žije v Praze. Sleduje a komentuje politické a společenské dění ve střední a východní Evropě. V roce 2005 měla úspěch jeho anglicky napsaná kniha o Čechách, The Czechs in a Nutshell. A User's Manual for Foreigners (Češi v kostce. Praktická příručka pro cizince. Práh, 2005). V letošním roce mu vyšla v Norsku kniha, která by si také žádala překlad do češtiny Spionen som kom for sent – tsjekkosllovakisk etterretning i Norge (O špiónovi, který přišel pozdě – Československá rozvědka v Norsku, Aschehoug, 2010).*

■ ■ ■

Na podzim roku 2004 se chystal Edvard Stolba realizovat své životní dílo. Přesně o třicet let dříve požádal tento československý sportovec během studijního pobytu o politický azyl v Norsku, kde se později proslavil jako osobní trenér maratonské běžkyně Grete Waitzové a atleta Knuta Hjeltnese. Teď právě otevřel u Litoměřic nejmodernější továrnu v zemi na zpracování ryb Rybenor. Sto třicet zaměstnanců mělo už plné ruce práce se zpracováním lososů, kteří se měli prodávat na blížícím se vánočním trhu v Čechách i v Norsku. Pouhý týden před komunálními volbami na začátku listopadu dokonce poctilo továrnu svou návštěvou vedení Ústeckého kraje. S novináři v zádech chtěl hejtman Jiří Šulc ukázat, jaký moderní podnik přilákal do regionu.

Dva dny před Štědrým dnem se slibný projekt změnil v noční můru.

Jeden litoměřický policista vypověděl – aniž by předložil jakýkoli důkaz – že Stolba spáchal pojišťovací podvod. ČSOB, která financovala rozjezd Rybenoru, vypověděla s odkazem na policejní zprávu s okamžitou platností úvěrovou smlouvu. I všechny ostatní banky, na které se Stolba obrátil, se policejní zprávy zalekly. Pokus zachránit podnik prodejem podílů soukromým investorům byl zmařen obchodním rejstříkem v Ústí nad Labem. O šest měsíců později byl vyhlášen bankrot a Rybenor pak prodán v aukci firmě s nejasnou vlastnickou strukturou za směšných šest milionů korun.

Životní dílo Edvarda Stolby se zhroutilo. Ale podivné okolnosti kolem továrny Rybenor pokračovaly. Na konci podzimu 2007 se u jednoho z dodavatelů Rybenoru v norském městě Tønsberg nečekaně objevila Marie Tomčová, zaměstnankyně kanceláře ústeckého hejtmána Jiřího Šulce. Tomčová chtěla převzít Stolbovy kontrakty. Norský dodavatel ji vyhodil a navíc požádal správce konkurzní podstaty v Česku o potvrzení, že jeho firma přišla v konkurzu Rybenoru o čtyřicet milionů korun. Potvrzení dostal. Ale nejdříve musel advokát tønsbergského podniku předat správci konkurzní podstaty v jedné ústecké hospodě obálku s půlmilionem korun.

Česká chobotnice

Kauza Rybenor hezky zapadá do řady hrůzných historek, které se na nás v posledních dvaceti letech valily z bývalého východního bloku. Máme tu do očí bijící příklad korupce, nepoctivé policisty i úředníky a soudnictví, které evidentně není schopno chránit práva obyčejných občanů. Nazíráme-li na příběh Edvarda Stolby očima západní Evropy, nemůžeme ho interpretovat jinak než tak, že Česko není právní stát a že ekonomická kriminalita a korupce jsou zde na denním pořádku. Ve skutečnosti je však situace mnohem komplikovanější.

Když americký *Newsweek* uveřejnil v srpnu tohoto roku globální průzkum životní úrovně, skončilo Česko na dvacátém pátém místě – umístilo se nejen před všemi ostatními zeměmi bývalého východního bloku, ale také před Portugalskem a Řeckem. To je pozoruhodný výsledek. Za pouhých dvacet let se z ekonomicky zastaralé diktatury jedné strany stal demokratický stát se zdravotnictvím, vzdělávacím systémem a kupní silou, srovnatelnými se západní Evropou. Je pravda, že když se v devadesátých letech komunisty ovládané hospodářství transformovalo na fungující tržní ekonomiku, docházelo k porušování zákona v míře až groteskní. Ale jak říká s určitou dávkou nadhledu historik Martin E. Malia: „Je jednoduché udělat z akvária rybí polévku, mnohem těžší je z rybí polévky udělat akvárium.“ V Česku v roce 2010 nepředstavuje kriminalita – v obecné rovině – podstatně větší problém než v jiných zemích Evropy.

O to více je s podivem, že Česko není schopné něco udělat se svou bující korupcí. Podle poslední výroční zprávy společnosti

Transparency International (TI) je země zmítána korupcí ve větší míře než Polsko nebo Maďarsko. A ještě hůře – zatímco ostatní postkomunistické země si svoji pozici v každoročním žebříčku TI buď udržely, nebo vylepšily, Česko se propadlo z 27. místa v roce 1997 na 52. místo v roce 2009.

I tento obraz je však nutné správně interpretovat. Obálky s penězi, které „vyřešily problémy“ s lékaři, místními úřady nebo dopravní policií, možná stále fungují, ale všeobíejající každodenní korupce z dob komunismu už neexistuje. A to v neposlední řadě zásluhou médií, která vyvíjela obrovské úsilí, aby odhalila prohnilé byrokraty. Jestliže většina obyvatel Česka přesto stále považuje korupci za závažný společenský problém, souvisí to s jiným fenoménem: extrémní provázaností politiků a podnikatelské sféry.

Tento proces začal v době, kdy tehdejší ministerský předseda a nynější prezident Václav Klaus sestavil svou první vládu. Když byli Klaus a jeho Občanská demokratická strana v roce 1997 přistiženi *in flagranti*, že inkasovali milionové částky od firem privatizujících státní podniky, zřekl se předseda strany jakékoli zodpovědnosti za očividnou korupci. O půl roku později navíc Klaus uzavřel opoziční smlouvu se svým hlavním ideologickým odpůrcem – sociálním demokratem Milošem Zemanem, a zajistil si tak setrvání v politice.

Výsledkem Klausova ultrapragmatického obratu bylo, že propojení politiky a byznysu propuklo naplno. Jen v souvislosti s první smlouvou o nákupu gripenů v roce 2002 bylo podle sociálního demokrata Jana Kavana zapláceno 250 milionů korun na úplatcích poslancům jak z jeho vlastní ČSSD, tak z ODS a Křesťanské a demokratické unie. O vůli politiků bojovat s korupcí pregnantně vypovídá případ Jany Marcové z ODS, která si v Poslanecké sněmovně dokázala zapomenout igelitovou tašku s milionem korun a jejíž chování nezbudilo nic víc než škodolibý smích. Výmluvné byly také reakce poté, co finanční úřad v roce 2007 zjistil, že tehdejší místopředseda vlády Jiří Čunek má na kontě tři miliony korun, jejichž nabytí neumí vysvětlit. Když chtěli policejní vyšetřovatelé tohoto křesťanského demokrata obvinít, postarala se nejvyšší státní zástupkyně Renata Vesecká o to, aby byla věc převedena do jiného policejního obvodu, který ji vzápětí odložil.

V krajích se ale nesetkáme jen s politiky, kteří mají příliš těsné vztahy s byznysem. Najdeme tu i podnikatele, kteří sami vstou-

pili do politiky, odkud jistou rukou zajišťují vybraným firmám veřejné zakázky. Na podzim roku 2009 bylo v Praze odhaleno, že městská rada vedená politikem ODS Pavlem Bémem zaplatila firmě s nejasnou vlastnickou strukturou 504 milionů korun za zavedení multifunkční karty Opencard, která by měla podle rozpočtu stát 89,2 milionu. Není tedy náhoda, že před magistrátem na Mariánském náměstí (lidově „Mafiánském náměstí“) parkuje více luxusních limuzín než kdekoli jinde v Praze a že Pavel Bém nosí náramkové hodinky, jejichž hodnota odpovídá ceně hezky ojetého mercedesu.

V některých regionech, jako například v severních Čechách, je situace ještě horší. Tady sedí v některých městských zastupitelstvech lidé, které šéf TI David Ondračka neváhá nazývat „kriminálními živly“. Regionální politici umějí demonstrovat svou moc s až omračující arogancí. Patrik Oulický, podnikatel a přední představitel ODS v Ústeckém kraji, si postavil – samozřejmě bez stavebního povolení – luxusní vilu v chráněné krajinné oblasti. Nic nenasvědčuje tomu, že by ji musel zbořit. Seznam skandálních přehmatů českých politiků by mohl pokračovat snad donekonečna, ale závěr je jasný: Češi bezpochyby naplnili heslo sameťové revoluce o tom, že se „vrátí zpět do Evropy“. Ale co se týče politické kultury, skončili nebezpečně blízko Berlusconiho Itálie.

Klima se mění, ale...

Posledních pět let použil Edvard Stolba všechn svůj čas i téměř všechny peníze na to, aby ukázal, jak mu byla jeho továrna ukradena.

Policista, který rozpoutal aféru, později přiznal, že byl naveden osobami, jejichž jména odmítl udat, aby si obvinění o pojišťovacím podvodu vymyslel. Poté, co si česká média posvítla na podezřelý konkurz, byli jeho dva hlavní podezřelí, Marie Tomčová z kanceláře hejtmana Ústeckého kraje a manažer kanceláře ODS v Litoměřicích Pavel Vilím, donuceni rezignovat na své posty. A správce konkurzní podstaty, který požadoval na Stolbově norském partnerovi úplatek, byl minulý rok odsouzen ke dvěma letům vězení v procesu, který vzbudil pozornost po celé zemi.

K tomu se politické klima v Česku začíná měnit. Výsledky parlamentních voleb v červnu tohoto roku znamenaly největší výměnu poslanců od roku 1990. K moci se dostaly nové strany,

kteře snad myslí svůj program vážně, zatímco etablované strany zažívají odliv voličů. A možná to nejdůležitější – v roce 2013 konečně zmizí z české politiky prezident Václav Klaus, mocenský technokrat, který už od roku 1993 obhájuje propojení politiky a podnikatelské sféry výměnou za loajalitu ke své osobě.

Edvard Stolba už ale svou továrnu zpátky nikdy nedostane. Stroje, které přivezl z Dánska, byly prodány do sběrných surovin a zrestaurovaná výrobní hala se začíná rozpadat. Ale jsou už vypracovány plány na přebudování administrativní budovy Rybenoru na komplex bytů. Pokud to vyjde, přinese prodej novým vlastníkům 400 milionů korun. Jak řekl Stolbovi jeden z aktérů konkurzu Rybenoru, když ho náhodou potkal na ulici:

„Nesmíte si to brát osobně, pane Stolbo, jde jenom o peníze...“

konfrontace

„Norský sen“ aneb Výhody, rizika a úskalí náhlého zbohatnutí

S následujícími náměty a otázkami jsme se obrátili na několik vybraných osobností z české i norské strany, aby se k nim vyjádřily formou vlastní úvahy. Někteří autoři se omluvili, jiní na naši výzvu zareagovali pozitivně a svým názorem tak přispěli do česko-norské debaty.

Během uplynulých čtyřiceti let se z Norska stal třetí největší vývozcce ropy a zemního plynu, do státní pokladny plynou obrovské příjmy a příliv prosperity se podobá „norskému snu“. Ropný boom přivedl Norsko do zcela nové situace, jaká nemá v Evropě precedens. Norská společnost, která se po staletí utvářela na principu skromnosti, rovnosti, sociální soudržnosti a ekonomické udržitelnosti, byla během dvaceti let vystavena pokušení náhlého zbohatnutí a „velkých peněz“ – a spolu s tím byla i katapultována do role ekonomické velmoci a váženého evropského suveréna schopného říci Ne i v otázce vstupu do Evropské unie.

To přirozeně neuniklo mnohým pronikavým pozorovatelům a myslitelům, kteří se k dráždivé situaci „nového Norska“ vyjádřili. Jedním z nich byl i respektovaný evropský esejista Hans Magnus Enzensberger, který ve své útlé knize nazvané Norsko vyvedené z rovnováhy (Norsk utakt, 1984) napsal: Norsko, tato extravagance na periferii Evropy mezi ropnými plošinami a chatou v horách, mezi tradičním statkem a nejmodernější architekturou, není žádným rájem, ale monumentem a trochu vnitřně nespokojenou idylou.

Rádi bychom tento poněkud kontroverzní názor konfrontovali i s dalšími zasvěcenými pohledy a přístupy, konkrétně i s Vaším postojem k „norské otázce“. Myslíte si (podobně jako Enzensberger), že Norsko náhlým zbohatnutím (včetně jeho politických, sociálních, psychologických, morálních důsledků) bylo či nebylo „vyvedeno z rovnováhy“ – a pokud ano, pak v jakém smyslu? Co s Norskem

i s obyčejnými Nory učinil příliv prosperity mentálně a psychologicky – nemění se například ve společnosti (zvláště u mladé generace) žebříček hodnot? Jaký to má z dlouhodobého hlediska účinek: motivující a inspirující, nebo naopak demotivační? Je norská společnost spokojenější, anebo trpí nějakým druhem „vnitřní nespokojenosti“ – a pokud ano, jakým?

V ideologicky vyostřených diskusích se často vede spor o to, zda sociálně ohleduplnější, „měkčí“, „lidštestší“ norský systém („norský demokratický socialismus“) může konkurovat „dravému“, „bezohlednému“ liberálně tržnímu systému („reálný kapitalismus“) – jaký je Váš názor? Je podle Vás norský sociální systém a ekonomický model (založený na vysoké míře přerozdělování, vysokých sociálních dávkách a daních i štědrých dotacích) konkurenceschopný bez „nitrožilní výživy z ropy“? Je inspirativní a vhodný ke kopírování i pro další země, nebo je příliš podmíněný zvláštnostmi a bohatstvím Norska? Někdy se v této souvislosti o Norsku mluví jako o předobrazu budoucí postindustriální společnosti – je to podle Vás nepodložená ideologická fikce, nebo reálná představa?

Norsko bývá prezentováno jako země mající zájem o ochranu životního prostředí a investující nemalé prostředky do výzkumu klimatu a globálního oteplování. Přitom je to země, která „jezdí na ropném tygru“, čímž se vydatnou měrou podílí na všech rizicích, která pramení z těžby a využití těchto neobnovitelných zdrojů energie. Jak se Norové vyrovnávají s tímto paradoxem, který má nejen ekologickou, ale i etickou dimenzi?

Norský sen o zbohatnutí se už naplnil – jaký sen sní současné Norsko a dnešní Norové?

■ ■ ■

Thomas Hylland Eriksen, sociální antropolog a esejist

Lidem se v Norsku dlouho vedlo docela dobře. Pak ale v Severním moři našli ropu, a plyn a od té doby to šlo tak, jak se dalo čekat. Země nechutně zbohatla a ztratila směr, polovina obyvatelstva je na podpoře a těžkou nebo nepříjemnou práci ve vzrůstající míře dělají cizinci.

O dušení se ve vlastní šťávě

Ropné bohatství je prokletím norské společnosti. Dnešní Norsko je jako ten velký a strašlivý vlk, který sežere tři prasátka a pak se sám sebe ptá, co bude dělat po zbytek života. Vzpomínám si na příběh z komiksu o Kačeru Donaldovi, po mnoho let nejčtenějšího časopisu v Norsku, kde se Vlkovi po nesčetných nezdarech konečně podaří polapit prasátka. Sváže je k sobě a strčí do ohromného kotle nad vesele praskajícími poleny. Přesně v okamžiku, když už to vypadá, že není naděje, se to nejchytřejší z prasátek, Čuník (ten v modrých montérkách a kšiltovce), obrátí na Vlka s otázkou, co bude dělat zítra. Vlk se zarazí a zamyšleně se zadívá z okna, načež se sklopeným pohledem prasátka propustí. Ve vzácném záblesku sebereflexe si Vlk uvědomí, že bez honby za prasátkou by jeho život postrádal smysl.

Ale Norsko prasátka nepropustilo. Místo toho se zemi podařilo vyvlastnit velkou část Severního moře a tím si zajistit největší zásoby ropy v této oblasti. Peníze tedy v současnosti nejsou v Norsku problémem. Finanční krize v roce 2008 tu připomínala spíše lehký vánek. Většina peněz je sice zakonzervovaná na globálním finančním trhu, ale všichni vědí, že tam ty peníze jsou. Jelikož nepotřebujeme budovat zemi, ta už je dávno hotová, a údržbu většinou přenecháváme polským a jiným stavebním dělníkům, sní norská mládež naší doby o slávě celebrit místo o kariéře lékařů či inženýrů. Nejobtížněji dostupným studijním oborem se stala žurnalistika. Jen děti přistěhovalců tuší, že jde o hodně, a sázejí na tzv. ALI-profese (advokát, lékař, inženýr).

Útlum průmyslu je z Norska cítit na sto honů. Staré továrny se proměňují na „kulturní“ nebo obchodní centra, na drahé byty, vysoké školy a společnosti zpracovávající informace. Typický norský pracující už není chlap v zaolejovaném overalu, s ubaleným cigárem v koutku, ale osoba trávící svou pracovní dobu většinou za počítačem anebo na schůzích.

Na trhu práce, který je ovládán zpracováváním informací, se odhaduje, že v Oslu se víc lidí věnuje vymýšlení trefných sloganů, než kolik jich pracuje na stavbách. Spousta lidí je nadbytečná. Mnozí z těch, kteří by na dřívějším, pomalejším a různorodějším trhu práce našli zaměstnání, jsou dnes bez uplatnění. Žít je, dát jim byt a peníze na PlayStation a na jednu dovolenou u moře, není tak těžké, ale poskytnout jim nějakou smysluplnou náplň

všedních dní, to společnost nedokáže. Ti lidé se nehodí na dnešní trh práce. Když byl Thorbjørn Jagland nakrátko premiérem za Norskou dělnickou stranu, vyznamenal se v nejlepším vysílacím čase výroky o „špinavých“ pracích. Byl to jasný signál norské mládeži o tom, čím je vhodné se zabývat. Staneš-li se popelářem nebo uklízečkou, musíš počítat s tím, že si tvůj sociálnědemokratický premiér myslí, že děláš podřadnou, špinavou práci.

Oficiální nezaměstnanost je v této zemi rekordně nízká, v současnosti někde mezi dvěma až třemi procenty. Reálná nezaměstnanost je však daleko vyšší a počet Norů, kteří jsou na dlouhodobé nemocenské, státem placené rekvalifikaci nebo využívají kombinace různých sociálních dávek, se během dvaceti let zvýšil ze 400 000 na 700 000.

Stát blahobytu je založen na určitých historických předpokladech a na určitých normativních principech. Ve dvacátém století se tato myšlenka zakládala na víře v hospodářský růst a stabilitu, plánování a sociální inženýrství. Tedy na tom, co se souhrnně označovalo jako pokrok. Dříve také existovala představa, dnes už přežitá, že blahobyt jedince je nějakým způsobem spojen s jeho pracovním nasazením. Taková propojení jsou dnes zpřetřhána. Dnes všichni vědí, že příjem nesouvisí s tím, jak moc či jak dobře kdo pracuje.

Dále se myšlenka státu blahobytu zakládala na společenské smlouvě, která připomíná ono komunistické „každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“. Víra v práci coby nutnost k dosažení blahobytu se však vytratila současně s vírou v pokrok, a dnešní Norové tak žijí v nekonečné přítomnosti, kdy nikoli práce, ale spotřeba určuje, kým jsou.

V současnosti dochází k outsourcingu státu blahobytu dvěma zajímavými způsoby.

Za prvé, vyvážíme kousky Norska tam, kde je bytí příjemnější nebo zajímavější než tady nahoře pod Arktidou. Studenti, důchodci a dodavatelé nejrůznějších služeb migrují jako stěhovaví ptáci a někteří z nich se i natrvalo usadí na nějakém vyhrátém místě pod sluncem. Počet norských důchodců, trávících části roku v jižní Evropě (zvláště ve Španělsku), není přesně znám, ale podle všeho už překročil 200 000 a nadále stoupá. Většina z nich se o Španělsko jako takové ani příliš nezajímá, spíše si hledí každé ráno obstarat čerstvé vydání norského deníku *Aftenposten*, ještě teplé z tiskáren v Malaze. Jsou také činní v různých norských

klubech a spolcích, a norští ošetřovatelé a zubaři je udržují při zdraví, na několika místech už je dokonce možné chodit do norské školy. Pro norské studenty je jinak čím dál běžnější strávit část studií v cizině. Poslední dobou je to zejména Austrálie, ne však protože by tamější univerzity byly kvalitnější. Australské univerzity nejsou celkově ani lepší, ani horší než ty norské, souvisí to tedy spíše s klimatem, dobrodružstvím, podobností kultur a očekáváním lepší kvality života. Někteří si dokonce berou jak sylaby, tak učitele s sebou ze své domoviny. V březnu roku 2006 jsem měl to potěšení vyučovat skupinu norské mládeže, která studovala na Kubě mimo jiné kurz o latinskoamerické historii a globalizaci. Z Norska odjeli v lednu a vrátit se měli v květnu, složit zkoušky. V roce 2009 jsem si to samé zopakoval v indickém Pondicherry. Tam mne zarazilo něco, čeho jsem si na relativně málo technologicky rozvinuté Kubě vůbec nevšiml, totiž že norští studenti vlastně vůbec neměli čas být v Indii. Dopoledne jsme měli vyučování a po obědě jsme jeli autobusem do města. Jakmile studenti dorazili domů, jali se okamžitě aktualizovat své profily na facebooku, odpovídat na emaily, číst internetová vydání norských novin a telefonovat přes skype se svými milými doma ve Verdalu. Když s tím byli hotovi, byl čas akorát na sprchu a večeri v jedné z místních restaurací, inspirovaných Francií.

Norský pojem *Jih*, omílaný v turistickém ruchu, se netýká cizích zemí, ale kousků Norska přestěhovaných do jiných geografických oblastí. Zbytek světa pak čím dál tím víc vypadá jako soubor možných destinací pro norské turisty. Když se v roce 2004 rozšiřovala Evropská unie, publikoval dánský tisk série článků o politice, ekonomii a kultuře v nových členských státech. Norský *Aftenposten* na to odpověděl reportáží o Polsku coby cíli norských turistů, se zvláštním důrazem na tamější nízké ceny.

Jiný, ale strukturně paralelní fenomén je transmigrace, které se účastní mnoho přistěhovalců i s jejich dětmi. Spousta přistěhovalců tráví určitou část roku v zemi svého původu, pokud na to mají či pokud mají možnost (Íránci a Tamilové ze Srí Lanky tu možnost například nemají). Spousta přistěhovalců si vytvořila silné vazby a morální závazky k místům v zemích, jež od sebe leží v nedohlednu. Dá se skoro konstatovat, že jistá městečka v pákistánském Paňdžábu jsou stejně ponorštěná, jako určitá městečka na slunečném pobřeží Španělska.

Druhá a možná důležitější varianta outsourcingu spočívá

v tom, že práci za nás udělá někdo jiný. Je zarážející, a trochu záhadné, jak se ropné bohatství, které v principu náleží veřejnosti, proměnilo ve veřejnou chudobu a o nerovnoměrně rozdělené soukromé bohatství. Školám se nedostává prostředků na nákup knih a vybavení, zatímco jedinci, kteří bydlí kolem těch samých škol, přistavují dům, kupují nový člun a pokládají podlahové topení na chatě. Vysvětlení tkví částečně v tom, že soukromé firmy v rostoucí míře vykonávají veřejné zakázky, jako odhazování sněhu či odvoz odpadků, a také že stát i obce nakupují od konzultantských společností a specializovaných firem drahé služby, které dříve vykonávaly samy. Telekomunikace, železnice i pošta jsou už víceméně privatizované.

Daleko podstatnější tendencí je, že akciová společnost Norsko je čím dál víc závislá na cizincích, kteří práci odvedou. Po roce 2000 začaly obchody najednou překypovat levným spotřebním zbožím, většinou vyrobeným v Číně. Ve stejné době začala polská pracovní síla dominovat stavební branži a dnes nápadný podíl ošetrovatelů v nemocnicích, pokladních v supermarketech a číšníků v restauracích a hospodách mluví švédsky. Pákistánci řídí taxíky a Tamilové uklízejí.

„Kuvajtizovaná“, zestetizovaná a umrtvená norská společnost dneška tedy stojí před třemi velkými výzvami a problémy.

Kde jsou meze solidarity?

První problém souvisí s otázkou, kdo má právo podílet se na blahobytu. Národní stát, a zvláště pak stát blahobytu předpokládá, že existuje *demos*, který výtobytky blahobytu současně odevdává a přijímá. Ve velmi propojeném světě s méně zřetelnými hranicemi by soběstačný stát blahobytu nebyl nejen možný, ale ani ospravedlnitelný. V severním Norsku je naprosto nemožné přimět mládež k práci v průmyslu zpracování ryb. Raději by totiž jela na jih a dělala něco v médiích. Přesto je tu nevole, a dokonce i mezi sociology, pozvat chudé Rusy ze sousedních vesnic, aby tu nepřijemnou, ale dobře placenou práci, jakou čištění ryb bezesporu je, udělali. Principem je, že stát blahobytu se vztahuje jen na norský *demos*, a otevřenou otázkou zůstává, jak dlouho je toto udržitelné tvář v tvář lidským právům. A to se už vůbec nezmiňuji o tak komplexních vztazích, které se týkají žadatelů o azyl, utečenců, přistěhovalců a jejich rodin.

Kde jsou hranice státu?

Stát blahobytu ztratil pojem o hranicích. Když v roce 2004 zasáhla jihovýchodní Asii vlna tsunami, zůstali Norové sedět jako ztroskotanci na téměř opuštěné pláži, bez platebních karet a opalovacích krémů, a čekali, že jim Norsko přijde na pomoc. Očividně zapomněli, že jsou v Thajsku, což sice je *Jih* (a tedy součást Norska), ale taky v podstatném slova smyslu jiná země než Norsko, a přesto pokládali za samozřejmé, že jim Norsko pomůže. Podobně i Norové pákistánského původu, již se na důchod usazují v Pákistánu, nebo etničtí Norové ve španělském důchodu, jsou pořád norskými státními příslušníky, a tudíž vybavení právy, o kterých si jejich sousedé s méněcennými občanstvími mohou nechat jen zdát. V takovýchto nadnárodních situacích se v průběhu času nedá zabránit napětí a konfliktům, které budou vznikat na obou stranách – jak v Norsku („Proč bychom měli podporovat lidi, kteří tu nebydlí?“), tak v té druhé zemi. Zkrátka, víc než kdy předtím je obtížné vybudovat stát, který by fungoval jako fyzická *gated community*.

Kde jsou hranice bohatství?

Máme všechno, ale to je taky všechno, co máme. Výzkumy kvality života už několikrát ukázaly, že nový DVD přehrávač nepřinese člověku žádnou radost, pokud už má doma tři. Existují dva typy společností, které ztratily naději. Ti beznadějně chudí a ti beznadějně bohatí. Tady v Norsku už nikdo v nic nedoufá. Proto se spotřeba a životní styl (výživa, cvičení, hubnutí, atd.) staly u mnohých lidí podstatnou částí náplně života. Jediný problém je, že ani běhání, ani plastická chirurgie naději člověku nevrátí.

Norsko bez Norů

Možný scénář blízké budoucnosti, vezmeme-li v úvahu pokračování dnešního vývoje, by mohl vypadat zhruba takto: Norové se budou vracet do své země jen o tříměsíčních letních a třítydenních vánočních prázdninách. Zbytek roku budou trávit studiem nebo užíváním důchodu či nabízením norských jazykových služeb a původního, norského zboží studentům a důchodcům v jiných částech světa. Nebo budou pracovat pro stále nechutné

bohaté Norsko v oblasti míru a humanitární pomoci rozvoje-
vým zemím. Mezitím bude stát dennodenně obhospodařován
Rusy, Tamily, Švédy a Poláky, kteří za svou údržbářskou práci
dostanou patřičné vyrovnání a k tomu zdarma služební byt.
Za pár let budou ti nejšikovnější dokonce moci posílat emaily
a účastnit se schůzí místo Norů, takže bychom mohli být ušet-
řeni i této zátěže.

■ ■ ■

Jan Hájek, architekt

Země do jisté velikosti, řekněme tak do pěti milionů obyvatel,
vykazují za jistých podmínek znaky, které jsou charakteristické
spíše pro jakýsi kmen nebo klan než pro stát, jak si ho představuje-
me tady v Čechách. Od mládí mne tento jev fascinoval na Sloven-
sku. Prakticky každý tu každého zná, pokud ne osobně, tak přes
společné přátele, kolegy v práci nebo sousedy, kteří určitě znají,
když ne onu konkrétní osobu, pak někoho z její rodiny. Ten-
to systém se osvědčuje a prokazuje nebývalou odolnost zejména
v těžkých dobách. Milan Šimečka kdesi prohlásil, že pokud měl
nějaký národ ve 20. století štěstí, pak to byli Slováci: V poslední
chvilí, když bylo ještě v módě zakládat národní státy, se trhli od
Uher, za druhé světové války založili samostatný fašistický stát,
před koncem války ještě někteří z nich stačili proti tomuto státu
uspořádat rebelii, a tak se z nich kupodivu po válce stali vítězové
nad fašismem. Poválečný bolševismus i normalizace vykazovaly na
Slovensku jaksi snesitelnější a měkčí rysy než v okolních podobně
postížených zemích. Otázka je, zda to bylo jen štěstí, nebo spíš
dlouhodobě zažitá strategie kolektivního přežívání. Snad žádná
z „kmenových“ evropských zemí nespáchala to, čemu esejista
Stanislav Komárek říká duchovní sebevražda (Rusko ve dvacá-
tých letech, Německo v třicátých, Španělsko – ale ne Katalánsko
– roku 1936, Rakousko roku 1938, Čechy v roce 1948, atd.).

Bílý kmen na severu

Norsko (mimochodem, některé paralely mezi Norskem a Slo-
venskem jsou opravdu fascinující) leží ještě více stranou a je víc
izolované než Slovensko, takže rysy kmene jsou tu ještě patrnější.

I díky tomu mohlo vzniknout v příhodnější dobu, nemuselo čekat na první světovou válku. Další světovou válku i složitě poválečné období přežilo vcelku se ctí. Poměrně poklidný vývoj dal vzniknout – podobně jako třeba v Irsku – náčelnickým rodinám, kde se moc a funkce dědí z generace na generaci.

Někdy v sedmdesátých letech pak Nory opravdu potkalo štěstí. V Severním moři našli ropu. Na rozdíl od většiny zemí, které se dostaly do situace, že získaly bohatství tak nějak „zadarmo“, se ale Norové už od začátku těžby dívali na ropu se skepsí a tento – podle nich danajský – dar přijímali velice opatrně. Norské ekonomické statistiky zásadně uváděly a uvádějí hospodářské výsledky „pevninského Norska“ a ropného průmyslu zvlášť a vždy se zvláštním důrazem na výsledky hospodaření po odečtení příjmů z ropy. Norská ropa také neteče z písku, naopak je velmi obtížně přístupná zpod mořského dna, takže je zapotřebí dosti práce, vývoje technologií, investic a umu, aby se mohla těžit. V Norsku je celkem rozšířen názor, že právě obtíže při těžbě a vyhledávání nalezišť jsou jediným pozitivem místní ropy. Vyžadují totiž vývoj a výrobu sofistikovaných technologií, a tím nutnost znalostí a kompetencí, které by jinak byly pro Norsko nedostupné.

Kam mizí peníze z ropy?

Norsko tak nikdy ani nenapadlo vystavovat svoje bohatství na odiv takovým způsobem jako Dubaj nebo Saúdská Arábie, naopak. Cestuje-li člověk chvíli po Evropě, všimne si tradičního ubývání znaků bohatství směrem na sever i na jih (a v jisté míře, byť ne tak jasně, a poněkud asymetricky, i na východ a na západ) od Alp a Norsko z tohoto schématu nijak nevybočuje. Ve srovnání s takovým jižním Německem nebo severní Itálií tam pozorujeme skromnější bydlení, poněkud unavený vozový park na silnicích a sešlá a šedivá města, která bohužel postrádají onu malebnou patinu známou z jižní Evropy. Je sice pravda, že tu rychle přibývá tlušťtíků, v tom Norsko dohání třeba takové Bavorsko mílovými kroky, je ale otázka, zda tento jev lze dnes považovat za důkaz blahobytu. Případná návštěva místních supermarketů, nápadně skromnějších ve srovnání s podobnými zařízeními západní Evropy, a pohled na zboží ve vozících nakupujících tento první dojem ještě zesílí. Pocit luxusu snad mohou vyvolávat ještě tak ceny, obvykle několikanásobně vyšší, než je v Evropě zvykem.

Cizinec, samozřejmě pokud tedy nepochází třeba ze subsaharské Afriky, v Norsku stěží vidí nějaký neobvyklý blahobyť. O to větší přesvědčení o nezasloužené luxusním životě vládne mezi místním obyvatelstvem. Při rozhovorech s místními se obvykle dříve nebo později dozvíme, že takový přepych, jaký dnes v zemi panuje, není nic správného. Naopak, jedná se o prohřešek proti Bohu, národnímu duchu nebo třetímu světu. Dříve bylo Norsko chudé, ale žilo se tu skvěle, třeba i za války, to se jedly jen brambory a slanečci, a jak se to pozitivně odrazilo na zdraví obyvatelstva!

Je přirozené začít koumat nad tím, co se s tím pohádkovým bohatstvím tedy vlastně děje. Leccos napoví pohled na mapu. Země je velice rozsáhlá, řídká, ale přitom relativně rovnoměrně obydlená. To znamená enormní nároky na budování infrastruktury, která přitom v odlehlých končinách často vykazuje větší kvalitu než v městských aglomeracích. Norsko má také ohromné prostředky „na knížce“, i když současná krize pustila dosti krutě žilou vládním investičním fondům. Jak mnozí ekonomové uvádějí, použitelnost prostředků z těchto fondů je dosti problematická. Uvolnění, byť jen části těchto peněz do místního hospodářství by mělo řadu negativních průvodních jevů, inflaci počínaje a zlenivěním obyvatelstva konče.

Tolik vychvalovaný (nebo v jiných kruzích zatracovaný) norský sociální systém je zajisté bujný a košatý – asi polovina obyvatel pobírá nějaký důchod. Třeba takové norské zdravotnictví ale tuzemce nijak nešokuje vysokou úrovní, přestože doma je ze všech stran přesvědčován o katastrofální situaci zdravotnictví v Čechách. V Norsku jsou poplatky hrazené pacienty mnohem vyšší než našich legendárních třicet korun, čekací lhůty na operace nejsou kratší než ty tuzemské, spíše naopak atd.

Drancovací rituály, daňová politika a emancipační hnutí

Mám vlastní teorii, která rozhodně není přísně vědecká, ale přesto možná alespoň trochu přispěje k řešení hádanky, kam olejové bohatství mizí. Pro mnohé tradiční kmenové kultury je typické, že se snaží omezit přirozenou sociální hierarchii. Jako klasický příklad se udávají Maoři (ale podobný mechanismus se prý vyskytuje celkem běžně u mnoha jiných, většinou výrazně maskulinních kultur), u kterých je povoleno pod nějakou záminkou

vydrancovat toho z jejich středu, jemuž se podařilo nashromáždit větší bohatství. Takto vynucená rovnost slouží k upevnění politické moci náčelnictva nebo kouzelníků. Paralely těchto drancovacích rituálů a moderní daňové politiky (nejen ve Skandinávii) jsou nepřehlédnutelné. Tento mechanismus bývá v historii často používán. V poněkud drastičtější formě ho využívali třeba komunisté, dokud bylo z čeho brát.

Výběr daní a pokut od jednotlivců se stal v Norsku obsesí. Je s podivem, kolik energie, umu a snad i nefalšovaného osobního nadšení je s touto činností spojeno. Nejedná se jen o suchopárný byrokratický akt, ale o záležitost spojenou s vášní. Daňový úřad nevybírá jen peníze, ale stává se tímto přímo arbitrem morálky. Je očividné, že tato strategie je účinná a vedle posílení politické moci vede jistě i k větší soudržnosti kmene, který vidí, jak efektivně stát zatápí boháčům. Historie i zdravý rozum ale naznačují, že tato metoda je poněkud nákladná, byť se v případě Skandinávie jedná pouze o materiální plýtvání. Účast na drancovacích rituálech je povinná a dost těžko se z ní lze vyvléci. Z vlastní zkušenosti vím, jak těžké je norský bernák přesvědčit, aby přestal vyžadovat daňové příznání po člověku, který léta žije v zahraničí (mám norskou manželku, takže občas pobýváme v Oslu). A to jsem dopadl ještě dobře ve srovnání s přítelem, který v podobné situaci nezrušil v Norsku bankovní konto, z něhož mu byla bez jakéhokoliv varování zkonfiskována částka, kterou úřad pokládal za adekvátní daň vzhledem k jeho věku a vzdělání.

Zdá se, že k výše popsaným zvyklostem dochází mnohem častěji ve výrazně maskulinních společnostech. Společenská struktura Maorů je určitě výrazněji maskulinní než struktura Tahitanů, odkud podobné rituály nejsou hlášeny. Výběr daní v takových Spojených státech nebo Skandinávii je bezpochyby také daleko důraznější a nesmlouvavější než třeba v Itálii. Kalvínský protestantismus dává větší prostor civilizačním hodnotám bílého muže. Život v 19. století kdekoli v evropském civilizačním okruhu určitě přinášel ženám nebyvalou spoustu ústrků a nespravedlností, v protestantských zemích obzvlášť. O tom nakonec svědčí i dobová literatura. Není divu, že jako reakce na takový tlak vzniklo intenzivní ženské emancipační hnutí. A jako u mnoha jiných dobrých myšlenek, i v něm došlo postupem doby ke křečovitě politické korektnosti, zkarikování původních cílů a k emancipačnímu fundamentalismu. Výrazně rozvinutá maskulinní kultura,

umocněná požadavky protestantské společnosti na homogenitu a rovnost, navíc brání ocenit ženské hodnoty, a tak byla maskulinizace žen (a eventuální feminizace mužů) považována hlavním proudem ženského hnutí za cíl.

Proces ženské emancipace, který Skandinávie v průběhu 20. století zažila, odstranil podivnou sociální anomálii a zdá se, že vytvořil dobrý základ pro budoucnost společnosti. O tom svědčí mimo jiné i současné demografické údaje: porodnost ve Skandinávii trvale stoupá a patří k nejvyšším v Evropě. Možná že tuto cestu si naše země, pošklebující se – mnohdy snad i právem – výstřednostem, k nimž v této souvislosti docházelo a dochází, musí ještě projít.

Nenápadný způsob zbavování svobody

Život v demokracii na člověka vytváří jakýsi obtížně popsatelný tlak. Je pozoruhodné, že asi nejlépe tento fenomén vystihl už před více než dvěma stoletími jistý francouzský markýz, líčící své zážitky z návštěvy Ameriky. Život v klanové nebo vesnické společnosti má také svá specifika, nejen výhody. Zkombinujeme-li ho ale s oním de Tocquevillovým tlakem a okořeníme to úžasnou byrokratickou efektivitou, umožněnou moderní technikou, vzniká podivný pokrm. Jedinec je jaksi předem kvantifikován, změřen, zvážen, spočítán, zapsán, veden a sledován od kolébky do hrobu. Ochrana, nebo alespoň únik od toho nejsou vůbec snadné. Útěk do přírody nebo do zahraničí je tradiční obrana vynalezená a vyzkoušená už za romantismu, ne-li dříve, v době, kdy moderní společnost teprve vznikala. Radikálnější jedinci pak volí třeba členství v motorkářském gangu nebo sebevraždu.

Norsko je přitom podle všech kritérií vzorně svobodná země a nutno uznat, že i za činy politiků je často cítit dobrá vůle. Neexistují tu některé běžně tolerované atributy policejního dohledu, jako třeba občanské průkazy, dokonce i sčítání lidu bylo po několika nepříliš úspěšných pokusech zrušeno, a našly by se spousty dalších pozitivních příkladů. To vše je samozřejmě nesmírně sympatické a přitažlivé. Jak to ale často bývá, absence tvrdých policejních zásahů je někdy kompenzována jinými, měkčími, méně patrnými, ale o to důsledněji uplatňovanými opatřeními. Právě z pohledu tradičních západních hodnot je obzvláště patrné, že po zániku

Sovětského svazu a jeho východoevropských satelitů najednou není svoboda doma konfrontována s útlakem u sousedů. Důsledkem toho je, že svoboda, toto tradiční norské téma, přestává být diskutovanou otázkou. Jaksi se na ni zapomíná, snad i protože prostě není bez temného kontrastního pozadí vidět.

Stejně i jiné

Norsko má jistě svá specifika, třeba řeší problém, zda a jak vyměnit svou tradiční venkovskou klanovou kulturu za moderní byrokraticky spravovaný stát. To přináší jistě zajímavé, často i zábavné a exotické jevy a paradoxy. Některé společenské úkazy tam jsou jasnější než jinde, jiné naopak zastřenější, některé jevy tam ještě nezačaly, s jinými jsou tam už dávno hotovi. Nedá se ale očekávat, že by se tam zabývali diametrálně odlišnými problémy než jinde v postmoderním globálním světě. O tom nakonec svědčí třeba i mimořádná popularita, které se v Norsku těší texty Václava Havla, a nejvíce ty disidentské.

Tomáš Vrba, editor, překladatel a publicista

Norsko se nepochybně už delší čas objevuje v popředí mezinárodních srovnání zemí s nejvyšší životní úrovní nebo nejvyšší kvalitou života (což nemusí být nutně totéž). Čtenář takových tabulek za tím obvykle čichá naftu, skutečnost je možná přece jen trochu složitější. Norsko v jistém smyslu udává tón ne díky naftě, ale jí navzdory. Ještě před půlstoletím to byla poměrně chudá země, před druhou světovou válkou jeden z nejhudších koutů Evropy. Zázračné zbohatnutí však nepřišlo samo od sebe – jako by dar v podobě podmořských nalezišť byl Norům seslán za jejich píli a pracovitost, které by je tak jako tak dovedly na práh blahobytu. Skutečně to tak bylo, nebo je to mýtus? Asi obojí. Pravda je, že Norové k uspokojení svých energetických potřeb naftu nepotřebovali – mají prakticky zadarmo proud ze stovek malých vodních elektráren, takové perpetuum mobile. Pravda také je, že provozují výnosný rybolov, mají hojnost lesů, naučili se vyspělým technologiím. A pravda je i to, že ani Norové se nevyhýbají jistě sebestylizaci, že o sobě uvažují ve stereotypch.

Nejen sedláci a rybáři

Konflikt bohatství a bídy, respektive střet pokušení plynoucího z majetku a chudoby, jež jak známo cti netratí, kolísání mezi hrdotí a poddajností, nesmiřitelnost šalby vnějšího světa s jistotou domova, to jsou hlavní póly příběhu Peera Gynta, ne nepodobného českému Švandovi dudákovi. S rozporuplným Peerem se Norové mohli ztotožňovat a také se ztotožňují, i když jeho charakter byl spolu s mnohými dalšími „spolupacienty“, již prošli dramatikovou psychoanalýzou, příčinou toho, proč to Henrik Ibsen se svými malodušnými a malichernými krajany nemohl vydržet a žil v cizině.

„Norové jsou svým založením sedláci a rybáři,“ potvrzuje tento druh sebeobrazu Norů spisovatel Erik Fosnes Hansen. Na otázku, proč asi jeho země v dohledné době nevstoupí do Evropského společenství, už před lety odpovídal: „Protože jsme malý a mladý národ. Třeba se bojíme, že nás někdo převálcuje. Kromě toho jsou Norové hrozně tvrdohlaví.“ Z hospodářských důvodů Norsko opravdu členství v Unii nepotřebuje, i když do evropské pokladny též přispívá – viz tzv. norské fondy –, ale jsou za tím, možná hlavně, odlišnosti kulturní. „Evropa pro Severana je především Skandinávie, a za to se nemusí vůbec stydět,“ říká Fosnes Hansen.

Malé národy mají ve zvyku přemítat o své existenci jako o čemsi nejednoznačném. Ať už věříme na svéráz „národní povahy“ nebo ne, mohutný vliv přírodních sil a geografie na mentalitu Severanů je nesporný. Rozměry země, ostrovy, odlehlost lidských sídel, vítr, led, na Severu v létě věčný den, v zimě věčná noc, polární záře, to vše vyžaduje soběstačnost, schopnost snášet samotu, věčnost a spolehlivost. Je jim blízká i určitá spiritualita a hodně melancholie. Podél mořského pobřeží vysedávají vysloužilí námořníci a slábnoucím zrakem hledí na živel, který představoval celý jejich život. Jejich svět začíná tam, kde náš svět suchozemců končí: na linii příboje.

Pozor ale na všechny podobné metafory: sebeidentifikace se sedlákem může být pěkně dvojsečná. Ten pevný muž, který je za všech okolností svým pánem, je současně místní tyran, který si myslí, že on ví všechno nejlíp, vzor netolerance a omezenosti. Jako bychom to neznali: vybičovaná nacionální pýcha se snaží přehlušit neodbytný komplex méněcennosti, a výsledkem je provincionalismus.

Kultura a pseudokultura

Evropští intelektuální posměváčkové rádi poukazují na to, jak Norové neumějí stolovat (ano, běžně u slavnostní tabule na přeskáčku usrkávají pivo, víno i akvavit), jak mají špatný vkus (ano, plastikové trollové, jimiž přetékají obchody se suvenýry, jsou mimořádně ohavní a domorodci si jimi, krajkovými dečkami a podobným artiklem rádi zanašejí své jinak krásné dřevěné příbytky) nebo že vlastně nejsou nijak zvlášť přátelští ke svému životnímu prostředí (dondávna vskutku stará auta a traktory prostě házeli ze skály do moře), ale že jich je tak málo, že přírodě nestačí uškodit. Na tom všem možná něco je. Jenže! Jak chcete vysvětlit, že tenhle barbarský kmen dal během druhé světové války celému světu příklad, co to je celonárodní občanský odpor, co to je skutečná hrdost? Jeden jejich zrádce sice dal jméno všem dalším quislingům, možná ale proto, že byl tak výjimečný, zatímco zbytek okupované Evropy byl Pétainů a Emanuelů Moravců plný.

V Norsku si vždy znovu kladu otázku, co je to kultura. Tak řečených „památek“ tam mají pomálu, zámky a hrady skoro žádné, jen pár úchvatných dřevěných kostelů, pak dlouho nic a síť dojemně amatérských regionálních muzeí. Jistěže nová opera – skvost světové architektury, krystal bílého mramoru sálající akumulovaný sluneční zář (i když zlí jazykové poukážou na to, že zpěváky je nutno dovážet z ciziny). Je toho samozřejmě více, ale vlastně to není tak důležité: norská kultura pro mne spočívá především v tom, jak se k sobě lidé chovají, jak se chovají ke svému státu a on k nim a jak probíhá veřejný i politický život společnosti.

Lidé, kteří dospěli

Jak žije země stížená nadbytkem? Pořád ještě překvapivě skromně. Z naftové pohádky se Norům možná na chvíli zatočila hlava, nakonec však z lákadel mamonu vyvázli bez následků. Mladší lidé by rádi více utráceli, ale stát raději přebytky investuje do veřejného blaha. Staví tunely (stovky, možná tisíce kilometrů tunelů, mnohé pod mořem propojují řídce obydlené ostrovy) a rozvíjí sociální služby. Žádná Saúdská Arábie ani Bahrajn, zlatý mercedes pro každého a věže pánu bohu do oken. Ovšem i tady najdete

místa, kde se lidé chtějí pochlubit: ostrov Røst, poslední výspa Lofot, je placatý a s bídou pět kilometrů dlouhý, a místní mladíci se po něm sem tam jako zbloudilí Jamesové Deanové prohánějí v luxusních sportovních vozech. Mimochodem, nezbohatli tu na naftě, ale na treskách. Na jeden symbol movitosti si ale spousta Norů nedá sáhnout, i když je nepraktický a vyžaduje celoroční péči. Jsou to víkendové lodě, kdysi prosté rybářské čluny, dnes drahé motorové jachty. Většina rodin na ně nemá dost času, a tak se lodě jako mastná oka miliardové hodnoty pohupují v malých i větších přístavech. Jisté je lze pozorovat až z vesmíru.

Prosperitu Norska provází vysoká spotřeba, i když loňské finanční otřesy ve světě dolehly i sem. Norové však postupují jako dobří hospodáři. Mají vysoké příjmy, ale i vysoké daně. Drahý alkohol, o tabáku nemluvě. Myslí na budoucnost. Nejsou ale jen dobří hospodáři, jsou hlavně dobří občané. Nekradou a nebojí se. A jsme zase u té norské civilní kultury. Je to vlastně všechno velice jednoduché. Norové se prostě chovají jako dospělí lidé a stát se k nim chová jako k dospělým. Není potom výjimkou, že i političtí protivníci se na leccems rozumně shodnou. Často se mi vybaví zděšený údiv obecenstva, když byl do Prahy k veřejné debatě o nejlepší způsobu volby televizní rady pozván ředitel norské televize a prohlásil, že u nich radu jednoduše najmenuje parlament a vláda. Jakže? To přece není demokratické! Vtip je v tom, že v Norsku se všechny politické strany shodnou v názoru, jakou roli má veřejnoprávní televize plnit, a právem předpokládají, že jmenovaná rada se bude chovat nestranně a odpovědně.

Další z položek, na níž se všichni shodnou, je monarchie. „Aristokracie republikánské levice připíjí králi!“ slyšel jsem na vlastní uši na večírku lehce anarchizujícího nakladatelství. Jsou ovšem i otázky, v nichž se Norové neshodnou – přesto ale elegantně a s vzájemným respektem. Už dvakrát se to stalo v referendu o vstupu do evropských institucí, pokaždé s výsledkem zhruba 47 ku 53 procentům hlasů. Důvody hlasujících proti byly někdy marginální nebo vyloženě popletené, ale to nevadí, všichni výsledky respektují. V rodině našich přátel se před posledním referendem aktivně angažovali oba rodiče, ona pro, on proti, a ve sklepech měli každý svůj sloupeček letáků, *JA* i *NEI* – a vůbec se kvůli tomu nehádali. Norové jsou prostě dospělí. Víc, než si myslíte, řeklo by se sloganem jedné české politické strany.

I k realismu patří sny

Jestlipak jsou ti šťastní Severané také někdy nespokojeni? Jakpak by ne, skoro pořád. Jako lidé jinde. Příděl starostí, obav z budoucnosti a existenciálních pochyb je asi všude na světě stejný, pro Bangladéšana jsou ovšem starosti průměrného Nora nedostižnou metou. Objektivně vzato mají trampoty jich obou různou váhu, subjektivně však i zbytečné starosti prožíváme stejně intenzivně jako skutečnou tíseň; od toho jsou to starosti. I v Norsku starší generace hořekuje nad nezodpovědností mladých, a má jen trochu pravdu, i tady se vedou žabomyší spory v akademických nebo uměleckých kruzích, i tady kritizují nízkou úroveň školství. Výchova je tu na české poměry značně permissivní. Děti jsou považovány za rovnocenné partnery, do školy chodí rády a opouštějí ji jako samostatní svobodní občané. Výuka není to nejpřednější. Potřebují-li něco dohonit, postupují Norové velmi prakticky. Nemají-li dost dobrých fakult medicíny, pošlou studenty do světa. I v Praze už jsou desítky norských mediků.

Vyplyvá z toho všeho, že norský způsob života je předzvěstí osudu alespoň té naší části světa? Bylo by to krásné, obávám se ale, že k tomu chybí většině kandidátů dostatek sebekázně. Češi si většinou nechtějí připustit, že jsou bohatí, že patří k nejprivilegovanější desetině lidstva, a raději skuhrají a pěstují tradiční sporty jako závist a podezíravost. Jiné bohaté země hýří přepychem a nemají v úmyslu se v jídelníčku omezovat. Norové jsou realističtější. Nikdo jim nemusí kázat o udržitelném rozvoji. Ministr i bankéř mají jen tak velký dům, jaký stačí sami poklidit. Individuální odpovědnost a dobrovolná disciplína Norům umožnily vyhnout se pasti pečovatelského sociáldemokratismu, který málem pozřel jejich švédské sousedy. A nějakým zázrakem nebo příznivou shodou okolností se jim podařilo na sobě pracovat. Dokázali se naučit toleranci k sobě navzájem i k cizincům. Za dvě tři generace získali nové sebevědomí, učí se být si vědomi svých slabín, ale i svých předností. Vzbuzují v ostatních naději: snad ještě není vše ztraceno. V 60. a v 70. letech byla norská společnost těžce polarizovaná, konzervativní měšťanské vrstvy v defenzivě zápolily nikterak imponujícím způsobem s maoisty, právě utrženými ze řetězu. Ať už za to mohla reziduální slušnost nebo zárodky nové dobré vůle, obě strany se postupně kultivovaly.

Naši ultraliberálové se pohoršují nad „sociálním inženýrstvím“

Skandinávců. Zapomínají, že intervence státu je v extrémních podmínkách Severu nezbytná pro samu záchovu lidského osídlení, stejně jako v Kanadě nebo na Aljašce. To dá rozum, že zachovat jedno pracovní místo pro učitele nebo pošťáka je ve vzdálených končinách nákladnější. Ostatně severní provincie zvýhodnila již norská ústava z roku 1814 – jinak by se možná nepodařilo udržet skoro dva tisíce kilometrů dlouhou pentli pohromadě. Žádná státní výpomoc by ale nebyla nic platná, kdyby předkové dnešních Norů neprojevíli v těžkých chvílích tvrdost, urputnost až umanutost. Nejen Vikingy, ale i Fridtjofa Nansena, Roalda Amundsena, Edvarda Muncha nebo Thora Heyerdahla zná celý svět. Stejně odhodlaně jako pomohlo sobě, pomáhá Norsko i jiným. „Dobrodruh“ Nansen se na sklonku života stal Vysokým komisařem Spojených národů pro uprchlíky, jeho jméno pak nesly dokumenty, které lidem bez vlasti zaručovaly alespoň základní práva („Nansenových“ pasů bylo vydáno téměř půl milionu). Do ještě chudého Norska pozval tamní Červený kříž po válce na rekonvalescenci děti z Československa, Norové Československu účinně vyjádřili solidaritu i po srpnové okupaci v roce 1968, dnes pomáhají chudým zemím i uprchlíkům odevšad, podle kritiků až moc štědře...

Norské sny mohou někdy působit trochu divoce, rozhodně jsou ale pestré, nikoli chladné nebo úzkoprse nudné. Sní je zdraví spáči. Jinak jsou to normální lidé, přestože do nové doby vpluli s čistým štítem.

kresba Jiří Jirásek

příběhy

Příběh Amal Adenové je příběhem současného Norska

Miluše Juříčková

Od přelomu tisíciletí se do Norska přistěhovalo dvacet tisíc Somálců, plné třetině z nich je méně než dvacet let. Právě mezi těmito dětmi a mladými lidmi pracuje Amal Adenová jako tlumočnice a překladatelka. Lépe než kdokoliv jiný zná jejich problematické životní poměry, jejich sny i jejich beznaděj. Její knihy, a především všestranná humanitární činnost s konkrétními lidmi a skupinami, stejně jako veřejný hlas v polemikách a sociologických analýzách – to všechno přispělo k tomu, že jí byla udělena „Zolova cena“ (2010). Je to ocenění osobám, které „otevřeně a neohroženě rozkrývají problémy a působí proti poměrům, jež ohrožují lidskou důstojnost, demokracii a právní jistotu v norském státě“.

Jen špička ledovce

Amal Adenová je autorský pseudonym mladé somálské ženy (*1983), která přišla do Norska ve svých třinácti letech. Měla za sebou život na ulici ve válkou rozvrácené zemi, na dosah smrti. O oba rodiče přišla v útlém věku, v neustálém vraždění občanské války ztratila všechny, kteří pro ni něco znamenali. S partou dětských bezdomovců žebřala nebo kradla jídlo, přespávala v ruinách nebo pod těly zavražděných, ve společnosti jen o málo starších chlapců – vojáků. Vzdálený strýc jí zařídil cestu do Norska. Když však zjistila, že mu šlo jen o bezplatnou pomoc v domácnosti, změnilo se nebe na zemi v poušť osamění. Trauma permanentní války bylo vystřídáno ponižující konfrontací s norskými institucemi. Neuměla norsky ani anglicky, papíry, které měla podepsat, si neuměla přečíst.

Výhrůžky somálských mužů a závislost na drogách ji přivedly na psychiatrické oddělení. Nejvýznamnější, průlomové pomoci v komunikaci s norským prostředím se jí dostalo nikoli institucionálně, ale prostřednictvím osobního přátelství s norskou rodinou. Normální život a možnost zaměstnání ji zbavily závislosti na sociální pomoci, takže mohla posílat peníze svým příbuzným a přátelům do Somálska. Při návštěvě své rodné země se zamilovala, po sňatku získal její manžel azyl v Norsku. Její upřímná láska se však okamžitě proměnila v neštěstí – manžel samozřejmě vyžadoval život podle náboženských zvyklostí, ačkoliv „v Somálsku zbožný nikdy nebyl“. Nebyl schopen akceptovat její snahu o integraci, norská přátelství, cestu k vnitřní svobodě a nezávislosti. Následoval bolestný rozvod – a porod dvojčat. Svým dětem chce však Amal Adenová zajistit jiný život než ten, který v Norsku prožívají mnohé somálské děti. Po tragických srážkách s tradičním somálským prostředím se rozhodla pro plnou integraci v norském prostředí. Její knihy jsou svědectvím vlastní cesty ke svobodě, autorka si však přeje, aby pomáhaly i ostatním v podobné situaci.

Životní příběh této Somálky je obrazem tragického rozštěpení našeho světa, kdy na jedné straně je sekulární společnost, jejíž jedinou, slepou vizí je „užívat si“, na druhé straně mocenská džungle pod pláštíkem religiozity. Amal Adenová obžalovává norský způsob integrace přistěhovalců a azylantů jako chybný, povrchní a nedomyšlený. Dostatek finančních zdrojů v sociálním systému způsobuje, že materiální zabezpečení ze strany norského státu překrývá nedostatečnou komunikaci se skupinami přicházejícími ze vzdálených kultur, takže – jako v autorčině případě – dochází k tomu, že nedospělá dívka, neznalá jazyka a prostředí, dostane vlastní byt, v jehož osamělých stěnách prožívá své deprese. Navíc ji v tomto bytě navštěvují muži vlastního klanu, kteří jí vyhrožují smrtí, pokud se nevrátí k somálskému životnímu stylu, způsobu oblékání apod. A právě tzv. životní styl Somálců v Evropě (a Norsku) je neustálou hrozbou mladé spisovatelce, která se musela po určité dobu uchýlit pod policejní ochranu a vystěhovat se z hlavního města.

„Somálské prostředí v Norsku je velmi uzavřené, navzájem se hodně navštěvujeme a vůči všem ostatním zachováváme značný odstup. Chceme být jen spolu navzájem, mnozí z nás se vůbec do norské společnosti integrovat nechťejí. Somálci považují integraci za synonymum pokřesťanštění. Integrace je hanba, protože pak pat-

říší k těm, co zavrhli své náboženství a kulturu. Nebo jsi ještě něco horšího: zrádce. My Somálci rádi uvažujeme černobíle, oni proti nám, přátelé proti nepřátelům, loajální proti zrádcům. Somálci Nory opovrhují, považují je za hloupé. Běžnou metodou, provázející život Somálců v Norsku, se bohužel stalo lhaní. Podle našeho přísloví ‚Čím víc lžeš, tím víc nashromáždíš bohatství‘. Takových příkladů je spousta, manželé třeba oznámí, že se rozvedli, díky tomu dostanou dodatečné sociální dávky a přídatky na dobu přechodnou –, a přitom se u nich nic nemění a žijí dále jako manželé.“

Tento i následující úryvky pocházejí z autorčiny první knihy *Podívej se na nás* (Se oss, 2008). Autorka ji nepojala jako autobiografii, je napsána z perspektivy bezejmenné dorůstající dívky, zotročené tlakem široké somálské rodiny. Její povinností je plná odpovědnost o mladší sourozence, o domácnost. Může sice chodit do školy, ale nesmí se tam s nikým bavit. Nesmí se účastnit hodin tělocviku, protože se nesmí odhalit a také proto, aby nebyly vidět modřiny a tržné rány, které jí pravidelně uštěďují rodiče a příbuzní. Své dětství tráví čekáním na adekvátní sňatek, jemuž samozřejmě předchází život ohrožující procedura „otevření“ každé obřezané somálské dívky. Všechny tyto okolnosti nejen nezabraňují, ale spíše podporují násilí v rodině a zneužívání dětí. Vypravěčka sama zažila při velkých a nepřehledných rodinných sešlostech podobnou událost, s jakou se jí svěruje vyděšená spolužačka: „Amal chvíli mlčí. Pak vypravuje, co se jí stalo. Do jejího pokoje vstoupil nějaký muž, bylo to pozdě v noci, ležela v posteli a dělala, že spí, muž se jí dotýkal po celém těle. Amal říká, že má hrozný strach – kdyby se o tom dozvěděla její matka, udělala by jí peklo. Amal mi svěruje, že tentýž muž ji osahával mnohokrát, že se hrozně bojí. Neví, co má dělat. Říkám jí, že ani já nemám vůbec tušení, co by se proti tomu dalo dělat. Je mi jasné, že to prožívá jako hnusné a ponižující, vím, že má strach. Dokud je ten muž přesvědčen, že ona se bojí, a proto nikomu nic neprozradí, bude v tom pokračovat. Vždyť je to muž, a jen tak bez důvodu nepřestane. Celé se mi to zdá strašně smutné, kéž bych mohla Amal nějak pomoci, ale nemám ani tušení, co bych měla říct nebo udělat.“

Zdrcující svědectví

Beznaděj, strach, bezmocný vztek, to jsou pocity, které se obracejí vůči těm, kteří mají absolutní moc nad životem a smrtí žen a dětí

– vůči otcům, kteří si v Norsku nehledají práci, protože dostávají štědrnou sociální podporu. Podle somálských zvyklostí mohou mít současně několik manželek, bezejmenná vypravěčka je zděšená, když se dozvídá o dalším sňatku svého otce: „Nechápu, proč otci tolik záleží na tom, mít stále další a další děti. Co bude s námi – dětmi, které už má? Nikdy nás přece nevychoval, nikdy na nás neměl čas. Zajímalo by mě, proč všichni chtějí mít takovou spoustu dětí, když za ně neumějí převzít odpovědnost? Myslím, že nejhoršími nepřáteli somálských dětí jsou vlastní rodiče. Naši rodiče nám dávají výprask, naši rodiče nás obřezávají, naši rodiče nás provdávají za někoho, koho neznáme a nemilujeme. Myslím, že mnozí jen zneužívají toho, že mají děti, chtějí dostávat co nejvíc sociálních dávek od norského státu, o to jim jde. Je smutné být somálským dítětem. Svou zem jsme kvůli válce opustili, ale své rodiče opustit nemůžeme.“

„Některé z žen, které jsou u nás na návštěvě, rády předvádějí, kolik mají zlata. Nemyslí na své děti, které sedí doma a nemají co jíst, nejdůležitější je ukazovat své zlato. Děti nejsou důležité, nikdy nedostávají dárky, zatímco matky jsou zlatými šperky přímo ověšeny. Myslím, že je to velmi smutné. Copak tyto ženy ke svým dětem nic necítí, mají v hlavě jen zlato? Vždyť žijí v Norsku a mají dost peněz na to, aby svým dětem poskytl jídlo a nějakou tu hračku. Vždyť hračky skoro nic nestojí. Víím, že existuje mnoho somálských dětí, které v životě nevlastnily ani jedinou hračku. Proč je tak těžké ukázat lásku, ukázat, že muž miluje svou ženu, své děti? Copak máme příkaz, který zakazuje ukazovat starostlivost? Proč jsme tak jiní, proč musíme být tak tvrdí? Proč jsme takoví? Přála bych si najít odpověď na tyto otázky, ale asi žádná odpověď neexistuje, prostě to tak je. Kdy se dočkáme něčeho lepšího? Kdy budeme našim dětem dávat péči a lásku? Kdy pochopíme, že se k nim chováme špatně a že by nemělo být dovoleno bít vlastní děti? Kdy přestanou muži ztrácet svůj čas vysedáváním v kavárnách a žvýkáním khaty?“

Roku 2009 vyšla Adenové další kniha, *Abeceda integrace* (ABC i integrering), v níž autorka shromáždila rady o tom, jak se stát plnohodnotným občanem norské společnosti. Tyto rady nejsou určeny pouze žadatelům o azyl, jsou zaměřeny i na většinovou společnost, na instituce organizující integraci. Adenová přitom podtrhuje nutnost znalosti jazyka a kultury. Místo povinných tří set hodin vzdělávání pro každého žadatele o azyl navrhuje desetinašobek. Vyžaduje profesionální tlumočnický, zachovávající neutralitu

a mlčenlivost. Žádá separaci mužů a žen v azylových přijímacích střediscích, aby nedocházelo k násilí a znásilňování. Navrhuje konkrétní kroky ve školství, v sociálních institucích a ve zdravotnictví (žádá, aby lékaři nepřehlíželi modřiny a poranění na těle žen a dětí). Autorka z vlastní zkušenosti uvádí, že pomoc vnucovaná za každou cenu, poznamenaná neprofesionálním přístupem a lidskou lhostejností, znamená příliš často ponížení a urážku.

To jsou mimo jiné rovněž témata autorčiny zatím poslední knihy *Múj sen o svobodě. Autobiografický příběh* (Min drøm om frihet. En autobiografisk fortelling), v níž mimo jiné vzpomíná i na svá školní léta v Norsku. „Myslím, že mnoho dětí školního věku se ocitá ve vzduchoprázdnu – mezi dvěma prostředími. Doma se očekává, že se v žádném případě nebudeš stýkat s norskými spolužáky, že si s nimi nebudeš hrát nebo povídat o přestávkách. Škola očekává pravý opak.

Mnohé děti musí mít pocit, že na ně norská společnost zapoměla. Doma se jim nedostává žádné pomoci, nemají žádnou oporu, jsou úplně samy například s domácími úkoly. Mnohé z nich pociťují, že jsou v tlaku dvou kultur, které stojí proti sobě. Říkají, že se cítí izolovány, rády by se účastnily školního lyžařského dne, pěšího výletu nebo vyjíždky na kole, ale mají to od rodičů přísně zakázané. Ostatní děti rády vypravují, co všechno třeba o víkendů zažily, ale tyto děti se nesmějí účastnit ničeho.

Vzhledem k tomu, že rodiče dětem brání v integraci, měla by pomoc přijít zvenčí. Ale kdo jim může pomoci? Škola, školka, zdravotní sestra, Červený kříž, sociální pracovnice, úřad na ochranu dítěte, politici, ministerstvo?

Někteří somálští rodiče brání svým dcerám v jakémkoli kontaktu s okolím, žádají, aby o přestávkách zůstaly sedět ve třídě. Mají tak být uchráněny i rozhovoru s chlapci stejného věku. Somálští kluci mají dovoleno být o přestávkách venku, lézt po stromech, běhat a jezdit na kole ve volném čase. Když učitel nebo učitelka řeknou, že tradiční oblečení dívek se nehodí pro sport a jiné aktivity, a že není dobré, aby dívky seděly o všech přestávkách jen zavřené ve třídách, rodiče často reagují vztekle, tvrdí, že učitel je rasista a nerozumí jejich náboženství, cti a kultuře.“

Knihy Amal Adenové, napsané jednoduchým jazykem, jsou strhující osobní výpovědi o úmorné snaze prorazit ze samoty, beznadějně neporozumění na všech stranách, uzdravit svá traumata a z toho plynoucí agresivitu. Je evidentní, že přistěhovalectví

a problémy s ním související jsou největší výzvou, jíž Norsko čelí za dobu své existence. A spolu s ním i většina evropských států.

P. S. Poláci, Švédí, Pákistánci a Somálci – to je žebříček čtyř nejpočetnějších národnostních skupin, hledajících svůj nový domov v Norsku. Pomineme-li evropské sousedy, je třicet tisíc Pákistánců nejstarší a nejlépe integrovanou skupinou přistěhovalců v Norsku. První Pákistánci přišli do Norska v roce 1967. Třicet procent z nich žije v zemi déle než pětadvacet let, struktura zaměstnanosti je podle statistik stejná jako u etnických Norů. Na opačném konci žebříčku se nacházejí Somálci, nejnovější a nejhůře integrovaná skupina.

fotokoláž Miroslav Huptych

stati a úvahy

Úpadek společnosti – o norské společenské morálce

Janne Haaland Matlaryová

*Filozofka a politoložka Janne Haaland Matlaryová (*1957) vyučuje na Univerzitě v Oslu (Universitetet i Oslo) a na Vojenské akademii (Forsvarets Stabsskole). Věnuje se zejména politické filozofii, významu hodnot v politice a otázkám mezinárodní bezpečnostní politiky. Působí v řadě mezinárodních institucí, mimo jiné je členkou Papežské rady pro spravedlnost a mír. V roce 2007 obdržela za svou činnost v této oblasti evropskou cenu Premio San Benedetto. Následující ukázka je ze sborníku Norge. En diagnose (Norsko. Diagnóza, 2008, str. 75 až 87). Překlad Kateřiny Křišťůfkové vychází v redakční úpravě.*

■ ■ ■

Společnost není lepší než její občané. Vlastní politický problém Norska nespočívá v penězích nebo v moci, nýbrž v nedostatku určitých charakterových vlastností jak u občanů, tak u politiků. Norským problémem je nedostatečná úroveň, projevující se v chybějícím respektu vůči znalostem, výchově a kultuře. Měli bychom si znovu ujasnit, co je politika, a sázet na klasickou výchovu a vzdělávání ve škole i ve společnosti.

Lze v Norsku něco takového jako občanskou společnost, která by sdílela tyto hodnoty, v dohledné době vypěstovat, například do roku 2018? A je to tak mimořádně důležité?

Cílem by mělo být změnit norskou společnost natolik, aby se stala opravdovou společností občanů, což je otázka společenské morálky. Dnes vlastně neprovozujeme politiku, protože jen málokomu leží na srdci celek, jen málokdo vykonává službu veřejnosti jako politický závazek a jen málokdo se účastní skutečné politické

debaty. To, co se dnes v Norsku nazývá politikou, bývá velmi často něco naprosto jiného: dlouholetá kariéra, kdy politik žije stranicovými zájmy a nemá žádné zkušenosti odjinud, kdy za ním není nic, co by po několik let vykonával jako službu společnosti.

Proč je současná politika taková? Jako politoložka bych měla nejprve poukázat na mocenské a ekonomické faktory a slovo morálka raději nechat stranou. Následující úvaha však přesto stojí na tezi, že v Norsku spočívá úpadek politiky v nedostatku společenské morálky.

Bohaté Norsko, primitivní Norsko

Bez srovnání s jinými zeměmi není řada věcí zřejmá. Většina z nás to zažila – člověk cestuje domů a v letadle si čte *International Herald Tribune*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine*, *Svenska Dagbladet*, *Guardian*. Čte a těší ho vyvážené, dlouhé články, rozhovory s německou hloubkou, britskou šíří a francouzským sarkasmem.

A pak na cestě z Kodaně do Osla otevírá norské noviny: „Porodila na záchodě“, palcové titulky o ženě, která nestihla dojet do porodnice, „Válka proti králi“, o jakémsi kritickém hlase, jenž se zvedl proti monarchii, „Siv napadla Jense“ v jedněch novinách, „Jens vystartoval po Siv“ v druhých. Kdo by si myslel, že tohle jsou skutečné zprávy, ten se naprosto mýlí. Příběh je stejně chatrný, jako jsou fotografie velké a jazyk vulgární.

A také zkušenost s tím, že novináři byl sice poskytnut důkladný, promyšlený rozhovor, ale na papíře se nakonec přesto objeví několik stručných, ostře formulovaných vět, vytržených z kontextu a odpovídajících příslušnému úhlu pohledu, není pro mnohé z nás neznámá. „Byl by to tak pěkný konflikt,“ řekla mi jedna novinářka s výčitkou a ukřivděně, když jsem odmítla diskutovat s někým, kdo se domníval, že nechápu, že veškerá politika je moc. Dotyčný si stěžoval na můj článek o roli etiky v politice počínaje Aristotelem, přitom o Aristotelovi očividně nikdy předtím neslyšel. Nemohu diskutovat s někým, kdo je naprosto nekvalifikovaný, odpověděla jsem novinářce. Tehdy se prozradila – její snahou nebylo věc objasnit, nýbrž šířit případně vzniknuvší konflikt.

Nepojednávám zde ale o novinářské práci, nýbrž o politice. Média jsou přepravním pásem politiky. Neboť ta se vyjadřuje

prostřednictvím médií – a neustálé požadavky médií na jednoduché věty, jasná poselství, konflikty, osobní úhly pohledu a vyhrocování vedou politiku k její vlastní destrukci. V dnešním Norsku je společným znakem médií a politiky bulvárnost, příliš subjektivní stanoviska, požadavek takzvané lidovosti a skepse vůči příliš vysoké míře znalostí.

Není to však pouhá zástěrka pro chybějící kompetenci a vůdčí schopnosti? Není politik tím, kdo by měl vést, a nikoli sledovat trendy? V Norsku mají politici horší vzdělání než průměr obyvatelstva, a to o zemi, kde nejsou oceňovány znalosti, vypovídá mnohé. V zahraničí se politici často dostávají do rozpaků. „Váš ministr tu asi v poslední době nebyl, že?“ – poznamenal Lord Carrington v době, kdy byl generálním sekretářem NATO, a bylo to britsky uměřené vyjádření. V Norsku ovšem politikovi stačí být lidový, a v případě, že lidový není, má smůlu – přežije jen stěží.

Úvodem bylo řečeno, že v Norsku se necítí skutečné vzdělání, znalosti, výchova ani kultura. Tohle je vskutku citlivé téma, obžaloba z elitářství přichází okamžitě. Přesto je třeba vést o povrchnosti a populismu coby společenském problému současného Norska diskusi. Neboť politika přestala být seriózní záležitostí, stala se zábavou. Osobní hlediska získala v médiích větší důležitost než skutečná témata – ztrácíme tím občanskou roli a stáváme se pasivními konzumenty proudu informací.

Příčiny tohoto trendu nejsou jednoznačné a nelze říci konkrétně, jakou váhu je třeba přikládat ekonomickým zájmům médií, slabinám školního vzdělávání atd. Nechci však planě lamentovat, chci poukázat k hlavnímu problému, a ten spočívá v nedostatku vzdělanosti a znalostí, a také v „seriózním“ postoji těch, kteří tvrdí, že tohle není důležité.

Norsko za deset let: odhad trendů

V politické filozofii existuje stará, bohatá tradice, nazývaná „utopické politické myšlení“. Společnější kritikové se často museli uchýlovat k psaní o imaginárních společnostech, aby mohli vyslovit kritiku společnosti, v níž sami žili, jinak by je čekal tragický konec. Vzpomeňme na autora Utopie Thomase Mora, setnutého na příkaz Jindřicha VIII. v londýnském Toweru, když nadále nemohl souhlasit s králem v otázce vztahu k církvi. Jonathan

Swift sice napsal Gulliverovy cesty, avšak musel zvolit formu satiry, která se tehdy těšila velké oblibě a bývala sžíravá.

Dnes nám svobodu projevu zaručuje zákon, a nemáme proto potřebu číst utopické spisy anonymních autorů, jako tomu bylo dřív. Ale „utopické“ uvažování o současné společnosti je stejně oprávněné a tato stať pokračuje ve stejné tradici: načrtáváme žádoucí vývoj této společnosti – přitom zároveň diagnostikujeme a kritizujeme současnou situaci, a poté navrhuje, jak by se dala změnit.

Politika by měla být předním integrujícím faktorem společnosti. V současném Norsku jím ovšem není. Je otázka, zda podobný faktor vůbec existuje. Poslední průzkum o rozložení politických sil a zájmů z roku 2003 ukázal, že charakteristickým rysem současnosti je naopak roztržičnost: ministerstvo stojí proti ministerstvu, návrh rozpočtu proti jinému návrhu, stát proti obcím atd. I v hodnotové rovině je celek roztržičný. Přestáváme se identifikovat s národem a národností jako společnou platformou a vstupujeme do něčeho náročnějšího a více pluralitního, totiž do fáze, kdy se globální platformou stává politika lidských práv. Před námi se rýsuje nová výzva – multietnická, multikulturní a multi-religiózní společnost.

Národní stát v Norsku historicky fungoval jako částečně represivní, avšak účinný budovatel národa. Stačilo přihlásit se k národním symbolům a hodnotám, v nichž se všichni Norové poznávali, a tím byla eliminována hlubší politická reflexe hodnot.

To už není v postmoderní době možné. Přesto však několik stran udržuje nadále národní rámec své politiky: zejména Pokroková strana (Fremskrittspartiet), ale tíhne k němu i Křesťanská strana lidová (Kristelig Folkeparti) a Socialistická strana levice (Sosialistisk Venstreparti). Jiné strany, jako Levice (Venstre), chápou lépe, že ducha politiky nelze obnovit důrazem na to, co je norské. Ale jak ho tedy obnovit?

Jestliže se národní rámec politiky ukazuje jako příliš úzký, je nutné politiku obnovit a utvářet na postnacionálním východisku.

Politický život není tím, čím si myslíme, že je – občas volby, několik debat v televizi, politici, kteří spolu soupeří, prohrají a odcházejí. Duch politiky je mnohem noblesnější, prakticky je tím nejvyšším ve společenském životě jednotlivce.

O politice v hlubším smyslu

Jak už bylo shora řečeno, psát o politice a přitom se kriticky zabývat společenskou morálkou, je krajně nemoderní až zpozdilé. Zvláště když se ve své práci téměř každodenně věnuji otázkám mezinárodní bezpečnostní politiky, která se často zcela pragmaticky opírá o sílu zbraní a možnosti jejich využití. Kupodivu mi to však nebrání zároveň vnímat, že politika v hlubším smyslu je založena na primátu hodnot – a právě tyto hodnoty vlastně určují, jakou společnost budeme mít.

Jaká je vlastně norská společnost – je dobrá? Podle expertiz OSN je Norsko již několik let nejlepším místem k životu na světě. Dovolují si s experty v OSN nesouhlasit. Existuje totiž model umožňující norskou společnost poměřovat jinak – říká se mu *res publica* a jde o klasický model společnosti z období antiky („*res*“ v latině znamená „věc, objekt“, „*publica*“ znamená „veřejný“ nebo „politický“). Být republikánem neznamenal primárně být proti monarchii, ale být pro něco, vyznávat určité hodnoty a v politice se řídit nejvyššími ideály.

„Ideál“ zde byl chápán jako ctnost, norský „*dyd*“. Tohle slovo bylo v norštině překrouceno k nepoznání a zcela ztratilo hodnotu, vzor ctnosti není nic, po čem by člověk toužil. Avšak „*dyd*“ je odvozeno od německého „*Tugend*“, zatímco stejné slovo v latině zní „*virtus*“, anglicky „*virtue*“ – obojí pochází ze slova „*vir*“, označujícího jak muže, tak sílu. Být mužný a silný a být vzorem ctnosti je tedy totéž.

Klasická politická teorie učila, že člověk je schopen vytvořit dobrou společnost, nazývanou též nejvyšší dobro, *summum bonum*. Politika není nic jiného než toto „nejvyšší dobro“. Politická věda je nejvyšší praktickou vědou, říká Aristotelés. Dobrou společností je společnost, která je dobrá z etického hlediska, tzn. kvalitativně. Politický člověk, tedy občan, je schopen řídit sebe i druhé, avšak pouze tehdy, jestliže je ctnostný. Základním předpokladem pro to, aby mohl být člověk občanem a politikem, je tedy utváření charakteru.

Aristotelés definuje člověka jako „racionální a sociální zvíře“. To nám dnes může znít legračně, ale tato definice má pravdivý základ. Racionalita zahrnuje naši schopnost přemýšlet o faktech stejně jako o hodnotách. Zvířata mohou komunikovat, avšak jednají pouze instinktivně. Nedokáží rozlišit dobré od špatného a neumějí

zdůvodnit svou volbu. Člověk to dokáže, a proto je plně schopen stanovit obecně platné zákony, které se však musí týkat pouze veřejné sféry, tedy toho, co je všeobecné, společné všem.

Člověk je také tvor společenský, a kdo se nezajímal o politiku, byl v antice označován jako „idiot“. Sociální život je rozvrstven, tvoří ho rodina, která náleží do soukromé sféry a není součástí politiky; po ní následuje širší komunita, kterou v antice představoval řecký městský stát. Oikonomos, tedy ekonomie, znamená „správa domu“, a je tedy také součástí soukromé sféry. Spravovat dům je totéž, co třeba spořit – je to soukromá záležitost. Politika se tedy týká toho, co je dobré pro společnost, a je proto nadřazena ekonomické sféře. Z toho vyplývá, že *res publica*, „správa věcí veřejných“, zahrnuje to, co je z hlediska morálky nejlepší.

Kritériem pro dobré nebo špatné řízení byly politikovy ctnosti nebo nectnosti. Politik hodný tohoto označení řídí věci veřejné ve společném zájmu a ponechává stranou své zájmy soukromé. Ten, který sklouzne k vlastnímu obohacování nebo k upřednostňování vlastních zájmů, se dopouští největší chyby, jaké se politik může dopustit. Je zkorumpovaný – sám získává moc a obohacuje se na úkor druhých. Z morálního hlediska upadá. To vidíme naprosto zřetelně v Aristotelových formách vlády: zkorumpovaná aristokracie se stává oligarchií, zkorumpovaný monarcha tyranem. Politika se vztahuje pouze na společné statky nebo společné zájmy – anglicky *the common weal*; nikdy ne na politikovy zájmy soukromé.

Vést znamená sloužit

Státník je tím, kdo reprezentuje veškeré společné zájmy, myslí na dobro celku a podle toho jedná, aniž by se ohlížel na to, jaké to pro něj bude mít důsledky. Státník vede stát tím, že mu slouží. Anglicky to nazýváme „*public service*“ (veřejná služba) nebo „*civic duty*“ (občanská povinnost) – tato dvě slova jsou v dnešním Norsku téměř neznámá. Sloužit své společnosti nebo své zemi zní staromódně – pouze v armádě nebo v diplomacii se i nadále slouží, a nikoli pracuje. Jako voják člověk slouží své zemi, zatímco kdyby pracoval v soukromé bezpečnostní firmě, sloužil by svým zájmům. Vysoký státní úředník má z povahy věci úřední povinnost sloužit zájmům státu. V norštině navíc neexistuje ani zřetelný rozdíl mezi „*public service*“ a soukromým zájmem.

Ctností stojící nad všemi politikovými ctnostmi je spravedlnost. Cílem každého člověka je rozvíjení čtyř kardinálních ctností tak, aby se staly součástí lidského charakteru. Těmito ctnostmi jsou spravedlnost, statečnost, mírnost a obezřetnost (*justitia, fortitudo, temperantia a prudentia*). Tyto čtyři ctnosti se udržují od antiky přes křesťanství až do současnosti jako výchovný program, který by měl každý člověk pěstovat. Cvičit se ve ctnostech je jako trénovat svalstvo; bez každodenního boje nutného k tomu, aby člověk nesklouzl k nectnostem, to zvládnout nelze. Řecké slovo *askesis* znamená „trénovat“ – v současné době je překrouceno tak, že označuje život bez radosti a v celibátu. Avšak bez askeze by smysl pro spravedlnost a ostatní ctnosti ochably, stejně jako povolují svaly bez tréninku.

Jak se lze trénovat ve ctnostech? Smysl pro spravedlnost je prvořadou občanskou ctností. Když jsem studovala ve Spojených státech, četli jsme téměř všechny Platónovy dialogy. Pojednávaly o tom, jak Sókrates, Platónův učitel, učil své žáky, co to je spravedlnost. Jeho metoda byla pojmenována po něm samotném – Sókratova metoda – a nazývá se dialektická, to znamená, že vyučující napomáhá z hlediska logiky žákovi, aby sám dospěl k odpovědi. V dialogu „Menón“ Sókrates ukazuje, jak může malý chlapec bez matematického vzdělání přemýšlet logicky o matematice, protože prvky logiky jsou člověku vrozené. Stejně je tomu i se spravedlností: schopnost poznat, co je spravedlivé obecně, je vrozená, avšak tuto schopnost je třeba trénovat a rozvíjet, jinak ochabne natolik, že se stane nepoužitelnou. Příklad nám může poskytnout švédský poslanec Per Landgren, který vypráví následující pravdivý příběh:

„Dva lidé zachraňují jiné lidi z hořícího domu. Novinář se jich poté ptá, co je k tomu vedlo: ‚O tom jsem vůbec nepřemýšlel, prostě jsem se musel pokusit je zachránit,‘ odpovídá první. ‚Zvážil jsem to a řekl jsem si, že bych se mohl proslavit a případně na tom příběhu vydělat spoustu peněz, proto jsem riskoval,‘ odpověděl druhý“ (z Landgrenovy knihy *Det gemensamma bästa /Společné dobro!*, Stockholm 2002).

Proč je naší reakcí na odpověď druhého muže nedůvěra a odsouzení? První reagoval tak, jak očekáváme, že by měla osoba s normálním smyslem pro etiku reagovat, zatímco druhý reagoval způsobem, který považujeme za nanejvýš neetický. To „dokládá“ antické tvrzení o tom, že ctnosti v sobě máme uloženy a že nám – pokud je dobře „trénujeme“ – fungují.

O charakteru politiky v dnešním Norsku

Proč takový dlouhý úvod k analýze norské společnosti? Abychom si uvědomili, že tyto zásady jsou podstatné pro každého člověka a každou společnost včetně té norské. Problém je v tom, že zatímco v západním školním systému bylo utváření charakteru prostřednictvím klasické výchovy úhelným kamenem pedagogiky (od Platónovy akademie, která trvala 900 let, přes kláštery a pozdější univerzity až po moderní školy svobodných umění, liberal arts-colleges v dnešních Spojených státech), v Norsku není tento přístup běžný a zažitý. Například v britském školském systému měli žáci vždy jako vodítko antiku a věděli, že pokud člověk zná „the classics“, zná všechno.

Teze tedy zní: Bez formování charakteru není *res publica*, není občanské společnosti.

Jak to vypadá se službou společnému dobru v dnešním Norsku? Jsou politici vůdci a státníky? Cvičí se občané ve ctnostech? Myslí politici na občany, nebo jen na sebe? Vzděláváme a vychováváme Nory k „public service“ (veřejné službě) a „civic duty“ (občanské povinnosti)? Má-li dvoutisícileté západní politické myšlení něco do sebe – a já předpokládám, že má, když dosud nebyl dokázán opak –, vyrůstá politika z lidských kvalit, to znamená ze ctností.

Prostřednictvím výchovy se člověk může stát plnohodnotným členem občanské společnosti, může preferovat zájmy komunity před svými vlastními zájmy, může dávat přednost povinností přes svými právy, odsouvat své vlastní potřeby do pozadí, aby mohl sloužit ostatním, případně je vést, a nikoli se řídit trendy a názory veřejnosti.

Tohle byl odstavec plný slov, která slyšíme v norských politických projevech zřídka. „I am honoured to serve“ („je mi ctí sloužit“), řekne Brit nebo Američan, my však nikdy. Místo toho je „čest“ pojmem, který si budeme zakrátko spojovat pouze s vraždami žen páchanými cizinci. V naší sociálnědemokratické společnosti jsme už dávno vymýtili službu, protože nám to připadá servilní. Avšak služba jako princip, který nás zavazuje myslet na jiné, na společné dobro a neupřednostňovat přitom své ego – to je něco jiného.

Teze tedy zní, že ctnosti jednotlivců jsou klíčem k dobré společnosti: vrcholem je společenská morálka a klíčovými pojmy jsou občanská povinnost, služba, společné zájmy a ctnosti. Kon-

krétněji řečeno: občan má povinnost sloužit, nikoli jen vznášet nároky. Má chtít společné dobro, nikoli pouze vlastní zisk.

Od stejnosti k lhostejnosti

V reálné demokracii je nejdůležitější hodnotou *rovnost* předpokládající u občanů stejný respekt a přibližně stejné možnosti. Rovnost má primárně nemateriální povahu, až poté „materiální“ vyjádření.

„Je to pravda, že má Norsko v budoucnu žít ze znalostí?“ zeptala se mě moje dcera. Odpověděla jsem, že ano. „A proč tedy nejsou učitelé v téhle zemi nejlépe vzdělanými a nejlépe placenými lidmi?“ ptala se dál.

Neuměla jsem odpovědět. Je paradoxní, že učitelé nepatří k opravdové společenské elitě v zemi, jak tomu bylo a je v mnoha jiných kulturách. V Norsku neoceňujeme ani znalosti, ani výchovu. Norské školství patří mezi nejhorší v Evropě, ale jen máloko ho to zajímá. Nový výzkum PISA z listopadu 2007 přinesl horší výsledky než kdykoli předtím: naše děti neumějí pořádně číst a neumějí matematiku. V následujícím roce 2008 to vedlo k rozsáhlé debatě, která mimo jiné odhalila, že norští učitelé nemají ani autoritu, ani respekt. Mezi norskými a finskými učiteli nejsou velké platové rozdíly, zato však velké rozdíly ve statusu – Finové dosahují ve výzkumech PISA nejlepší výsledků.

Proč? Jednoduše proto, že nám chybí respekt vůči znalostem. Autorita učitele vyplývá z toho, že učitel disponuje vzděláním a znalostmi, které může předávat dál. Jestliže společnost nemá respekt vůči skutečným znalostem, nemá respekt ani vůči učitelům. Reakcí na diagnózu, kterou vyslovil v deníku *Dagbladet* (prosinec 2007) spisovatel Knut Faldbakken, totiž že Norsko potřebuje kulturní elitu, ale nemá ji, byl výsměch: Co je to za snobárnu? To, co je kultura pro jednoho, není kulturou pro jiného. Kultura je všechno, anebo nemusí být nic – stejně pro ni neexistují objektivní kritéria.

Se stejnou reakcí se setkáváme, je-li tématem vzdělání a znalosti: Co se týče znalostí, existují pouze subjektivní hlediska – estetikou i etiku si každý může vykládat po svém. Literatura se nemá vykládat podle literárněhistorických norem či kánonu zakotveného v evropské literární historii, nýbrž naprosto volně.

Právě tento čirý subjektivismus zabíjí status skutečných znalostí v Norsku, protože k čemu je učitel, jestliže si žáci mohou vykládat věci zcela volně po svém? Jedinými předměty, v nichž to

není možné, jsou matematika a přírodní vědy, protože dvě a dvě jsou prostě vždycky čtyři a fyzikální zákony se od dob antiky nezměnily. Axiomy jsou axiomy. Právě proto projevuje tak málo žáků zájem o přírodní vědy – ty je třeba se naučit a učitel zde může rozlišovat mezi správným a špatným.

Říkám to na základě vlastních zkušeností: moje čtyři děti chodí od mateřské školky do francouzské školy, která je naprostým protipólem školy norské. Ve francouzském systému má učitel téměř vždy pravdu a má autoritu, která vyplývá z toho, že znalosti se ve škole stoprocentně počítají. Výkony se hodnotí téměř matematicky a není tu prostor pro subjektivní hlediska typu „myslím si, že Rabelais neměl vůbec pravdu a že nepatří do naší doby“. Nezná-li člověk literární historii, nemůže vykládat literární dílo. Takový výklad je pak nekvalifikovaný, bezcenný.

Totéž platí pro výuku dějepisu. Co se tehdy stalo? Jaká jsou fakta? Žádné volné srovnávání časových epoch, nýbrž celkem dost biflování světové a evropské historie. Zajímavé bylo, že když moje děti dělaly norské zkoušky na druhý stupeň základní školy a na střední školu, bylo to velmi snadné. Tady nebylo potřeba umět norskou historii a literární historii, stačilo přečíst článek nebo úryvek textu a něco si o něm myslet. Rozdíl tady spočívá mezi konkrétními, objektivními a přezkoumatelnými nároky na vědomosti, u nichž nelze improvizovat, a pohledem na znalosti jako na něco variabilního a subjektivního.

Jestliže může kdokoliv bez ohledu na kvalifikaci psát analýzy norské literatury a ty jsou považovány za stejně hodnotné jako analýzy někoho, kdo zná literární historii, je zbytečné mít učitele norštiny a není důvod, proč by tito učitelé měli mít ve vztahu k žákům autoritu.

Stejnost vede k lhostejnosti.

Norům je zcela cizí malichernost. Na soukromé plýtvání se dívají s nedůvěrou, na veřejné mrhání penězi s patriotickou hrdostí. Poučení, které z toho vyplývá, je jednoduché a vlastně uklidňující: Každá lidská společnost či kultura si vyvine vlastní metodu, jak zlikvidovat bohatství, jímž disponuje.

*Hans Magnus Enzensberger:
Norsko vyvedené z rovnováhy (1984)*

Norsko – příliš moderní pro Evropu?

Mats Braun

*Švédský politolog a publicista Mats Braun (*1976) působí jako výzkumný pracovník v Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. Je členem CEEISA – Rady asociace pro mezinárodní studia střední a východní Evropy. Je také redaktorem časopisu Perspectives – Review of International Affairs (Perspektivy – revue o mezinárodních událostech). V poslední době publikuje zejména články týkající se problematiky evropské integrace. Je autorem knihy Modernisation Unchallenged: The Czech Discourse on European Unity (Nezpochybnovaná modernizace: český diskurz o evropské integraci).*

■ ■ ■

Večer třináctého listopadu 1994 jsem strávil ve švédském Lundu, v kavárně s názvem *Underground*, kterou provozovali místní anarchisté. Vzpomínám si, že jakmile bylo jasné, jaký je výsledek referenda o vstupu Švédska do Evropské unie, nalepil někdo na televizi, která v zakouřené místnosti ohlašovala jeho výsledky, papír s nápisem *Mimo provoz!* Místní anarchisté do společné Evropy nechtěli. Z jejich úst jsem nejčastěji slyšel dva důvody. Za prvé Evropskou unii považovali za neoliberální projekt, díky němuž ztratí švédští politici brzy moc rozhodovat o daních. Za druhé se obávali, že Švédsko přestane být zemí otevřenou světu, protože se stane součástí pevnosti zvané Evropa. Oba argumenty používala i velká část skandinávských odpůrců vstupu do společné Evropy, přesto si Švédsko těsnou většinou vstup zajistilo. V Norsku dopadlo referendum opačně. Proč? A jaké jsou důsledky tohoto rozhodnutí pro postavení Norska ve světě?

Skandinávský euroskepticismus

Pořadí referend o členství v Evropské unii v roce 1993 bylo ve Finsku, Švédsku a Norsku koordinováno. Nejdříve hlasovali Finové, protože tam bylo předem jasné, že výsledek bude kladný. Potom šli k urnám Švédové, neboť ve Švédsku prognózy předpovídaly remízu. Norové měli hlasovat jako poslední, jelikož

tam bylo křídlo odpůrců členství nejsilnější. Politici z těchto tří států kalkulovali s tím, že by se Norové mohli nechat inspirovat švédskými a finskými „bratry“. Finové řekli podle plánu jasné ano, ve Švédsku byl souhlas s členstvím velmi těsný – nakonec se totiž pro členství v EU vyslovilo 52,3 procenta švédských voličů. V Norsku bylo referendum podobně napínavé jako ve Švédsku, ale s tím rozdílem, že výsledek byl opačný – 52,2 procenta proti členství. Plán tedy selhal. Možná nebylo příliš moudré počítat s tím, že právě Norové budou hlasovat podle vzoru Švédů. Norsko bylo do roku 1905 součástí unie se Švédskem, a tak v mediálních debatách často zaznívala otázka, proč by právě Švédové měli rozhodovat o budoucnosti Norska.

Politologové a sociologové již napsali několik tisíc stránek, na nichž podávali vysvětlení, proč právě Švédové byli nakonec pro vstup do Evropy a proč Norové byli proti. Záměrně se zde zabývá Evropou, protože ve Skandinávii se nadále mluví o Evropě jako o něčem cizím. Evropa začíná na jih od Dánska, a tam jsou prý lidé konzervativci, katolíci, šovinisti, a zejména zoufale staromódní. Dánský politolog Ole Wæver kdysi napsal, že podstatou severské identity je být „lepší než Evropa“. Tomuto vyjádření je třeba rozumět ve smyslu: být modernější než Evropa. Euroskepticismus byl dlouho něčím, co Norové, Švédové, ale i Dánové sdíleli. Dánsko sice vstoupilo do Evropského společenství (ES) již v roce 1973, ale Dánové se opakovaně v průzkumech ukazovali jako více euroskeptičtí než obyvatelé ostatních států tehdejšího ES. Euroskepticismus Dánů byl srovnatelný pouze s názory Britů, a až v posledních několika letech se situace v Dánsku změnila. Skeptický postoj vůči evropské integraci tedy Skandinávci dlouho sdíleli společně. Mluvím o Skandinávciích, a nikoliv o Seveřanech, protože Finové byli v jiné situaci – do devadesátých let se Finsko nemohlo stát členem ES kvůli tlaku Sovětského svazu. Takže otázkou zůstává, proč právě Norové nakonec do Evropské unie nevstoupili.

Než se na tuto otázku pokusím odpovědět, musím ji trochu poopravit. Norsko sice do unie nevstoupilo, ale je třeba připomenout, že v roce 1994 se stalo členským státem Evropského hospodářského prostoru (EHP). Proto lze Norsko do velké míry za člena unie považovat. Díky EHP je členem vnitřního unijního trhu, což znamená, že zhruba 65 procent *acquis communautaire* (francouzský termín, který se používá pro právní řád Evropské

unie – *pozn. red.*) platí i v Norsku. Jako člen EHP tedy Norsko přijalo velké množství unijní legislativy, avšak zároveň má jen velice omezené možnosti ovlivnit proces rozhodování v Bruselu. Má zastoupení v pracovních skupinách pod Radou EU, jejichž práce zemi ovlivňuje, ale ani v takovýchto otázkách nemá hlasovací právo. Klasickým argumentem obhájců členství je tedy právě potřeba, aby Norsko získalo podíl na rozhodování, která zemi zásadně ovlivňují. Norský premiér Jens Stoltenberg používal kdysi trefnou metaforu, že Norsko má nyní faxovou demokracii. Myslel tím, že země nemá vliv na chod unie a může pouze čekat na pokyny z Bruselu. To ovšem řekl norský premiér předtím, než se stal premiérem křehké koalice, v níž pouhá diskuse o EU vede k hrozbě pádu vlády.

Kritika zleva

Co je tedy na Norsku tak zvláštního? Proč zůstává spolu s Islandem, Švýcarskem a Lichtenštejnskem jako jediná západní evropská země mimo unijní struktury? Nejčastěji uváděným vysvětlením je, že Norsko má ropu, a proto si může tento luxus dovolit. Takové vysvětlení možná nabízí částečnou odpověď na otázku, proč referendum v roce 1994 dopadlo tak, jak dopadlo. Je to však vysvětlení ahistorické, protože nebere ohled na skutečnost, že Norové v referendu v roce 1972 odmítli členství v tehdejším Evropském společenství ještě předtím, než se v Norsku rozvinula těžba ropy a než mohl tento argument v debatách o ES zaznít. To tedy znamená, že musejí existovat nějaké jiné důvody, proč Norsko členství v EU odmítá, nebo přesněji řečeno, musí existovat jiné vysvětlení, proč obyvatelé této země opakovaně členství odmítli, navzdory tomu, že o ně norská politická elita dvakrát žádala (nejprve v ES a posléze v EU).

Nejprve se podívejme, kdo byli v Norsku odpůrci evropské integrace: jako všude ve Skandinávii levicovní politici, ti nalevo od sociální demokracie a také část této strany. Další významnou skupinu odpůrců tvořili reprezentanti zemědělců a rybářů včetně Strany středu (bývalé agrární strany). Hlavní argument pro vstup byl ekonomický a souvisel s nutností vyjednat vstup na společný ekonomický trh. Kritici Evropské unie však tvrdili, že vstup zároveň znamená, že se země musí přizpůsobit bruselské neo-liberální ekonomické agendě. Čechům musí připadat zvláštní,

že v Norsku kritika unie přicházela zejména z levé strany politického spektra. Situace v České republice je však dost neobvyklá, protože velké pravicové politické strany bývají v unijních zemích spíše proevropské, výjimkou jsou pouze pravicové strany ve Velké Británii, v Polsku a v Česku.

To, že obavy z projektu evropské integrace měli spíše socialisté, je ale možné pochopit. Unie má společný vnitřní trh, znamenající volný pohyb zboží, lidí, kapitálu a služeb, nemá však společnou sociální politiku. Sociálnědemokratická kritika EU se zaměřuje na skutečnost, že integrace vyhovuje velkým společnostem, které mohou přemísťovat továrny, kanceláře apod. do nejlevnějších členských zemí a zároveň bez omezení a regulace exportovat zboží zpátky do země původu. Proto se přepokládalo, že integrační proces bude nejméně výhodný pro státy, kde daně jsou vysoké a sociální stát velkorysý. O tomto argumentu se hojně diskutovalo i na akademické půdě. V Česku, kde kritika Evropské unie zaznívala převážně z řad ODS, se tato námitka kupodivu skoro neobjevila, EU je zde naopak chápána spíše jako socialistický projekt.

V Norsku dokázali kritici projektu sjednocené Evropy přesvědčit obyvatelstvo, že na rozdíl od jejich země, která je egalitářská, decentralizovaná, v níž mají moc také ženy a pečují se o ty slabší ve společnosti, je Evropa hierarchická, centralizovaná, patriarchální a stará se jen o silné. Ve Švédsku byla argumentace podobná. Do jisté míry lze vysvětlit skandinávskou vlnu euroskepticismu tím, že zde byla situace Evropské unie ztotožňována se situací skandinávských států někdy na začátku dvacátého století. To nicméně nevysvětluje, proč Norové vstup odmítli a Švédové přijali. Nepatrný rozdíl mezi výsledkem v Norsku a ve Švédsku lze nejspíš připsat struktuře obyvatelstva: v Norsku se větší část obyvatel živí zemědělstvím a rybnářstvím a je tak zaměstnána v sektorech, pro něž je členství jednoznačně nevýhodné. Zemědělci v Norsku se těší větší státní podpoře než jejich kolegové v unii, a rybáři nechtěli otevřít teritoriální vody Norska rybolovu unijním konkurentům.

Image mírotvorce

Podstatným argumentem proti členství bylo také přesvědčení, že Evropská unie staví z Evropy pevnost. Skandinávské státy se po druhé světové válce totiž prezentovaly jako svědomí světa.

Investovaly do rozvojové pomoci více než ostatní a často se stavěly do role neutrálních zprostředkovatelů v mezinárodních konfliktech, což platilo především pro neutrální Švédsko během studené války. Od začátku devadesátých let je však zřejmé, že takovou roli zastává zejména Norsko. Skoro se může zdát, že tato země kompenzovala svou neúčast v unii mimořádnou aktivitou v přístupu k problémům v ostatních částech světa. Pravda je, že norští politici často obhajují někdy velmi nákladné aktivity Norska jako zprostředkovatele míru vysvětlením, že vláda díky takovým aktivitám získává nejen uznání a prestiž v mezinárodním společenství, ale také vstup na fóra, na něž by se malý, nevýznamný stát jinak nemohl dostat. Proto se Norové aktivně snaží vybudovat obraz své země jako státu míru, k čemuž vědomě využívají též skutečnosti, že ještě před existencí samostatného norského státu se Nobelova cena za mír začala udělovat v Oslu.

Tento obraz Norska jako velkého zprostředkovatele míru, jež si o sobě Norsko vytvořilo, je však poměrně nový. Země se po druhé světové válce soustředila především na rozvojovou pomoc, protože norští politici se do osmdesátých let domnívali, že řešení mezinárodních konfliktů je oblast vhodná spíše pro velmoci, a nikoliv pro tak malý stát. Pro Norsko byl v tomto ohledu klíčový úspěch v jednání mezi Izraelem a Palestinou v roce 1993, i když se lze samozřejmě dohadovat, do jaké míry byl při tomto jednání právě jeho zásluhou. V Norsku se nicméně začalo objevovat přesvědčení, že je v diplomatických jednáních výjimečné. Jako zprostředkovatel míru má údajně čtyři devízy: zaprvé je Norsko malý stát bez koloniální minulosti a vlastních zájmů v cizích částech světa. Zadruhé v Norsku funguje spolupráce mezi neziskovými organizacemi, státem a odborníky lépe než ve většině ostatních států. Zatřetí zde existuje široký konsenzus o orientaci a prioritách zahraniční politiky státu. Začtvrté má dostatečné prostředky, aby mohlo jednat.

Po úspěchu na Blízkém východě se norští diplomaté pustili do angažmá v konfliktech v Guatemale, Mali, Súdánu, Kolumbii, na Kypru, Haiti a na Srí Lance. Angažmá v mezinárodních konfliktech je také institucionalizováno, a to do té míry, že na Ministerstvu zahraničních věcí Norska nyní existuje zvláštní sekce pro *mír a usmíření* (Peace and Reconciliation Unit), oddělení, které v malých státech není běžné. Navíc v Norsku přetrvává široký konsenzus o tom, že by stát měl v takových aktivitách nadále

pokračovat. Objevují se samozřejmě kritici, zejména z pravicové populistické Strany pokroku, ale většina politiků tvrdí, že mírové angažmá zlepší pozice Norska při mezinárodních jednáních a posílí bezpečnost země. K tomu se přidává přesvědčení, že by se stát měl problémy ostatních zemí zabývat z altruismu. Je těžko měřitelné, zda mírové „operace“ přinášejí Norsku větší vliv ve světové politice. I když pravděpodobně zlepšují jeho mezinárodní prestiž, stěží lze předpokládat, že díky jeho angažmá bude okolní svět tolerovat například norský lov velryb.

Zdá se tedy, že Norsko používá komunikační strategii o skandinávské výjimečnosti za účelem zlepšení svého mezinárodního postavení. Do jisté míry je to pro zemi důležité právě proto, že není součástí společného bloku Evropské unie. Pro Švédsko je naopak důležitější koordinovat zahraniční aktivity s ostatními unijními členy. Měli v tom případě skandinávští odpůrci EU pravdu? Stalo se Švédsko součástí evropské pevnosti a Norsko zůstává jediným opravdovým zastáncem pozice otevřené Skandinávie? Odpověď na tuto otázku je spíše ne. Zaprvé nic nebrání Švédsku v tom, aby mělo svoji vlastní zahraniční politiku. Zadruhé se argument o tom, že Evropa se stává pevností, týkal také společných vnějších hranic Evropské unie. Ty má však Norsko stejné jako ostatní členové Schengenského prostoru.

Na závěr lze tedy shrnout, že rozdíly mezi Norskem a unijními státy nejsou příliš velké. Norsko je, jak se někdy píše v odborné politologické literatuře, takový ne-členský členský stát EU.

kresba Jiří Jirásek

Knausgårdův soukromý veřejný boj aneb Událost nejen literární

Jarka Vrbová, Kristin Kilstiová

*Překladatelka Jarka Vrbová (*1950) vystudovala Filozofickou fakultu UK, obor angličtina-norština. Vystřídala několik zaměstnání, roku 1990 nastoupila jako pedagog na tehdejší Katedru germanistiky, nederlandistiky a nordistiky FFUK. Je spoluautorkou Norsko-českého a česko-norského slovníku a z norštiny přeložila kolem třiceti knih. Roku 2010 obdržela norský královský řád Rytířky prvního stupně za zásluhy.*

*Kristin S. Kilstiová (*1967) absolvovala magisterské studium českého jazyka a literatury na Univerzitě v Oslu. Pracovala jako tlumočnice a překladatelka, od roku 2006 se plně věnuje překladům krásné literatury. Dosud se soustředila především na romány současného českého spisovatele Jáchyma Topola. Kromě překladatelské činnosti usiluje o zprostředkování české literatury a kultury v Norsku.*

■ ■ ■

Karl Ove Knausgård (*1968), autor několika prozaických děl, vydal roku 2009 knihu, z níž se stal bestseller a která rozproudila literárně společenskou debatu. V románu provokativně pojmenovaném *Můj boj* (Min kamp, 2009) nám autor předkládá až umanutě puntičkářsky, každý detail svého života. Nelítostně a nepokrytě popisuje dění v rodině, každé hnutí kolem sebe, každý rozhovor, každou více či méně překérní situaci – už celkem v pěti tlustých svazcích.

Sděluje nám toho o sobě hodně, je ovšem otázka, zda úplně všechno, nebo jen to, co sám uzná za vhodné: že žije v Malmö na té a té adrese s ženou Lindou a třemi dětmi, Vanjou, Heidi a Johnem, a je podruhé ženatý. Nikdy neříká, co si myslí, ale přízpůsobuje své názory osobě, se kterou mluví – opět aby ji provokoval. Že hodně pije, ale protože má výpadky vědomí, snaží se přestat.

Recenzenti ani autorky tohoto článku vlastně nevědí, jak budou další díly knihy pokračovat. Jak by to také mohli vědět, když to neví ani autor – posledním dílem románu se dobral do současnosti a neví, co mu život dál přinese. I když svým romá-

nem a proklamovaným úmyslem, že do něj zahrne všechno do nejmenších podrobností, už pokračování svého života ovlivnil. Rovněž zasáhl do osudu lidí, kteří jeho životem prošli, když o nich ledacos, včetně jejich jmen, zveřejnil.

Kritici knihu zprvu chválili jak diví (norský Marcel Proust!). Až spisovatelský kolega Jan Kjarstad namítl: neopisujete, vy kritici, náhodou jeden od druhého? Co vlastně na tom románu vidíte tak pozitivního?

A my si klademe ještě další otázku: Proč čte román obnášející pětisetstránkové svazky s takovým potěšením tolik lidí, když od nakladatelů, knihkupců i čtenářů slyšíme neustálé stesky, že na čtení objemných knih nemá nikdo čas? Jedna odpověď se nabízí hned. Knausgård umí výborně psát. Ale nepříspělo k atraktivnosti knihy i autorovo veřejné prohlášení, že všechny popisované události odpovídají skutečnosti – včetně jmen?

Intimnost soukromého života a smrti se v naší době stala veřejnou záležitostí. Následující autorovy řádky jako by byly jeho krédem a nabádaly nás, abychom si je při čtení vytkli před závorku. Takový je svět, připomíná Knausgård čtenářům, a vy ho chutě sledujete a přímo si libujete, jak se vám před očima odhaluje. Teď pohledte, jaký byl až dosud můj život (spisovateli je dvaactyřicet).

Jako by byla smrt distribuována dvěma různými kanály. Jeden je spojován s utajováním a tíhou, zemí a tmou, druhý s otevřeností a lehkostí, éterem a světlem. Otec se synem přijdou o život, když se otec snaží dítě zachránit z palebné linie někde na Středním východě, a obraz jejich těl, pevně k sobě přitisknutých, když se jim kulka zaboří do chvějícího se těla, zachytí kamera, odešle ho do tisíců satelitů, jež jsou instalovány nad zeměkouli, a vysílá ho do televizních přijímačů světa, odkud vklouznou do našeho vědomí jako další podoba smrti nebo umírání. Záběry nemají žádnou váhu, na nic nenavazují, na žádný čas ani místo, nemají spojitost s těly, jichž se týkají. Nejsou nikde a jsou všude. Většina z nich námi jen projde a zmizí, některé z různých příčin zůstanou a žijí svůj život ve tmě našeho mozku. Lyžařka se řítí po sjezdovce, padá a rozerve si tepnu ve stehně, krev za ní stříká jako rudý ocas, a ještě než se tělo zastaví, je mrtvá. Letadlo odstartuje, z křidel vyšlehnou plameny, nebe nad předměstskými domky je modré, letadlo v kouli ohně exploduje. U pobřeží severního Norska se

potopil rybářský člun, sedmičlenná posádka zahynula, druhý den stojí v novinách, že to je záhada, počasí bylo klidné a z lodi nevysel signál o pomoc...

Členy své rodiny a všechny blízké osoby autor dává všanc dopodrobna a jmenovitě. Nic nehodnotí, nic nesoudí, jen podává syrovou zprávu o tom, jak to bylo – totiž: jak to viděl tehdy, ale i teď (nehodnotí s odstupem a dospělými očima). Popisuje, zaznamenává. Má potřebu se vyrovnávat zvláště s přísným, prchlivým otcem alkoholikem.

„Jak to šlo?“ zeptal jsem se, aniž jsem se mu podíval do očí, i když to strašně nesnášel.

„Jak to šlo? No, to bych se měl zeptat já tebe. Tvůj matikář mi vynadal. Tak to šlo. Jmenuje se Vestby, ne? [...] Řekl mi, že v hodinách sedíš s nohama na stole, že jsi vzdorovitý a drzý, že se neučíš a neděláš úkoly. Jestli budeš takhle pokračovat, nechá tě rupnout. Tak to řekl. Je to pravda?“

„Jo, přibližně,“ řekl jsem a narovnal se, už jsem byl oblečený.

„Dával za to vinu mně. Nadával mi, že můj syn je flákač.“

Začal jsem se kroutit.

„A cos řekl ty?“

„Vynadal jsem mu. To, jak se chováš ve škole, padá na jeho hlavu. Ne na mou. Ale nic příjemného to nebylo. To snad chápeš.“

„To chápu,“ řekl jsem. „Promiň.“

„To už je jedno. Ale aby bylo jasno, byla to poslední schůzka, na kterou jsem šel. Jdeme?“

Vyšli jsme z domu, zamířili k autu. Táta si sedl dovnitř, naklonil se nad sedadlo, odemkl na mé straně.

„Mohl bys otevřít kufr?“ zeptal jsem se.

Neodpověděl, ale otevřel. Hodil jsem si tam tašku i batoh, opatrně jsem zavřel, aby se nerozčílil, sedl jsem si na sedadlo spolujezdce, přetáhl si pás přes sebe, zacvakl přezku.

„Byl to trapas,“ řekl táta a nastartoval. Přístrojová deska i světla se rozsvítily. Osvítily auto před námi a kousek svahu k řece. „Jaký je ten Vestby vlastně učitel?“

„Dost špatný. Nezvádá disciplínu. Nikdo ho nebere vážně. A tak nás ani nemůže nic naučit.“

„Má jednu z nejlepších univerzit. Víš to?“ řekl táta.

„Ne,“ na to já.

Pár metrů couvnul, vjel na silnici a zamířil do města. Topení hučelo, hřebíky zimních pneumatik na asfaltu stejnoměrně ťukaly. Jako vždycky jel rychle. Ruku na volantu, druhou na sedadle vedle rychlostní páky. Chvěl jsem se rozkoší, drobné paprsky radosti mi vyrážely do celého těla, protože něco takového se ještě nikdy nestalo. Nikdy se mě nezastal. Nikdy nepromarnil příležitost, aby mé chování zkritizoval. Už celé týdny předem jsem se hrozil chvíle, kdy budu muset před letními a vánočními prázdninami ukazovat žákovskou knížku. Sebenepatrnější poznámka, a vztekla se na mě vrhl. Totéž na rodičovských schůzkách. Seběmenší náznak od učitelů, že mluvím při hodině nebo nemám pořádek ve věcech, a už se na mě rozzlobil. Nemluvě o těch několika případech, kdy jsem dostal poznámku. To vždycky nastal soudný den. Rozpoutalo se peklo.

Choval se tak ke mně proto, že jsem pomalu, ale jistě dospíval?

Že si budeme pomalu, ale jistě rovni?

Měl jsem chuť se na něj podívat, jak drží volant a řítíme se vpřed. Ale nemohl jsem, musel bych mít co říct, a to jsem neměl.

Psychologické popisy matky vyznívají veskrze empaticky a sympaticky.

Máma se zastavila, jako by honem neměla co říct.

„Ano, bydlíme hezky, je to moc pěkné místo,“ řekla. Stála s hrnky v rukou a dívala se na tátova otce, na rtech nepatrný úsměv. Bylo na ní něco... ano, skoro dojemně rozpačitého. Ne že by zčervenala nebo se styděla, to ne. Spíš mě dojímalo, že se za ničím nikdy neschovávala. Nikdy. Když mluvila, vždycky proto, aby řekla, co si myslí, nikdy ne jen proto, aby něco říkala.

Otec byl zřejmě temnou postavou autorova života. Probudil v synovi strach, který ho provází celý život. Ani deset let poté, co se otec upil k smrti, se s ním Karl Ove nesmířil. Jako by nad ním otec pořád stál a vysmíval se jemu i jeho spisovatelským začátkům. Z této nekončící frustrace se autor zřejmě chce vypsát, probrat si každý moment dětství, každou scénu. Včetně pocitů z otcovy smrti, které propojily zármutek s úlevou.

První díl knihy, z něhož také pocházejí všechny ukázky, končí následující scénou:

O dvě hodiny později jsem zavřel dveře do kuchyně, kde seděla babička, došel jsem k telefonu a vytočil číslo pohřební služby.

„Pohřební služba Andenas.“

„Tady Karl Ove Knausgård, dobrý den. Předevčirem jsem u vás byl s bratrem. Objednávali jsme otci pohřeb. Zemřel před čtyřmi dny...“

„Ano, vzpomínám si.“

„Byli jsme se na něj včera podívat..., ale říkal jsem si, jestli bych ho nemohl vidět ještě jednou. Naposledy, víte...“

„Ale jistěže ano. Kdy se vám to hodí?“

„Třeba někdy odpoledne? Ve tři? Ve čtyři?“

„Tak ve tři?“

„Před kaplí?“ [...]

Ulevilo se mi, že byl rozhovor tak jednoduchý, sešel jsem do zahrady a pokračoval v sekání trávy. Bylo zataženo, světlo tlumené, vzduch teplý. Kolem druhé jsem byl hotov. Zašel jsem za babičkou a řekl jí, že jdu za kamarádem, převlékl jsem se a vydal se do kaple. Před vchodem stálo stejné auto, a když jsem zatukal, otevřel mi stejný pán. Pokývl jsem mu, otevřel mi dveře do místnosti, kde jsme už byli s bratrem, sám ale nevěšel, a já znovu stál před tátou. Tentokrát jsem byl na to, co mě čekalo, připraven, a jeho tělo, které od poslední ještě víc ztmavlo, už ve mně nevzbuzovalo žádné city jako poprvé. Teď jsem viděl jen to, že už nežije. Že už není rozdíl mezi tím, co kdysi byl můj otec, a stolem, na kterém leží, nebo podlahou, na které stojí stůl, nebo zásuvkou ve stěně pod oknem, nebo elektrickou šňůrou, která vede k lampičce vedle stolu. Protože člověk je jen jedna z forem, jež svět vytváří stále znovu, nejen ty živé, ale i ty neživé, nakreslené do písku, do kamene, do vody. A smrt, kterou jsem vždycky považoval za nejdůležitější veličinu v životě, temnou, přitažlivou, nebyla náhle nic víc než prasklá trubka, která prosakuje, větev, která se zlomí ve větru, kabát, který se utrhne z věšáku a spadne na podlahu.

Knausgårdův boj spočívá v pokusu vypořádat se prostřednictvím psaní se životem, se sebou, s literárními ambicemi i s lidmi kolem sebe. To poslední vadí kritikům jeho knih snad nejvíc: spisovatel trestuhodně narušuje osobní svobodu protagonistů.

Můj boj není ani literárně promyšlený útvar, ani zavřenímhodné čtivo na ukrácení cesty vlakem. Je to zpráva o autorově životě, sebeodhalující a bolestná zpověď, která se, dlužno říct, výborně čte. Jsou to lakonicky shrnuté obrazové a myšlenkové zprávy

o životě, atraktivní pěna dní. Čtení naší doby. Proto nejspíš postrádá hloubku a promyšlenost *Českého snáře* či *Hledání ztraceného času*. Pro nadšené příznivce je to skvělé hyperrealistické dílo na způsob sběrného dokumentu, skeptik si spíše pomyslí něco o literární *reality show*, do níž autor úspěšně láká dychtivé čtenáře a fakticky z nich činí voyeury.

Knausgårdovská debata

Vzápětí po vydání prvního dílu knihy *Můj boj* vypukla debata, jaké v norském kulturním prostředí nebylo rovno od vydání románu Agnara Mykleho *Píseň o rudém rubínu*, kdy diskuse kolem tohoto otevřeně vyličeného erotického příběhu vyústily v obžalobu autora a nakladatelství z pornografie. Autorky článku sledovaly debatu z Prahy prostřednictvím internetu, v bezpečné vzdálenosti od bitvou zmítaného Norska. Debata zahrnovala tolik témat, že téměř hrozilo, že se v nich člověk ztratí.

Šlo hlavně o diskusi týkající se žánru – je *Můj boj* autobiografie, nebo román? Knausgård sám knihu nazval románem, přestože jejím předmětem je jeho vlastní životopis. Tematizuje své nejsilnější vzpomínky a zážitky z dětství, vztah k rodičům, zvláště k otci, dále líčí svůj milostný a sexuální život, smrt svého otce, jakož i spisovatelský úspěch. Komentuje i přijetí předcházejících dílů *Mého boje*, a tak vlastně průběžně podává zprávu o svém životě. Volba žánru dala spisovatelé, jak také upozornila řada kritiků, ohromnou volnost psát cokoli o všem a o všech. Biografické prvky v kombinaci s románovou formou, které předkládají fiktivní děj, umožňují Knausgårdovi žonglovat se vším fiktivním a „skutečným“, jak se mu hodí.

Jako přímý důsledek toho, že se spisovatelova rodina a přátelé dočetli v knize o nejintimnějších podrobnostech a rodinných tajemstvích, pokračovala debata dále diskusí o etice a morálce. Je přijatelné, aby byli v literárním díle zveřejněni a odhaleni skuteční lidé? Je skutečně všechno, je-li to ve službách umění, dovoleno? A je vůbec *Můj boj* velké umění? Debata zasáhla celou zemi.

Vedle úvah o žánru a etice se debata týkala i literární vědy: Kdosi vyslovil otázku, zda literární věda vůbec disponuje pojmy a nástroji, jimiž by toto dílo interpretovala. Zvláště kritici, kteří posuzovali *Můj boj* jako geniální a unikátní dílo, a to nejen v rámci literatury norské, ale i světové, tvrdili, že je třeba najít nové pojmy, které by se s ním nějak vyrovnaly. To se samozřejmě

setkalo se silným odporem jiných kritiků, kteří tvrdí, že k podobnému literárnímu zpracování se uchylují i někteří další současní spisovatelé, jak v Norsku, tak v cizině. Podle nich je tento literární žánr „nakažený“ fenoménem *reality show*, kde se divákovi nebo čtenáři skutečnost servíruje jako na první pohled pravdivá a *skutečná*, ale při bližším zkoumání se ukáže, že je složena ze záměrně vykonstruovaných scén a situací.

Norský spisovatel Jan Kjærstad napsal, že debata nese stopy náboženského zbožnění, tak silně zaznívá chvála *Mého boje*. Jako bychom v úvahách od těch nejzapálenějších Knausgårdových zastánců mezi řádky četli, že vlastně přirovnávají spisovatelův život a jeho utrpení k životu Kristovu...

Literární kritička Marta Nordheimová střízlivě popsala v emailové zprávě postřeh, k němuž došla při přípravě recenze knihy: „To, že román vychází po kouskách víc než rok, je dosti zvláštní, protože jsme pořád uprostřed literárního celku, který ještě neskončil. Pro mne jako kritičku je zvláštní recenzovat jednotlivé části románu, zároveň je poněkud obtížné o něm uvažovat, když nemá konec.“

Sdělovací prostředky z této debaty vytáhly, co mohly, a tak v okurkové sezoně tohoto léta vyrazilo několik týmů do terénu, aby pořídily rozhovory s lidmi, kteří se stali literárními postavami v *Mém boji*, nebo aby prostě jen v jižním a severním Norsku sledovaly Knausgårdovy stopy.

Autorky této stati se jako nezúčastnění pozorovatelé ptají, jak velkou roli hraje v úspěchu knihy fakt, že je její autor mužského pohlaví a píše tak obnažujícím způsobem o nejbližší rodině, o pochybách a slabostech, jakož i o intimních, často citlivých záležitostech, jako je například problém hlavní postavy s předčasnou ejakulací.

Napadlo nás, zda by se tomuto několikadílnému románu, tomuto líčení vlastního životního boje, dostalo stejné pozornosti, kdyby ho napsala žena. Na tuto otázku Marta Nordheimová odpovídá: „Kdyby byl Knausgård žena, byla by recepce románu naprosto jiná, tím jsem si jista! O ženách se říká, že v sedmdesátých letech vnesly do literatury triviální a všednodenní záležitosti, jako praní, drhnutí podlahy, péči o děti a dvojí pracovní směnu. (*Soukromí je politika* bylo přece velké motto ženského hnutí a mělo i své důsledky v literatuře), ale i předtím se o ženách říkalo, že si raději vybírají malá než velká témata.

[...] Mohli bychom se zaměřit na intimní detaily, a už by se jistě objevily titulky typu ‚Návrat sedmdesátých let‘. Tedy: V tomto konkrétním případě je spisovatelovo pohlaví pro úspěch knihy naprosto rozhodující.“

Povšimněme si, jak je zemi jako Norsko, kde je svoboda a rovnoprávnost žen na poměrně vysoké úrovni, autorovo pohlaví pro recepci literárního díla důležité. Není to nakonec tak, že přijetí Knausgårdova otevřeného (i když samozřejmě velmi dobře naplánovaného a redigovaného) vyprávění ukazuje, že mužské city a maskulinní, postfeministická identita jsou témata, na něž je norská společnost mimořádně citlivá?

Ještě předtím, než vyšlo dílo *Můj boj* vcelku, stal se pojem „Knausgårdovská debata“ částí norské slovní zásoby a na román se často odkazuje ve veřejných diskusích, v odborných, ale i v humoristických či ironických souvislostech. Analýze postupně podléhá i sama debata a její význam pro norskou kulturní a literární debatu vůbec. Profesor literatury Eivind Tjønneland napsal knihu nazvanou *Knausgårdův kód* (2010), v níž probírá a komentuje román i diskusi kolem něj. Tjønneland tvrdí, že hysterii kolem *Mého boje* lze „čelit pouze tím, že dešifrujeme Knausgårdův kód“. Na záložce knihy Tjønneland poněkud kriticky uzavírá, že „Knausgård kombinuje tyranii intimity s tyranii okamžiku a výsledkem je předčasný výron semene jako literární metody“.

Možná že někdo bude mít po přečtení takové věty o *Můj boj* zájem. Pro české čtenáře může být útěchou, že Knausgårdův opus je už na cestě do světa, překládá se do angličtiny a vyjde i v Německu. (V Německu vyjde z pochopitelných důvodů pod jiným názvem...)

V listopadu vyjde v Norsku šestý díl a lze počítat s tím, že debata znovu vzplane a že shora uvedené úvahy v médiích znovu ožijí. Ať už někdo Knausgård miluje, nebo nesnáší – jako osobu, spisovatele nebo románovou postavu – nemůže jinak, a má-li rád kulturu a literaturu, musí mu poděkovat. Nebo spíše norské společnosti, která se na jeho dílo takovým způsobem zaměřila a ukázala tak, jakou sílu může mít literatura, dokonce i v norské společnosti roku 2010.

Cestou na Grotleské písky aneb Umění nespoutaného a poetického života

Tomas Espedal

*Spisovatel a esejista Tomas Espedal (*1961) je jedním z nejuznávanějších norských autorů střední generace. Literární kritika oceňuje především vybroušený esejistický styl jeho existenciálně laděných próz. Za román Jít. Aneb umění nespoutaného a poetického života (Gå. Eller kunsten å leve et vilt og poetisk liv, Gyldendal 2006), z něhož přinášíme následující ukázkou, byl autor navržen na Severskou literární cenu roku 2007.*

Jedná se o jakousi peripatetickou, osobně laděnou prózu, meditaci při chůzi. Spisovatel jde a přitom uvažuje, vstupuje do sebe i do světa, hledá svobodu i únik. Nejprve kráčí ulicemi rodného Bergenu, pak norskými horami, jde ve stopách Rimbaudových i Heideggerových, Rousseauových či Wordsworthových, pouští se po tisíciletých cestách v Řecku a Turecku; píše o zážitcích vnějších i vnitřních včetně těch čtenářských. Román Jít. Aneb umění nespoutaného a poetického života vyšel na podzim letošního roku v nakladatelství Havran v překladu Jarky Vrbové.

■ ■ ■

Na pevninu vystoupíme v Bremangeru. Vyrážíme směrem ke Grotle. Zpátky na pobřeží. Je teplo, jdeme po cestě, všimáme si zahrad a domů, garáží a aut, všude známky zbohatlictví.

Jsme bohatší a stavíme ošklivější domy, říká Narve. Nové domy jsou nekvalitní, šeredné, tenké, čtyřhranné krabice s přetíženými terasami a venkovními ozdobami, vypadají strašně. Zbohatli jsme, a jak se zdá, žijeme špatně. Všechno vypadá hůř: domy, školní budovy, benzinové stanice, poštovní úřady a supermar-

kety. Zbohatli jsme a stavíme jednodušeji, jsme chamtivější po majetku i po životě, žijeme ale chudinsky a nekvalitně, navzdory bohatství. To nás ochudilo jiným, horším způsobem. Vypadáme hůř. Jsme moc tlustí, moc líní, moc unavení, svaly máme ochablé, těla se nám rozpadají. A tváře. Ztloustli jsme, zlenivěli a vypadáme čím dál hloupěji. Oblékáme se jeden jako druhý, stejně uniformně, jako bydlíme, přizpůsobili jsme se špatnému vkusu. Díváme se moc na televizi, čteme moc novin a necháváme se ovlivnit spoustou pitomostí. Tak se to opravdu jeví. Rozhlédněte se! Zostoužíme krásu. Narušíme přírodu, děláme nájezdy na krajinu. Trápíme zvířata a ničíme svět kolem sebe. Zbohatli jsme na úkor něčeho či někoho, a to mě trápí. Je mi stydno.

Takže.

Pocit viny nás s ostatními spojuje, činí nás součástí toho, co vidíme, říká Narve. Nemůžeme se utěšovat, že s tím, co vidíme, nemáme nic společného, právě pocit viny nás činí lidskými a spolumivními, a nedá se s ním nic dělat.

To ne.

Začínám ztrácet dobrou náladu. Slunce stojí vysoko na obloze, a přitom to vypadá, jako by byla tma. Žádné mráčky, žádný vítr, jen tahle dlouhá černá asfaltová cesta se kroutí mezi šerednými domy a stájemi, které vypadají jako fabriky, v nichž mají zvířata omezený pohyb, aby neztrácela zbytečně na váze nebo aby z nich padalo víc vajec. Anebo to ticho znamená laxnost sedláka, jeho lenost? Kde je? Kde jsou lidé? Kde jsou zvířata? Kde jsou chlapi, co sečou trávu, ženské, co ji věší na sušáky, a děti, co pak do sena skáčou? Kde jsou pasoucí se krávy, hrabající slepice, kokrhající kohouti a mečící kozy, kde jsou ovce a vepři, kde jsou koně a psi, ano, kam zmizelo zemědělství norského venkova?

Nahoře v kopcích jedno hospodářství vedle druhého, všechna ztichlá a opuštěná, mnohá polorozpadlá a zarostlá keři a náletovými stromy, bodláky a plevelem. Rozpadlé domy a prázdné seníky, skličující pohled, jsme posledními očitými svědky mizejícího jevu, západonorského zemědělství.

Připomene mi to nostalgii kolem zrušených továren a lidí z průmyslu, tu halasnou nostalgii v románech a knihách, novinové články a interview; proč se přitom mlčí o nejnápadnější změně v nedávných norských dějinách – o konci norského zemědělství?

Zničení norského zemědělství souvisí s ještě horší devastací norské krajiny. Ta je v ohrožení ze dvou stran, ze strany přírody

a ze strany kultury, zarůstá, přetváří se. Na venkově se staví úplně stejně jako ve městě a obraz malých obcí je stejný jako jakékoli předměstí; benzinová stanice, nákupní centrum. Americké vilky, parabolické antény. Asi viděli v televizi, jak mají vypadat nové domy. Velké garáže, nově založené zahrady, terasy a gril; na zahradách postávají americké rodinky převlečené za Nory a grilují. Americké přistěhovalectví do Norska zanechává markantnější stopu než norské vystěhovalectví do Ameriky kdysi. Ale Američané se u nás octli trochu zvláštním způsobem, přijeli na koni a autem, na plachetnici a letadlem, vestřídleli se a vloupali do norských domovů a domácností přímo z televizních přijímačů, spadli rovnou do norského všedního dne.

První, na co narazíme v Grotle, je nákupní centrum. Pošta, supermarket, velké parkoviště. Koupíme si pár plechovek piva a balíček cigaret, sedneme si ke stolu na parkovišti, jsme unavení a žízňiví, mlčíme a je nám horko, slunce pálí, cítíme vůni soli a moře. Bílé světlo, křik racků. A náhle jdou kolem dvě dívky, je léto, jsme na pláži. Ucítím bodnutí žihadla štěstí; nemáme plány, nemáme cíl. Budeme spát na pláži.

Dojdeme poslední kilometry na Grotleské písky; domy jsou menší, starší, už tu stojí dlouho. Vystavené plískanicím a větru, novostavbám a přístavbám, přistěhovalectví a turistice. Jsou jednoduché a vydrží nápor drsného počasí, stojí, jako by je připevnili k zemi neviditelnými šrouby, jsou bílé a žluté, přijaly barvy pláže, pískově žlutou, okrově bílou, světloune modrou. Zelené dveře. Okno s červenými záclonkami; stejná barva, jakou má na vlhké spodní straně kámen, skvrna na racím zobáku nebo rákosí, když ho rozhoupou vlny. Domy stojí na druhé straně úzké silnice jako fronta podél moře, na svahu, který se natahuje proti oceánu jako vyplazený jazyk, staré seníky s oloupanou barvou a dehtem, šedivé jako kamení nebo jako stromy, jimž se znovu začaly podobat, celé popraskané a bezbarvé. A pak; mezi domy a stromy kolem malého zálivu s balvany a přístřešky na loďky se rozkládá pláž. Grotleské písky. Dlouhý, bílý oblouk nebo přímo miska, obrácená k oceánu; voda do ní padá a neúnavně zase stříká ven, jen v noci se na několik tichých hodin moře zastaví jako zmražené měsíčním světlem. A uprostřed dne, kdy se slunce zastavuje uprostřed nebe; oceán odpočívá. Bezvětrí. Vysoká tráva mezi domy a pískem se ani nezachvěje. Jdeme podél vody až k balvanům, kde pláž končí, je tam prohlubeň a dva kameny, které nás přirozeně

kryjí před dlouhými otevřenými úseky pláže; je to místo odpočinku. Shazujeme ruksaky, sundáváme si šaty, běžíme k vodě a vrháme se do ní. Je studená. Moře je studené a tvrdé jako blána, již je třeba prorazit, potopíme se a plaveme podél písčitého dna, pak do hloubky a znovu nad hladinu, cítíme teplo. Teplo slunce a soli, plujeme v něm. Plaveme k ptačímu ostrůvku, vyšplháme na něj, leháme si na kameny a pozorujeme odtud pláž.

Viděl jsi někdy něco tak krásného?

Ne.

Pláž a za ní hory, na svazích roste tráva a šplhají se zídky a terasy. Domky v řadách, zahrady a stromy, úzká cesta, která spadá k pláži a ztrácí se v písku, jako by ticho a spánek zasáhly jako plyn všechno živé, všechny, kdo leží na pláži. Na ručnicích a koberečcích, mezi košíky a plastickými sáčky, na matracích a pod slunečníky spočívají světlá těla, oteklá spánkem a horkem. Podél břehu běhá pes. Ptáci vzlétají, matka zavolá na dítě, které padá, a ticho je porušeno. Nějaký muž skáče do vody, někdo startuje auto a motor probouzí všechny, co spali, pláž vstupuje do normálního života a obvyklých pohybů; lidi si hrají s míčem, běhají, koupou se a plavou.

Nejteplejší hodina dne je za námi.

Den se obrací. Jemný vítr z moře, čerení vody, vlnky, oblak přes slunce, plaveme k pevnině, leháme si na písek; je perfektní den. Leháme si na slunce, spíme, nechceme nic dělat, nechceme nic, sníme. O čem sníme? Já sním o novém životě na cestě, pořád v pohybu, pěšky z místa na místo. Je to možné? Je to možné. Jak daleko? Nevím. Na podzim potáhneme na jih, v zimě ještě dál na jih, do severní Afriky a dál, k teplu, pořád k teplu. Jak daleko člověk může jít? Nevím. Ještě jsem se nepokusil překročit vlastní hranice, vždycky jsem šel cíleně a měl jsem vymezený čas. Odjakživa jsem chodil na výlety, krátké i dlouhé, ale nikdy dál, než jsem si naplánoval předem. Dva měsíce. Tři měsíce, ale pak jsem jel domů, vlakem nebo autobusem, letadlem nebo lodí. Jenže v tuhle chvíli nemám žádné doma. Mám kde bydlet, bydlím sám, pokoj s matrací na zemi, psací stůl, židle, to je všechno. Čekárna. Čekám na změnu, ne, čekám na proměnu, na něco úplně nového. Na nový život? Na co čekám? Ten nový život začne už dneska, přijdou nové možnosti, jde jen o to se zvednout, vstát a otřepat ze sebe písek a sny, natáhnout si oblečení a hodit si na záda ruksak, vyrazit, jít po cestě, která se přede mnou otevírá.

Můj norský exil

Michael Konůpek

*Spisovatel, esejista a překladatel Michael Konůpek (*1948) se krátce po podpisu Charty 77 vystěhoval do Norska, kde vystřídal různé profese, později napsal dva romány, knihu povídek, esejů, reportážních črt, přeložil řadu děl českých autorů. Následující ukázka je z norský psaného románu I sin tid (Svého času, 1993), v němž autor volně navazuje na svou předcházející prózu Böhmerland 600cc (1987). Hlavní hrdina Tomáš Klápště alias Tom Klapp, student dějin umění z Prahy, emigroval do Norska a první období svého exilu prožívá skoro nadšeně: „Až na migrény a housera jsem vlastně šťastný. Je mi pětáct let, jsem bez práce a bez domova. Neobjevený génius. Jezdím po Oslu na kole, nemám hodinky ani peníze, pevně rozhodnut objevit nejen poslední exemplář zebry kvagy, ale prožít i den, který bude znamenat vrchol mého života. Nikdo mě nezná. Můžu si dělat, co chci. Třeba klidně rozjet flirt s tou kočkou u sousedního stolu...“ Počáteční očarování novým životem a novou zemí však vystřídá strážlivé hodnocení země zaslíbené.*

Krátký úryvek z románu I sin tid v překladu Jarky Vrbové vychází s laskavým svolením nakladatelství H. Aschehoug & Co. Literární ukázka je doplněna rozhovorem o exilových zkušenostech autora a o jeho díle.

■ ■ ■

Exil – to je hutné slovo. Zahrnuje všechno: příjemný odstup, který dává ostřejší obrysy minulosti, starým láskám i rodinné hrobce, vykořeněnost (norský slovník o ní praví: uprchlíci, vykořenění nešťastníci) a svobodu, která je přece *just another word for nothing left to lose* („jen jiné slovo pro pocit, že už není co ztratit“).

Když člověk emigruje v dospělém věku, je to, jako kdyby mu bylo znovu osmnáct, ale přitom nemůže očekávat, že ho někdo bude omlouvat jako v těch osmnácti.

Pro Nory samozřejmě není snadné pochopit přistěhovalce, a často se na ně docela správně dívají jako na pomatence – protože oni taky pomatenci jsou: do svého druhého života se vrhají s přehnaným očekáváním a neúměrnými nároky na sebe i na budoucnost obecně, zcela zmámeni svou nově získanou svobodou.

Štvou je maličkosti, jako třeba že Norové nejsou schopni rozlišit mezi všemi těmi podivnými zeměmi, ze kterých našinec přichází, ale na druhou stranu je pravda, že přicházíme z míst, která na mapě ani nejsou, jako z východního Pruska, z Fiume, z Ceylonu, z Podkarpatské Rusi či Kurdistanu, a kromě toho je Norům dost fuk, proč člověk utekl nebo odkud ho vyhnali.

Jistě, neuškodí jim, když se občas dozvedí něco z historie, zeměpisu, mytologie a dějin náboženství. Zvláště pokud jde o náboženství, žije řada Norů v domnění, že všechno začalo až tehdy, když Martin Luther přitloukl papír se svými tezemi na vrata wittenberského kostela, a přitom tím dějiny naopak skončily.

Člověk musí tolerovat podivné přízvuky při výslovnosti svého jména a začne sbírat jeho zkomoleniny, které se Norům ohromně vedou, ale sbírka je brzy tak rozsáhlá, že si ponecháte jen ty umělecké výtvary, v nichž jsou chybná nejméně tři písmena.

... à propos sbírky, tu další tvoří takzvané norské reálie – jevy mezi nebem a zemí, jež všichni Norové dobře znají, ale nikdo je cizincům nedokáže vysvětlit. Když se zmíníte o nějaké ryze norské reálii (například „státní církev“), objeví se Norům v očích většinou vzdálený, zasněžený výraz, jako by poslední tři dny strávili četbou Dostojevského, a odpoví: „To je tedy vážně dobrá otázka!“

Zatímco další matoucí zážitky přispívají k tvému postupnému rozvoji, opatříš si navzdory všemu pár skutečných kamarádů – a máš-li trochu štěstí, budeš mít i takové, kteří patří do kategorie, již se říká „energií překypující skvělý Nor“, a ty rozhodně potřebuješ mít takové lidi kolem sebe, protože ten skvělý, energií nadupaný Nor je optimista, dává ti ochotně dobré rady a skoro nové lyže a nepřestává tě povzbuzovat, zve tě domů, připouští, že o tvé domovině neví skoro nic, ale rád se nechá poučit...

Typický skvělý energický Nor často ke svým dvěma až čtyřem dětem ještě adoptuje dítě z třetího světa a mívá zpravidla i dědečka, který sloužil jako námořník a účastnil se s Amundsenem hledání Severozápadní cesty.

Znám jednoho takového člověka, který v padesátých letech hrával po nocích ping-pong na pracovním stole ministerského předsedy (jeho otec pracoval jako noční hlídač v budově vlády), ale neměl nikdy čas o svém dětství cokoli napsat, protože se stará o děti utečenců někde daleko v nepřátelské cizině.

A pak jsi možná napsal pár úvodníků do novin o poměrech

v rodné zemi; spolehni se, že skvělý Nor k tobě příběhne a rozzářeně na tebe zavolá: „Viděl jsem tvůj článek, to je skvělé, že už píšeš norsky, noviny jsem si schoval a o víkendu si ho určitě přečtu.“ Pokud jde o skvělého, energií nadupaného Nora ženského pohlaví, dostane se ti nádavkem ještě objetí, a to je pro nejistého a znaveného exilového spisovatele velmi povzbuzující – ale nesmíš se dopustit té chyby, že by ses po uplynutí příslušného víkendu zeptal, jak se jim tvůj článek líbil, protože skvělý norský člověk samozřejmě neměl čas na čtení, musel se účastnit cyklistického závodu z Trondheimu do Osla, jachtařského mítinku v jižním Norsku nebo hrát Monopoly s dětmi, jež má jeho spolubydlící z minulého či příštího manželství.

Anebo tě pozvou do televize a tvoje tři věty o dalších hrůzách ve staré vlasti nikdo nevystříhne; den nato k tobě příběhne skvělý norský člověk a prohlásí: „To byla radost vidět tě na obrazovce, ty tvoje modré (případně černé) oči se hezky vyjímalý proti tomu černému (případně světlému) svetru, cos měl na sobě!“

Měl bys být za takové reakce velice vděčný – jsou jediné, kterých se ti dostane – a měl by sis všechny skvělé Nory, které znáš, hezky pěstovat, protože až jednou vydáš vlastní knihu, bude její prodej závislý výhradně na těchto skvělých lidech, kteří ji koupí pod stromeček svým tetám v Kristiansandu a v Lillehammeru.

■ ■ ■

Red.: *Do Norska jste emigroval deset měsíců po podpisu Charty 77. V jakém světě jste se tehdy ocitl?*

Konůpek: Z Prahy jsem vyjel autem v polovině prosince 1977. V Sassnitzu při kontrole před trajektem na mě ještě dva šedo-zelení maníci z odstupu deseti metrů mířili flintami, ale na druhé straně, v Trelleborgu, byl *jiný svět*. Všichni se usmívali, byl předvánoční čas, všude plno světylek, zemský ráj to na pohled, jenže skandinávský. V Oslu sníh a modré nebe. Dřevěné tramvaje měly zvenku držáky na lyže, s koženými řemínky. Jelo se na konečnou a tam začínaly Krkonoše, jenže rozlohou větší. Přes Radniční náměstí vedla jednokolejná železnice. Několikrát denně vyběhl muž s praporkem a zastavil veškerou dopravu, aby se mohlo šíbovat mezi Východním a Západním nádražím a naopak. S jinými emigranty jsme si říkali, že takhle snad nějak

vypadala ta československá první republika. Okamžitě jsem se v Oslu cítil doma.

Ale moje první žena (česká), která emigrovala o půl roku dřív, už věděla víc. Bydleli jsme na studentské koleji a k mému překvapení měli naši spolubydlící na stěně Stalina a Che Guevaru – a nebylo to myšleno ironicky. Marně jsem se jim snažil rozmluvit alespoň toho Stalina. Byli přívrženci malé maoisticko-marxleninské partaje. Do parlamentu se nikdy nedostali, ale v sedmdesátých a osmdesátých letech nadělali hodně politického hluku. Zdánlivě to bylo nepochopitelné. Bližší zkoumání ukazuje, že tato mládež často pocházela z protestantských, pietistických rodin s tuhou náboženskou výchovou. Když jsem začal se zasíláním exilového tisku do Prahy, byli to právě tito odvážní revolucionáři, kteří nejochotněji pašovali Svědectví, Listy a gramodesky, jež v Uppsale vydával chartista Jirka Pallas.

Celkově byly dojmy z prvních let exilu většinou příjemné: norská otevřenost, poctivost, důvěřivost (často hraničící s naivitou), a na druhé straně národní vlastnost, pro kterou máme hezký český výraz *paličatost*. Ta může být pozitivní i negativní. V roce 1994 to byl kolektivní záchvat paličatosti, který vedl k tomu, že Norsko stále stojí vně Evropské unie. Pro mne malý šok.

Norsko zažívám dodnes jako ráj na zemi. Potvrzují to i různé světové statistiky. Norsko v nich často figuruje na prvním místě jako země s nejlepší kvalitou života, což je víc než pouhá životní úroveň. Ale už na začátku exilu mi jedna chytrá emigrantka starší generace řekla: Připrav se na to, že tahle idyla bude občas vyžadovat hodně silné nervy. Měla pravdu.

Red.: *Cítil jste jako politický emigrant podporu? Jaký byl v Norsku český exil?*

Konůpek: Především, český exil byl československý. Skoro čtyřicet let zde existoval Norsko-československý podpůrný spolek, založený a vedený pevnou rukou paní Anny Kvapilové. Do Norska ji po komunistickém puči propašovaly její norské spoluvězeňkyně z Ravensbrücku. Byla katolička, výjimečná žena malé postavy a nezníčitelné vůle. S pomocí římského Velehradu a norského státu zde jednak každoročně organizovala letní tábor pro české a slovenské exilové děti z celého světa, jednak zajistila stavbu činžovního domu, kde Spolek disponoval asi dvaceti byty.

Dlouholetým předsedou Spolku byl tehdejší starosta Osla Albert Nordengen.

Nejen Čechoslováci, ale i Poláci a Maďaři se ukázali jako dobrá parta. Při exilových setkáních jsme hlasitě nadávali, hlavně na norské politiky všech proveniencí, ale nakonec jsme se vždy shodli na tom, že „to Norsko samozřejmě máme rádi“. Spolek se po sametovém převratu proměnil na Forum a svůj československý charakter si zachoval ještě několik let po česko-slovenském rozvodu. Dodnes máme v hlavičce Věstníku česko-norského Fora padesátihaléřovou známku s panem prezidentem Havlem a nápisem Československo. A podpora domácí opozice? Po dvanáct let zde existoval Podpůrný fond pro Chartu 77. Vznikl z norské iniciativy, hnací silou byli dva Norové nevyčerpatelného pracovního elánu – profesor ekonomie Thorolf Rafto a knihovník Frode Bakken. Já a druhý zdejší chartista Radek Doupovec jsme se snažili s nimi držet krok. Fungoval jsem jako tiskový kontakt, měli jsme přístup do veškerého denního tisku a bolševici mi za trest vzali občanství. Při pohledu z dneška to byla svým zvláštním způsobem krásná doba.

Red.: *Změnila se během let norská realita? A jak se na změnách podepsal ropný boom?*

Konůpek: Dnešní Norsko je bez ropy nemyslitelné. Shodou okolností informuje první stránka dnešních novin, že ropný a penzijní fond dosáhl 3000 miliard norských korun. Je to nepředstavitelný kapitál, se kterým si Norové nevědí rady. Rozhazují a investují doslova po celém světě, norské investice již dosáhly na tichomořské Marshallovy ostrovy i na Falklandy v jižním Atlantiku.

Díky ropě prodělalo Norsko během posledních pětadvaceti let proces neuvěřitelně rychlé, chaotické modernizace, která u mnoha Norů vyvolává každodenní pocit neskutečnosti. Je to jev dobře zdokumentovaný u takzvaných primitivních společností: náhlý přechod z tradičního, neformálního *společenství* (*Gemeinschaft*) na moderní, neosobní a odcizenou *společnost* (*Gesellschaft*) podle klasického rozdělení sociologa Ferdinanda Tönniese z roku 1887. Zlé jazyky dnes ovšem tvrdí, že Norsko spěje ke korporativnímu státu, kdy reálné politické konflikty už neexistují, protože se vše točí kolem toho zlatého, ropného telete.

Red.: *Spisovatel je existenciálně závislý na rodném jazyku; jak jste se jako exulant vyrovnával s tímto handicapem?*

Konůpek: To je v mém případě velmi složitá otázka. Pokusím se ji zjednodušit. V Praze jsem v letech 1967–1972 studoval na Karlově univerzitě filozofii a sociologii. Do exilu jsem přišel s doktorátem z Johna Locka a britského empirismu. Po dvou letech norštiny pro cizince jsem získal tříleté stipendium na studium historie lidských práv. Později jsem dělal sociálního pracovníka mezi ohroženou mládeží, doučoval středoškolské učitele a v letech 1991 až 1996 jsem byl lektor základního kurzu dějin filozofie pro čerstvé univerzitní studenty. Nic z toho nevedlo k trvalému zaměstnání. Nevylučuji, že jsem se dost nesnažil anebo se podvědomě zaměstnání bránil.

Zároveň jsem někdy v té době začal mít víc štěstí než rozumu. V kritických mezidobích, nezaměstnán a deprimován, jsem listoval v hromádce literárních pokusů, které ležely na dně mého emigrantského kufru. Ten nejstarší, za který se nestydím, je z roku 1966, kdy mi bylo osmnáct let. Měl jsem také vedlejší džob jako hlídač v malé galerii moderního umění. Tam jsem začal znovu psát. V roce 1983 mi Pavel Tigríd otiskl ve Svědectví novelu *Evropa v půl páté ráno* a ve stejné době Milan Kundera hledal nového norského nakladatele a překladatele. Tím novým nakladatelem se stal Tore Stubberud, kterého jsem dobře znal. Byl také vydavatelem časopisu *Kontinent Skandinavia*, kde prezentoval nezávislou východoevropskou kulturu. Spojil mě s Kjellem Olafem Jensenem, rutinovaným překladatelem. Pustili jsme se společně do *Nesnesitelné lehkosti bytí* a v roce 1984 jsme dostali cenu za nejlepší překlad roku. Zároveň tehdy obdržel Nobelovu cenu Jaroslav Seifert. V šuplíku jsem měl pokusný překlad asi poloviny *Morového sloupu*. Nastěhoval jsem se ke Stubberudovi a v prosinci jsem mohl ve Stockholmu Janě Seifertové předat výtisk norského vydání, skoro ještě vlhký z tiskárny. Hezkou obálku namalovala mladá výtvarnice Line Withová. O deset let později se stala mojí druhou ženou, ale to je jiná historie. S Kjellem Olafem jsme přeložili také tři romány Ivana Klímy, dva Hrabaly a další dva Kundery, než přešel na francouzštinu. Kjell Olaf je dodnes mým soukromým jazykovým konzultantem. V roce 1987 mi vyšel *Böhmerland 600 cc*, ze dvou třetin již napsaný norsky a v následujících deseti letech to šlo ráz na ráz: reportáž z listopadových

událostí 1989 *Dagbok fra Praha* (*Deník z Prahy*, 1990), eseje o střední Evropě *Mellomspill* (*Mezihra*, 1991), povídky *Hittil* (*Dosud*, 1997) a předtím román *I sin tid* (*Svého času*, 1993). Před deseti lety mi ještě vyšel výběr z poezie a deníků Ivana Diviše *Síly* a od té doby jsem nedal nic z ruky. Snad příští rok.

Red.: *Má norský literární život ve srovnání s českým nějaká specifika?*

Konůpek: Hlavní, asi světově ojedinělé specifikum norské literatury je to, že norský stát nakupuje tisíc exemplářů každé knihy současné literatury pro lidové knihovny. Členové demokraticky zvoleného výboru všechno pročtou a přibližně desetinu knih z nákupu vyškrtnou pro nedostatečnou literární úroveň. Co ta *literární úroveň* je, o tom se vede nikdy nekončící debata.

Red.: *Jaký ohlas měly vaše knihy? Psal jste pro norské, nebo české čtenáře?*

Konůpek: Svůj první román jsem začal psát s myšlenkou na exilová nakladatelství. Ale dopsal jsem ho a vydal nejdřív norský. Teprve potom jsem udělal českou verzi, která není doslovným překladem. Vyšla v roce 1989, těsně před listopadem, v exilovém Indexu. V Česku až v roce 1996 v brněnském Atlantisu. Nic dalšího jsem česky nenapsal, nemám na to čas. Považuji se za norského spisovatele, i když tematicky většinou čerpám z českého, středoevropského a exulantského balastu. Ohlas byl takový, že jsem v letech 1987–2000 ze svého psaní žil. Přibližně polovina peněz ovšem pocházela z různých stipendií.

Red.: *Jakého norského autora bychom měli bezpodmínečně překládat a znát?*

M. Konůpek: Mám pocit, že pokud jde o romány, je to nejdůležitější do češtiny přeloženo. Hlavně díky Jarce Vrbové. Ale máme tu dva esejisty, které pořád čtu. Jmenují se Finn Skårderud a Sven Kaerup Bjørneboe. Ten poslední vydal v roce 2006 esej *Allahovi bojovníci. Teror a extáze*. Je to naprosto originální pohled na fenomén fanatického islamismu.

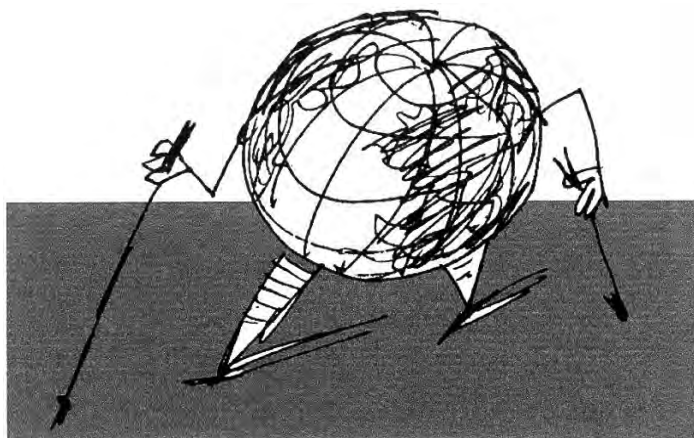
Red.: *Trpí Norové, podobně jako Češi, také syndromem po dlouhou dobu utlačovaného národa?*

Konůpek: Který malý národ nemá svůj mindrák? Norové se v roce 1905 rozešli se Švédy ze stejného důvodu, jako Slováci – k mému velkému překvapení – s Čechy. Lyžařské závody mají pro norské sebevědomí stejný význam, jako hokej pro Čechy a Slováky.

Red.: *Cítíte se po více než třiceti letech v exilu jako Nor?*

Konůpek: Naprosto. Jsem tu doma. A ve Švédsku, kde máme chatu, také. Do Prahy mne skoro nic netáhne. Po třech dnech tam začnu mít klaustrofobii a chci domů do Osla. V tomto okamžiku bych nedovedl odpovědět na otázku, kdo je v Čechách předsedou vlády. Samozřejmě, jako emigranti si tu říkáme, že Norsko je sice to nejlepší místo na zeměkouli, ale když se to hodí, tak je dobré mít možnost být někým jiným.

Red.: *I když se cítíte jako Nor, rozmlouváme česky. Třeba si vašeho románu Svého času i jiných knih všimne nějaký renomovaný český nakladatel a zaplní další bílé místo na mapě české literatury. Děkujeme vám za rozhovor.*

kresba Jiří Jirásek

myšlenkové proudy

Na téma klimatických změn aneb Nastane brzy apokalypsa?

Per Espen Stoknes

*Ekopsycholog, spisovatel, pedagog a konzultant Per Espen Stoknes (*1967) je docentem na Norské škole managementu, vyučuje na Exekutivní škole v Oslu (Executive School in Oslo) a působí rovněž v norském Centru pro klimatickou strategii. Psychologické vzdělání získané na Univerzitě v Oslu a v Institutu Carla Gustava Junga v Curychu si rozšířil rozsáhlým studiem teorií organizačních systémů, filozofie a mytologie. Hluboce jej ovlivnil jungovský psycholog James Hillman. V devadesátých letech byl Stoknes editorem norského psychologického časopisu Impuls, v němž publikoval řadu textů o hlubinné psychologii a ekopsychologii. Je autorem knih Sjelens landskap – Refleksjoner over natur og myter (Krajina duše – úvahy o povaze mýtu, 1996), Penger og Sjel – et nytt perspektiv på hvordan penger virker (Peníze a duše, Oslo 2007; anglicky Money & Soul – The Psychology of Money and the transformation of Capitalism, Chelsea Green, 2009) a Lær av Fremtiden (Poučení z budoucnosti, Oslo 2004).*

Stoknes spolupracuje jako konzultant s vedoucími představiteli organizací a podniků i s řadou vládních a vzdělávacích agentur ve Skandinávii i v Evropské unii včetně norského ministerstva energetiky a ministerstva spravedlnosti, Univerzity v Oslu, norských železnic ad. Tento populární řečník, známý v celé Skandinávii, žije střídavě v hlavním městě a na své farmě hluboko v lese poblíž Konsbergu. Kdykoli je to možné, tráví svůj volný čas se svými dvěma malými dětmi a třemi koňmi na dlouhých osamocených procházkách. Je zakládajícím členem Alliance for Wild Ethics amerického ekofilozofa Davida Abrama.

Zde publikovaný Stoknesův text je úryvkem ze stejnojmenné kapitoly

výše jmenované knihy Sjelens landskap; z anglické verze jej přeložila Monika Kittová. Viz rovněž: www.stoknes.com; www.wildethics.org.

Postupný příchod apokalypsy se zdá být nevyhnutelný, ale podobně jako Prométheus, ani my moderní lidé bychom raději nic nevěděli o Pandóře a o jejím stvořiteli Diovi, bohu, který udržuje řád kosmu. Obrátíme na další stránku novin, přepneme televizní kanál, začneme myslet na něco jiného, dál se zabýváme svými zájmy. Zničení naší kultury je pro nás jaksi příliš vzdálené – přestože neodchýlně a vytrvale směřujeme k hoře Kaukasos (řecké označení Kavkazu – *pozn. red.*). Někteří lidé zaujmou v této situaci spíš *cynický* postoj: Konec světa byl přeci prorokován už dávno, ale nikdy k němu nedošlo. I teď to jsou jen prázdná slova. S tímto sebevědomím klidných suverénů si můžeme říkat: Když bude nejhůř, můžeme se spolehnout na techniku a volný trh – ty nám zajistí řešení. Není se zkrátka čeho obávat.

Osvícený postoj by zase mohl znít nějak takto: Důkazy jsou nejednoznačné. Musíme dohlédnout hlavně na to, aby každý měl dostatečný přísun faktů a informací i porozumění, co se týče ekologických problémů. Když si každý uvědomí, že směřujeme ke katastrofě, všichni zodpovědní lidé nějak přispějí k tomu, aby se náš způsob života změnil. *Puritánštější* či nostalgičtější reakce také není neobvyklá: Musíme se vrátit k čistému a prostému způsobu života. Jakýkoliv nadbytek je špatný. Kdyby si každý člověk uvědomil, že skromnost, přerozdělování hmotných statků a snížení našeho životního standardu jsou pro dosažení harmonie s přírodou klíčové, vyhnuli bychom se ekologické katastrofě. Zbavme se všichni svých aut, usadme se, pěstujme organické potraviny a žijme podle zásad globální solidarity.

Kritická mysl pátrá po příčinách: Kdo stojí za tímto spiknutím proti obyčejným lidem a přírodě? Jaké systémové chyby by se měly napravit? Které instituce byly zkorumpovány? Kapitalismus, trh, obchodní skupiny, mezinárodní korporace, rozdělení hmotných statků, média, patriarchální systém a dualismus – to vše se pečlivě zkoumá. Jednu nebo několik z těchto institucí *je třeba obvinít*. Jen pokud je odhalíme a vyhladíme, vzbouříme se proti nim nebo zorganizujeme revoluci, mohla by být tato planeta ještě zachráněna.

„Zodpovědní“ správci a opory společnosti mají svůj vlastní způsob reakce: Je pravda, že situace je vážná, ale nesmíme se unáhlit ani zakládat své strategie na výstředních nápadech. Ani nesmíme oslabit konkurenceschopnost našich národních průmyslových odvětví vzhledem k ostatním zemím. Je velmi důležité, aby se reformy zevrubně prozkoumaly, dobře zvážily a začaly se uplatňovat v takovém tempu, jaké určí mezinárodní dohoda. Situace není vůbec tak beznadějná, jak se někteří lidé domnívají. Ve skutečnosti se nám ve srovnání s jinými národy v posledních letech podařilo významně zlepšit ekologickou legislativu i kontrolu nad znečišťováním životního prostředí.

Běžná je také *heroická* reakce: Tváří v tvář destrukci se zalarmuje nutkání jednat. Hrdina se probudí připraven k boji. Nemůžeme ztrácet náš čas jen mluvením. *Je třeba něco okamžitě udělat!* Otázkou je *co*. Pouze recyklovat kartony od mléka a kupovat recyklovaný toaletní papír se nezdá být zcela postačující. Tito ekologičtí aktivisté se houfují po celé zemi jako moderní rytíři hledající opravdového draka, s nímž by mohli bojovat – a pannu, kterou by vysvobodili. Někteří tuto pannu nacházejí tu a tam na malých plochách dosud nezničené přírody. Velryby a sovy pálené, lišejníky, jimž hrozí zánik, tropické pralesy, tygři a neporušená rozvodí – to vše může splnit tuto roli bezbranné oběti v rukou bezohledných vykořisťovatelů. Někteří vidí draka v mezinárodním dřevařském průmyslu, kdežto jiní se mohou zaměřovat na velrybářské národy nebo na velké sportovní vozy, na chemický průmysl nebo vládní plány postavit obří přehradu s hydroelektrárnami. Hned mi na mysli vyvstávají zelení bojovníci (jako například Nor Kurt Oddekalv nebo „Kapitán“ Paul Watson, spoluzakladatel Greenpeace): vybaveni náhonem na čtyři kola a potápěčskou výstrojí, lakmusovými papírky a echosonary, jsou připraveni nastoupit do boje proti jakémukoli nepříteli životního prostředí. Pouze konkrétní výsledek se počítá a úspěchy se měří na základě výher a proher. Ochrana životního prostředí je boj – válka, kterou je třeba vést, dokud nebude dosaženo vítězství.

Ale nezdá se, že by tyto reakce uspokojily duši. Žádná z nich není sama o sobě schopna čelit apokalypse. Žádná z nich neodstraní úzkost, strach a obavy, pocházející z jejího zkaženého dechu. Všechno to jsou způsoby, jak *utéci* před hrozbou zničení. Tato neochota konfrontovat se s realitou destruktivních obrazů, jak se nám prezentují, stojí za zamyšlení. Proč není apokalypsa

s to se sama projevit jako trvalá politická a pozemská realita? Proč je tak těžké být prorokem konce světa?

Umění udržet ekologickou katastrofu v mezích

Je určitě *těžké* žít s vědomím, že stále neúprosněji likvidujeme rozmanitost života na naší planetě. Je *těžké* najít smysluplné způsoby, jak na to reagovat. Zdá se, že existují tři navzájem spojené psychologické důvody této obtížnosti. Především je ekologická krize jen zřídka přístupná našim *smyslům*. V Norsku v současné době používáme 50 000 chemických, z hlediska přírody cizorodých látek; pouze několik z nich jsem schopen rozpoznat chutí nebo čichem. K holosečím a následnému vymírání lesů, regulacím vodních předělů a budování přehrad dochází daleko od míst, kde žije většina obyvatelstva. Ničení ozonové vrstvy nebo zvětšení emise skleníkových plynů není možné vnímat jinak než na obrazkách vědeckých přístrojů nebo prostřednictvím útržkovitých zpráv z médií. Nic z toho, co mizí – orná půda a žížaly, korálové útesy a motýli, ježci a polární lišky –, si nelze uvědomovat tak snadno jako to, co je stále kolem nás. I ty zjevně vnímatelné změny, jejichž počet ustavičně narůstá – jako například výfukové plyny, hluk z letecké dopravy, stavby silnic nebo městské osvětlení – probíhají tak poznenáhlu, že je těžké uvěřit v katastrofickou naléhavost jejich závažnosti.

Ekologická katastrofa zkrátka není pocítována jako zcela reálná – je v ní cosi, co nejde dohromady s principem reality, který převažuje v našem světě. Podobně, jako je tomu u většiny vidin, je jí dovoleno objevit se jen v temnotě a ve zšedělých periferiích našeho vědomí. Naše ego zaměřené na pokrok takové hrůzné fantomy z našeho vědomí automaticky filtruje. Měli bychom nazvat tento jev „neviditelností ekologické krize“? Je výsledkem stejně tak naší snížené západní schopnosti vnímat svět, jako působení samotných materiálních změn.

Následným psychologickým krokem je, že vydáváme za neškodné vše, co nás ohrožuje, případně možné ohrožení potlačujeme. Dochází k tomu, že ekologická katastrofa snadno vyprchá ze zorného pole našeho každodenního vědomí a celé toto téma se přesouvá do debaty o vzájemně se vylučujících modelech budoucnosti a o množství negativních předpovědí, jež z nich plynou. Věda se dosud mýlila. Je vůbec jisté, že jsou věci tak špatné,

jak všichni říkají? Situace pravděpodobně není tak bezútěšná ani tak zoufalá, jak vědci tvrdí. Ve skutečnosti to ještě nikdy nebylo lepší, než je tomu dnes. Ochranu životního prostředí lze označit jen za jeden z mnoha dalších speciálních zájmů. Existují oblasti vzdělávání, průmyslu, péče o staré lidi a ochrany životního prostředí, z nichž každá utváří sektor společnosti se svými vlastními nátlakovými skupinami.

K uvedenému popírání dále přispívá skutečnost, že ve hře je tolik faktorů: populační růst, úroveň spotřeby, technologie škodlivé pro životní prostředí i nečinnost společenských struktur. Každá z těchto dimenzí je dostatečně závažná sama o sobě, jelikož však nejsme zvyklí přemýšlet systémově (preferujeme analytické perspektivy, které vedou k výlučnému dělení), není pro nás snadné zachytit pohledem komplexní souhru, která se v pozadí ekologických problémů nachází. Proto je snazší popírat jejich velikost: v dohledu přece není žádný osamocený nepřítel, žádné absolutní zlo.

Většinou máme sklon skončit u toho, co by se dalo nazvat *dvojitou život*. Apokalypsa se potlačuje, přesto však žije dál v paralelní úrovni našeho částečného uvědomování. Dál žijeme své životy, jako by se nic nezměnilo. Ale je tu neustálý šum, který nám připomíná, že se všechno změnilo a že mnohé věci jsou na absolutně, šíleně špatné cestě. V každodenním životě si uchováváme schopnost zvládat svoje bezprostřední úkoly. Ráno vstaneme, vypravíme děti do školy, věnujeme se práci, absolvujeme všechny dohodnuté schůzky a setkáváme se s přáteli. Zároveň však část naší duše ví, že jsou před námi bezprecedentní změny – ať už se apokalypsa stane konkrétní realitou, nebo zůstane pouze realitou potenciální.

Uvažujme nyní o tom, co je přichystáno pro ty, kdo chtějí tento přízrak vytáhnout z hlubin žaláře a nakonec ho vypustit do ulic. Jaký druh obav v nás apokalypsa vyvolává?

Na prvním místě je to strach z *utrpení*. Je bolestné vzít na vědomí ztrátu přírody nebo si uvědomovat sebedestrukci naší vlastní kultury. Žijeme v prométheovské kultuře, která považuje utrpení a zármutek za nefunkční. Máme léky na bolesti hlavy, zad nebo na deprese – avšak nemáme žádný účinný prostředek, který by nám pomohl zmírnit zármutek a soucit, který pocítujeme s naším umírajícím světem.

Podobně na nás číhá strach z pocitu *bezmocnosti*, zoufalství

z marnosti čehokoliv, co se pokusíme udělat. Co může takové bezvýznamné, nepatrné já dokázat? To, co udělám, nebude ani kapkou v oceánu. Závažnost problémů je příliš velká; nemáme to pod kontrolou, chybějí nám odpovědi a nemáme potuchy, co by se dalo dělat. Jak heroická reakce (My se nedáme!), tak i ta prométheovská (Každý den o něco lépe!) jsou bezmocné, když je naším protivníkem Pandořina skříňka a bezútěšné, chladné noci na hoře Kaukasos.

U mnoha lidí se projeví strach, že budou označeni za *pesimisty*. Stěží si můžete dovolit vyslovit pár vět o hrozících katastrofách, abyste okamžitě nebyli zaplaveni všemi typy ideologie „pozitivního myšlení“. Libovat si v destrukci a v možné katastrofě je morbidní. Úspěšný, šťastný člověk by měl překypovat optimismem, tvořivostí a novými iniciativami. Komu by se chtělo zabývat se řečmi o zániku přírody?

Když to domyslíme, pocítujeme strach, že bychom mohli vypadat jako *hlupáci*. Tím, čeho si totiž prométheovská kultura nejvíc považuje, jsou kompetence a znalosti – ty dokazují, že jste v kontaktu se svým tvůrčím duchem. Abyste mohli mít právo projevit své obavy o životní prostředí, měli byste zároveň vědět, jak jeho problémy řešit. Musíte mít k dispozici nějakou technicko-racionální alternativu. Pokud ji nemáte, jste ignoranti a měli byste být zticha. A přesně tohle mnoho lidí dělá, protože mají dojem, že na to, aby si mohli zasloužit právo vyjádřit své obavy, by měli být pojízdnými databankami a neohroženými řečníky. Rozhodnutí jednat na základě zájmu o přírodu se zde bohužel zaměňuje se schopností abstraktního uvažování.

Dalším aspektem je nepříjemný průvodní pocit vědomí *viny*. Kdo jste, že chcete druhým kázat o ekologických hříších? Drželi jste se sami přímé a úzké cesty a zametli jste si před svým vlastním prahem? Samozřejmě že ne! Svou prací, svými auty, svým oblečením, svými domácími spotřebiči, svým cestováním, všemi těmito věcmi nějak přispíváme k destrukci. Na základě věcí, které vlastníme, a zdrojů, které spotřebováváme, se podílíme na nespravedlnostech páchaných na chudých zemích prostřednictvím našeho asymetrického obchodního systému i na rozvracení přírody naší průmyslovou ekonomikou.

Ale to už stačí. Existují další četné „dobré důvody“ k ignorování hrozeb zkázy. Takže i to je v souladu s „přirozeným“ psychologickým zákonem, že po vlně zájmu o péči a ochranu životního

prostředí přichází fáze nevíry, popření, vytěšňování a dvojího života. V závěru druhé poloviny devadesátých let 20. století se téma zániku přírody ve veřejných debatách i v politice většinou jen tiše přecházelo. Ochrana životního prostředí byla znovu pohlacena boomem na burze cenných papírů a rychlým ekonomickým růstem. Uvidíme novou, stále stoupající vlnu růstu i v první dekádě nového tisíciletí?

Možná bychom však přesto neměli apokalypsu jako takovou nechávat stranou. Doposud jsme zkoumali jen to, jak ji udržovat mimo dosah, avšak ještě jsme se s ní nekonfrontovali. Nezeptali jsme se jí, co po nás vlastně chce. Proč pronásleduje náš domov? Co se nám snaží naše planeta Gaia (nebo její vnuk Zeus) říci tím, že nám posílá tento přízrak do naší doby pozdní modernity?

Poselství apokalypsy pro duši

První věc, k níž dojde, když se vědomí apokalypsy vynoří, je probuzení hlubokého znepokojení.

Navzdory všem snahám předzvěsti zániku zlehčovat a přehlížet, toto znepokojení zůstává a dál zůstane jako emoční impulz v pozadí ekologického hnutí našich dnů.

Tisíce organizací a miliony jednotlivců vnímají hluboké, zlověstné spodní tóny blížící se katastrofy. Prvotní vize apokalypsy se znovu probudily, stejně jako monstra z Frankensteinovy laboratoře. Celý svět jsme proměnili ve svoji laboratoř a nepředvídatelné důsledky tohoto činu se již dnes naplno projevují. Jak poznamenal Lester Brown, buď budeme muset směř, jímž se náš vývoj ubírá, brzy změnit, nebo převládne zesilující se vnitřní dynamika scénáře vyčerpání a úpadku.

Politická rozhodnutí, která v příštích několika letech uděláme, určí, zda svět, v němž budou žít naše děti, bude prospívat, nebo se naopak zhoršovat. Pokud bychom žili v jiné době, mohl by Lester Brown napsat: „Zeus udeřil svým hromoklínem, země se zatřásla a pokrok byl spoután. Musíme se ucházet o přízeň bohů.“

Jinými slovy, jedním z aspektů poselství apokalypsy je *volání po odchodu, a možná dokonce i volání po dobrodružství*. Znepokojení, jež mnozí lidé pociťují, je motivuje, aby objevovali jiné způsoby, jak by se dalo ve světě existovat, aby vyhledávali jiné mytické světy. Jestliže pokrok už není věrohodný, pak co tedy? Čím víc se dovídáme o ekologických problémech a o tom, jak

jsou všechny navzájem propojené, tím větší je naše zneklidnění. Tento pocit nejistoty nezmírní plány politických aktivit, jelikož žádné z nich se ještě nepromítly dostatečně hluboko do našeho vnímání světa.

Fotografie naší planety, pořízené z kosmického prostoru, nám ukazují kulatý, modrobílý globus. Ačkoli máme jednu planetu, zahrnuje mnoho různých světů a bezpočet kultur. Ke kterému z těch světů přináleží apokalypsa? Možná se apokalyptické písně dneška vztahují právě ke světu, který je zodpovědný za nejradikálnější změny na planetě: ke světu, který jsem nazval prométheovský. Apokalypsa – jak se ukazuje progresivním, industrializovaným jedincům – signalizuje smrt právě tohoto způsobu života. Pro svět, který ji podstupuje, je charakteristický lineární, abstraktní čas, pokrok, růst a antropocentrismus.

Jinak řečeno, apokalypsa vypovídá o čemsi víc než o čistě fyzikálních změnách globální teploty, ozonové vrstvy a lesů. Znamená víc než jen rychle vzrůstající propast mezi stále rostoucí touhou lidstva po potravě na jedné straně a konečnými zásobami obdělávatelné půdy a levné čerstvé vody na straně druhé. Možná dokonce ještě naléhavěji vypovídá o zániku určité formy vědomí, jistého způsobu bytí ve světě, který je typický pro naši severní, industriální, na člověka zaměřenou kulturu. Opětné vynoření se apokalyptických obrazů právě v této kultuře s sebou přináší konec našeho vnímání pokroku jako samozřejmé věci. Znamená to konec světa tak, jak ho známe, a zánik mentality, jež vytvořila gigantické struktury, mezinárodní standardizaci a průmysl – takže silnice a továrny kdekoliv, například na Tchaj-wanu nebo v Brazílii, se sotva nějak liší od silnic a továren ve Francii nebo v Holandsku. Všechny ztělesňují představy, jež pocházejí z jednoho a téhož mytického přístupu. Po mnoho let se tato mentalita vznášela volně jako pták a po celém světě horlivě šířila ukradený oheň. Teď je v nebezpečí, že bude přikována k hoře, že bude stagnovat. Možná dokážeme zaslechnout, jak nám příběh apokalypsy říká, že je to právě tato tvrdohlavá, rebelská realita, která je nyní přikována k hoře Kaukasos.

Konec světa není okamžik v dějinách

Idea konce světa není nic nového. Jak se kdysi v jednom rozhovoru vyjádřil norský básník Rolf Jacobsen, narozený roku 1907:

„Vyrůstal jsem s hrozbou konce světa... Již od dětství jsme žili ‚na konci času‘.“ Války, jaderné zbraně a blížící se nové tisíciletí – to vše vedlo ve dvacátém století ke vzniku četných proctví konce světa.

Věřit, že se konec světa odehraje v určitém okamžiku v budoucnosti, v lineárním čase, znamená chápat tuto vizi a mýtus doslovně. Často má tuto formu náboženská víra; onen den Posledního soudu je tedy oním tajným datem, červeně označeným v osobním kalendáři Hospodina. Jak poukazuje republikán Kevin Phillips ve své knize *American Theocracy (Americká teokracie)*, kolem pětadesáti procent republikánů, kteří v posledních prezidentských volbách hlasovali pro svého kandidáta, věří, že svět brzy zanikne v krvavém požáru –, a pokud je tomu skutečně tak, proč ztrácet čas starostmi o životní prostředí nebo sociální nespravedlnost?

Skutečnost, že apokalypsa je tak široce rozšířenou, cyklicky se vracějící ideou, od norského Ragnaröku po Y2K, onu hrůzu počítačového průmyslu na konci milénia, naznačuje, že je to *spíš probíhající proces v duši než určitý bod v lineárním historickém čase*. Mnoho lidí může být nicméně sváděno k závěru, že pokud je apokalypsa *pouze* mytickou záležitostí nebo odehrává-li se jenom v duši, nemá se čeho obávat, jelikož to znamená, že není reálná.

Nic však není nebezpečnější než mytický svět ignorovat v domnění, že je pouze subjektivní a osobní. Pokud nebereme apokalypsu vážně jako mytickou realitu, bude se muset sama projevit v jediné formě, kterou naše kultura uznává: v materiální realitě. Spálenou zemí. Prudkými záplavami. Černým popelem. Nepopíratelnými skutečnostmi temné zkázy. Neschopnost porozumět apokalypse jako poselství pro naše duše bude znamenat, že pokračujeme dál po stejné prométheovské cestě. Takový svět bude muset být dovršen v doslovné apokalypse. Když vezme apokalypsu vážně psychologicky i sociálně, přispěje to ke zmenšení pravděpodobnosti, že ji budeme muset podstoupit jako historický, faktický proces. Jestliže se nám nepodaří udržet apokalypsu naživu jako obraz a mýtus, vrátí se nevyhnutelně zpátky jako doslovná realita.

Na tomto principu však není nic mystického. Představuje ve skutečnosti základ systémového myšlení. Jak na to poukázal Gregory Bateson – ve skutečnosti to není člověk, subjekt, který poráží strom, objekt. Jeden úder následuje druhý v závislosti na tom, co je výsledkem každého následujícího seku. Je to celý

systém „muž-ruka-sekyra-strom“, jenž způsobí, že se nakonec obrovský kmen zřítí.

Stejným způsobem i náš současný ekonomický systém není zcela mimo nás. Je to právě tento lidmi vytvořený systém „zdroj-technika-cena-spotřeba-odpad“, který způsobil, že se celý planetární ekosystém rozkolísal. A naše myšlení je neoddělitelnou součástí tohoto rozsáhlého systému. Když se informace, emoce a myšlení, jež jsou tomuto systému vlastní, změní, povede to nakonec k vytvoření odlišného systému.

Z tohoto hlediska představuje apokalypsa indikátor včasného varování před nevyhnutelným zhroucením systému v té podobě, v jaké existuje. Je to celý gigantický eko-lidský systém, který sní o svém konci a zároveň si dodává sám motivaci a impulzy k tomu, aby se změnil. Apokalyptické obrazy dneška jsou předtuchou konce prométheovského světa – našich hluboce zakořeněných, tradičních fantazií o předvídatelné a jisté budoucnosti s trvalým růstem.

Jakožto představa je tedy apokalypsa vždy přítomná někde v naší duši. „Konec světa“ nutně neznamená naprosté zničení. Pouze se nám jeví jako „totální“, neboť sám o sobě představuje závažný, totální či titánský koncept. Je víc než lidský, je archetypální. Proto když o něm mluvíme, má tendenci posilovat se zevnitř mýtem, zvláště je-li prostředkován masovými médii. Slova v našich ústech, v našich uších i na tištěných stránkách neustále přibývá. Nicméně je nepravděpodobné, že ekologická krize bude mít podobu jedné velké, konečné apokalypsy; mnohem pravděpodobnější je, že dojde k mnoha malým apokalypsám. A nejsou nijak vzdálené; ve skutečnosti jsou mnohé z nich již tady. Jestliže chápeme apokalypsu jako něco, co má nastat v určitém bodě budoucnosti v lineárním čase (dejme tomu v roce 2050), znemožňuje nám to uvědomit si, že se různými způsoby a na bezpočtu míst již projevuje. Těžko se k ní pak můžeme postavit čelem *tady a teď* a pracovat na sobě, na své duši.

Mnozí ekologičtí myslitelé jsou přesvědčeni, že je třeba skutečných katastrof, aby nás to přimělo změnit náš krátkozraký přístup; že realitu prostě nepochopíme do té doby, dokud nezažijeme ještě víc katastrof v jaderných elektrárnách, víc invazí jedovatých řas, víc záplav nebo víc mimořádně silných orkánů. Dalo by se říci, že volají po apokalypse, která by nás očistila a dala nám šanci začít znovu. Z hlediska hlubinné psychologie však víme, že realit, které se daří

lidem vytěšňovat či popírat, je téměř nekonečná řada. Historie je plná významných lidí, kteří odmítali uznat to, co měli přímo před nosem. A tak spíš než k nové ekologické katastrofě potřebujeme dospět k novému *uvědomování si* apokalypsy – čili k vědomí smrti. Musíme být schopni přijmout skutečnost zhroutení a apokalypsy v našich duších. Pro ony doslovné zkázy není nutné tuto schopnost rozvíjet, i když mohou v tomto směru nabízet působivé podněty. Znovuzrození prométheovci totiž jednoduše uklidí trosky a okamžitě začnou opět stavět, znovu a znovu.

Funkcí konce světa tady a teď v našich duších je prorazit *aroganci* pýchy a připomenout nám naše meze, konečnost, temnotu a podsvětí. Až někdy příště uvidíte, jak se v novinách nebo časopisech dramaticky ohlašuje úpadek nebo zkáza, uvědomte si, že skutečný význam toho sdělení nespočívá v blížící se události, ale spíše ve spirituálních reakcích, které konec světa vyvolal a bude i nadále vyvolávat. Mnoho lidí namítne, že jestliže se předpovídá, že konec světa nastane ode dneška za dvacet let, a tato předpověď se nepotvrdí, pak z toho plyne, že byla mylná a bezcenná. Tento přístup však ignoruje potřebnost vizí apokalypsy v ekologii duše, aby mohlo dojít k hluboké změně.

Mýtus apokalypsy je neoddělitelně propojen s mýtem pokroku jako noc a den. Pokrok a zkáza patří k sobě jako světlo a stín, jako pravá a levá strana. V naší kultuře, v níž převažuje lineární perspektiva pokroku, není pocitování konce světa od nás nikdy vzdáleno víc, nežli jsou vzdáleny stíny vrhané osvětleným předmětem. Funkcí tohoto mýtu je připomínat nám nemožnost, neobhajitelnost a neudržitelnost nekonečného pokroku. Učí nás, že Prométheus nemůže ovládat duši příliš dlouho bez toho, aniž by se objevila nějaká forma Pandóry nebo hory Kaukasos.

Tomu, aby apokalypsa mohla působit na naši duši, brání tři typy psychologických reakcí:

Za prvé je ohlašovaná katastrofa pouze mylnou předpovědí, falešným proroctvím. Za druhé lze nadcházející katastrofu vyřešit pomocí správné technologie, takže naše dosavadní způsoby nemusíme měnit. Za třetí si najdeme někoho, koho by bylo možno obvinít: nadnárodní společnosti, sousední nebo darebácké státy, levičáky, židy, boháče, neokonzervativce – ti všichni mohou být obětními beránky.

Všechny tyto reakce brání tomu, aby byl konec světa přítomen tady a teď. Je popírán nebo zcela odmítán, anebo se nově defi-

nuje jako čistě vnější, technický problém. V posledně uvedeném případě, kdy se temnota a zlo považují za něco vnějšího, se stává snadno obhajitelným násilím. Apokalypsa tak stále není dovoleno na nás působit.

Nicméně apokalypsa patří k nám, teď a tady – a proto nás zasahuje v této konkrétní chvíli. „Rozhodující“ volbou zde není to, zda bychom v ni měli věřit nebo zjistit, jak bychom se jí mohli vyhnout, ale to, zda jsme schopni dovolit obavám, které probouzí, aby v nás prodlévaly. Chce být zahrnuta do života, chce jít dovnitř a nezůstávat venku na mrazu. Možná bychom jí mohli dovolit na *nás* působit. Pokusit se porozumět tomu, co od nás chce a kam nás může dovést. Jak již bylo poukázáno, vzít na vědomí mytickou apokalypsu je opakem jejího hledání v jejím doslovném smyslu. Nemám tušení, co bychom měli dělat, abychom změnili svůj současný způsob života, jak bychom mohli zastavit tento splašený kolos, avšak cítím nekonečnou sílu písní apokalypsy jako hnací sílu hluboké psychické proměny.

Mýtus apokalypsy nás může naučit, jak setrvat v naší nevědomości a přijmout to, že neznáme řešení. Samotný prométheovský přístup už totiž nestačí. Toto ne-vědění se vynořuje jako neklid, který nám poskytuje spoustu energie a průbojnosti, avšak působí nepřímo. My tuto sílu nevlastníme. Nemůžeme ji změřit, ani použít jako nástroj k dosažení všeho toho, co by si jen ego mohlo přát. Nicméně spojuje nás s ekologií myslí, protože právě to je onen širší kontext, který vize apokalypsy vyjadřuje. Tento neklid tedy vychází z kontextu, který je větší, než jsme my sami, a umožňuje nám smysluplně jednat z pozice nejistoty. Neznáme celý obraz, ale přesto chápeme poselství duše.

Znovuobjevení oduševnělého světa

Až dosud moderní myšlení, vyjadřované v podobě vědeckého materialismu, předpokládalo, že je Země mrtvá. Samozřejmě ze subjektivního hlediska byla Země považována za krásnou, ale v principu nebyla ničím víc než hromadou nerostů, tekutých látek a plynů rotující kolem plynné koule, jíž je naše Slunce. Na takové Zemi se za živé a oduševnělé považují pouze lidské subjekty, vědomé si svého já, zatímco vše ostatní je ovládáno mechanickými nebo biologickými zákony. Po staletí jsme vycházeli z teorie principiálně bezduchého světa, a teprve teď poprvé objevujeme

– a to doslova –, jak se v praxi stává náš svět ještě více bezduchým, když se tyto naše staré vize šíří po celé zeměkouli.

Tato doslovnost, tato vědecká jednoznačnost vizí apokalypsy poskytuje další náznak toho, jaký svět dnes dospívá ke svému konci. Předpovědi zániku přírody ohlašují konec *přírody bez duše*, přírody chápané pouze tímto jediným možným způsobem. Celé učení o mechanickém, atomistickém a po fyzické stránce mrtvém světě hrozí nakonec tím, že přinese přesně to, co tento koncept vyjadřuje – *totálně* mrtvý svět.

Když se dnes ekosystémy a klima vyvíjejí v rozporu s našimi záměry, když přetékají abnormálními symptomy a hrozí nám odplatou, svět se nám znovu začíná jevit jako živý a díky apokalypse oduševnělý. Lidská společnost se bude muset začít dívat na svět novým způsobem. Dokonce i ozonová díra, vzdálené deštné pralesy a polární ledovcové šelfy nás začínají zajímat jako naše vlastní starosti. Zatímco si každý z nás zvykl chápat svět na základě lineárního kauzálního řetězce a jednosměrného pokroku, stále víc a víc lidí si dnes začíná uvědomovat sítě, symbiózy a cykly – jinými slovy ekologii. Život na zemi se udržuje sám; to znamená, že se sám o sebe stará. Když vyjdeme z tohoto pojetí, pak již přestává mít smysl mluvit o živé síti hmoty a organismů jako o izolovaných, bezduchých mechanismech.

Proto nás to táhne k tomu, abychom znovu objevovali oduševnělou, živou zemi. Lesy, půda a ekosystémy nám říkají, že jsou *živé* a že trpí nedostatkem naší úcty. Musíme revidovat naše představy o tom, co jsme dosud považovali za vývojově nízké a postrádající hodnotu – od bakterií a motýlů po vzduch a samotné oceány. Jestliže tuto změnu v našem vztahu s přírodou nepřivítáme, hrozby apokalypsy se budou přibližovat stále víc a víc ve stále doslovnějších a konkrétnějších projevech, v naléhavé snaze vyvolat dostatečně hlubokou změnu v lidských srdcích i skutcích.

Poznali jsme, že apokalypsa představuje jednu z prapůvodních písní duše. Byla tu vždycky a dnes zvedá svou ohybnou, medúzovitou hlavu s novou živostí a silou. Nesmíme při jejím poslechu ztuhnout děsem, ani předstírat, že jsme ji neslyšeli. Nesmíme se jí nechat ohromit. Možná bychom si mohli dokonce dovolit ji přivítat – rozhodnout se zpívat s ní, nikoli však mravokárně, puritánsky ani z úzkosti, ale naopak s vnitřním nadšením.

Mohli bychom se celým svým srdcem připojit ke vzplanutí Jeana Des Esseinte v Huysmansově románu *Naruby*:

Rozpadni se tedy společnosti! Zanikni, ty starý světe!

Sice ještě nevíme, co ten pobledlý starý konec světa přinese, ale mohl by mít pro nás přichystáno více překvapení – probudit v nás větší schopnost pro hlubokou transformaci i mnohoznačnější vztah k času, než si kdy jakékoliv prométheovské vědomí dokázalo představit.

fotokoláž Miroslav Hupnych

dokumenty

Český exil, emigrace a krajané v Norsku

Stanislav Brouček

*Historik, etnograf a publicista Stanislav Brouček (*1947) působí v Etnologickém ústavu AV ČR. Dlouhodobě se zabývá problematikou migrací (Češi v cizině nebo imigranti do ČR). Vydal řadu publikací, např. K druhému břehu. Češi v prostředí francouzské společnosti 1862–1918 (Praha, 2007).*

■ ■ ■

Česká migrace do Norska, byť nikterak mimořádně početná, má zajímavou historii. Svým významem není zdaleka okrajová a pokrývá celou druhou polovinu 20. století.

V současnosti žije v Norsku přibližně tisíc krajanů – podle sčítání z roku 2001 se hlásilo k české národnosti 1093 obyvatel Norska. Češi tak nejsou ani v první desítce zdejších významných etnických skupin. Je přitom zajímavé sledovat vlastní odhady krajanů, které značně kolísají od dvou set až po desetinasobek. Je to dáno i tím, že Češi zde žijí jen částečně komunitním, resp. spolkovým životem, což lze pokládat za jistou zvláštnost české identity v této severské zemi.

Migrační vlny a norská pomoc

V meziválečném období žilo v Norsku jen několik desítek Českoslováků, většinou německého nebo židovského původu. Podle záznamů Československého ústavu zahraničního to bylo 75 československých státních příslušníků (z toho bylo jen 29 Čechů nebo Slováků), a to ve dvou městech: v Oslu, kde působil Česko-

slovenský klub, a v Bergenu. Pravděpodobně hned po Mnichovu a po následném vysídlování neněmeckého obyvatelstva z českého pohraničí začíná odchod dalších československých občanů do Norska, opět zvláště židovského původu. Odhaduje se, že na konci války zde žilo na jeden tisíc Čechoslováků, na něž se vztahovala poválečná repatriace do ČSR, kterou podstatná část z nich využila. Repatriace byla ukončena koncem roku 1945.

Následná česká migrace do Norska probíhala ve třech vlnách, vzedmutých vždy po politických změnách v bývalém Československu, to znamená po roce 1948, 1968 a 1989. Zejména v těchto letech přerostl vztah Norů k Čechům v otevřenou solidaritu a mimořádnou hmotnou pomoc.

Krátce po roce 1948 vzniklo v Oslu *Sdružení československých demokratických uprchlíků v Norsku*, které vydávalo časopis *Čechoslovák v Norsku*. Jeho vydavateli a organizátory sdružení byli František Třešňák, Vladimír Krajina, Jozef Lettrich, Božena Houdková a Josef Kalvoda (časopis vycházel od dubna 1949). Českoslovenští uprchlíci prošli před příchodem do Norska lágry v Německu a jejich situace nebyla komplikovaná jenom konfliktem s komunistickým režimem, před nímž utíkali. Z hlediska ochrany uprchlíka (refugee), dané Mezinárodní uprchlickou organizací (IRO), nebyli běženci z Československa vlastně vysídlenci, o něž se mělo IRO starat, poněvadž neusilovali o návrat do vlasti jako ostatní válkou poškození adepti pomoci. Běženci z Československa získali proto nejprve pomoc od vlastních krajských organizací, jako třeba od Czechoslovak Relief Committee s ústředím ve Velké Británii, a zvláště od Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees), působícího již od května 1948. Jeho zakladatel a zároveň mimořádný vyslanec a stálý delegát ČSR u OSN Ján Papánek oslovil českou exulantku v Norsku Annu Kvapilovou a ta se stala jeho hlavní spolupracovnicí pro pomoc československým uprchlíkům v Evropě. Kvapilová měla řadu pomocníků v Norsku. Byli mezi nimi další uprchlíci, například Vlasta Sehnalová a později spisovatel Ladislav Řezníček, kteří jí dělali tajemníky.

Anna Kvapilová pracovala jako sekretářka v *Norsko-československém pomocném spolku* (Norsk-Tsjekkoslovakisk Hjelpeforening), který založili 23. října 1950 norští vězňové z druhé světové války na podporu politickým uprchlíkům z Československa. Norové byli jedinými členy tohoto spolku (exulanti a ani Kvapilová nebyli ofi-

ciálně jeho členy) a při jeho vzniku měli na mysli organizaci pouze přechodného orgánu, který vznikl z potřeby pro okamžitou pomoc prchajícím Čechoslovákům. Zdaleka netušili, že takové pomoci bude třeba po dlouhá desetiletí. Se zakladateli spolku, kteří Kvapilové pomohli v roce 1948 při exilu do Norska, se tato výrazná exilová osobnost poznala za války v koncentračním táboře v Ravensbrücku.

Norští přátelé Kvapilové pomáhali nejen s adaptací jednotlivců prchajících z komunistického Československa. Nejednalo se jen o finanční podporu, pomoc v jednání s úřady, s ubytováním nebo se získáním zaměstnání, ale uskutečnili i rozsáhlejší akce. Největším počinem byla koupě dvou starých německých domů v Gulskogen u města Drammen, kam se nastěhovalo dvacet československých rodin. Po šesti letech se čeští nájemníci přestěhovali do nového domu, který postavila Skoger kommune. V roce 1961 se opět stěhovali, tentokrát do domu v Oslu, který Norsko-československý spolek nechal postavit. Dům byl z jedné třetiny určen pro norské akcionáře, druhou třetinu pronajímali studentům a třetí část obývalo dvacet pět rodin československých uprchlíků. Působení Norsko-československého spolku se stalo přirozenou součástí norského veřejného života a plnilo úlohu sociální a politické reprezentace zájmů československého exilu v Norsku.

Prvním předsedou tohoto spolku byl poslanec konzervativní strany Carl P. Wright, významná osobnost norského odboje z dob nacistické okupace (spolek působil jako kolektivní člen norské rady pro uprchlíky). Finanční zdroje čerpal z členských příspěvků (až 600 členů), dále z darů a různých akcí. Dlouholetý místopředseda spolku, politik Ragnar Andersen, pokračoval v této činnosti i jako funkcionář spolku a soustředil svůj zájem na děti československých uprchlíků (bezprostředně po válce v letech 1946 a 1947 uspořádal prázdninové pobyty dětí, jejichž rodiče byli oběťmi nacistické perzekuce v Československu, Polsku a Rakousku). Počínaje rokem 1953 každé letní prázdniny přijíždělo do Norska na náklady spolku sto dětí československých exulantů z Evropy (pak se počet dětí snižoval).

Po sovětské okupaci Československa roku 1968 organizoval Norsko-Československý spolek celostátní akci s názvem *Vlajka za svobodu* (Flag for Frihet), po níž následovaly další manifestace sympatií pro Československo, jako třeba Slavnostní večer na Univerzitě v Oslu s účastí norského krále.

Do srpna 1968 žilo v Norsku na pět set Čechoslováků, po srp-

nové okupaci Československa se jejich počet zvýšil asi o dvě stě padesát a postupně přibývali další. Zatímco do okupace se jednalo o imigranty, kteří nacházeli zaměstnání především v průmyslu, po okupaci se zvýšila vzdělanostní úroveň nově příchozích. Bylo mezi nimi větší zastoupení vysokoškolsky vzdělaných lidí a studentů. V devadesátých letech tento trend většího zastoupení inteligence ještě zesílil. Navíc se zvýšily možnosti k pracovní migraci do Norska po květnu 2009, kdy tato země otevřela pracovní trh pro české občany, kteří už nemusejí žádat o pracovní povolení.

V roce 1989 krajané založili *Česko-norské fórum* (Tsjekkisk-norsk forum), které má asi sto třicet členů a vydává časopis *Forum*. Jeho prvním předsedou byl Karel Babčický, český matematik, který přišel do Norska v roce 1969. Hned po svém nástupu do čela krajanů v Norsku orientoval práci spolku na pomoc Československu, spočívající v nákupu různých zdravotnických potřeb a dalšího zboží (invalidní vozíky, speciální nemocniční lůžka, chodítka, kopírky, počítače apod.). Když krajané zjistili, že mnoho z těchto darovaných věcí zůstává ležet ve skladech v Československu nevyužito, jejich snahy o další formy pomoci přirozeně zeslábly.

V Norsku působí i další krajské organizace: *Český a slovenský spolek* v Bergenu, krajský spolek při Norské technicko-přírodovědecké univerzitě (NTNU) v Trondheimu, čítající asi třicet členů, neformální společnost přátel České republiky, zaměřená na šíření informací o ČR při Norském ústavu mezinárodních vztahů (Norwegian Institute of International Affairs) v Oslu, kterou tvoří většinou bývalí studenti v ČR. Norský společensko-vědní výzkum projevuje zájem o studium Čechů v Norsku. Příkladem je diplomová práce na Univerzitě v Oslu, kterou napsal Stig Arne Akjer-ven: „*Den tsjekkiske og slovakiske migrasjonen til Norge 1948–1989*“ (Česká a slovenská migrace do Norska v letech 1948–1989).

Norské specifikum

Shrňme-li reflexe životních osudů Čechů v Norsku, převažují v nich tři hlavní motivy. Prvním je fakt, že Norsko se pro většinu emigrantů proměnilo v cílovou zemi jejich emigrace pod tlakem okolností (cesta do jiných zemí z nějakých důvodů nevyšla). Druhým je šok a někdy strádání při adaptaci, způsobené mnoha okolnostmi, počínaje drsnějším podnebím až po zvládání

subjektivních pocitů cizinectví. Třetím je nalezení východiska pro relativně spokojenou existenci mimořádnou aktivní činností, pracovním nebo studijním výkonem.

K hlavním subjektivním zkušenostem Čechů v Norsku patří, jak to charakterizoval Karel Babčický, „norská slabost pro Čechy“. Snad to lze odvozovat i od podobné historické zkušenosti obou zemí, tedy Čech v rakouském mocnářství a Norska jako součásti Dánského království.

Z výpovědí krajanů také vyplývá, že je tato země vhodná pro určitý „druh“ imigrace. Je to dáno polohou severské země, v níž někteří z nově příchozích prožívali odloučenost od civilizace ještě silněji než třeba ve Švédsku (a někteří tuto odloučenost i vyhledávali). Z rozhovorů lze také usuzovat, že značný počet imigrantů z bývalého Československa nevolil Norsko jako cílovou zemi. Norsko jim zkrátka „zbylo“ z ubývajících možností, které při svém odchodu z Československa měli. Spisovatel Michael Konůpek, který jako signatář Charty 77 přijel do Norska v prosinci 1977, to vyjádřil následovně: přestože si vytvořil o Norsku jako o své imigrační zemi falešné představy (spíše romantické), nakonec se po jistých potížích s aklimatizací ukázalo, že to byla pro něho dobrá volba.

Udělování politického azylu a občanství bylo Nory zvládnuto s jistou dávkou důslednosti a korektnosti. Můžeme to demonstrovat na třech případech udělování politického azylu Čechům v roce 1969. Jestliže se stal žadatelem bývalý politický vězeň komunistického režimu, jako tomu bylo třeba v případě známého exilového výtvarníka Jana Kristoforiho, obdržel azyl bez problému. Pokud důkazy o politickém pronásledování v Československu chyběly, měl žadatel před norskými úřady značné problémy. Při využití možnosti opakovaného odvolacího řízení ale politický azyl většinou získal. Jestliže český emigrant o politický azyl neusiloval (jako například zmiňovaný Karel Babčický, který pracoval v roce 1969 v Norsku v mezinárodním vědeckém týmu), obdržel bez problémů pracovní povolení, které k legálnímu pobytu po určitou dobu stačilo.

Norský Popeláček a česká Popelka

Přítomnost Čechů v norské společnosti je početně větší než přítomnost Norů, respektive Skandinávců v současné české spo-

lečnosti. Zásadní rozdíl je v tom, že zatímco česká migrace do Norska před rokem 1989 byla vlastně exilem, norská byla složena jen z jednotlivců a tvoří ji diplomaté, novináři, obchodníci nebo studenti (poměrně hodně jich studuje na lékařských fakultách, zejména v Hradci Králové a v Praze).

Jedno malé srovnání možná napoví, proč je v Čechách pětkrát méně Norů než Čechů v Norsku (v Praze nyní žije asi dvě stě Norů). Je to srovnání průměrných ročních platů: v Norsku se jedná o 4840 eur proti 900 eurům v České republice, tzn. že v Čechách si každý vydělá pětkrát méně než v Norsku.

Charakterizovat přítomnost českého elementu v norské společnosti lze však stejně obtížně jako naopak. K čestné výjimce patří asi pohádkový příběh o Popelce s Libuší Šafránkovou, který musí již po léta vysílat norská televize vždy na Štědrý den dopoledne. Jednou prý televize Popelku vynechala a Norové „protestovali“. Česká Popelka je tak neodmyslitelnou součástí norských Vánoc.

fotokoláž Miroslav Huptych

Život Milady Blekastad-Topičové ve vzpomínkách Madly a Ludvíka Vaculíkových

Těžko bychom hledali osobnost, která by symbolizovala česko-norské kulturní vazby v takové šíři, intenzitě a s takovým osobním zaujetím jako Milada Blekastad-Topičová (1917–2003). Překládala a uváděla české autory do norského prostředí, celoživotně se zabývala dílem Jana Amose Komenského, přednášela na Univerzitě v Oslu a v časech nesvobody udržovala kontakt s českými zakázanými autory a disidenty. Patřili k nim i manželé Vaculíkovi, s nimiž ji pojilo mnohaleté přátelství. Následující vzpomínky Madly a Ludvíka Vaculíkových jsme doplnili několika ukázkami z bohaté korespondence, které ze soukromého archivu vybrala Madla Vaculíková.

■ ■ ■

Naše paní Milada

Madla Vaculíková

Narodila se 1. července 1917 v Praze. Její otec, Jaroslav Topič, byl synem Františka Topiče, zakladatele významného nakladatelství a výstavního salonu. Jaroslav byl jediný potomek a paní Milada jediná dcera Jaroslava, který zemřel v roce 1936. František Topič nakladatelství prodal Františku Borovému. Zemřel v roce 1931.

Milada, inspirována severskou literaturou, v šestnácti letech odešla do Norska, kde na odlehlém statku učila děti majitele. Zamílovala se do jeho přítele, malíře Hallvarda Blekastada, a přes velký věkový rozdíl slavili v dubnu 1934 na pražské radnici svatbu. Hallvardovi bylo jednapadesát, Miladě sedmnáct. Žili v horách v Gausdalu a narodilo se jim sedm dětí.

V letech 1957 až 1987 přednášela českou literaturu na Univerzitě v Oslu, kde v roce 1969 získala také doktorát. To už bydlela v Oslu a s ní i děti, které tam studovaly. S mladšími zůstal tatínek v Gausdale. Doktorát získala za práci „Comenius: Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komensky“ (*Comenius: Nástin života, díla a osudu Jana Amose Komenského*). Do norštiny překládala díla Karla Čapka, Václava Havla, Ivana Klímy, Milana Kundery, Ludvíka Vaculíka. V roce

1968 jí byla udělena výroční cena Svazu norských překladatelů za překlad Vaculíkova románu *Sekyra* a roku 1988 jí přátelé z českého disentu předali cenu Edice Petlice za překlady samizdatových autorů. O jejím překladatelském díle napsal lapidárně Ludvík Vaculík: „Na tomto příběhu a výsledku je až otřesně zvláštní to, že přítomnost nějaké národní literatury na cizím území záleží na jednom člověku“ (*Lidové noviny*, 8. 7. 1997). Prezident Václav Havel ji v roce 1997 vyznamenal pamětní medailí za zásluhy o českou literaturu.

Pro mne ale nebyla tato žena vědkyní, nositelkou medaile za práci o Komenském, pro mě to byla vzácná, moudrá paní Milada, která přijížděla z Norska někdy i dvakrát ročně v sedmdesátých, osmdesátých a devadesátých letech. Myslela na nás všechny, na naše syny, jejich ženy a děti, vozila dárky pro všechny, vedla v evidenci narozeniny i našich vnoučat, ačkoliv svých už měla asi třicet. Nevím, jak to všechno dělala, ale vedla skromný život, přísný, přesný režim práce, měla ohromnou vůli a dovedla s každým laskavě jednat. Když přijela, scházela se s mnoha přáteli, navštěvovala divadla.

V mladších letech jsme s ní jezdili po památných místech; hledala stezky v Karlickém lese, kudy chodila s dědečkem, kterého milovala. Když přijela do Dobřichovic, vítala se s ním na zahradě v místech, kde jí vysvětloval divy přírody. Měla tam, vlastně má, svůj strom. V pokoji máme plaketu s dědečkovým portrétem. Po vzoru paní Milady k ní dáváme vázu s květinami, které právě kvetou. Na zahradu k nám za ní přicházel pan profesor Patočka, jeho dvě dcery Jana a Františka, přátelé jejich rodičů, manželé Balcarovi, doktor Fořt a jeho dcera i další. Ona také všechny zvala do známých restaurací. Mezi její blízké přátele patřila paní Dostálová, vdova po známém režisérovi, a jeho dcera Madla Dostálová Šulcová. Pravidelně navštěvovala svou oblíbenou profesorku Novákovou.

Po listopadu 1989 paní Milada restituovala dům a knihkupecké sklady v ulici Jana Masaryka. Zařídila tam prostorný byt a založila Nadační fond Františka Topiče, aby mohli mladí Norové užívat Prahy.

Milada našeho života

Ludvík Vaculík

Když mi v roce 1968 před Vánoci vyšla v Norsku *Sekyra*, netušil jsem, co to bude znamenat pro celou naši rodinu. Knihu přeložila paní Milada Blekastad-Topičová. To byla nejmenovaná velvyslankyně české kultury v té zemi. Překládala autory, kteří tu po okupaci nesměli vycházet, přednášela na Univerzitě v Oslu češtinu, organizovala návštěvy. Sledovala a podporovala samizdatovou činnost. V roce 1968 bylo Československo hrdinnou postavou na mezinárodním jevišti a paní Milada toho využívala.

Když mi kniha vyšla, pozvalo mě nakladatelství *Det norske samlaget* na návštěvu. Besedoval jsem tam i přednášel. Pozvali mě dokonce na konferenci skandinávských spisovatelů, která se tam zrovna konala, a já se divil, jak si Norové, Dánové a Švédové rozumějí bez tlumočení – jako my se Slováky. Tak jsme se s paní Miladou poznali a náš vztah se vyvíjel pěkně, široce a rychle. Ona totiž jezdila do Prahy i dvakrát ročně. V Dobřichovicích měla po rodičích dům secesního stylu s velkou zahradou. Dům byl obsazen nájemníky, ale jako cizí státní příslušnice měla tu právo na svůj pokoj. Měla s domem i se zahradou, plnou ovocného i lesního stromoví, starosti, které obtížně řešila na dálku, a stálo ji to i peníze. Když přijela, pozvala nás a seděli jsme na té zahradě a jedli třeba i v červnu loňská jablka. A co se nestalo: Když jsme se znali asi tři roky, nabídla nám, abychom se zahrady ujali: stromy, keře, tráva, růže... A můžeme užívat toho jejího pokoje. Byla to úžasná nabídka. My neměli nic, ani psí boudu, a o výletech s našimi třemi kluky jsme bloudili kolem cizích vil a zahrad.

Nabídku jsme rádi přijali a naši kluci řemeslnického zaměření se šikovně a s chutí dali do různých oprav okolo domu. Jednoho dne nás paní Milada vyzvala, abychom od ní ten dům koupili. Jistě ho mohla snadno a výhodně prodat, ale o nás věděla, že víme, kdo byl Topič, a že bychom na stylu zahrady domu nic neměnili. Naše odpověď byla snadná: „My nemáme peníze.“ Ona řekla: „To nevadí.“

V té době bylo Československo slavné už sovětskou okupací, ale paní Milada sem normálně jezdila, měla zvláštní postavení: spolupracovala s norským velvyslanectvím v Praze a hlavně proslula velikou prací o Komenském, kterou ve spolupráci

s nějakým německým nakladatelstvím vydala i naše Akademie věd. Na Komenském pracovala dál: jezdila po Evropě a pátrala po jeho stopách. Když už ležela v nemocnici, volal jsem jí jednou a zeptal jsem se: „A co děláte, paní Milado?“ Odpověděla: „Jak se tak můžete ptát! Ležím v posteli s Komenským...“ S ním tam i v říjnu 2003 umřela. A leží na Olšanech.

▪ ▪ ▪

Ukázky z korespondence Milady Blekastad-Topičové s Madlou Vaculíkovou

„Vzpomínám na léto, na Vaše krásné kytičky, na tu iluzi míru na zemi, a myslím na to, že to snad vězí právě v tom. On sice ten mír nikdy nebyl na celé zemi najednou, ale dokud lidé opravdu na té zemi žili, a žili ten život jako část života země, přírody i dějin, měli v sobě větší pevnost, měli se na co spolehnout, alespoň u nás, kde nebývá zemětřesení...“

Oslo 6. 12. 1980

„Ty krásné bukové lesy, Karlické údolí: A tak bych mohla pokračovat, až k tomu zázraku, když se tenkrát v létě otvíral kvítek pupalky a pan profesor byl jako u vidění... Tak si někdy myslím, jestli to snad na konci života bude také tak, že všechny tmavé stíny pomínou, a zůstane ten jas. Protože vzpomínka je vždycky jasnější než to, co člověk tehdy zažil. Nic už nenamáhá, nic neodvádí pozornost, nic už nemusíme nebo nechceme říct ani udělat.“

Oslo 31. 3. 1985

„Překládání mi nechtěli dovolit [paní Milada v té době utrpěla mozkovou příhodu – *pozn. red.*], protože to nejvíc namáhá mozek, ale ono se to někdy musí. Teď, co máme tu krásnou předmluvu k poslední věci, kterou bych ještě ráda udělala, se snad i to uskuteční. Oni totiž milí Norové, když jim to člověk nakonec udělá, tak říkají: to jistě nemohlo tak býti, copak to ten autor myslí, atd. A potom, když to vyjde anglicky nebo německy, tak najednou pochopí, že to opravdu tak je, a pak najednou tomu každý rozumí – prý. Ale já teď mám velmi těžkou práci se starými dopisy z doby Komenského...“

Oslo 11. 5. 1985

„Teď budu muset ‚bádat‘ o Gabriele Preissové – jelikož o ní bude k posouzení diplomní práce. A to je mi přece jen trochu vedle. Taky budou tisknout nějaké dopisy z doby Komenského, které vydávám v Uppsale – snad tam budu muset zajet...“

Oslo 5. 1. 1986

„Když hlásili, že v Praze lidé chřestí klíči, odběhla jsem od toho, a když jsem kontrolovala nějaký citát z Komenského, místo toho mi padlo do očí toto krásné přísloví: ‚Šťěstí, když nejvíc chřestí, tehdaž třestí a láme se: bývá obyčejně neštěstí předchůdcem...‘ (Centrum securitatis). To mne zachránilo před největší euforií a uvědomila jsem si, že všechno teprve jen začíná – a bylo na čase. Pak mi přišla smutná zpráva (opožděně) o tom, že nás opustil i milý pan Skácel ještě dřív, než mohl tušit, jak to bude. Ani nám ovšem těch 40 let nikdo nevrátí, 40 let putování tou pustinou. Mojžíš měl alespoň umřít tak, že viděl do té zaslíbené země...“

Oslo 3. 12. 1989

„Zítřka se to, doufám, rozjede i tady, moje zástupkyně je velmi agilní, už sebrala 29 000 na fond pro české studenty, kteří by tu chtěli studovat, a má pro ně slíbena dvě místa na nejlepší vysoké ekonomické škole. To je začátek, půjdeme na rektora, na divadla, spisovatele atd., aby se udělala nějaká schůze či matiné. S nakladateli je to kříž, ani ten *Dálkový výslech* nedovedou prodat, ačkoli měl úžasné kritiky a stále ho citují v novinách...“

Jinak musím kontrolovat švédský překlad jedné své knížky, Němci chtějí znovu vydat tu velkou o Komenském, a budu překládat *Asanaci* a snad i víc...

Vánoce jsme měli krásné, nálada výborná, přijela zase Live s holčičkou na Štědrý večer, na Boží hod nás tu bylo dvacet u oběda...“

Oslo 1. 1. 1990

„Vidím, že i Vy žijete spíš v minulosti, ve společnosti zemřelých, jako já většinou taky, když jsem sama. Ale nemáme my to vlastně všechnu sílu, všechnu živnou půdu pro vlastní růst od nich? Teprve ten, kdo svou pozemskou pouť ukončil, je jaksi celý tady, a celý v nás (pokud ho celého vnímáme). Tak se také vrací zpátky do povědomí čtenářů autoři, kteří kdysi patřili do našeho života, i ti, kteří byli umlčováni, a noví lidé na nich staví dál...“

Říkal jste, že byste ,po Novém roce‘ možná přijel sem – ovšem nevím, jak brzy po něm? Představovala jsem si, že byste si jednou s paní Madlou zopakovali cestu sem. Ale to bych spíš doporučovala jaro nebo léto...“

Oslo 10. 12. 1991

P. S. K tomuto poslednímu citátu malou doušku. Paní Milada k nám jezdila ještě celé desetiletí a dopisovali jsme si. Ale my jsme se už za ní do Norska nedostali...

fotokoláž Miroslav Huptych

Perspektivy krajinné ekonomie

Per Ingvær Haukeland

Norský ekofilozof, pedagog a bioregionální komunitní aktivista Per Ingvær Haukeland působí jako výzkumník ve Středisku pro výzkum přírodních a kulturních inovací v Telemarském výzkumném institutu a jako profesor na Telemarské vysoké škole v Bø. Od roku 1990 spolupracoval se zakladatelem hlubinné ekologie, norským filozofem Arnem Næssem (1912–2009) na řadě projektů včetně Næssova bestselleru Livsfilosofi (Filozofie života, 2002) a knihy Dyp glede (Hluboký pohled, 2009). Haukeland publikoval knihu Mystica Eterna (2003) o norském léčiteli a vizionáři Marcelu Haugenovi (1878–1967). Ve svém ekologickém výzkumu a aktivismu se zaměřuje na malá venkovská společenství na periferii Norska, v nichž se snaží znovu probudit intimní vzájemnost mezi kulturou a živou krajinou. V knize Landskapsøkonomi (Krajinné hospodářství, 2010), z níž publikujeme následující ukázkou, Haukeland zkoumá fenomén globálně-lokálních (tzv. glokálních) alternativ pro rozvoj venkova, tedy takovou podobu bioregionálního života, která akcentuje globální solidaritu a zodpovědnost. Autor také patří k zakládajícím členům Aliance pro etiku divokého amerického filozofa Davida Abrama, která je součástí kvakerského hnutí. Ukázkou vycházející v redakční úpravě z norštiny přeložila Jana Prušková.

■ ■ ■

Krajina patří k ekonomicky využitelným zdrojům, z nichž se dá různými způsoby těžit. Tento její význam sahá od bezprostředně hospodářsky využívaných zdrojů v zemědělství až po přímý či nepřímý vliv přitažlivosti a krásy krajiny na kvalitu našeho života, na rekreaci či turistický ruch.

Podle *Evropské úmluvy o krajině* (Rada Evropy 2000) by veřejné instituce měly svou pozornost zaměřit na vzájemnou souhru přírody, kultury a člověka v krajině a také na lidské vnímání krajiny i této souhry. Tento předpoklad je považován za základ pro krajinné plánování i krajinný rozvoj. O význam krajiny pro naši identitu, kvalitu života a blahobyt by se mělo pečovat a zároveň by měla být krajina podporována jako ekonomický zdroj pro udržitelný místní i regionální rozvoj. Zaměření na *udržitelný rozvoj krajiny* je pro Evropskou úmluvu o krajině klíčové.

V této kapitole představíme pojem *krajinné ekonomie*, který nezahrnuje jen ekonomickou perspektivu, v níž je krajina vnímána především jako zdroj ekonomického rozvoje, ale též snahu o *udržitelný krajinný rozvoj*. Jinými slovy, ekonomické využívání zdrojů by nemělo snižovat hodnotu a kvalitu krajiny. Z perspektivy krajinné ekonomie je to právě krajina (a nikoliv ekonomika), co vytváří základní předpoklady pro udržitelný ekonomický rozvoj.

Krajinná ekonomie představuje konfliktní perspektivu. Konflikty jsou důležitou a nevyhnutelnou hnací silou rozvoje krajiny. Ostřejší střety zájmů mohou způsobovat těžkosti a problémy, ale často podněcují také tvořivost a nové možnosti. Ke konfliktům dochází i mezi jednotlivými způsoby vytváření hodnot. Jedním z hlavních úkolů krajinné ekonomie je přimět jednotlivé strany sporu ke spolupráci. Je třeba zajistit vzájemnou komunikaci mezi účastníky, kteří propagují na jedné straně ochranu krajiny a na druhé straně její pragmatickou využitelnost. Pro dosažení celistvého krajinného rozvoje, s důrazem na úplné vytváření hodnot, by se mělo pracovat napříč úrovněmi i rozdíly v odbornosti.

Proměny venkovské krajiny

Jelikož se naše zaměření týká venkovských oblastí, budeme se zde věnovat proměnám venkovské krajiny, abychom lépe porozuměli možnostem, které nám jako zdroj poskytuje. Krajina je odrazem společenských změn, zvláště pokud jde o vztahy přírody, kultury a člověka. Pro lepší představu o těchto proměnách si nyní něco řekneme o čtyřech etapách rozvoje venkovské krajiny.

Vrátíme-li se o sto let zpět, zjistíme, že většina Norů žila v tradicemi vázané venkovské společnosti. Pro tuto společnost byla typická tradiční řemesla a blízký vztah přírody, kultury a člověka,

jenž se promítal do místních znalostí, dovedností, hodnot, postojů i lokální identity. Život nebyl procházkou růžovým sadem, ale na druhé straně člověk žil ve společnosti se vzkvétající lidovou kulturou v podobě lidové hudby, lidového umění a vyprávění příběhů; i tento styl zanechal na vnější i vnitřní krajině svou stopu.

Tradiční krajina

Tehdejší společnost si našla udržitelný způsob života, který byl předáván z generace na generaci a projevoval se v přístupu k pastvinám, lovu, rybolovu a vodě, v přístupu k dědickému právu a při předávání znalostí a tradic. Sedlák musel přemýšlet dlouhodobě, symbolicky to vyjadřovalo zasazení stromu, a řídil se velmi důležitou zásadou – zanechat potomkům statek i s jeho zdroji ve stejném či v ještě lepším stavu, než ve kterém ho přebíral. Byl hospodářsky samostatný a bylo pro něj důležité využívat na statku všechny zdroje, což se v krajině rovněž projevovalo. Tráva se sekala kolem skal a potoků a zdroje se nespotřebovávaly, jen se využívaly skromně udržitelným způsobem. Obzvláště významný byl les, protože poskytoval materiál pro stavby a řemesla.

Ani tato *tradiční krajina* však nezůstávala neměnná. Neustále ji ovlivňovaly nové podněty. Objevovaly se nové stavební zvyklosti a také se proměňoval způsob obdělávání půdy. Vznikala tak živoucí kulturní krajina, v níž se člověk a příroda vzájemně utvářeli. Cestování krajinou bylo jako putování živou učebnicí dějepisu s místními názvy, které popisovaly různé události a příběhy včetně těch z mytologie. K přeměnám tradiční společnosti sice docházelo, ale týkaly se spíše kolektivního sblížení, zakotvení ve společenských a kulturních vztazích; poskytovaly méně prostoru pro individualitu, tak jak ji chápeme dnes. Byla to místně vázaná společnost, se svými klady i zápory.

K symbolům tradiční krajiny patří *salaše*, jejichž stav dnes bolestně odráží proměny posledních desetiletí. Ještě v padesátých a šedesátých letech minulého století vzkvétal na salaších život s krásnými kamennými chlévy a stády ovcí a krav, které čekaly na podojení nebo se stahovaly do hor za lepšími pastvinami, s děvečkami a vůní čerstvě vyrobeného sýra, s konvicemi na mléko a krásnými železnými kotlíky. K salašim patřili i koně a prasata, spousty květin, zastíněné strany hor a modré nebe. V Národním a kulturním parku ve Valdres, oblasti s největším počtem salašů v Norsku, představova-

la salaš místo, kde k sobě měli lidé blíže než dole ve vesnici. Pořádaly se zde tancovačky a lidé z blízkých salašů si navzájem pomáhali.

Moderní krajina

Modernizace venkovských oblastí na začátku minulého století probíhala současně s dalšími procesy kulturními a společenskými (školství, jazyk, média, veřejné instituce), ve venkovské infrastruktuře (silnice, elektřina, domy), v zemědělství (mechanizace, specializace, intenzifikace, nové technologie), ve veřejných institucích (stát převzal místní přírodní a kulturní pozemky) a v hospodářství (hlavně v průmyslu). Tyto modernizační snahy zanechaly na venkovské krajině svoje stopy. Hustý kouř z komínů se stal znamením efektivity a produktivity. Lidské ruce byly nahrazeny stroji.

Lidé se začali stěhovat z vesnic do měst a opustili svůj tradiční způsob života a oblékání včetně tradičního nářečí. Město symbolizovalo budoucnost, kdežto vesnice minulost. Lidé z venkova byli považováni za zastaralé a nemoderní zpátečníky. Velká část z nich zemědělství opustila a ti, kteří v něm zůstali, vše zmodernizovali a specializovali se na chov krav, ovcí nebo prasat. Přírodní zdroje se začaly nově využívat v průmyslu a lidé se usazovali v blízkosti hlavních podniků, které vyrostly po celé zemi.

Do konfliktu se tak dostaly dvě rozdílné kultury, které se nicméně s postupem času staly na sobě navzájem závislé. Krajina a příroda se začaly intenzivněji obdělávat a spravovat ve jménu efektivity. Stará tradiční norská plemena domácích zvířat, jako například telemarská kráva, musela ustoupit novým hybridním plemenům, chovaným hlavně kvůli zvyšování produktivity.

Provozovalo se monokulturní zemědělství a lesnictví a příroda se tímto způsobem standardizovala. Začala se rekonstruovat venkovská stavení, což mělo za následek, že se staré roubené stavby obkládaly novým materiálem. Krajinu výrazně poznamenala nová infrastruktura – silnice, stožáry vysokého napětí, elektrické a telefonní vedení, široké lesní cesty pro auta, motorové pily, mosty, tunely. V takové krajině utichly i příběhy. Zároveň s modernizací ubývalo vypravěčů příběhů a nositelů tradic, přestože jich na vesnicích bývalo vždy hodně. Po válce nabyla modernizace ještě na síle v důsledku zvyšování životní úrovně, a díky příjmům z ropy pak rostla obrovskou rychlostí. Neustále pokračovala urbanizace

měst a sedlákům na venkově se žilo čím dál obtížněji. Pokud člověk v zemědělství s modernizací neudržel krok, mohlo se snadno stát, že nedostal vůbec žádné dotace. Vzhledem k rostoucím životním nákladům se již nevyplatilo zabývat se zemědělstvím v malém měřítku. Vyskytl se nový jev – prázdné statky a zarostlá pole.

Díky příjmům z ropy modernizace v Norsku dál dramaticky postupovala. Zhruba od roku 1970 zaznamenala životní úroveň rychlý vzestup, jenž však neodpovídal růstu kvality života, jak na to poukázal například Per Espen Stoknes. Tento jev mnozí nazývají paradoxem modernizace – jsme bohatší, ale přesto se cítíme být chudšími.

Přestože nám modernizace přinesla velký společenský pokrok v oblasti vědy, technologií i medicíny, v mnoha oblastech se tento vývoj projevil také negativně: svět tradiční společnosti je ohrožován společností moderní, byla silně redukována biologická a kulturní rozmanitost, vzrostly rozdíly mezi chudým a bohatým světem a došlo k enormním ekologickým a klimatickým změnám – to vše představuje dopady na budoucnost, které si začínáme vážně uvědomovat.

Dnes je na salaších až děsivé ticho – prázdné dvory, zborcené kamenné chlévy, temná okna. Hon za zvýšenou produktivitou a modernizací statků a salaší vedl k dramatickému snížení jejich počtu. Z dřívějších pěti tisíc salaší v oblasti Valdres jich dnes, v létě 2010, hospodaří jen něco kolem dvou set osmdesáti. Křik kaňat provází jen prázdná ozvěna, jako by život na salaších zmizel. Prázdný prostor se snažíme zaplnit vzpomínkami a příběhy o zaslých časech, ale naše smysly tím neošálíme – s pocitem smutku a údivu se ptáme, zda je pokrok tím, za co je pokládán. Tato situace našťastí není běžná všude. Například v Národním a kulturním parku ve Valdres nebo v oblasti Nærøysfjordu, který je na seznamu světového kulturního a přírodního dědictví, je dnes salašnictví podporováno.

Postmoderní krajina

Moderní společnost atakovala všechny stránky tradičního venkovského života. Nicméně sama byla také napadena jevem, který je znám pod pojmem *postmoderní obrat*. Došlo k němu v době, kdy lidé začali mít dost všech „-ismů“ a přáli si být strůjci svého

šťestí. Nešlo o žádnou *správnou cestu* či *objektivní pravdu*, lidé se jen snažili osvobodit své vlastní síly, aby mohli tvořit budoucnost podle svých představ. Vznikl tak nový postmoderní ideál: *batůžkář*, pro kterého byl život cestou a pohádkou. Tento postmoderní člověk se zajímal méně o povinnosti, práva, užitek, produktivitu nebo funkcionalismus, a více ho zajímala chuť, nadšení, city, sny a individuální volby. Tradiční společnost byla pro něj jen exotickým návštěvním místem, respektive vězením, v němž se nedá žít, stejně tak jako je obtížné žít v moderní společnosti.

Z pohledu venkova nebyla na postmoderním obratu tolik zajímavá jeho orientace na jednotlivce, ale spíše to, že lidé začali mít dost všeho standardizovaného, masově produkovaného a účelového, a začali vyhledávat jedinečné rysy venkovské krajiny a produkty, které odsud pocházely. Postmoderní obrat vedl na venkově k rozvoji mnoha stavebních firem. Znovu se obnovil zájem o tradiční hodnoty jednoduchého a dobrého života na vesnici, v němž krajina byla a je důležitým faktorem. Před několika lety byl v Norsku proveden celonárodní průzkum, při kterém byli lidé dotazováni, zda by se chtěli přestěhovat na menší statek na venkově. Z průzkumu vyplynulo, že až dvě stě tisíc Norů si přálo odstěhovat se na venkov. Tento trend má však jiné příčiny, než jaké měla v 70. letech minulého století známá „zelená vlna“. V roce 2005 provedl Výzkumný institut v Telemarku analýzu tohoto trendu v oblasti západního Telemarku, jejíž součástí byly mimo jiné rozhovory s téměř osmdesáti rodinami, které se sem přestěhovaly na menší statky. Přišlo se na to, že mnozí lidé se stěhovali na venkov jednoduše na základě své chuti, zájmu či svých snů a že krajina se statkem má pro ně velký význam. Patřili k solidním a schopným jedincům, kteří si z přestěhování na venkov vytvořili rodinný projekt. Ten pro ně znamenal volbu životního stylu s důrazem na blízkost k přírodě, jednoduchý, dobrý život a společné uskutečňování snů. Mnozí z těchto lidí si přivezli na venkov i značný kapitál, který investovali do budování domu, statku i krajiny. Krajina se pro ně stala důležitou hodnotou, ale to, jak se lidé do života své vesnice a svého místa zapojovali, bylo v tomto novém postmoderním kontextu často hodně diferencované. Více než polovina z těchto lidí si s sebou přivezla i práci a mnozí z nich měli své sociální sítě mimo vesnici. Nicméně zprovoznili opuštěná stavení a oživilo statky, do té doby jezící prázdnotou. Později se někteří z nich začali také víc lokálně

zapojovat do utváření krajiny.

Postmoderní trend osídlování venkova někteří kritizují za to, že se nově příchozí a návštěvníci soustředí jen na sebe a své zájmy, spíše než na to, aby přispívali k udržitelnosti místní společnosti. Jiní se zase domnívají, že společnost je jen jakýmsi „kolem štěstí“, v němž každý bezprostředně sleduje své blaho. Zdá se tedy, že tento trend nepřispívá k dlouhodobým procesům, které místní společnost na venkově potřebuje. Nicméně není pochyb o tom, že postmoderní obrat přispěl k oživení venkovské krajiny opětovným rozvojem místní kulturní praxe, počínaje stavebními zvyky, přes vyprávění příběhů a hospodářskou samostatnost až po telemarskou krávu, která má svou vlastní mlékárnu ve Fyresdal. Tento trend se ubírá stejnou cestou jako tzv. *lokalizace* neboli protiproud globalizace. Bez ohledu na různé názory, které vyvolal, přispěl k obnově venkovské krajiny, díky turistické návštěvnosti coby svému hnacímu motoru, a tím v lidech na venkově znovu probudil optimismus.

Budoucí *glokální* krajina

Jak se bude venkovská krajina proměňovat v budoucnosti? Co a kdo tyto změny pohání? Postmoderní trend a ekonomika zážitku sice postupují dál, zdá se však, že finanční a klimatickou krizi si uvědomují jak starousedlíci, tak nově příchozí včetně návštěvníků venkova. Můžeme si například všimnout zvýšeného zájmu o *ekoturismus* a *geoturismus*. Důraz je kladen na udržitelný rozvoj, jenž se neprosazuje na úkor hodnot, které se snažíme uchovat pro budoucí generace.

Také si můžeme všimnout, že se stále víc lidí zajímá o globální poměry. Vše, co se děje na místní úrovni, by mělo mít zároveň globální charakter. I mnozí prodejci na venkově už zjistili, že produkty by měly být šetrné ke klimatu a k přírodě. Lidé si pro stěhování mohou vybírat místa, kde je způsob života šetrný k přírodě i ke klimatu, což se projevuje například v regionálním plánování, v pojetí domů, v nových možnostech pro rozvoj cyklistiky atd. Zdá se také, že se více zajímají o to, jak se jejich místní aktivity projeví na globální úrovni. Proto můžeme mluvit o *glokálním* rozvoji, kde se lokální úroveň a globální úroveň navzájem prolínají. Lidé neodjíždějí na venkov, aby se od okolního světa izolovali, ale naopak proto, aby šli příkladem, co se týče

propojování lokálního a globálního vývoje.

I když existuje program pro vytváření hodnot v rámci přírodního dědictví a další obdobný program pro kontext kulturního dědictví, domnívám se, že z hlediska perspektivy krajinné ekonomie budoucí *glokální* krajiny by se mělo na oba programy nahlížet jako na jeden celek. Za prvé si myslím, že vyšší potenciál pro vytváření hodnot spočívá spíše ve vzájemném působení přírody a kultury v rámci krajiny než v jejich samostatném působení. Jde tedy o to, jak získat prostředky pro vzájemnou spolupráci přírody a kultury, jež by mohla mít dalekosáhlé dopady na tvorbu hodnot. Za druhé se domnívám, že pokud se soustředíme na udržitelné využívání krajiny, bude obtížné se vzájemnému působení přírody a kultury vyhnout. Veřejné instituce chtějí chránit přírodu v krajině proti ničivému lidskému zacházení, ale napříč generacemi lze najít rovněž mnoho příkladů spolupráce člověka a jeho kultury s přírodou. Proměny venkovské krajiny probíhají neustále, ale je třeba se ptát, jak by se tyto změny mohly ubírat udržitelným směrem, jenž by chránil ty hodnoty a kvality krajiny, které bychom si přáli zachovat pro budoucí generace. V této souvislosti si myslím, že je důležité definovat člověka a kulturu *uvnitř* krajiny, a nikoli *mimo* ni.

Zážitková krajina

Výraz *zážitková krajina* nám napovídá něco o způsobu našeho vnímání krajiny a o tom, jak hluboký vztah má toto vnímání k vnitřním a vnějším aspektům krajiny. Pokud se zapojíte do dobrovolnických prací, stavění kamenné zídky nebo sekání louky kosou, zažijete krajinu jiným způsobem, než když se na ni jen díváte „zvenku“. Chápání krajiny tedy přichází zevnitř, a nikoli zvenčí. Zájem o produkty zvyšující zážitek a zapojení člověka do tvorby místa roste a také se to promítá do turistické návštěvnosti. Může přitom jít jak o fyzické záležitosti, jako je zmíněné sekání trávy, tak i o vyprávění, příběhy, mýty a legendy, které se ke krajině pojí. Materiální a nemateriální stránky krajiny je třeba vidět ve vzájemné souvislosti. Vznikají i místa, kde souhra mezi vnitřní a vnější krajinou pokračuje s důrazem na zážitkovou ekonomiku, a rozličná místa tak soupeří o naši pozornost. *Zážitková krajina* představuje novou a úžasnou komplexitu pro výzkumníky a znalce krajiny, jelikož zde žádné jasné hranice

neexistují – zážitková krajina přesahuje fyzické hranice času a prostoru i mentální hranice různých koncepcí, snů a představ. *Vnitřní krajina* je tím, co si přinášíme ze setkání s vnější fyzickou krajinou, které v sobě zahrnuje subjektivní i intersubjektivní stránku a bezprostředně souvisí s naším sociálním a kulturním zakotvením. Do jaké míry může zážitek ovlivňovat naše chápání krajiny, záleží na tom, jaký existuje vzájemný vztah mezi vnější a vnitřní krajinou, a to jak pokud jde o návštěvníky, tak i o její obyvatele. Hodnota i přitažlivost zážitkové krajiny totiž vzrůstají při *vzájemném setkávání*, kdy dochází ke shodě mezi vnitřní a vnější krajinou.

Projekt parku světového dědictví v Nærøyfjordu, který je součástí programu „Přírodní dědictví jako vytváření hodnot“, nese název „Vytváření hodnot probíhá vzájemným setkáváním“. Jde v něm právě o takovéto vytváření místa prostřednictvím vzájemných setkání místních usedlíků s návštěvníky. Pokud by například v letních měsících před vašimi okny projížděly stovky tisíc lidí a vy byste se pro ně stali pouhou atrakcí, bez možnosti zapojit se do setkání s nimi, mohli byste se jednoduše cítit jako cizinec ve vlastním domově. Výchozím bodem by tudíž mělo být vytvoření nové podoby turistické návštěvnosti, která by soustředila pozornost na vzájemné setkávání lidí. Krajina se v této souvislosti stává důležitým celistvým zdrojem, o který je třeba pečovat, aby se mohla stále využívat udržitelným způsobem. Nærøyfjord je součástí krajiny fjordů na západě Norska. Lidé se zde začali dívat na krajinu spíše jako na zdroj příležitostí než jako na hrozbu, a proto zde také přibývají nové možnosti pro uplatnění firem v oblasti krajinných staveb, jež krajinu využívají jako zdroj.

Z pohledu udržitelné perspektivy krajinné ekonomie nejde jen o to, přizpůsobovat se očekáváním návštěvníků, co se týče jejich vztahu ke krajině, ale především o to, jakým způsobem dokážeme zprostředkovat hodnoty a kvality, s nimiž má být dané místo dle našeho přání spojováno. Pro posílení přitažlivosti krajiny je tedy důležité dospět k souhře mezi specifickými rysy místa a očekáváním lidí. Tímto způsobem může být *zážitková krajina* oním spojovacím článkem mezi lidmi, kteří se o krajinu zajímají, a místem samotným.

Inspirace hlubinnou ekologií Arna Næss

Jiří Zemánek

*Práce historika umění, kurátora a publicisty Jiřího Zemánka (*1953) se pohybuje v širším poli kulturního a ekologického aktivismu. Zajímají ho přesahy umělecké tvorby do oblasti ekologie a spirituality, otázky proměny paradigmatu a vzniku nové integrální kultury. Tomu věnoval výstavy Divočina – příroda, duše, jazyk (Galerie Klatovy-Klenová, 2002), Ejhle světlo (Moravská galerie v Brně, 2004) a Od země, přes kopec do nebe ... (Severočeská galerie Litoměřice, 2005). Byl jedním ze spoluautorů českého „Fóra parlamentu budoucnosti“ (2009). Zabývá se překlady textů a editováním publikací z oblasti hlubinné ekologie, geomancie, integrální kultury a nové kosmologie. Spolupracuje s revu PROSTOR a časopisy Hagia Chora a Sedmá generace. Společně s přáteli založil občanské sdružení PILGRIM, které se věnuje celkové proměně životního stylu směrem k „pozemskosti“. Je členem české sekce společnosti Eurosolar.*

■ ■ ■

„Část radosti pramení z vědomí našeho niterného vztahu k něčemu většímu, než je naše ego. Něčemu, co trvá již miliony let a má smysl, aby ještě miliony let trvalo. Potřebná péče se přirozeně objevuje, je-li naše já rozšířeno a prohloubeno, takže ochranu volné přírody cítíme a chápeme jako ochranu našeho vlastního já.“

Arne Næss

V loňském roce zemřeli ve věku více než devadesáti let dva významní světoví ekologičtí myslitelé – kulturní historik a ekoteolog Thomas Berry (1914–2009) a ekofilozof Arne Næss (1912–2009). V naší západní kultuře představují skutečné „moudré starší“, jejichž myšlenky a vize budou v příštích desetiletích, ne-li staletích nepochybně významně podporovat naše snahy o formování nové, víc ekologicky a spirituálně vnímavé civilizace. Oba vnesli do ekologie širší perspektivu holistického a transpersonálního myšlení, vycházející z jejich vlastní osobní zkušenosti. Berryho přínos spočívá v rozvinutí kosmologie „nového příběhu“ a vize „ekozoické doby“, Næssův zase ve filozofickém uchopení

„hlubinné ekologie“ jako možného metodologického instrumentu pro řešení konkrétních ekologických problémů.

Arne Dekke Eide Næss se narodil v Slemdalu, blízko Osla, v roce 1912. Po vystudování Univerzity v Oslu v roce 1933 pokračoval v dalším studiu filozofie v Paříži a ve Vídni, kde se stal součástí Vídeňského filozofického kroužku, který se zaměřoval na zkoumání empirismu a logické analýzy (Næss tehdy absolvoval také školení v psychoanalýze). Poté tři desetiletí působil jako profesor filozofie na Univerzitě v Oslu. Zabýval se širokým spektrem filozofických otázek: jazykovou logikou, významem a komunikací, vztahy mezi rozumem a citěním a napsal také knihy o Baruchu Spinozovi a Gándhím, kteří měli na jeho vlastní filozofické myšlení významný vliv.

V roce 1969 Arne Næss univerzitu opustil, aby mohl rozvíjet své ekologické ideje a aby se mohl také sám pustit do ekologické práce. Teorie a praxe byly u něj nedílně propojeny: v době, kdy formuluje základy své teorie hlubinné ekologie, se tento zkušený horolezec (v roce 1950 vedl první expedici na vrchol nejvyšší hory pohorí Hindúkuše v Pákistánu Tirich Miru, 7708 metrů nad mořem) společně s dalšími ekology přivazuje ke skalám před vodopády Mardalsfossen, ve snaze přimět norskou vládu, aby opustila plán na vybudování přehrady v jednom z fjordů, který tento vodopád zásoboval vodou. Næss prostě věřil, že ekologické ideje vyžadují politickou akci.

Pojmem hlubinná ekologie vyjádřil Arne Næss v roce 1972 myšlenku, že příroda má svou vnitřní hodnotu, která je nezávislá na tom, jak užitečná je pro člověka, a že všem jejím živým formám by mělo být dovoleno se plně rozvinout a naplnit svůj životní účel. Tento ekocentrický, spirituální přístup odlišil od antropocentrického přístupu, který nazval „mělkou ekologií“, jež na přírodu nahlíží pragmatickým pohledem, z hlediska výlučně lidských potřeb a zájmů. Rozdíl mezi hlubinnou a tzv. mělkou ekologií by se dal interpretovat také v tom smyslu, že hlubinná ekologie se zabývá tím, v čem spočívá podstata našeho důvěrného vztahu s přírodou, a jak se tento vztah zrcadlí v našem vnitřním životě, v našem sebepoznání (či řečeno s Næssem sebeuskutečnění), na rozdíl od tzv. mělké ekologie, která nahlíží přírodu převážně prizmatem ekonomických a finančních propočtů, které nám pohled na mimolidský svět a na naše vnitřní spojení s ním spíše zastírají. Nebo jako na rozdíl mezi zkušeností „hloub-

ky“ (naší tělesné, smyslové vnořenosti do přírody) a „plochým“ pohledem (kdy sami sebe vnímáme abstraktně, otažitě, mimo kontext ostatní přírody), jak o tom uvažuje například americký ekofilozof a fenomenolog David Abram. Nicméně Arne Næss nepokládal pojem „mělká ekologie“ za příliš vhodný, a proto pro označení pragmatických ekologických přístupů užíval spíše termín „reformní ekologie“. Sám hlubinnou ekologii vykládal jako snahu o hluboké sondování povahy ekologických problémů.

Důležitým aspektem Næssovy hlubinné ekologie je myšlenka obsáhlého „ekologického Já“ a s ní související představa identifikace, ztotožnění se s ostatními bytostmi velkého společenství živé země, chápaná jako součást procesu vlastní seberealizace. Zde byl Arne Næss výrazně ovlivněn východním myšlením, a to jak buddhismem, tak hinduismem, především Gándhího radikální koncepcí *ahimsy* (neubližování ostatním tvorům). Næss v této spojitosti s oblibou citoval výrok australské ekoložky a feministky Patsy Hallenové: „Jsme zde, abychom objali, a ne dobyli svět.“ Tento hlubinně ekologický, participativní přístup (který se dnes stává, jak na to poukázal Fritjof Capra, součástí nového paradigmatu) předpokládá, že mezi námi a světem okolní přírody, tedy mezi „vnitřním“ a „vnějším“ neexistuje žádná pevná dělicí hranice. Jako lidské bytosti jsme nedílnou součástí obsáhlého životního příběhu „společenství všech bytostí“, jednoho velkého integrálního společenství života. Tato představa před námi otevírá nejen nové pojetí mimolidského světa kolem nás jako oduševnělého, inteligentního kosmu (nejen jako souboru neživých materiálních objektů), ale také novou perspektivu lidství a s ní novou možnost „vnitřního růstu“. Jak to vyjádřil David Abram: *„Jsme lidmi jen v kontaktu a družnosti s tím, co je ne-lidské.“*

Tváří v tvář narůstající ekologické devastaci planety se jasně ukazuje, že onen „vnější hmotný růst“ již dávno narazil na svoje meze a že jeho další stupňování nemůže být z hlediska pokračujícího vývoje lidstva než sebevraždné. Tento historický moment před námi otevírá novou výzvu, spojenou s možností radikální systémové změny naší civilizační perspektivy i celkové podoby naší západní kultury, která by se dala shrnout do následující otázky: Nemohli bychom naši konzumní fixaci na vnější, materiální růst, spojený se současnou ekologickou degradací světa, přeorientovat na růst vnitřní, na rozšiřování a prohlubování naší vlastní lidské bytosti ve smyslu empatického spojení s ostatními

bytostmi tohoto živého pozemského kosmu? Znamenalo by to každopádně výrazný krok ke zralosti naší civilizace. Domnívám se, že s tím, jak bude globální ekologická krize dál narůstat, bude pro nás nezbytné se touto novou perspektivou „vnitřního růstu“, kterou před námi otevírá hlubinná ekologie Arna Næsse a spirituální ekologie Thomase Berryho, vážně zabývat.

fotokoláž Miroslav Huptych

fotokoláž Miroslav Huptych

Vyhneme se malströmu?

Romana Křenková

*Autorka fejetonů, reportážních črt, povídek i básní Romana Křenková (*1955) se ve svých osobitě pojatých komentářích pravidelně vyjadřuje k dění tohoto světa.*

■ ■ ■

Když se norský mořeplavec Thor Heyerdahl plavil na legendárním voru Kon-Tiki téměř sedm tisíc mil na atol Raroia ve Francouzské Polynésii, v tom korálovém souostroví, jehož pouhé jméno budí v suchozemském Středoevropanovi až mytický pocit, cestou hleděl dobrodružnými očima do pacifických vln. Měl spoustu času v tom širém prostoru, jehož nekonečnost byla za noci shora vykolíkována hvězdami, a mohl být s mořem v nejdůvěrnějším sepětí. Nakláněl se přes zábradlí voru z balzového dřeva, zkonstruovaného podle starých Inků, a na celé cestě z přístavu Callao v Peru neviděl nic než modrost dvou nerozlučných sourozenců – moře a nebe. Oceán byl skoro takový, jak ho Bůh stvořil na počátku, a mořeplavci – bylo to krátce po válce, roku 1947 – ani nepřišlo na mysl, že by mohl vypadat jinak.

Píše se rok 2010, dlouho poté, co Heyerdahl na Kon-Tiki doplul k mytickému souostroví, přímo protknutému obratníkem Kozoroha. Zatímco do vod Mexického zálivu tekl a krvácel podmořský rudý gejzír ropy, ředitel společnosti British Petroleum Oil, která tragédii způsobila, si jel se synkem zajachtařit k jihoanglickým břehům. A americký prezident, prý nej-mocnější muž světa, na nejvyšší úrovni vyslovil v té dramatické

době, že má chuť těm, kdo odpovídají za ten bordel v zálivu, nakopat zadek. Kladli jsme si, my málo mocní, při těch státnických slovech otázku, proč on by měl či chtěl snad kohokoli kopat do zadku, když toto jsou spíše naše drobné prostředky pro řešení občanských sporů a žabomyších válek, protože ten nejmocnější muž má přece prostředky jiné a daleko účinnější. I když bylo pro mnohé, kterým zbývá k řešení jen to kopnutí, jistě povzbuzující uslyšet, že si prezident tak pěkně lidsky ulevil a ukázal tím, že je obyčejný smrtelník a že taky umí mluvit od plic a rázně, když se naštve, a koneckonců taky dělat tu hrubou, spíše hospodskou práci. Nejhorší na tom ale bylo, že všechno vyhlíželo tak, jako by tím pomyslným a teoretickým nakopáním do zadku Tonyho Haywarda, či snad rovnou celé společnosti BP OIL měla celá záležitost zároveň skončit. Velmi si přitom stěžoval guvernér státu Louisiana, který před televizními kamerami tak ztraceně stál na pláži před rudými ropnými vodami, jež se chystaly obtékat z jihu jeho stát, že záchranné práce byly z nějakého důvodu velmi opožděny a nejsou stále dostatečné. Přitom zoufalým gestem rozhodil rukama, aby ukázal, kterak na pláži pracuje skupinka mužů ve fosforových pláštěnkách, které do míst doličných vyslala společnost British Petroleum, a kterak ta skupinka čítající deset mužů sbírá pomalu po způsobu líných vši ropné zbytky, jež ulpěly na kdysi krásně bělostné pláži. A dále bylo v té televizní reportáži řečeno, že pracovní rytmus záchranařů je v tom horku takový, že provozují dvacet minut sběru a dvacet minut odpočinku. Pak guvernér pokynul směrem do moře a zoufale se díval do dále, kde tak nějak, řekněme, operovaly dvě menší lodě. Na tomto smutném pozadí pak zvláště vynikal drastický rozdíl mezi tím, když si chlapi v hospodě nakopou do zadku a svým způsobem svůj problém vyřeší, protože vědí, že je to mnohdy jediný prostředek, jak dát průchod malé pozemské spravedlnosti rychle a věcně vykonané, a tím, když Barack Obama, prezident Spojených států amerických, takto neúčinně společnosti British Petroleum, a především jejímu řediteli Tonymu vyhrožuje. Faktem však zůstává, že ač je tento akt výkonu spravedlnosti velmi konkrétní a má svůj akční rádius v rozloze hospody kdekoli na světě, není přesně jasné, proč o tomto prostředku prezident hovořil, když ho ani nemyslel vážně. To bylo zřejmé z toho, jak guvernér Louisiany a ptačí mámy na hnízdech marně čeka-

li na pomoc nejmocnějšího muže světa, který – jak se často praví, až se tomu ani nedá tak úplně věřit – může rozpoutat skrze svůj atomový kufrík úplnou apokalypsu. Každopádně však prezident svou pohružkou nakopání žádný strach v nadnárodní ropné společnosti British Petroleum zjevně nevyvolal, protože její výkonný ředitel Tony Hayward, odpovědný za problém v zálivu, jak již výše řečeno, odjel relaxovat na jachtu u jihoanglických břehů. Je však fakticky moc těžké ten jeho výlet pochopit z nějakého hlubšího hlediska. Stačí podívat se na pelikána bezmocně a nevěřičně plácajícího ztěžklými křídly tam, kde se Mississippi vlévá do Mexického zálivu. Mississippi zpívající ústy a srdcem Paula Robesona své smutné delta blues. Až srdce usedá žalem a bolestí nad řekou, ptáky, nad světem i nad tragickým Tonym Haywardem, plachtícím v té pro Mississippi tak těžké chvíli v zatím čistých vodách jižní Anglie. Jak dlouho ještě, Tony?

Řeka po úmorném dni usíná. Zítra se probudí jako stovky let před tím, bez ohledu na ropu, která na ni útočí ze zálivu. Pelikán z jejího ústí bude mrtvý. *Old man river*, dávno tahající na lanech těžké lodě, věčný obyvatel Země, žijící zde svůj úděl, zpívá: „Jsem životem unaven, ale strašně se bojím smrti.“ Řeka života nezapomíná na starého muže a v jejím nekonečném a netečném toku, jenž se valí někam až do konce času, se rozpouští všechno dobré a zlé. Rozpouštějí se v ní osudy otroků, na vodě plují Paulovy černé oči a jeho hlubinný hlas, lkající *you are my destiny*, ty jsi můj osud, řeko... A ona – Mississippi zčervenalá ropou – v sobě utápí ptáky, kteří nemohli létat, a stává se jejich pohyblivým hrobem, utápí dřinu černého muže, teče nezastavitelná a ve svém mohutném a stále se proměňujícím těle, jež není nikdy stejné, vše zapomíná a smíruje... S přibližujícím se koncem léta se ví, že se ta masná ropná bestie táhne jako tlustý had dnem Mexického zálivu, a u hada se nikdy neví, co se od něj dá čekat.

Když duše teprve před pár lety zemřelého Thora Heyerdahla v letu nebem vykolíkováným hvězdami vidí tu pozemskou zkázu, a jak tu s darem z největších, kterým je moře, zacházíme, musí být celá rozbolavělá. Thor nahoře v nebeské kuchyni vidí všechnu naději, která se tam chystá, když člověk na zemi bude jen trochu poslušný rozumu a moudrého hlasu přírody, a taky vidí, když tomu bude naopak, kterak Beránek rozlomí sedmou

pečet, a Thor slyší, jak druhý anděl Apokalypsy troubí a do moře padá mohutná hora hořící ohněm, až se třetina všech moří obrací v krev, která vypadá jako krev zabitého, a mořští tvorové hynou a mrtví s nafouklými břichy vyplouvají na hladinu. Světem se nese *Výkřik* Edvarda Muncha, malíře norské i všelidské úzkosti, dere se z hrdla člověka, který má ruce na uších, aby se neslyšel, protože největší hrůza je tichá a odehrává se uvnitř. Zdá se až nepochopitelné, že ten obraz, jímž malíř překročil světlo a vrhl se rovnou mezi ďábly, zrovna nedávno kdosi ukradl z muzea v Oslu. Protože na takový výjev nejhlubšího metafyzického zoufalství se dá dívat jen trochu, úkosem a jen několikrát za život. Člověk, který ten obraz chtěl mít, není pochopitelný, ledaže by byl variací a jistou odrůdou nenažraných a cynických šéfů z British Petroleum Oil, ledaže by byl klonem Tonyho Haywarda.

fotokoláž Miroslav Huptych

České fondy

Eduard P. Martin

Eduard Martin (vlastním jménem Martin Petiška, syn spisovatele Eduarda Petišky, známého i norským čtenářům) je básník (Můj Faust, Česká kniha mrtvých), romanopisec (Prorok, Děšť), novelista a povídkář (Manžel z Marsu, Andělské vteřiny), dramatik (Tři japonské hry o lásce, Jeden mladý muž z Jeruzaléma), esejista (Heraldické eseje, Umění být rotariánem). Vedl uměleckou galerii, přednášel na několika katedrách a řídí nakladatelství Martin, vydávající knihy v deseti jazycích.

■ ■ ■

Onehdy mne napadlo, co by se asi tak stalo, kdyby se zemské geologické podloží kdysi o trochu posunulo... a kdybychom zde teď měli –

České fondy.

Kdyby se náhle obyvatelé Podřipska jednoho dne probudili a spatřili by, jak se z oné Seifertovy „hory“ na obzoru vznáší cosi neuvěřitelného..., do výšky k oblakům prudce tryská gigantický gejzír nafty...

A geologové by kroutili hlavami, jak je možné, že na to přebohaté podzemní jmění dosud nikdo nepřišel..., pod českou kotlinou se nachází obrovské jezero „zlata“..., přesněji řečeno takové neuvěřitelné množství nafty, že pohádkové naftové bohatství Arábie je ve srovnání s ním jenom malou naftovou kaluží...

Všude je v té představě náhle zlato..., od Krkonoš po Šumavu je v podzemí „České naftové moře“, Mare nostrum naftarum..., od Aše až ke slovenským hranicím... celé české území je v podstatě položené na obrovité podzemní pokladnici nabitě naftou..., podobně, jako kdysi Stvořitel dal do úžasného úlu české země „med“ zlata a stříbra pro Přemyslovce a Lucemburky a „med“ uranové rudy pro pozdější doby..., nyní jako by... jako další úžasný dar... přidal do české kotliny i moře nafty...

Nejprve by zřejmě vybuchlo nadšení –

Nejprve by se vznesla z tiskáren zvláštní vydání novin... a z domů by vybíhali užaslí lidé, kteří by kamelotům na ulicích českých měst trhali noviny z rukou...

A ty novinové titulky... Kolik novinářů, od „těch seriózních“ až po ty nejbulvárnější, by se na těch palcových titulcích rozezpívalo...

Čechy konečně zlaté.

Konečně zlatá Praha.

Řada úctyhodných deníků by pravděpodobně informovala, že ministerstva se přou s vládou, o kolik set procent jim vláda povolí navýšit jejich rozpočty..., a řada novinových komentátorů by se pozastavovala nad tím, jestli je opravdu nezbytné desetinásobně až třicetinásobně zvyšovat počty úředníků na jednotlivých úřadech... od ústředních až po ty obecní..., když by přece pouhé navýšení počtu dosavadních úřadů o nějakých pět set procent, jak požaduje jistá skromná strana, dostatečně postačilo.

Těch skandálů... třeba s okázalými úředníky, kteří by si nechávali kliky svých pracoven posázet brilianty... a obhajovali by se..., když by to mediálně prasklo..., že to udělali legálně a z přiměřených fondů..., protože je třeba reprezentovat jejich úřad... a mimo to zajistit práci přiměřenému počtu zlatníků, jak si vymohly při hlučné demonstraci odbory klenotníků...

I vědecké časopisy by nezaostávaly za až k nebesům vzdušnou vlnou zájmu, pochopitelného zájmu o nejnovější geologické divy:

„Konečně bezpečně víme, co znamenalo ono praotcovo tajemné slovo *strdí!*“

A následovalo by učené pojednání několika jazykozpytců ve filologických listech..., meditování o tom, že v základech praslovanštiny pravděpodobně ono dosud tak „tajemné“ slovo *strdí* znamenalo naftu..., kdepak nějaký včelí plást naplněný medem..., a předkové našeho národa..., kteří přicházeli z Asie..., jistě museli ono „černé zlato“ ve své prapůvodní domovině dobře poznat..., a proto náš praotec ve svém slavném projevu o zemi „oplývající mlékem a strdím“ v podstatě hovořil o velice perspektivní zemi..., o zemi vyznačující se skvělými předpoklady pro zemědělskou živočišnou výrobu, hovořil přitom i o něčem jiném a zároveň jaksí mnohem důležitějším z hlediska budoucnosti...: mluvil jasnozřivě o fantastických předpokladech pro naftařský těžební průmysl...

K jehož zdrojům prozíravě zavedl svůj kmen.

„Na nás nikdo nemá!“ vykřikl by supernacionalistický časopis a přidával by hlasitě velké titulky ve stylu: „Proč české zlato Romům?“ nebo „Naše nám! Naftu Čechům! Černé zlato bílým!“

anebo o trochu více kosmopoliticky: „Chcete, aby na českém národním bohatství parazitovala Evropa?“... A samozřejmě, zahájila by se, za všeobecné podpory *lidu*, velká kampaň proti členství republiky v Evropské unii..., což by se za naftokoruny naftočeské naftolobby pravděpodobně naftosnadno podařilo...

Těch obrovských táborů lidu, na kterých by jindy tak strážliví a vlídní občané potřásali cinkajícími klíči a volali „My na-ftu ne-dá-me, my na-ftu ne-dá-me!“, anebo dokonce hřímali ve stylu staroslavného hesla našich ukřivděných prapředků:

„Naftu sobě!“

Jenom občas by se někde nenápadně prosmýkla zpráva, že ta nebo ona zahraniční společnost skoupila akcie té nebo oné firmy a že ta nebo ona společnost je v podstatě jenom „fikovým listem“..., ona společnost ve skutečnosti není vlastnictvím po staletí úpícího českého národa, kdosi ji má jenom na zakrývání svých zájmů..., kdosi se „českého naftového moře“ její pomocí zmocňuje...

A chapadla nadnárodních společností se spouští do pohádkového podloží české vlasti..., aby z něho jako nenasytné chobotnice nepřestávala vysávat výsostné dědictví našich otců...

Strana zelených by nejspíš začala tepat devastaci krajiny a ujišťovala by, že se postará o rozumné využívání zdrojů... a zamezí ničení země ve jménu zisku..., proč netopit raději bioplynem a biomasou...?, zatímco jisté strany by naopak volaly po právu národa na bezodkladný blahobyť a nutily by vládu, aby co nejrychleji přistoupila ke zřízení kuponové privatizace a rozdělení kuponů všem příslušníkům tohoto národa... včetně, pochopitelně, našich imigrantů z různých vzdálených i blízkých zemí... i vzdálených světadílů..., kteří by se do Čech po oznámení „naftové horečky“ začali sjíždět a slétávat jako vosy, které objevily stánek s cukrářskými lahůdkami...

Z Evropské unie by se muselo pod tlakem veřejnosti co nejrychleji vyklouznout...

Ovšem, jistý pocit nevhodnosti takového počínání by bylo třeba rozptýlovat..., a tak by se zřizovaly jisté české fondy, ze kterých by se platilo kdeco: sjezdy islandských básníků, studny ve Středoafričské republice, výzkum výšivek v severní Indii nebo výstavba hinduistického centra v Polsku, aby se tato superkatolická země mohla liberálně seznámit i s multikulturními proudy v asijské teologii... Jak by to asi skončilo?

Všechno by ovládly mohutné společnosti s nezpochybnitelnými názvy: „Jan Amos Komenský“ (holandsko-americké konsorcium), „Jan Hus“ (švýcarsko-německo-kuvajtský trust) a „Jan Žižka z Trocnova“ (za touto společností by se skrýval čínský a hongkongský kapitál...).

Gigantický demizoň nafty..., kterým by se na čas, až do jeho vyprázdnění, stala česká kotlina, by se urychleně obracel dnem vzhůru a ropa by z něj vytékala do zahraničních bankovních kont...

A za čas by se čeští automobilisté před benzinovými pumpami divili...

„Ten benzin přece nemohl den ze dne tak stoupnout?“

„S tou cenou nafty..., no to si snad z nás dělají legraci...“

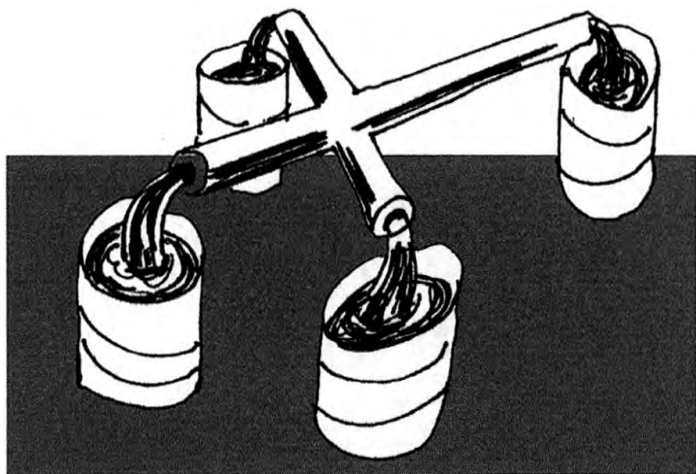
„Ty benzínky nás asi chtějí ožebračit...“

A *České fondy?*

Ehm...

V Katolickém týdeníku by se možná objevila docela malá, nenápadná zpráva:

„Na Štědrý den se letos u kostela svatého Ignáce bude rozdávat naší Charitou, za laskavého přispění Českých fondů (toho času v likvidaci), pro zájemce polévka pro chudé, dostavte se, prosím, od 11 do 14 hodin.“

kresba Jiří Jirásek

reportáž

Osloven Oslem a Severem

Radim Pospíšil

*Autor (*1976) studoval na Univerzitě v Oslu, v Norsku působil jako podnikatel a ekonom. S přítelkyní Ivou žije už deset let na předměstí Osla.*

■ ■ ■

Před více než deseti lety jsem se rozhodl, že pojedu studovat do Finska. Cesta vedla přes několik zemí a do cíle jsem nikdy nedorazil. Václav Havel v Dopisech Olze napsal, že pokud člověk není obzvláště tupý, dovede ho příroda přesně na místo, kam v tu chvíli patří. Chtěl bych doufat, že nejsem „obzvláště tupý“ a neplánovaná desetiletá přestávka v Norsku byla rozhodnutím přírody v tom nejlepším slova smyslu.

Vlídná atmosféra

Při svém prvním příjezdu do Osla jsem očekával multikulturní a bohatou metropoli. Mé představy však brzy vzaly za své. Změnily se v údiv nad tichem, skromností a atmosférou maloměsta. V naivní víře, že tu strávím jen pár měsíců začínajícího semestru, procházel jsem centrem a kroky mě zavedly do přístavu na místní promenádu Akerbrygge. Teď už chodím na Akerbrygge cíleně – hledat klid, odpočinek a výhled na krásné lodě. Právě tady jako by se mi získávané poznatky o Norsku skládaly do pestré a snad i smysluplné mozaiky.

Snad všechny pravdy jsou jen lokální

Umění vnímat barvitost světa, těšit se z jeho rozmanitosti je pro každého cestovatele požehnáním. Když projíždíte Norskem a začnete sledovat místní zvyky i chování lidí v běžných situacích, leccos vás překvapí. Rodič jde například s dítětem k lékaři, až když má dítě skutečně vysokou horečku. Jakákoliv teplota nad normál a přitom pod kritickou hranicí je jen dobrým znamením, že tělo bojuje správným způsobem. Odmalička se proto děti nechávají běhat i v dešti a metelici. Jinak hrozí nebezpečí, že budou příliš choulostivé. Důkazem jsou *Naturbarnehage* – školky, které nemají budovu. Malé děti jsou celoročně venku za každého počasí, pocit „luxusu“ jim dává jen základní sociální zařízení.

Dešť a chlad nejsou v životě žádnou překážkou. U jezera Sognsvann na okraji Osla potkáte každý víkend davy běžců i za počasí, „že psa by nevyhnal“. Inu, psa nevyženete, ale Nor půjde sám. V Čechách v zimě pokládáme dobře vytopený dům za samozřejmost, ale v Norsku to mnoho lidí nevidí jako nezbytnost. Často jsem byl překvapen, jaké chladno zde někteří lidé v domech mají. Jim to ale vůbec nevadí.

Norsko bohaté, nebo moudré?

Až v Norsku mi došlo, že bohatství národa nespočívá ve výši hrubého domácího produktu, ale výhradně v lidech. Jeden známý, tehdy soukromý podnikatel, který mi pomáhal se tu zorientovat, si před lety koupil ojetý Saab – vůz, který v mých představách o bohatém Norsku neměl na silnici co dělat. A přesto mi volal, abych se přijel podívat, byl autíčkem naprosto nadšený. Můj známý patří do kategorie, kterou bych teď s odstupem charakterizoval jako „zcela normální, průměrný vlídný Nor“. Ve svém, dle mého názoru skromně zařízeném bytě nás vždy hostil s úsměvem a místy až mateřskou pozorností. Ale bytu samotnému se takové pozornosti nedostávalo. Ne že by v něm vázl úklid, ale spíš mi bylo líto krásného, leč nerenovovaného sádrového zdobení stropu a masivních chátrajících rozet. Ani místy opadávající omítka starého domu nikoho nezneklidňovala. Na druhou stranu, poklidný běh přítelova života, v němž moudře rozdělával a využíval čas pro práci, rodinu i relaxaci, byl záviděníhodný.

Postupně jsem zjišťoval, že tento postoj k životu je v Norsku

velmi běžný: jen minimum energie tu lidé vkládají do kultivace vlastního bydlení a nutné, avšak efektivní úsilí do pracovního procesu; preferují střídmy životní styl, ovšem s pěknou dovolenou v létě, na níž se nesmí šetřit, a co nejvíce času tráví s rodinou. Pokud mají vlastní firmu a podnikají, pak spíš proto, aby si zjednodušili život a nastavili vlastní pravidla, než že by tak chtěli vydělávat více peněz. Běžného Nora příliš nenalákáte na vyšší plat, ale delší dovolená a různé rodinné výhody budou klíčem k jeho motivaci.

Skromnost a střídmost jsou hlavními znaky každodenního života. Nerad musím konstatovat, že tam, kde průměrný Čech nalézá důvody k reptání a stěžování, průměrný Nor je již spokojený, oceňuje vše, co má (a ne vždy má všeho absolutní dostatek), je patričně hrdý na svou zemi, svůj národ a na vše, co ho obklopuje. Nezáleží na tom, kolik vyděláváte, ale jak se na výši svého platu díváte. Umím si živě představit, že kdyby nějakého Nora a Čecha potkal úplně totožný osud a spolu by o něm hovořili, Nor by to líčil tak, jako by ho potkalo něco záviděníhodného, zatímco Čech by si stěžoval, že prožívá jen samé strasti.

Tím podstatným, co se tu naučíte, je kultura každodenního života. V tom, jak se tady k sobě lidé chovají, jaké „maličkosti“ vás dennodenně obklopují, je ukryto zdejší bohatství. Peněženku můžete nechat doma.

Prý je chladný...

Mentalitu Nora můžete poznat, když se například pořádně polámete při lyžování. Uznávám, že to není nejideálnější způsob poznávání povahy, ale funguje spolehlivě, to mohu dosvědčit.

Ten chladný Nor, kterému jsem se tak dlouho nemohl dostat pod kůži, ani vteřinu nezaváhal, když mě viděl, jak bezmocně ležím na svahu. Podal mi pomocnou ruku a staral se o mne, než přijela záchranná služba. Seděla u mě mladá žena, držela mi hlavu na klíně, abych nebyl obličejem obrácený do sněhu, a její muž mi postupně oblékal své vlastní svršky, abych neprochladl. Byli tam se mnou hodinu. Dnes už vím, že by musela být válka, aby mě tam nechali ležet bez pomoci, a ani v takovém případě si vlastně nejsem moc jistý.

Nor prostě pomůže, má to tak nějak v krvi. Je ale pravda, že musíte být v opravdu těžké situaci. Pokud řešíte běžné problémy,

projde kolem vás bez povšimnutí. Malé problémy neexistují. Když ale přijdou ty velké, Nor je tu pro vás.

Záleží pak už na jeho osobní volbě, zda poté, co vás zachránil, s vámi ještě bude mluvit. Nebuďte překvapeni, pokud nebude. Myslí to dobře.

... a upřímný

V Anglii jsem slyšel názor, že čím víc se blížíte na jih Evropy, tím míň jsou tam lidé upřímní, a naopak lidská upřímnost stoupá směrem k severu. Tehdy jsem nad tím moc nepřemýšlel, ale dnes bych tento názor podepsal. Velká upřímnost má však i své zápory: pokud vám Nor řekne, že jste... hmm... třeba nedovtipný, tak nemá cenu si říkat, že to tak nemyslel.

Projeví-li vám však přízeň a náklonnost na jakékoliv úrovni, buďte si jisti, že to tak skutečně cítí a že přátelství, pokud se vám ho během několika let podařilo navázat, bude pevné. Norové navazují nejdůležitější vztahy v útlém věku. Okruh takto získaných přátel si udržují velmi dlouho a dostat se do něj nebývá snadné. Mnozí tvrdí, že je to až nemožné. Chce to čas. Jste-li ale vytrvalí a dostanete se k Norovi až tak blízko, pak přátelství s ním bude jedno z neupřímnějších, jaké kdy poznáte.

Soused neexistuje

Při nastěhování do nového domu jsme se ptali známých, jak se máme začlenit mezi sousedy, aby naše vztahy s nimi byly dlouhodobě klidné a přátelské. Sdělili nám, že existuje jediné pravidlo: sousedů si nevsímejte. Jde o jakousi podivuhodnou formu anonymního života, asi jako když sedíte sám v přeplněném kupé. Když jsem pak první den nešikovně zacouval do společných poštovních schránek, seznámili jsme se rychle, možná až příliš. Ovšem pravidla jsme se drželi a vztahy se vyvinuly výborně; se sousedy máme dodnes vynikající vztah.

Norsko je dlouhé jako půl Evropy. Všude jsou domy a chatky, ale téměř nikdy přesně nerozeznáte, kde nějaká vesnice začíná a kde končí. Domy jsou daleko od sebe, soukromí a klid jsou základním právem. Pokusit se narušit symbiózu fungující po staletí není moudré. V zimě uprostřed fjordů a hor, kdy se nedalo přejít přes hřeben, byla malá společenství lidí izolována i na několik

měsíců od nejbližšího údolí. Vznikl tak jakýsi druh přirozeného odloučení, celá paleta dialektů, na něž je každý cizinec krátký.

Vyspělý systém s jednou vadou – lidský faktor

Nechápal jsem, proč mi norští kolegové říkali, že pokud chci podniknout něco, k čemu potřebuji nestandardní svolení úřadů, je někdy lepší to udělat dle svého nejlepšího svědomí a případně se za provedení úřadu později omluvit, bude-li to nutné, než předem žádat úřad o vyjádření či povolení. Úřady se totiž bojí udělat cokoli špatně, čili raději případ odkládají, protahují, přenechávají rozhodnutí vyšší instanci. Rozhodovací pravomoc má sice konkrétní pracovník úřadu, ale to ještě neznamená, že ji využije. Někdy je žádoucí mu pomoci okopírovanou citací ze zákona, jindy musíte přijít jiný den, protože v podatelně zasedne jeho kolega, který je informován lépe a nebojí se zvednout sluchátko a poradit se.

Téměř veškeré žádosti lze podat elektronicky. Skoro nikam už nemusíte osobně – poslední roky přinesly výraznou centralizaci státních úkonů a výsledkem jsou dvě vymoženosti, resp. dva důležité přístupy na web. Jeden více osobní (minside.no) a jeden globálnější, zahrnující veškeré ekonomicko-právní aspekty vaší existence (altinn.no).

Na stránkách s privátními záležitostmi jsem se o sobě dověděl i to, co jsem do té doby netušil. Zde je prostě všechno, od jména vašeho obvodního lékaře, stavu vašeho studentského úvěru, výsledků zkoušek, přes žádost o místo ve školce pro vašeho potomka, informace o vašem platu, penzi, daních a hypotéce, až po veškerý movitý majetek. Nikdy jsem netušil, že je možné posbírat o jediném člověku tolik informací.

Daně a zase daně

Průměrné zdanění zaměstnaneckého platu se v Norsku pohybuje mezi 28 a 36 procenty. Tato částka zahrnuje i pojištění, které se v České republice platí zvlášť. I zde se najdou tací, kteří nadávají na vysoké daně, ale většina Norů má za to, že stát potřebuje hodně peněz, jak na údržbu země sužované zimou a drsnou přírodou, tak na sofistikovaný systém sociálního zabezpečení a komplikovanou dopravní infrastrukturu.

Daň je v Norsku progresivní, tedy čím víc vyděláváte, tím víc

procent platíte. Pokud patříte do skupiny lidí s vyššími příjmy, může se vám stát, že zaplatíte i padesátiprocentní daň. Jaký je to pocit, nevím, ale zkusit bych to chtěl. Znamenalo by to, nejen že jsou mé příjmy více než dobré, ale i určitou satisfakci: přeci jen denně projíždím tou nekonečnou spoustou tunelů po kvalitně udržovaných silnicích a už mockrát jsem využil služeb místních nemocnic.

Předsudky jsou na draka

Norsko není zemí chladných lidí. Lidé tu jen vtiskují vztahům vážnější ráz. Ani tu není taková zima, jak si mnozí představují. Léto je kratší, zato krásné. Zima delší, ale pohádková. Plné světlo je v zimě jenom mezi jedenáctou a třetí odpoledne, jinak se střídá šero a tma. V létě si můžete užít magické „bílé noci“, kdy je světlo až do jedné po půlnoci. Moře všech barev, tisíc ostrovů a svěží vzduch vám dají zapomenout na všechny nevýhody, které by vás snad mohly napadnout.

Nic nepřekoná ten pocit, když se před vámi otevře svět. Stačí si vyjet do hor pár kilometrů za Oslo, a čeká vás pohled na nekonečný prostor plný ticha, skal a jezer. V místě, kde se kdysi zařílz ledovec, vás překvapí fjord zakousnutý hluboko do pevniny, se skalami tyčícími se do několikasetmetrové výšky. Dole tušíte velké námořní lodě přivázející dva tři tisíce turistů, aby na pár hodin zažili to, co nejde v takové míře najít asi nikde jinde na světě. Možná vám budou chybět stromy, moc jich tady v horách není, ale má to i určité výhody – ať se rozhodnete jít dál jakýmkoliv směrem, čeká na vás neomezený prostor, kam až oko dohlédne. Splynete s přírodou a cokoli, co by ve vás mohlo zůstat ze stresu všedního dne, odvané očistný vítr, který vám kupodivu nebude vůbec vadit.

Fenomén Svalbard

Toto překrásné souostroví spravované Norskem a částečně řízené norskými zákony leží daleko na severu. V průvodci se praví, že když byl Bůh se stvořením světa u konce, zůstalo mu pár zbytečných kamenů, které zahodil do moře tam, kde si byl jist, že nikdo nikdy nezabloudí, nepopluje, nepoplave ani nepoletí. A tyto kameny jsou teď „výletem na jinou planetu“, který bere dech. Nejznámější části souostroví Svalbard se říká Špicberky.

Na Špicberkách leží město jménem Longyearbyen. Stejně

jako řada dalších civilizačních výtobytků, vzniklo i toto městečko na podporu těžby nerostných surovin, zejména pak uhlí. Veškerá těžební činnost na ostrovech je vázána mezinárodní smlouvou známou jako Svalbard Treaty z roku 1920. Smlouva poskytuje Norsku suverenitu nad správou území, zavádí zde s jistými omezeními norské zákonodárství a norskou měnu. Ostatním podepsaným členům umožňuje využívat nerostné bohatství. V současné době tady mimo Nory trvale sídlí jen Rusové a americká agentura NASA zde má satelitní městečko pro družicovou komunikaci, do něhož je běžnému smrtelníkovi vstup zakázán. Rusko tu mělo dvě města, Barentsburg a Pyramiden, ale jednoho dne bylo z podivných důvodů druhé ze jmenovaných měst zcela opuštěno. V Pyramiden (jméno město získalo podle majestátní hory, která svým tvarem připomíná egyptskou pyramidu) jsme se prošli „městem duchů“. Vše je zde ponecháno, jako by život šel dál, jen lidé tu nejsou. Při vstupu vás uvítá důlní vozík s poslední tunou vytěženého černého uhlí, které si pro příliš vysokou kvalitu nemohl údajně nikdo dovolit. Centrálnímu pohledu na město vévodí rudá hvězda, hned vedle plaveckého bazénu a baletní školy, asi vůbec nejseverněji položených zařízení tohoto druhu. Prošli jsme také liduprázdným sportovním areálem Jurije Gagarina a místním hotelem bez hostů, s fotografií Michaila Gorbačova na zdi.

Vyznavačům přírody asi nelze doporučit lepší místo. Medvědu je na Svalbardu nejméně tolik co lidí. Vycházet z města smíte jen s nabitou brokovnicí. Nikdo z místních nechce zbytečně zabíjet, proto se vždy snaží medvěda nejdříve vystrašit. Příroda tu má první slovo.

Nebyli jsme držiteli zbrojního pasu, průvodce byl objednaný až na další den (i s brokovnicí), a tak jsme si chtěli vyjít aspoň na nejbližší kopec, v domnění, že tam žádní medvědi nebudou. Jen pro jistotu jsme se v informační kanceláři zeptali, zda je náš předpoklad správný. Nebyl. Právě tam tragicky skončil výlet pro jednoho z dvojice studentů tamní univerzitní laboratoře.

Šedesát procent území Svalbardu pokrývají ledovce. Sedmihodinový výlet na speciálním člunu umožní člověku přiblížit se k těmto horám ledu, jak je známe z přírodopisných dokumentů. Třicetimetrová stěna se štěpí na ledovou tříšť a po obrovských kusech padá do moře. A není to jen vizuální efekt, ale především vás ohromí nepopsatelná rána, když ledovec pukne. Připadáte si jako nicka uprostřed vesmíru.

fotokoláž Miroslav Huptych

O Norech, jedné univerzitě a pivním stanu

Tereza Kuldová

*Sociální antropoložka Tereza Kuldová (*1985) je doktorandkou v Kulturněhistorickém muzeu při Univerzitě v Oslu. V Norsku žije od roku 2006, kdy nastoupila do třetího ročníku bakalářského studia sociální antropologie a jazykových kurzů hindštiny. Poté pokračovala magisterským studiem s regionálním zaměřením na jižní Asii. Podílela se na překladu knihy předního norského esejisty a sociálního antropologa Thomase Hyllanda Eriksena Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě (Triton, Praha 2006).*

V následující črtě autorka reflektuje své zkušenosti nasbírané v univerzitním prostředí a mezi norskými studenty.

■ ■ ■

Jaké bylo moje setkání s Univerzitou v Oslu? První, co jsem spatřila, když jsem vkročila do prostor univerzitního kampusu, byl velký bílý *pivní stan*, kde hrála hudba a studentíci popíjeli, povídali si a hráli karty. Svědkem stejné scény jsem byla celé následující tři týdny, během nichž jsem zjistila, že večer se ti samí studentíci přesouvají do hospod strategicky umístěných ve sklepech téměř všech univerzitních budov. Nakonec proč ne, motto univerzity je přece slogan, že společenské vyžití je stejně důležité jako studium (někdy dodávají, že možná důležitější). Není pak lepší způsob, jak se seznámit, než nad pultem piva na jedné z nesčetných party zahajujících semestr (tohle zahajování se pak protahuje, jak nejdéle to jen jde).

Studenti „pod vlivem“

A vůbec, proč to překvapení z mé strany? Není snad Norsko pověstné svou „kulturou“ pití alkoholu? Slovo *kultura* mě v tomto kontextu dodnes nepřestává zarážet. Na druhou stranu, je-li něco typické pro Nory, tak je to právě způsob, jakým se poddávají alkoholu, nejlépe každý víkend (zdá se, že tato „kultura“ musí být utužována od útlého dětství, proto je možná studium na střední

škole zakončeno pobíháním v červených kalhotách a popíjením piva v autobusech vybavených nabitým stereem a obecně rušením nočního klidu po dobu jednoho měsíce, a studium na univerzitě pak v této „tradicí“ jen dál pokračuje). A co se starší generace týče – co ses v mládí naučil, ve stáří jako když najdeš.

Většina aktivit soustředěných na studenty se tak točí okolo budování studentské komunity a obecně vytváření ducha studentského života – v překladu láska, sex a rokenrol, a tu a tam nějaká zkouška. Dokonce i některé přednášky (zejména nepovinné) či takový veletrh pořádaný na univerzitě, kde se různé výzkumné instituce, firmy a společnosti snaží studentům představit, musí být doprovázeny pizzou zdarma a levným pivem, což se zdá být jedinou skutečnou zárukou vysoké návštěvnosti. Vypadá to, jako by touha studentů po znalostech a vědění byla tou poslední motivací. Tato praxe je značně rozšířená; svědčí o tom i fakt, že mým dvěma studentským přátelům, kteří se vsadili, že budou přežívat bez jediné koruny celý měsíc jen díky těmto akcím, se nakonec povedlo vydržet celých třiačtyřicet dnů. Studenti se tak bez přestávky ocitají pod vlivem trhu a reklamního působení firemních značek, koneckonců již první týden semestru (a pak ještě tu a tam v jeho průběhu) se po celé univerzitě rozdává zdarma Peppes Pizza spolu s balíčky, které obsahují vybrané šampony, kondicionéry, intimní sprchové gely, kondomy, polévky i omáčky v pytlíku a různé sladkosti – že by balená esence studentského života? Ostatně, hromady všech těchto produktů se povalují takřka v každém studentském brlohu. Motivací celého studia pak pro mnohé není touha po znalostech, ale spíše touha po diplomu, který v konečném důsledku přinese finanční zisk (a ještě více žádaných konzumních produktů).

Vlastní názor za každou cenu

Jedna z nejfrekventovanějších otázek v přednáškovém sále zní: „Je tohle součástí povinné literatury a bude to v testu?“ Zdá se, že většina studentů trpí tendencí soustředit se výhradně na to, co je na seznamu povinné literatury, a jen proboha nečíst nic navíc.

Ve stejné míře ale studenti trpí také druhou tendencí, notně

motivovanou učiteli a lektory, a to za každou cenu nejen mít, ale i prosadit vlastní názor (bez ohledu na to, zda o daném tématu skutečně něco vědí). Časté je přesvědčení, že mínění studenta o dané věci je stejně hodnotné jako mínění někoho, kdo v dané oblasti dělal výzkum dvacet let, „nakonec všechno jsou to jen názory“. Nelze se pak divit, že se zde lektori nesečkávají s nijak valným respektem. Na jednu stranu se vyžaduje, aby každý měl vlastní názor, na stranu druhou neexistuje motivace překračovat seznam povinné literatury.

Na nejednom kurzu se mi přihodilo, že zkouška spočívala v napsání eseje výhradně ze seznamu povinné literatury, a to s odůvodněním, že nemáme ponětí o tom, co je dobrý a co špatný článek, ani kde takové články hledat (a proto je mnohem účelnější se o nic nepokoušet a nechat si literaturu naservírovat). Ba co hůře, stalo se mi to i na doktorandském kurzu! Tento přístup je součástí reformy, která má za úkol zvýšit kvalitu vzdělání. Spíše však vede k nadprodukci lidí se stejnou znalostí a s nevyhraněným zaměřením uniformně kvalifikované stádní zvěře. Že by norská idea rovnosti?

Mít osobní motivaci ke studiu, číst na vlastní pěst a prokousávat se literaturou – to jsou nakonec faktory, které odliší jednotlivce od masy, zejména v akademickém prostředí. Poukázal na to v jednom společném rozhovoru také můj pedagog Thomas Hylland Eriksen, známý svou kritičností: „I přes všechny nedostatky norského školství, nezměrnou lenost studentů a jejich obecně nízkou úroveň, produkujeme experty světové třídy, avšak vždy se jedná o motivaci a vůli jednotlivce a poté o to, jakým způsobem využije možnosti, které se mu otevírají.“ A těch možností je vskutku nespočet, od financování, přes velice dobře vybavené knihovny, laboratoře, výzkumné stanice až po přístupy k databázím, konference, semináře, přednášky, zkrátka, na co si jen vzpomenete. Nakonec i to je důvod, proč jsem zakotvila právě v Oslu. Často se však toto vše stává pro studenty samozřejmostí.

Avšak zpět k obsesi zvané „vlastní názor“. Jeden příklad za všechny: Když jsem poprvé přijela do Norska a měla se účastnit kurzu úvodu do filozofie (přehled *všeho a ničeho*, pro zasvěcené hovořím zde o *ExPhil*), zavítala jsem na povinný seminář, kde se právě diskutovalo o Platónovi. V povinné literatuře byl úryvek z jeho *Ústavy*, celkem asi patnáct stran. Na semináři jsme měli vykládat smysl tohoto úryvku a debatovat o něm. Vtom se přihlá-

sila jedna dívka a vykřikla: „Já vím, co si Platón myslí!“ Okamžitě mi prolétlo hlavou, že za tohle by nás náš profesor na Západočeské univerzitě, kde jsme studovali Platóna dva semestry, patrně zlynčoval. Vytanula mi na mysl jeho slova: „I po celoživotním studiu Platóna nikdy nebudete moci říct, že víte co si myslí.“ Naivně jsem podobnou reakci očekávala od vedoucí onoho semináře v Norsku, ale místo toho přišla odpověď: „Výborně, povídej!“ Výborně? Nevěřila jsem vlastním uším.

Podobně pak probíhaly všechny povinné semináře, kterých jsem se kdy účastnila. Lektor zadá témata k diskusi, studenti se rozdělí do skupin po pěti a diskutují, přičemž jeden přes druhého vykřikují velice často naprosto dezinformované a z kontextu vytržené interpretace textů. Po pěti minutách se však stejně diskuse stočí k tomu, co se dělo předešlou noc či kdo kde s kým a jak. Pak se ke všeobecné spokojenosti udělá ve výkazu účasti čárka, dokladující naši přítomnost na semináři, a všichni spokojeně odcházejí. Pěkně jsme se pobavili a někdo za své „výstupy“ dostane dokonce i zapláceno. Jen někteří marně pátrají po významu celého tohoto divadla.

Idea rovnosti versus kvalita vzdělání

Rovnost v přístupu ke vzdělání je pěkná věc, na tom se patrně všichni shodneme. Pokud však chceme dosáhnout i rovnosti ve výsledcích, může to mít nejen jeden negativní efekt. A tak se jednou mé kolegyni stalo, že musela ohodnotit zkoušky mnohem lepšími známkami, než si studenti skutečně zasloužili, neboť jí bylo řečeno, že na dvacet studentů může připadnout pouze pět špatných známek, a že si tedy má rozmyslet, komu je vlastně dá. Rozdíl ve výsledcích se zkrátka musí minimalizovat. A že by někdo zkoušku neudělal? To se stává zřídka. A co víc, náročnost kurzu je velice často uzpůsobena tak, aby kurzem prošli všichni studenti bez větších potíží. Studium tak jen málokdy představuje výzvu ambicióznějším studentům. Ti si musejí výzvy hledat sami a studovat na vlastní pěst.

Velice rozšířený je názor, že vysokoškolský titul může získat bez větší námahy skoro každý. Hodnota vzdělání se v obecných předstávách často devaluje, zatímco hodnota kariéry a peněz se stává klíčovým měřítkem úspěchu. Představa rovnosti jako základního principu sociálního státu neovládla Norsko jen v ekonomické

sféře, ale i v dosaženém vzdělání, neboť rozdíl mezi platem pracovníka v továrně a univerzitního profesora či lékaře není nijak velký. Rozdíly se mají minimalizovat, nejlépe zcela setřít, nikdo se nesmí cítit méněcenný, všichni musejí mít pocit, že vše dobře zvládají. Ze šmahem uplatňovaného principu se stává ideologie, jenomže realita je poněkud jiná. Rozdíly existují, všichni o nich vědí, ale nikdo o nich nemluví, společenská hierarchie se tak pouze maskuje pod rouškou rétoriky rovnosti.

Teambuilding aneb Jak má vypadat zaměstnanec univerzity

Když jsem se ze studentky proměnila v zaměstnanec univerzity, musela jsem podstoupit školení pro nové zaměstnance, kterého se účastní všichni, od uklízeček přes účetní a administrativní pracovníky až po doktorandy a profesory. Cílem celodenního školení je vytvořit pocit pospolitosti a oddanosti univerzitě, jež je prezentována jako nejlepší výzkumná instituce vůbec. Klíčovým slovem školení je hrdost, to znamená, že pracovník má být hrdý jak na univerzitu samotnou, tak i na fakt, že právě *my* jsme její součástí, neboť „s každým se zde počítá a každý buduje toto významné společenství“. Dobrý zaměstnanec je pak hrdý, oddaný, nezměrně pozitivní a usměvavý, neboť „pracovat zde je radost“. Správný zaměstnanec je také slepý k veškerým negativům. Kurz, kde jsme se měli podrobněji seznámit se strukturou univerzity i jejím fungováním a získat praktické informace, tak spíše připomínal motivační „masáž“ na sjezdu nějaké strany či sekty. Když došlo na otázky a komentáře, padaly věty jako: „Po tom, co jsem dnes vyslechla, se budu těšit do práce každý den, mám pocit, že skutečně někam patřím.“ Na tom není nic špatného, ale jakmile někdo přišel s kritickou připomínkou, diskuse byla rázem ukončena s poznámkou, že nám dochází čas a že se musíme posunout dál v programu. Nic nesmí narušit jednotu tohoto společenství budovaného na emoci sounáležitosti. Tohle je však jen začátek, podobně jako v rámci studentského života, i zde panuje pravidlo, že práce je důležitá, avšak společenské vyžití je stejně důležité. Značná část pracovní doby se tak tráví nad kávou, koláči a vínem – samozřejmě sponzorovanými univerzitou.

Norská univerzita je prostorem neskutečných možností, ale vše záleží pouze na tom, jakou cestu si jednotlivec sám za sebe zvolí. Někteří jí projdou v podroušení, někteří odejdou s otráveným

výrazem ve tváři obtěžkáni svými tituly, jiní rostou jako stromy k nebi účastníci se konferencí a využívající veškerého potenciálu, který akademická půda nabízí. Každý dle svého výběru – možná že právě tohle je ona zmíněná idea rovnosti v praxi.

náš rozhovor

„Literatura střední Evropy je pro nás zneklidňující a magická...“

(Rozhovor s nakladatelem Gunnarem R. Totlandem, který řídí nakladatelství Bokvennen v Oslu, a s jeho životní partnerkou, editorkou časopisu Personae Elisabeth Skjervum Holeovou)

▪ ▪ ▪

Red.: *Středoevropské země leží od Norska v nedohlednu, jaký jste měl důvod k vydávání autorů ze střední Evropy?*

Gunnar: Hlavním důvodem byl výrazný nedostatek této literatury v norském literárním životě. Dříve byl cítit větší tlak na vydávání autorů ze střední Evropy, ale ten časem zeslabil, zvláště po pádu Berlínské zdi.

Zatímco norská literatura proudí nepřetržitě do velké části Evropy, nepřítéká srovnatelný proud evropské literatury nazpět, aspoň co se mé zkušenosti týká. Literatura střední Evropy – a zvláště ta, co pochází z oblastí dříve označovaných jako východní Evropa – je zneklidňující a magická. Řada spisovatelů se pohybuje na vysoké literární úrovni, která snese mezinárodní srovnání, a jejich díla zahrnují takový komplex zkušeností a takový druh tvůrčí vynalézavosti, které ve „starých“ demokraciích západní Evropy do jisté míry chybějí. Je to možná povrchní závěr, ale myslím, že je na něm něco pravdy.

Red: *Které spisovatele vydáváte a co přinášejí do norského kontextu?*

Gunnar: Za posledních dvacet let vydalo Nakladatelství Bokvennen celou řadu knih z Rakouska, Maďarska, Rumunska, Němec-

ka, Švýcarska a Francie. K těmto zemím ještě patří Česká republika, Slovensko, Bulharsko... A pokud jde o autory, v posledních třech letech pro nás byli důležití Topol a Čärtärescu, v příštím roce vydáváme Bulhara Gospodinova, který je také velice zajímavý. Asi je to dáno zkušenostmi ze života v různých komunistických režimech, zážitky z druhé světové války, z okupace i z doby poválečné. V textech Topola a Čärtärescu je pozoruhodné, jak se autoři dostávají jakoby pod kůži skutečnosti a současně ji zachycují s ohromujícím nadhledem.

Red.: *Předpokládáme, že literatura střední Evropy je v Norsku Popelkou. Jak by se dal zájem o ni povzbudit?*

Gunnar: Nemyslím, že by tato literatura Nory nezajímala. Problém je spíš v tom, *jaké* knihy proudí zaběhnutými distribučními kanály. Knižní kluby si přejí předvídatelné zisky a zřídka, pokud vůbec, se vydají do neznáma. Prostě a jednoduše sázejí na norské, severské a mezinárodní „jistoty“. Měli bychom tedy usilovat o etablování alternativních distribučních kanálů a ovlivňovat ty již etablované. To je ale běh na dlouhou trať, vyžadující výdrž a soustředění. Ale prorazit možné je. Snad za rok nebo za pět let. Ono to přijde.

Red.: *V současnosti jsme svědky určité „literární nadprodukce“. Ta je v Norsku ještě posílena tvůrčími stipendii a povinností státu odkoupit pět set nebo tisíc výtisků každého nového vydání. Prakticky kdokoliv se pak může stát spisovatelem. Nemá takové publikování a takovéto mechanismy ve skutečnosti špatný vliv na kvalitu knih?*

Gunnar: Teď jste otevřeli velké a zajímavé téma. Za prvé si nemyslím, že by se kdokoli mohl stát spisovatelem, a většina lidí si to ani nepřeje. Fakt je, že podíl obyvatelstva s vyšším vzděláním stále roste, a to samozřejmě může mnohé povzbuzovat k psaní a literárním pokusům. Přesto si ale myslím, že případné negativní důsledky se vyváží těmi pozitivními. Vždyť norština je jen malou jazykovou oblastí a je naprosto nezbytné, abychom aktivně prováděli obrodu jazyka. Tlak angličtiny je masivní takřka ve všech odvětvích společnosti a nějaká „nadprodukce“, pokud existuje, je pak jen malou daní za udržení pozice naší mateřštiny. A mimochodem statistiky ukazují, že ve srovná-

ní s jinými zeměmi Norsko nevydává nejvíc titulů v poměru k počtu obyvatel.

Když je pak řeč o „kvalitě“, ta má svou subjektivní i objektivní stránku. Mezi odborníky se běžně vedou spory o kvalitách jedné a té samé knihy. Odkupní systém, jak je dnes spravován Radou pro kulturu, klade požadavky na kvalitu děl, a jak debutanti, tak známí autoři riskují „vynulování“, pokud jejich knihy nedosahují takzvané *dostatečné literární úrovně*. Díky „nulování“ se tedy počet skutečně odkoupených titulů rok od roku nemění, nebo jen s lehce stoupající tendencí. Není to, jinými slovy, žádný automatický mechanismus a „nulování“ má velký ekonomický dopad zvláště pro malá a středně velká nakladatelství.

Red.: *V nakladatelství Bokvennen vydáváte literární revue stejného jména, a také časopis o módě Personae, který řídí Elisabeth. Nestali se z vás díky těmto časopisům konkurenti?*

Gunnar a Elisabeth: Časopisy si nijak nekonkurují. Naším záměrem je naopak to, aby se navzájem doplňovaly a aby *Personae* vyplňovala bílé místo na kulturní mapě, jímž je seriózní pojetí módy jako důležitého fenoménu. Literární revue Bokvennen má přitom dvakrát vyšší náklad.

Red.: *Existuje něco jako skandinávský nebo norský módní styl, který je odlišný od toho, co se běžně nosí v USA nebo jinde v Evropě?*

Elisabeth: Severní Evropa není žádnou extravagantní výspou módy, ve Skandinávii je ve stylu odívání tradičně víc střízlivosti, jak o tom svědčí módní produkce například švédských módních firem *Acne* nebo *Filippa K*, které prezentují většinou „přímočaré“ a užitkové, ale současně velmi elegantní oblečení. Zároveň však existují i hraví a experimentující módní návrháři, jako třeba Norka Fam Irvollová nebo Švédka Emma Lundbladová.

Red.: *Vratme se k literatuře. V Norsku se vede urputná debata o nové knize Karla Ove Knausgärda Můj boj. Pět dosud vydaných svazků se stalo velkou kulturní událostí. Proč?*

Gunnar a Elisabeth: Před nedávnem jsme byli svědky nástupu televizních reality-show. Jejich obliba souvisí s obecnou potřebou

„reality“, s touhou po „opravdovosti“, po tom, co není zinsceno-
vané, ale „skutečné“. Knausgårdovu knihu je možné vnímat jako
literární reality-show. Ale bylo by omylem se domnívat, že je blíže
skutečnosti než jiná díla patřící do krásné literatury. Ta debata
kolem Knausgårdova vlastně vůbec není nová, je stále táž, mění se
jen obálky knih.

Red.: *Knausgård se zabývá také vztahem muž-žena a problematizu-
je otázku mužské identity. Jak se v Norsku změnila role mužů?*

Gunnar a Elisabeth: V průběhu posledních desetiletí muži „ztrá-
celi svá území“. Ženy dosáhly téměř všech pozic, jež byly dřív
vyhrazeny mužům, a to bylo pro mnohé muže těžko stravitelné,
aniž by se k tomu však mohli veřejně přiznat. Možná proto se pak
tato pro muže obtížná témata objevují právě v románech či jiných
uměleckých dílech.

Red.: *A nestávají se tedy muži outsidersy ve společnosti, kde emanci-
pované ženy mají tak silné postavení?*

Gunnar a Elisabeth: Emancipace žen má očividně spoustu poziti-
v, ale zároveň se někteří muži mohou v jistých situacích cítit
ženami „převálcování“. Současně je třeba říct, že otázka „proti-
kladu pohlaví“ je spekulativní. Je to vykonstruovaná dichotomie,
která v mnohém přestává platit, jakmile se zaměříme na jednotli-
vé rodiny a vztahy. Muži pronikli ve stejné míře do oblastí života,
které byly dříve doménou žen. Role tradičně připisované ženám
přijali muži zvláště v rodinách a v rozličných „pečovatelských“
činnostech.

Red.: *Nestává se z norského sociálního modelu pomalu, ale jistě
norský „socik“, v němž ti, co nemají chuť pracovat, systém různými
kličkami využívají a „pouštějí mu žilou“?*

Gunnar a Elisabeth: Nebezpečí, že tak skončíme, samozřejmě
hrozí. Naši nadějí je však kritická veřejná debata, která neustále
probíhá a měla by probíhat i v budoucnu. Zdá se nám, že No-
rům nechybí sebereflexe; pokud víme, není mnoho zapovězených
témat. Veřejná debata většinou probíhá na vysoké úrovni, účastní
se jí lidé různých názorů a přispívají k tomu velkou měrou i nová

sociální média jako facebook, twitter a rozličná zájmová diskusní fóra na internetu. Závažným tématem je i rostoucí chudoba v Norsku a to, že napětí mezi majetnými a nemajetnými se zvětšuje. Ale to je obsáhlá problematika.

Většinou se severský model na všech mezinárodních ekonomických fórech vyzdvihuje jako následovníhodný příklad pro zbytek světa. Velký objem financí ze státního rozpočtu jde na zdravotnictví a na sociální péči o nemocné, staré, nezaměstnané a práce neschopné, což je ostatně běžné i ve většině ostatních zemí EU. Ukazuje se však, že existuje velmi tenká hranice mezi zaopatřovatelstvím státu, veřejnou péčí a veřejným nezájmem.

Red.: *Jak se Norsko vyrovnává s vlnou přistěhovalců, nespálí si samou tolerancí a solidaritou prsty? Nerozdmýchávají se tím ve společnosti nacionalistické nálady?*

Gunnar a Elisabeth: Pokud jde o Norsko, není v porovnání s jinými západoevropskými zeměmi vůči přistěhovalcům nijak zvlášť nepřátelské. Dokonce je v Norsku spousta oblastí, které jsou na přistěhovalce přímo závislé, jinak by byla místní společnost odsouzena k vymření.

Pokud jde o riziko probuzení nacionalistických nálad, je všudypřítomné a netýká se jenom Norska. Hrozí zvláště tam, kde se jedna skupina lidí potkává s jinou, odlišnou. Jedinou obranou je seznamovat se s cizími kulturami, ale ne každý o takové seznamování stojí. Lidé se často bojí všeho nového a neznámého.

Red.: *Pojďme se ještě na závěr vrátit k současné literatuře – máte nějaké nápady, jak by se daly norskó-české literární vztahy zintenzívnit, či ještě více oživit?*

Gunnar: Všechno nejde hned, je třeba postupovat krok za krokem. Soustavné vydávání literatury, norské v Česku a české v Norsku, je samozřejmě podmínkou, jakož i účast na nejrůznějších literárních akcích – festivalech, besedách spisovatelů, na seminářích s lidmi různých oborů. Přitom nestačí vydávat jen romány, ale nezbytné jsou i překlady dramát, poezie, písňových textů, komiksů, a také literatury faktu či odborné literatury.

Je to ale také otázka peněz. Pokud se například podaří odstartovat tří až pětiletý rozvojový projekt s literárním zaměřením,

musí se dostatečně finančně zabezpečit, aby bylo možné zajistit solidní základ pro kulturní výměnu. Také je třeba rozšířit zorné pole působnosti za hranice literatury zapojením aktérů a institucí z jiných oblastí kultury i podnikání. Cílem by mělo být dosažení součinnosti kulturní a ekonomické sféry. To by mohlo prospět oběma stranám, a také spolu pevněji provázat Česko a Norsko jak krátkodobě, tak hlavně v dlouhodobé perspektivě.

(Za redakci rozmlouvali Milan Hanuš, Kristin Kilstiová a Linda Skotáková, přeložil Štěpán Lichorobiec.)

fotokoláž Miroslav Huptych

„Lidé si tady tykají a nepotřebují dozor...“

(Rozhovor s Petrem Nejtkem, který žije čtyřicet let v Norsku a je spolu se svou manželkou Turid zakladatelem Camphillu České Kopisty.)

■ ■ ■

Red.: *Když jste v osmašedesátém vycestoval jako student techniky do Norska, co vás zaujalo nejvíc?*

P. Nejtke: Cítil jsem, že jsem společností přijímán, tehdejší sympatie Norů k pražskému jaru byly veliké. Do Norska odjelo víc českých studentů a všichni jsme tam dokončili vysokoškolská studia. Pokračovali jsme tak v dobré pověsti, kterou si získali Češi, kteří přišli před námi.

Nejvíc mě zaujaly vztahy mezi lidmi, Norové jsou ohleduplní, trpěliví, tolerantní a klidní, tituly při oslovení běžně nepoužívají a tykají si. Platí to i v úředním styku. Na to jsem si musel přivyknout, protože pod kůží jsem měl zkušenost urážlivého tykání komunistů, což byl způsob, jak člověka v určitých mezních situacích ponížit a pošlapat jeho lidskou důstojnost. Jenomže v Norsku je tykání běžná forma komunikace, vyjadřuje se tím zcela přirozeně a nenuceně blízký vztah člověka k člověku. A když jsem se seznámil se svou budoucí ženou, hned od začátku jsem pozoroval její zcela přirozený zájem o lidi. Já po všech zkušenostech bych mnohé lidi za zajímavé a hodné pozornosti nepovažoval. Byl jsem kupříkladu překvapen, když jsem na návštěvě v rodině docenta z univerzity poznal okruh jeho přátel – truhlář vedle akademika. Žádné elitářství.

Také mne velmi překvapila oslava národního dne 17. května, když jsem se jí prvně účastnil. (Norský státní svátek; připomíná osamostatnění země od Dánska vyhlášením Ústavy 17. května 1814 – *pozn. red.*) Je to živá tradice, všichni se na oslavy těší a aktivně se jich účastní. Například v Bergenu, kde trvale žiji, prochází městem slavnostní průvod se žáky a studenty škol, členy místních spolků v tradičních krojích a s vyhrávajícími orchestry. Později se slaví doma, chodí se na návštěvy a lidé si navzájem přejí vše nejlepší. Neobejde se to bez slavnostních proslovů, různých atrakcí a soutěží pro děti. V hlavním městě se oslav účastní i královská rodina. Připomínalo mi to naše oslavy 28. října před rokem 1948, kdy lidé ještě dokázali být nadšení pro vlast.

Red.: *A jak je to se vztahem mezi politiky a občany – i v této sféře panuje důvěra?*

P. Nejtěk: V podstatě ano. Je to dáno tím, že z pochybení politiků jsou vyvozovány důsledky. Zejména korupce se nepromíjí a prohřešky tohoto druhu nejsou tolerovány. V Česku k tomu politika a kultura občanského života ještě nedozrály a většina občanů, hlavně starší generace, je díky zkušenostem ze socialismu dost otupělá vůči všem nepravostem.

Podobně jako v politice a v občanském životě je tomu i na pracovišti. Tam, kde to provoz dovoluje, je běžná pohyblivá pracovní doba. Je to věc důvěry zaměstnavatele a určité odpovědnosti zaměstnance. Osobně bych si nedovolil pracovní dobu nedodržet, i když jsem třeba začínal pracovat později. Takový přístup je pro Nory samozřejmostí, nepotřebují dozor, jsou ke společnosti přirozeně loajální a snaží se do ní přinést něco dobrého. Jsou zvyklí poctivě pracovat a odvádět vysoké daně na sociální systém, který každému zaručuje slušnou životní úroveň. Samozřejmě jsou výjimky, často v případech přistěhovalců, ale celek funguje.

Red.: *Tuto norskou „idylu“ dost nabourává přistěhovalectví. Mají s ním Norové velký problém?*

P. Nejtěk: Mají. Dnešní vlivy globálního světa mění i tradiční norské prostředí, které bylo etnicky homogenní. Z Norska se dnes stává multikulturní společnost.

Například v jedné čtvrti Osla je devět islámských mešit. Ve školních třídách v některých částech města převládají děti cizinců. Za nejzávažnější problém považuji to, že se mnoho přistěhovaleckých rodin odmítá integrovat a jsou loajální pouze ke své vlastní komunitě, nikoli však ke společnosti. Často zneužívají sociální systém. Dříve například nebylo téměř třeba provádět kontroly nemocných, nyní se situace mění. Občané tento vývoj, bohužel, nemohli zatím nijak radikálně ovlivnit.

Red.: *Prožil jste v Norsku ropný boom. Změnilo to nějak společnost?*

P. Nejtěk: Nebyl to žádný náhlý přechod, ale mnohaletý proces, který začal v sedmdesátých letech. Neprobíhal jako v jiných, zejmé-

na arabských zemích, kde se vše přenechá zahraničním společnostem a jen se inkasují zisky. Norové měli a mají ve všem rozhodující slovo. Dobývat ropu z moře je technicky a finančně nesrovnatelně náročnější než na pevnině a chyby mají daleko větší dopad.

Zúčastnil jsem se několika velkých i menších projektů v této oblasti a vím, kolik to vyžaduje náročné a tvrdé práce na všech úrovních. Navíc je spousta věcí zcela nových a nevyzkoušených, takže jsou potřeba špičkově vzdělaní a kreativní lidé. Díky tomu se Norsko posunulo v technologickém vývoji, a to nejen v oblasti dobývání a zpracování ropy.

Samozřejmě že velký příliv peněz do společnosti má i své negativní důsledky, jedním z nich je zneužívání sociálního systému, o němž byla řeč.

Red.: *O Norech se říká, že součástí jejich národní povahy je ochota pomáhat druhým v nouzi. Máte v tomto směru nějakou osobní zkušenost?*

P. Nejtek: Norská ochota pomáhat se v posledních desetiletích soustředila spíše do mnoha humanitárních projektů v rozvojových zemích, a po roce 1989 i ve východní Evropě. Je to součást státní politiky, norská rozvojová pomoc je nejvyšší na světě přepočteno na jednoho obyvatele. Jeden příklad: Na začátku našeho projektu vybudovat v Českých Kopistech camphill (denní stacionář, chráněné dílny a sociální služby pro mentálně postižené – pozn. red.) jsem rozeslal přátelům a známým dopis s prosbou o příspěvek. Jako první poslala tisíc norských korun dcera mého kolegy ze zaměstnání, která si při studiu na gymnáziu přivydělávala v pokladně supermarketu.

Nutno podotknout, že sociální systém v Norsku fungoval už v době mého příchodu koncem šedesátých let. Bylo to především zásluhou sociální demokracie, která zde byla u moci v poválečných letech.

Red.: *Camphillové hnutí má své kořeny v antropozofii, jeho zakladatel Karl König vycházel z učení Rudolfa Steinera. Co pro vás antropozofie znamená a jak se jí daří v Norsku?*

P. Nejtek: Antropozofie mi dává podstatné odpovědi na mnoho otázek, které se přede mnou vynořovaly a stále vynořují. Je pro mne

velkou inspirací na cestě duchovního vývoje a zároveň mi umožňuje podílet se na řadě tvořivých projektů v praktickém životě.

Pokud jde o antropozofii v Norsku, největší soustředění antropozofických aktivit je v Oslu, ale existují i další střediska, mimo jiné v Bergenu nebo Trondheimu. Pořádají se v nich přednášky, semináře, mezinárodní konference. To platí i o činnosti waldorfských škol a camphillových vesniček, kde se žije a pracuje s postiženými. Zvláště se zde klade důraz na slavení ročních svátků, což přináší všem příslušníkům camphillu možnost podílet se aktivně na přípravě a hlavně prožít společnou radost.

Red.: *Ve společnostech nadbytku bývají handicapovaní občané často odsouváni na vedlejší kolej. Platí to i v Norsku?*

P. Nejtěk: Tady mne hned zpočátku udivila samozřejmost, s jakou se lidé s postižením pohybovali na veřejnosti. Pracoval jsem po léta s kolegou, který v mládí přišel o obě paže. Má jen jednu mechanickou ruku, pracuje s ní na počítači, jezdí autem, věnuje se sportu, má rodinu, zkrátka žije plnohodnotný život.

Co se týče mentálně postižených ve státních zařízeních, je to samozřejmě otázka zdrojů a úrovně personálu. Podle vyprávění naší dcery, která pracuje v chráněném bydlení, se nám zdá, že úroveň jejího pracoviště je velmi dobrá.

Red.: *Švédsko a Norsko jsou jedinými zeměmi v Evropě, které zrušily ústavy pro lidi s mentálním postižením. Jak tato péče v praxi funguje?*

P. Nejtěk: Tato reforma proběhla snad už někdy před dvaceti lety. V mnoha případech to nefungovalo dobře, lidé dostali vlastní bydlení, ale nebyli schopni plnohodnotně naplnit svůj čas. Od té doby se poměry rozhodně zlepšily.

Red.: *Jak se v Norsku daří začlenit handicapované občany do společnosti?*

P. Nejtěk: Moje norská manželka pracovala v devadesátých letech v podniku, který zaměstnával výhradně lidi vracející se do pracovní činnosti po nemoci, úrazu, léčení závislosti nebo vykonání trestu. Byli mezi nimi i přistěhovalci. Vedla přijímací rozhovor,

starala se o zařazení uchazečů, jejich pracovní náplň, délku pracovního poměru a pomoc při hledání dalšího zaměstnání. Přitom samozřejmě spolupracovala s lékaři, sociálními pracovníky, případně dalšími specialisty. Jiné podobné firmy zaměstnávají například i mentálně postižené.

Red.: *Mimochodem, kolik je v Norsku camphillů – a kolik v Čechách?*

P. Nejtek: V Norsku je jich šest a ještě několik dalších antroposofických zařízení podobného typu. V Čechách je zatím jeden v Českých Kopistech.

Red.: *Děkujeme za rozhovor a přejeme vám, aby se váš camphill rozrůstal a aby vznikaly další.*

*Pozn. red.: Ing. Petr Nejtek (*1941) pracoval v Norsku jako stavební inženýr, hlavně při projektování mostních konstrukcí. V roce 1974 se díky svému norskému příteli seznámil s antropozofií Rudolfa Steinera a začal se zajímat o pomoc lidem s mentálním i fyzickým postižením. Svůj zájem přenesl i do České republiky a na restituovaném statku, který kdysi patřil jeho prarodičům, pomohl založit první camphill v Čechách. Má rodinné zázemí v Norsku, ale od roku 2005 pobývá se svou manželkou Turid většinu roku v Českých Kopistech, aby se mohli společně věnovat camphillu. Rozhovor vedli Eliška Svobodová a Milan Hanuš.*

kresba Jiří Jirásek

fotokoláž Miroslav Huptych

Norové o Česku a Čechách

1. *Do Čech se tradičně jezdí za dobrým pivem, krásou Prahy, „švejkovským“ humorem. Co do naší země přivedlo právě Vás? Inspirovalo Vás k této cestě něco jiného než tradiční turistická lákadla? S jakými ctnostmi, případně nectnostmi či „zvláštnostmi“ jste se u nás setkal(a)? A co je podle Vás „typicky české“?*

2. *Když se řekne „současné Norsko“, vybaví se každému také ropa a z ní plynoucí bohatství. Co toto zbohatnutí Vám osobně přináší a co přináší Norsku? Anebo si myslíte, že nebylo jen přínosem? Je díky finančním zdrojům z ropy život v Norsku lehčí? A v jakém smyslu?*

3. *Spojuje Nory a Čechy něco významnějšího než jen zážitková turistika, mají i jiná, vážnější společná témata? Čím jiným by se mohly obě země vzájemně obohatit?*

■ ■ ■

Erlend Hella Matre, scénograf, 41 let

1. Do Česka jsem vyjel za studiem. Chtěl jsem studovat scénografii, ale protože vyšší divadelní vzdělání v Norsku scénografii nenabízí, musel bych tak jako tak za hranice. Českou republiku jsem si vždycky spojoval s uměním a kulturou, zvláště co se divadla a filmu týče.

V Česku pobývám už dvanáct let a z českých vlastností jsem si všiml těch špatných i těch dobrých. Za špatné považuji sebestřednost, závist a zřikání se odpovědnosti (pasivita). Naopak oceňuji zvědavost, bezprostřednost, hravost a tvořivost.

2. Díky ropnému bohatství má Norsko zdravotní a sociální systém, který by měl teoreticky pokrývat všechno obyvatelstvo nezávisle na příjmu či sociální příslušnosti. To je ve světovém měřítku unikum. V poválečné době bylo Norsko také silně socialisticky orientováno a pro každého Nora je samozřejmě považovat přírodní zdroje za bohatství celé společnosti. Ropné peníze tedy drží sociální a zdravotní systém v chodu, ale není jisté, zda kvalita těchto služeb je lepší než jinde ve světě. Někdy musejí pacienti čekat na vyšetření v norských nemocnicích „ve frontě“, ale je to závislé na druhu onemocnění. Stává se, že nemožnost včasného ošetření zapříčiní zhoršení pacientova stavu. V některých případech je toto zhoršení nevratné.

Dle mého názoru je v dnešním Norsku podobný nesoulad mezi teorií a praxí, jako býval (nebo dodnes je) v komunistických zemích, ale díky ropnému bohatství není tento nesoulad tak markantní.

Norsko je sice demokratickou zemí, ale vzhledem k velmi silným odborům, které jsou sdruženy v Zemské organizaci odborů, což je tradičně socialistický spolek, dochází při změně vlády zřídka k nějakým velkým politickým změnám.

Myslím, že kvůli ropnému bohatství je Norsko více izolované. Považujeme se za dokonalé, líbí se nám myslet si, že jsme „nejlepší na světě“, a tak trochu se bojíme velkého „zahraničí“.

Díky bohatství je život v Norsku v mnoha ohledech lehký, zejména pokud jde o ekonomickou stránku. Většina lidí má dost peněz a vysokou životní úroveň. V Norsku je ale taky největší počet nemocenských dovolených na světě a mnoho politiků (ponejvíce konzervativních) má za to, že na vině jsou vysoké nemocenské dávky a práva zaměstnanců. Jinými slovy, díky bohatství v kombinaci se současným profilem společnosti a silnými odbory lenivíme.

Rádi si také myslíme, že máme nejlepší školství na světě, ale právě tady, myslím, je ten nesoulad mezi teorií a praxí. V posledních letech probíhala v Norsku veřejná debata o pedagogické profesi a vzdělávání, kde zazněl názor, že mnozí studenti jsou zapsaní na pedagogických fakultách, protože se nedostali jinam. Učitelé také museli po mnoho let čelit kritice kvůli svému odmítání delší pracovní doby, což znamená pracovní dobu na úrovni toho, co je jinde běžné (7,5 hodiny denně). A na tomto příkladu lze demonstrovat působení odbo-

rů v Norsku. Díky nim dokázali učitelé léta vzdorovat kritice a zachovat si své výhody, ale právě to vedlo dle mého názoru k určitému pohrdání učiteli ze strany ostatních pracujících. Otázkou rovněž je, zdali kratší pracovní doba a výhodné podmínky učitelů prospívají žákům. Naštěstí se situace v poslední době změnila a učitelé museli přistoupit na pevnější a delší pracovní dobu.

Myšlenka rovnosti, chcete-li socialismus, se také silně odráží v norském základním vzdělání. Lidé s konzervativnějším postojem celé roky poukazují na to, že silní, schopní nebo nadaní žáci nemají příležitost rozvinout svůj potenciál, neboť musí často sedět a čekat, než je ostatní doženou. Když pak přišel návrh na vyjmutí těchto nadaných žáků ze tříd, tak aby mohli plně rozvinout svůj talent, vedlo to k velkému odporu ze strany politické levice. V Norsku totiž mají být všichni stejní, a jen pomýšlení, že hrstka lidí je šikovnější a lepší než my ostatní, je pro mnoho Norů nesnesitelné. A tady bych rád odkázal k dánsko-norskému spisovateli Akselu Sandemoseovi a k jeho *zákonu z Jante*. Tento zákon se totiž prolíná celou norskou společností na všech úrovních a nemůže být opomenut, pokud se má o norské společnosti psát. (*Zákon Jante* byl poprvé formulován v Sandemoseově knize *Uprchlík kříží svou stopu*, má podobu deseti přikázání, viz str. 16 – pozn. red.)

3. České a norské dějiny mají spoustu společných rysů, zvláště pokud jde o sdílenou zkušenost existence v područí cizí kultury a jazyka. Norsko bylo čtyři sta let pod dánskou nadvládou, dánština se nadlouho stala oficiálním jazykem a rozhodující posty zůstaly v držení Dánů. Zajímavé dnes ovšem je, že Norsko a Česko dospěly svým vývojem do naprosto protilehlých krajností. Obě země zažily po válce socialismus, Norsko tu dobrou stránku socialismu, Česko tu špatnou. Norsko je pořád socialistickou zemí se zákony a postoji, kterými by se, a to je můj osobní názor, Česko mělo nechat inspirovat. To se týká například práva volného pohybu v přírodě, ochrany životního prostředí (respekt a pokora vůči přírodě), legislativní ochrany pracujících, osobní integrity a kompetence. Dnešní Česko, které se mně jeví jako velice kapitalistické, má také stránky, z nichž by si Norsko mohlo vzít příklad – družnost, hravost a představitost, impulzivnost, individualismus a tvůrčí síla.

Co se týče kulturní výměny mezi Norskem a Českou republikou, rád bych poukázal na něco obecného. Jak už jsem naznačil, nachází se Norsko i Česko v rámci současné Evropy na koncích pomyslné škály socialismus – kapitalismus. Hodně je to patrné na pocitu národní hrdosti v obou zemích.

Norsko je zemí, kde se národní identita a hrdost občas zcela utrhnou ze řetězu. Nejvíc je to sice vidět na oslavách národního dne 17. května, ale vlastenectví prostupuje společností celoročně, žádnou oblast nevyjímaje. Můj názor je, že by vůbec nebylo od věci, kdyby se zrovna v tomto ohledu prosadila určitá zdrženlivost. Současně je pro mě nepříjemné domýšlet si, jak by to asi s národní hrdostí vypadalo, nebýt ropného bohatství.

Na opačné straně je Česko. Velmi často mě zarazí způsob, jakým Češi mluví o své zemi a svém národu. Existuje tu veskrze negativní postoj ke všemu a ke všem, nedostává se pocitu soudržnosti a je zde malá víra v politiky a vůbec v politiku jako prostředek občana něco změnit.

Myslím, že by bylo ku prospěchu, kdyby se Norsko vzdalo poloviny svého nacionalismu ve prospěch Česka. Tato „dávka“ by pak možná dokázala oživit jinak velmi pasivní český lid a nasměrovat ho vstříc většímu zapojení do politického života jak na lokální, tak osobní úrovni.

Jak už jsem napsal, jednou z největších předností Čechů je zvědavost, a jsem ohromen, kolik toho Češi vědí o Norsku, norském zeměpisu, kultuře nebo společenském systému. Tady se mají Norové co učit, spousta jich byla v Praze, ale o Česku, českých dějinách či habsburské říši toho vědí málo nebo nic.

■ ■ ■

Katrine Lundgrenová, ergoterapeutka, vysokoškolská lektorka a průvodkyně po Praze, 54 let

1. Můj muž je Čech a po pádu komunismu chtěl bydlet a pracovat v Praze. Já jsem byla, stejně jako mnoho dalších, Prahou uchválena už od doby, kdy jsem ji poprvé ještě jako čerstvě zamilovaná navštívila. Bylo to pár měsíců po sametové revoluci a v malebných uličkách Starého města mnohde stála hrubá, masivní lešení. Když se můj muž rozhodl usadit v Praze nastalo, nepřipadalo mi to tehdy jako něco strašidelného. Bylo moc napínavé sledovat

rekonstrukci města a zažívat vývoj politiky – v dobrém i zlém. Výhodou pro nás bylo, že všechno tu bylo oproti Norsku tak levné, zvláště v prvních letech, kdy byla norská koruna silnější. Mohli jsme jednou týdně zajít do restaurace. V Oslu bychom si třeba mohli zajít jednou v týdnu do kina a dát si jedno pivo, zatímco v Praze jsme žili úplně jiný život.

V Česku už bydlím dohromady třináct let a poznala jsem i lidi na venkově, kde máme chatu. Jako u ostatních národů, i tady je obtížné cokoli zobecňovat – někdo je uvolněný výstředník, u jiného zase převládá cílevědomost a ctižádostivost.

V českých médiích se hodně píše o penězích, a ti, kdo očividně prahnou po rychlém zbohatnutí, využívají nových možností, jak legálně, tak nezřídká i nelegálně. A přestože média pranýřují úplatkáře, vypadá to, že pro většinu lidí je podvůdek tu a tam v pořádku...

Spouště lidí je jedno, jestli mají či nemají na domě pěknou fasádu, a raději odpočívají a užívají si života. Zvláště po převratu mě zarazilo, kolik haraburdí se válelo kolem domů – nejinak u našeho nejbližšího souseda, který sbíral vše, co by se mu mohlo někdy hodit. Byl by ostatně dobrým příkladem těch, kteří si uvědomovali hodnotu věcí v době před přílivovou vlnou užitečných i neužitečných výrobků, zaplavující nyní zemi.

Češi jsou také pověstní svýma zlatýma rukama, což je z nouze ctnost, pocházející z období komunistických pětiletok a nedostatku zboží. Bylo důležité umět věci opravit. Norové jsou ale vlastně taky nadšenými kutily. V dobách, kdy byli chudí a k nejbližšímu domu či statku to bylo daleko, museli svépomocí udržovat hospodářství v chodu, vyrábět nástroje a stavět příbytky. Pořád je překvapivě hodně Norů, kteří si raději sami zrenovují byt, než aby najali dle jejich mínění drahé řemeslníky.

Líbí se mi, že je v České republice spousta prostoru pro výstřední osobnosti s neotřelým smýšlením, bez toho, aby k tomu byla potřeba státních dotací.

Brzy mě zarazilo, jak šetrní jsou tu lidé. Mnoho jich výborně vyjde s minimem prostředků na rozdíl od toho, na co jsem zvyklá z Norska. Vyjedou si na dlouhé prázdniny a dokážou týdny nocovat ve stanu a jíst jen jídlo, které si s sebou přinesli z domova. Jsou tak nadšení z objevování nových zemí a kultur, že vše ostatní je pro ně naprosto druhořadé. Jeden český student na výměnném pobytu v Norsku žil několik měsíců pouze o chlebu s marmeládou.

dou (to nejlevnější, co našel v obchodě), jen aby mohl stipendium použít na okružní cestu po Norsku a poznat zemi.

A co je ještě „typicky české“? Pít s přáteli dobré pivo v hospodě místo nasávání u někoho doma. To asi není jen české, ale vlastně docela běžné v zemích na jih od chladného a tradičně pietistického severu.

Pak je to skromnost, a trochu opatrnost před cizinci, což se dá vyložit buď jako stydlivost, nebo jako nezdrořáctví. Spousta věcí se změnila k lepšímu. Mé první návštěvy u cizinecké policie před sedmnácti lety byly úplná noční můra, plná nezdrořilosti, šikany a naprostého nedostatku vstřícnosti. Letos jsem už byla obsloužena milými, vstřícnými mladými lidmi, ovládajícími angličtinu.

V prostředích, která jsem měla možnost poznat, je spousta lidí s živým zájmem o historii, kulturní poklady a hudbu. Zdá se, že takové zájmy jsou pro průměrného Čecha přirozené, zatímco u Norů jsou spíše výsadou těch „kulturně zaměřených“.

Moc obdivuji všechny ty studující a čtoucí, které vídávám v metru a v tramvajích. Učení znamená v českém školství daleko víc šprtání než v Norsku, ale i tak! Když jsem se já sama učila na průvodcovské zkoušky v Praze, zažila jsem, jak užitečné může takové krátké, koncentrované šprtání v metru být.

Další zářežující věcí je pro mě to, že se eskalátory stávají místem k mazlení zamilovaných a že dívkám není stydno, když jim jejich milý něžně, ale zcela bezostyšně sahá na pozadí před očima okolostojících.

Dalo by se také říct, že české ženy jsou většinou ženštější než norské a že muži cítí větší zodpovědnost a pořád se považují za toho, kdo by měl být hlavou rodiny a zabezpečovat ji. Ale je to tak ve všem všudy pozitivní? Z hlediska Norky by se o tom dalo diskutovat!

Češi jsou s méně než třiceti procenty obyvatel s nějakým náboženským vyznáním jedním z nejvíce sekularizovaných, resp. ateistických národů v Evropě. Nicméně ti, kteří věří, jsou asi aktivnější než běžný, vlažný příslušník státní církve v Norsku, to v každém případě!

2. Bohatství nám (tedy nám s dobrým příjmem, protože dnes vůbec neplatí, že by se v Norsku dařilo všem) přináší svobodu. Jezdíme na dovolenou do zahraničí dvakrát třikrát do roka. Mnoho lidí má chatu jak v horách, tak u moře, a není zvykem pra-

covat přes čas. Norové nejsou rozhazovační, bohatství si užívají! Kultura vzkvétá, také díky štědrým státním dotacím.

Předpokládáme, že stát i obce pohlídají, vychovají a vzdělávají děti a mládež, že dostaneme takovou podporu v nezaměstnanosti, popřípadě invalidní důchod, aby se z toho dalo dobře vyžít, a vyžadujeme, aby se patřičné instituce postaraly o většinu trivialit našich životů. Norové jsou také štědrými dárci na různé prospěšné věci. Stát uvolňuje velké množství peněz na pomoc rozvojovým zemím a při velkých katastrofách, a proto si rádi samy sebe představujeme jako hodný a mírumilovný národ.

Díky dobrému systému studentských půjček a stipendií mohou studenti, kteří dřív měli přídomek „chudí“, cestovat a studovat v zahraničí a přinést zpět do vlasti nové myšlenky o životě v jiné společnosti. V zemích jako Česká republika se dá s norskou studentskou půjčkou bohatě vystačit, studenti pak mívají víc prostředků než běžný Čech.

Bohatství Norska a občanské výhody také přitahují spoustu přistěhovalců z chudších zemí světa. Jedni to vítají jako přínos pro zemi, u druhých to samé vyvolává strach z neznáma.

A co nám bohatství vzalo?

Mnoho lidí se bojí, že bohatí Norové nechápou, jak tvrdý může být život jinde. Je samozřejmé mít dostatek jídla, nemrznout v domě a spoléhat se, že se úřady postarají. Mladí si dávají na čas, než se rozhodnou, čím by chtěli být, možnost vyššího vzdělání je samozřejmostí a mnozí z nich si zvykli dostat všechno bez námahy. Co budeme dělat, až nám ropa dojde? Budeme bezradní a nepřípravení, protože problémům jsme zvyklí čelit spíše tím, že zjistíme, který formulář máme vyplnit, než tím, že bychom k obstarání živobytí a střechy nad hlavou použili představivosti a schopností.

V rámci Evropy je Norsko bohatá země – nemáme mimo jiné žádný státní dluh, což je v dnešní době spíše vzácné. Coby průvodkyně po Praze si zřetelně uvědomuji, že průměrný Nor je na tom finančně dobře. Norové hodně cestují, do zahraničí klidně i dvakrát ročně. Mohou si dovolit bydlet v drahých hotelech v centru města a dopřávají si drahá jídla v nejlepších restauracích, ovšem jen díky velkému rozdílu mezi českou a norskou měnou. Většinu z nich opravdu zajímá kultura, ale jiní si libují v levném alkoholu a v pocitu boháče. Někteří si asi myslí, že přijeli do nějaké zaostalé země, ale pak všichni vydechnou úžasem, že je všude tak čisto! To se rozhodně nedá říct o ulicích Osla v nedě-

li dopoledne. Jsou také bez sebe z té spousty krásných budov a památek a z toho, jak je vše krásně udržované. Srovnávají to pak se sporem, který vřel v norských médiích, když si královská rodina přála velmi potřebnou obnovu královského zámku – jediného většího zámku v Norsku. Zatímco v Česku jsou desítky zámků stejné velikosti v dobrém stavu a přístupné veřejnosti, v Norsku je problém nainstalovat protipožární zabezpečení do dřevěných kostelů, mumlají si norští turisté pro sebe.

3. Češi jsou asi pořád ještě národem milujícím literaturu, navzdory zájmu mladých o počítače. Na hlavních ulicích v Praze je, na rozdíl od třídy Karla Johana v Oslu, překvapivá spousta velkých knihkupectví. Mnoho knih ze současné norské literatury je přeloženo do češtiny (i díky podpoře z Norska) a vypadá to, že se zde norští autoři i docela čtou. Norové také hodně čtou, a přes naprostou nadvládu detektivek se dokáží prosadit i jiné žánry a témata. Tohle je oblast, kde Češi a Norové mají příležitost k setkávání a která má budoucnost.

V oblasti filmu, fotografie, hudby a výtvarného umění je toho také mnoho, čím se můžeme navzájem obohatit a kde se můžeme jeden od druhého učit. Část norské filmové tvorby posledních let vzdáleně připomíná zlatou éru českého filmu šedesátých let minulého století – ty dobré, lehce bizarní filmy, které teď znovu získávají nové příznivce. Sama jsem zažila obohacující spolupráci norských a českých pěveckých sborů a dechových orchestrů.

(Z norštiny přeložil Štěpán Lichorobiec)

Thor Henrik Svevad, vysokoškolský pedagog, 64 let

1. Čechy jsou pro mě taková moje dávná láska, už od padesátých let. Měl jsem vždycky rád východoevropskou kulturu, jawu, škodovky a slovanské jazyky.

Co je typicky české? Čeští muži jsou jako „machos“, kteří musejí být za každou cenu nejlepší. Většina mužů ve věku mezi pětatřiceti až pětadvaceti lety má dost dětinské chování. Češi obecně jsou velmi skeptičtí k cizincům, jsou na peníze a svou duši by prodali za pár drobných. České ženy jsou praktické, pracovité, ale komunikace s nimi je občas obtížná.

2. Norsko v roce 2010 je zcela odlišné od Norska, které jsem opouštěl v roce 1999. Když jsem vyrůstal, bylo *všechno* jiné a lepší. Ropa nepřinesla Norsku nic dobrého. Norsko bylo svým způsobem bohaté už před objevením ropy. Dnes je to země černých pasažérů, zlodějů a podvodníků, plná egoismu a mamonu. Z mezilidských vztahů se vytratila vřelost a zmizela i národní hrdost.

3. Oba národy spojuje minulost nesvobodných a okupovaných států. V Česku i Norsku existuje dlouhá tradice prostého života na vesnici a ve městech. (To dokazují i časté venkovské náměty v klasické literatuře.) Jsme malé země. Škoda že Češi nemají skoro žádný smysl pro národní hrdost (s výjimkou sportu a zejména hokeje). Líbilo by se mi, kdyby na stožárech vlálo víc českých vlajek, tak jako je to všude v Norsku.

■ ■ ■

Edvard Hoem, spisovatel, 61 let

1. Do Česka jsem poprvé cestoval přes Polsko a Rakousko na podzim roku 1980. Jel jsem tehdy s norským spisovatelem Dagem Solstadem a cílem naší cesty bylo přezimovat v Itálii. V polské Vratislavi jsem získal kontakt na Solidaritu, což později vedlo k tomu, že jeden sourozenecký pár získal v Norsku utečenecký azyl, neboť bratr této dvojice byl vězněn z politických důvodů. V Praze jsem zašel na norskou ambasádu a požádal tam o zprostředkování kontaktu na Václava Havla. To ale nebylo v žádném případě možné. Měl jsem sice doporučení od norského ministra kultury, ale byl jsem důrazně zrazován od pokusu kontaktovat Československé ministerstvo zahraničí. Řekli mi, že takové vměšování by bylo na škodu jak Norsku, tak mně. Když jsem přijel příště, kontaktoval jsem Annu Šabatovou. Víc jsem bohužel udělat nemohl, protože jsem tehdy skončil na seznamu Státní bezpečnosti a při svých dalších cestách po východní Evropě jsem byl sledován. Vrátil jsem se až v roce 1990 během Bushovy návštěvy v Praze a od té doby jsem podnikl mnoho cest za přáteli, navštívil různá nakladatelství a také Karlovu univerzitu.

2. –

3. Vidět Prahu má význam zejména pro ty, kdo četli třeba Kafku nebo něco z české literatury. Dobré pivo a krásné ženy jsou samo-

zřejmě součástí pražského zážitku, ale mě vždycky přitáhne zpět magická atmosféra města, kostely, Václavské náměstí a vzpomínky na dřívější pobyty.

Myslím, že je důležité, aby malé země v Evropě spolupracovaly na kulturním poli. Jen tak totiž dokážeme zabránit tomu, aby v politickém a společenském životě Evropy udávaly tón výlučně velké národy. Norové a Češi mají mnoho společného. Měli bychom se víc navštěvovat a také jeden o druhém více psát. Ale to teď už probíhá a spousta úsilí se věnuje překladům literatury. Myslím, že bychom toho mohli udělat pro upevnění vztahů a posílení vzájemné spolupráce mnohem víc. Nad tím, co by se dalo v tomto ohledu konkrétně podniknout, se budu muset ještě hlouběji zamyslet.

(Příspěvky do ankety z norštiny přeložil Štěpán Lichorobiec.)

fotokoláž Miroslav Huptych

Básně Jana Erika Volda

*Básník, esejista, překladatel Jan Erik Vold (*1939) vstoupil do norské literatury v roce 1965 sbírkou mellom speil og speil (mezi zrcadlem a zrcadlem), za niž obdržel Cenu Tarjei Vesaase pro debutanty. V následujících sbírkách z šedesátých a počátku sedmdesátých let dokázal čtenáře neustále překvapovat, experimentoval, inspiroval se surrealismem, existencialismem i absurdní poetikou, využíval ironii i gesto protestu, vytvářel meditativní atmosféru úporným trojverším podobným haiku, psal i básně v próze. Postupně zformoval svébytnou estetiku, která těží ze svěžesti všednodenního jazyka – v soudobé skandinávské literatuře se hovoří o stylu „nové jednoduchosti“. Spolu s dalšími spisovateli tehdejší mladé generace, seskupenými kolem časopisu Profil, se mu podařilo nově vymezit hranice toho, co je poetické a co je či může být báseň.*

Jan Erik Vold je také jedním z nejvýznamnějších zástupců žánru jazz & poetry, spolupracoval s předními jazzovými hudebníky (Ch. Baker, J. Garbarek), především pak s pianistou Egilem Kapstadem, s nímž by měl Vold vystupovat příští rok v České republice s anglickou verzí asi nejslavnější desky Blåmann! Blåman! (1988).

Volda charakterizuje i kritická poetika. Uplatnil ji zejména ve sbírkách z konce osmdesátých a začátku devadesátých let. Na vůbec nejpalcivější sbírce IKKE (NE, 1993) spolupracoval s komiksovým kreslířem Steffenem Kvernelandem. Přestože žije už od roku 1977 ve Stockholmu, zůstává vášnivým i kritickým patriotem rodného Osla. Z devíti sporů se zdejší magistrátem (o novou podobu Munchova muzea či rychlobruslařského stadionu Bislett, o poražení třeshňového stromu v jedné z městských ulic ad.) se mu pouze v jediném případě podařilo díky občanské iniciativě spor vyhrát (nedošlo ke zrušení tradiční tramvajové linky, tzv. „blåtrikken“). Autor to nedávno shrnul novinovým článkem s lakonickým nadpisem: „Vold: Oslo – 1: 8“.

Jako respektovaná osobnost norského literárního života vystoupil Jan

Erik Vold na slavnostním zahájení letošního podzimního knižního festivalu v Oslu a o den později se jako jeden z autorů účastnil křtu mladé literární revue. Jeho hlas v norské poezii i respekt, který si literární tvorbou a veřejným působením vydobyl, jsou nepřehlédnutelné. V roce 2000 mu byl udělen čestný doktorát Univerzity v Oslu, v letošním roce mu vyšla v pořadí čtrnáctá kniha esejů.

Básně z norštiny přeložil a úvodní poznámku napsal Ondřej Buddeus.

prázdný list
 před sebou
 tužku držíš v ruce
 list leží na stole
 čeká na hrot tužky
 jak dětský uprchlík
 v ohromné hale
 pokrčí rameny
 a čeká
 na nějaký osud
 před zkoumavými
 pohledy komise
 vyjeveně kouká
 na komisi
 vyjeveně kouká
 na tebe
 piš
 (HEKT, 1966)

prázdné křesílko
 se zaklání
 s rukama napřáženými
 k tobě
 pojď blíž
 pojď blíž
 tady spočineš
 po kávě a
 koláčcích a
 odpoledních novinách

pojď blíž
 pojď blíž
 do mé hebké náruče
 noviny rozprostři
 jako peřinu
 natáhni se
 mezi má stehna
 miláčku
 (HEKT, 1966)

On kouká na ni. Já koukám na něj. Vidí, že na něj koukám, a přestane se na ni dívat. Koukám, že viděl, že jsem se na něj koukal. Koukám ven. Ve tmě se odráží kupé. Ona kouká ven, možná ho vidí v okně. Já ho vidím v okně. On mě vidí v okně, koukám do prázdna. Koukám na ni. Ona kouká ven, na něj? Asi ne. Kouká nepřítomně ven. Sklopí zrak. Kouknu na něj, ale sklopím oči dřív, než se koukne. Ona kouká před sebe, otočí se na mě, když si všimne, že jsem se na ni podíval. On to celé sleduje v okně. Koukám ven. Přestane, kouká do země. Kouknu se na ni. Ona kouká ven. On kouká do země. Já koukám před sebe.
 (fra rom til rom. SAD & CRAZY, 1968)

Položil jsem ruku na stůl a ona rostla – rostla jako balon z cementu, který se nafukuje čím dál víc. Když stůl praskl, spadla ruka na podlahu, udělala do ní díru, padala níž a níž skrz patra, až konečně dopadla na podlahu ve sklepe. Tam se rozlítla na 250 kousků, které se rozběhly po podlaze a po chodbách jako semínka: Květiny prorůstaly, velké žluté a červené květiny – se zelenými listy – vzhůru patro za patrem, tlusté bujné stonky, jež zaplnily celé schodiště, korunní lístky se chtěly protáhnout mezi dveřmi a namáčklý se na zvonek, děti vběhly bez bačkorek do předsíně a otevřely, s popletenými rodiči za zády: Co to má být? Květiny, odpoví květiny.
 (fra rom til rom. SAD & CRAZY, 1968)

Báseň o tramvajových kolejích

Napadlo mě, že bych měl napsat báseň
o tramvajových kolejích.
Jednou jsem začal takhle: Město spoutáno leží
v síti svých kolejí – a dál to nešlo.
Jdi ven a podívej se na koleje, vždyť město
nepoutají, leží usazené v ulici
s dlažebními kostkami solidárně po boku, jdi ven
a podívej se na město, není spoutané, město
nespoutáš. Ne, koleje jsou
tu od toho, aby se na ně položil pětník,
tramvaj si to šine
nahoru Theresengate po hnědých mincích, stáli jsme v průjezdu
připravení zdrhat, kdyby
zastavila a vyběhnul průvodčí! Placaté
pětníky velké jak anglická
penny (stojí 8 $\frac{1}{3}$ øre), třeba
i neforemné, po losovi
z pětníku už ani památky, zato zůstal starý dobrý Håkon sedmička.

Co teprv koleje

a jízda na kole! jednou jsem sebou plácnul
na zem přímo před učitelem, bylo to v zatáčce na Sporveisgata,
tam před parfumerií a hračkářstvím, jen s širokým pláštěm
si člověk byl jistý (a já měl
galusky). Na jaře sjíždějí
hromádky posledního sněhu
po kolejích, před sebou postrkují zahnědlou vodu,
jemně zvlněnou. A pak už jen modří pánové
kartáčem očistí koleje, aby po nich
slunce mohlo stoupat bez písku v zubech
do kopce k Adamstua, kde už leží vlhká hlína

a brzo vyraší tráva
mezi kolejemi.

(*Mor Godhjertas glade versjon. Ja, 1968*)

Setkání se starým známým po pár letech

Starý dobrý přítel,
 který si pořídil ženu a práci a
 byt, s nímž bys byl spokojen, jenž začal
 mluvit seriózně o životě
 a penězích, jo – zní to přesvědčivě,
 co říkáš, u mě
 se nemusíš bát, že bych
 tvé argumenty neuznal, kdybych
 byl dívka, vzal bych
 tvou mluvící hlavu
 do dlaní a rozcuchal
 ti učesané vlasy, uvolnil tvé rty
 svými prsty a políbil
 ty velké oči, nejdřív jedno, a jemně
 pak to druhé a pošeptal ti
 do ouška: no tak kamaráde, no tak
 no tak

(Mor Godhjertas glade versjon. Ja, 1968)

Báseň týdne

žádné bomby nepadají dnes
 žádné bomby nepadají zítra
 žádné bomby nepadají pozítří
 žádné bomby nepadají ve čtvrtek
 žádné bomby nepadají v pátek
 žádné bomby nepadají v sobotu
 žádné bomby nepadají v neděli
(kykelipi, 1969)

„Próza je linka, poezie je bod“

Tři bublinky ode dna a pak
 už nic víc. To je celá báseň.

Opakují: Tři bublinky
ode dna a pak už nic víc. Prozaicky

řečeno: Tři bublinky ode dna
a pak už nic víc. Situace se už nebude

opakovat: Jan Erik Vold u vody, *této*
vody, na *tomto* pářezu a tři bublinky, které proniknou

černou hladinou, *tyto* tři bublinky, v *tomto*
pořadí, tvořící *tento* trojúhelník – a jsou

fuč, vesmíru tikají hodinky
dál. V poezii by se tedy řeklo:

Tři bublinky ode dna, a pak
už nic víc.

(*kykelipi*, 1969)

co dělá světlo
mezi břízami? světlo
se ohlíží

rukavice ve sněhu
v jemném sevření
ničeho

přišel jsem
viděl jsem
zmizel jsem

nejdřív zvuk
pak letadlo
pak obloha
co děláš
se světlem, jane eriku
sbírám ho

před paní
kráčí pes. za psem
kráčí paní

sníh
stopy
sníh
(*spor, snø, 1971*)

Klaun ruského státního cirkusu

Klaun
ruského
státního
cirkusu zakopl, spadnul, překulil se

– za celé představení
se nedokázal
ani
posadit na židličku, děti se smály

jako pominuté! Vtom ale
nečekaně
začal balancovat kloboučkem
na nose

– a dlouho. To není
žádná zábava.
Teprve
po potlesku, až když klaun cestou

z manéže
zakopne o tkaničku, se odváží
děti
zas smát.
(*sirkel, sirkel, 1979*)

Jezuitský kněz přihlíží zazenú

Franz Xavier, první křesťanský
misionář

v Japonsku, přicestoval roku 1549 z Goa a byl
přátelsky přijat v buddhistickém

klášteře v Kagošimě, mniši seděli
v lotosovém květu – každá tvář zračila
přísné
soustředění. Xavier se zeptal

osmdesátiletého
představeného, co to dělají. Představený
se usmál
a pravil: „Někteří počítají, kolik

dostali na almužnách
za poslední
dobu, jiní přemýšlí nad tím, jak si opatřit
lepší šaty.“ „Lepší šaty?“

zeptal se Xavier. „Ano, lepší šaty
a vůbec
onačejší
živobyti,“ odvětil představený.
(ze sbírky *sirkel, sirkel*, 1979)

Na zdi stálo

Přijeli na
jeden
velký
ostrov, do velkého města – domy tu

byly
vysoké. Na zdi
stálo: JOIN THE ARMY, SEE NEW
PLACES, EAT

NEW FOOD, MEET
NEW
PEOPLE
AND KILL THEM!
(ze sbírky *sirkeľ, sirkeľ*, 1979)

Dcera bez otce

Řekla jsem otci: Tati, tolik
zapomínám. Otec odvětil: Má dcero, tvůj otec

nikdy nezapomíná. A začal jmenovat chvíle,
kdy si v životě přesně

vzpomněl. A já pochopila, že pro mého otce
existuje jen můj otec. „A tak

jsi začala svého otce
nenávidět?“ Ne, tak jsem dospěla.
(ze sbírky *Elg*, 1989)

Vizitky v noci

Reklamní plakáty
v noci, neviditelnou
rukou

vystrčené
vizitky! Kup mě, jsem
dobrý! Kup

mě, jsem
lepší! Kup mě, jsem ještě lepší
než nejlepší! Nikdy

bílá navštívenka: Nekupuj nic. Nikdy
černá: Ukradni to.
(ze sbírky *IKKE, skillingstrykk fra nittitallet*, 1993)

Přehled milostného života Borislava Herakse

Nikdy jsem s nikým nespál. Přišli jsme
do města Bioča. Dostal jsem rozkaz

znásilnit jednu dívku. Vzal jsem ji
do nejbližšího domu. Jmenovala se Naila. Nebránila

se. Stráže se na mě dívaly. Kdybych to
neudělal, zabily by mě. Druhá se

jmenovala Amela. Neřekla nic. Jen plakala.
Požádali jsme ji, aby se svlíkla.

Zatímco jeden znásilňoval, ostatní ji
drželi. Nebo popíjeli koňak. Odvezli jsme

ji do kopců. Byla úplně
klidná. Ušla pár kroků. Vtom Sretko vytáhnul pistoli

a prostřelil jí hlavu. Další se jmenovala Ina
a byla moc krásná. Bylo jí sedmnáct. Líbila se mi,

ale ne na znásilňování. Chodili jsme do věznice
pro muslimky každý tři dny. Ale pak

jsem to byl skoro vždycky já, kdo je musel zastřelit, protože
jsem měl nejnižší hodnost. Zasloužím si to.

Přál bych si jen ještě jednou vidět tátu.
A taky potřebuju cigáro.

(ze sbírky *Ikke*, 1993)

Tajemství úspěchu norské literatury

Jarka Vrbová

Současná norská literatura prožívá zlaté období. Alespoň soudě podle množství překladů do jiných, i těch nejneuvěřitelnějších jazyků. Pokusme se zamyslet nad tím, proč tomu tak je.

Jostein Gaarder a detektivky

Nakladatelští agenti, kteří spravují práva norských autorů v cizině, odpovídají téměř unisono: vdčíme za to Josteinu Gaarderovi a jeho románu o dějinách filozofie *Sofiin svět*. Byl přeložen do čtyřiapadesáti jazyků, prodalo se ho třicet milionů exemplářů. Gaarder otevřel dveře ostatním kolegům a vzbudil zájem o vágně vnímanou „malou“ literaturu kdesi na severu Evropy, temnou, neradostnou a donedávna vyhrazenou pro čtenáře podobného ladění.

V posledních letech otevírají svým severským spisovatelským kolegům dveře do světa i autoři detektivek. Lze to doložit i českými překlady. Až extrémní úspěch zaznamenal Stieg Larsson ve Švédsku se svou detektivní trilogií *Milénium*, pojednávající o punkerce a hackerce Lisbeth, ale úspěšné byly i dánské detektivky (Peter Høeg, Gretelise Holmová) či norské detektivky (Jo Nesbø, Kurt Aust); všechny jsou u nás hojně překládány a čteny. Za svou oblibu zřejmě vdčí i tomu, že v nich není tolik brutality, civilním a věrohodným postavám detektivů i vrahů, jakož i celkově sociálnědemokratickému, humanistickému ladění (sociálnědemokratickým zde rozumějme pojetí skandinávské, nikoli středoevropské).

Takový je tedy názor norských nakladatelů a redaktorů na úspěch norských knih ve světě. Poněkud méně idealisticky se na věc díváme my překladatelé (a nejen v postkomunistických zemích, ale i v zemích západních, zámožných, ba dokonce i asijských). Jelikož norská literatura neoplývá bestsellery, které na sebe dokážou upozornit a ovládnout celé knižní veletrhy (snad právě jen s výjimkou Gaardera), jako se to daří literatuře americké, anglické, francouzské, či dokonce i německé, je třeba jednotlivé knihy u českých nakladatelů nejprve prosadit. Překladatel knihu vybere, posoudí a nabídne nakladateli – a ten

má těžké rozhodování, protože samozřejmě nemůže čekat, že na knize přicházející z „malé“ literatury zbohatne. A tu máme ku pomoci NORLU. Agenturu, již nemůžeme dostatečně velebít, protože podporuje překlady norských knih v cizině, a to téměř bez výjimky – pokud se jí místní nakladatel na jednostránkové žádosti, kterou musí vyplnit, jeví jako spolehlivý. V posledních letech však, jak si jeden z nich posteskl, se výše příspěvku stále snižuje, neboť naše ekonomicky prosperující země spadá do kategorie, kterou není třeba již tak bohatě dotovat. Nicméně pro překladatele norské literatury je existence NORLY ohromná pomoc. Všichni zúčastnění se shodují, že jinak by tolik překladů prostě nevyšlo.

Klasikové norské literatury

Čeští čtenáři severskou literaturu znají už od konce 19. století. Zprvu se překládala prostřednictvím němčiny, ale velice brzy se začalo překládat z původních jazyků a několik překladatelů ze začátku 20. století a z období mezi válkami vybudovalo základy překladatelské tradice (Hugo Kosterka, Arnošt Kraus, Gustav Pallas či Hanuš Hackenschmied) a tím i kulturních vztahů mezi Skandinávií, potažmo Norskem, a českým prostředím. Literárně zprostředkovatelské zásluhy mají nepochybně i nakladatelé František Topič se svou řadou Bílé knihy, kde systematicky vydával překlady z „bílého“ severu (zatímco jeho dcera Milada Blekastadová sehrála zprostředkovatelskou roli pro českou literaturu v Norsku), J. R. Vilímek či Jan Otto. Díky našim kulturně zaměřeným vydavatelským a překladatelským průkopníkům se tedy mohl český čtenář se severskou literaturou již dříve seznámit, zvyknout si na ni – a mít ji rád.

Klasická díla norské literatury se vydávala, byť jejich prosazování bylo značně obtížné (na tomto místě se patří opět zmínit legendární a nezapomenutelné nakladatelství Odeon), i v poválečných letech. Mezi opětovně vydávané patří samozřejmě klasikové, jako je Knut Hamsun – v „odeonském“ překladu Heleny Kadečkové *Mystérie, Pan* (2000). (Hamsunův román *Po zarostlých stezkách* z posledních let jeho života vyšel poprvé česky až v roce 2002.) Rovněž román Sigrid Undsetové *Kristina Vavřincova* vyšel znovu v upraveném původním překladu Dagmar Chvojkové-Pallasové (1999). Jmenujme ještě klasika z neklasičtějších, Henrika

Ibsena, jehož divadelní hry nově přeložil František Fröhlich a které vyšly souborně (2006) záslužným počinem Divadelního ústavu (do kompletu byl zařazen i *Per Gynt* v překladu Josefa Vohryzka a Josefa Bruknera).

Současná tvorba a Severská cena

Vraťme se k autorům současným, nejprve k těm nejúspěšnějším. Zvláštní místo zaujímá kritikou vysoce hodnocený a čtenářsky náročný Jon Fosse. Jeho knihy *Melancholie I, II* (česky 2007 a 2009), *Ráno a večer* (2007) či *Mámení* (2010), jakož i divadelní hry *Jméno* a *Noc zpívá své písně*, uvedené v Činoherním klubu i jinde, vzbudily mezi českými kritiky a diváky zaslouženou pozornost.

Ve Skandinávii je synonymem literární úspěšnosti nominace na Severskou cenu za literaturu, již udílí Severská rada. Přestože zlí jazykové tvrdí, že stejně jako u každé oficiální ceny se i u této dbá především na pravidelné střídání, tj. na matematicky spravedlivou distribuci udělovaných ocenění do jednotlivých severských zemí (jde o Dánsko, Faerské ostrovy, Finsko, Island, Norsko a Švédsko), přece jen se občas toto nepsané pravidlo poruší, například když ve dvou letech za sebou dostaly cenu právě norské knihy: Jan Kjærstad roku 2001 za *Objevitele* a hned roku 2002 Lars Saabye Christensen za *Polovičního bratra* (česky 2004).

Z dalších nominovaných autorů na Severskou cenu, jejichž uznávaná díla byla přeložena v posledních letech do češtiny (a je skutečně s podivem, kolik překladů vyšlo, kolik nakladatelství se je odvážilo vydat), jmenujme nestora norské prózy, minimalistu Kjella Askildsen a jeho *Hřebík v třešni* (1997), dále básníka Paal-Helge Haugena se sbírkami *Horská pláň*, *Kamenné zídky* (2005), Edvarda Hoema a jeho dokumentární román sestavený na základě vzpomínek na rodiče a jejich pohnuté osudy během války *Příběh matky a otce* (2006), Pera Pettersona s prózou *Jít krást koně* (2007), zdánlivě poklidně vyprávěným, ale zároveň napínavým příběhem, rozvinutým ve dvou rovinách, Roye Jacobsena a jeho mistrovskou útlou knížku *Dřevaři* (2010), jejíž příběh se odehrává v době finské války v zapomenuté víšce na finsko-sovětském pomezí, či stále více oceňovaného Tomase Espedala a jeho esejistický román *Jít. Aneb umění nespoutaného*

a poetického života (2010), který vypráví přesně o tom, co napovídá název.

K českému čtenáři si však našly cestu i knihy současných autorů bez jakýchkoli nominací. K těmto spisovatelům patří například Herbjørg Wassmoová, autorka příběhů situovaných do severních oblastí Norska, jejíž hrdinky jsou vesměs netuctové ženy (*Dům se skleněnou verandou*, 2006, *Knihy Dinina*, 2005), Ingvar Ambjørnsen, idol undergroundové mládeže, autor knih o antihrdinech z okraje společnosti (*Elling*, 2006, *Bílí negři*, 2010), či Hanne Ørstaviková s příběhy vyprávěnými úzkostnými hrdinkami, které se potýkají s rodinnými problémy (*Láska*, 2002, *Ve skutečnosti*, 2007).

Mezi mladými čtenáři – norskými i českými – je nesmírně populární Erlend Loe s romány *Naivní. Super* (2005), *Doppler* (2007), *Fakta o Finsku* (2010), *Tiché dny v Mixing Part* (2010). Zdá se, že Loe svůj jednoduchý, naivistický styl původně zamýšlel jako antiintelektuální provokaci; není ani náznakem artistní, je přirozený, netají se hloupými ani odsouzeníhodnými názory, je absolutně svůj (cituji z jeho románu s lakonickým názvem *L*: „A co máme dělat? Naši otcové už všechno vybudovali. Já můžu leda tak zbudovat přičku v kuchyni.“). Norská mládež mu dokonale rozumí. A generace mladých českých čtenářů, jak se zdá, rovněž.

Krátký výlet do nedávných dějin norské literatury

Norové získali nezávislost na Dánsku roku 1814, a koncem 19. století a v prvních několika desetiletích 20. století zaznamenala norská literatura prudký rozvoj, překračující hranice této hornaté země. Romanticko-realistickému Bjørnstjernu Bjørnsonovi, který se pouštěl i do žhavých politických debat (například prosazoval lepší postavení Slovenska v rámci Uher), realistům Jonasu Lieovi, Alexandru Kiellandovi či naturalistům Amalii Skramové a Arne Garborgovi rozuměli všude – i u nás, jak dokládají pohotově pořízené překlady (pro zajímavost: Arne Garborg si v korespondenci s T. G. Masarykem vyměňoval názory na existenciální otázky). Pilně překládané autory Henrika Ibsena i Sigrid Undsetovou, jakož i mladšího Knuta Hamsuna (1859–1952) jsme již zmínili. Hamsunova otevřená podpora nacismu byla pro Nory, kteří jeho knihy milovali, těžkou ranou.

V meziválečných letech nastupuje další generace spisovatelů, a i ti si postupně našli cestu k českému čtenáři, jako třeba lyrizující humanista Tarjei Vesaas (*Ledový zámek*, česky 1975), hledač temných stránek v člověku Aksel Sandemose (*Uprchlík kříží svou stopu*, 2008) či nesmiřitelný kritik měšťáků Johan Borgen (*Malý lord*, 1976).

Šedesátá a sedmdesátá léta 20. století jsou podobně, jako tomu bylo ve většině zemí západní Evropy, charakterizována radikálně levicovými autory. Většina tehdejších bojovníků za lepší svět ztratila význam nebo změnila názor, nad všemi však vyniká Dag Solstad, jehož knihy svou úrovní odrážejí případné námitky proti politické tendenčnosti. Jsou od šedesátých let živou a čtenáři – nejen levicovými – vyhledávanou kronikou norské společnosti s dobovými narážkami a místními reáliemi. Zřejmě i z tohoto důvodu nebyl příliš překládán, prvního překladu do češtiny se též dočkal až roku 2008 (*Ostych a důstojnost*).

Výrazně se v tomto období prosadily i feministické autorky, které našly v Norsku zvláště úrodnou půdu. Za všechny jmenujme Toril Brekkeovou či Anne Karin Elstadovou.

Autorská tvorba posledních dvou desetiletí je velmi rozmanitá. Na ryze klasickou vypravěčskou tradici navazují již zmínění Lars Saabye Christensen, Roy Jacobsen, Per Petterson, Herbjørg Wassmoová. Překvapivě se v této na první pohled krystalicky čisté zemi prosazuje tzv. špinavý realismus, jehož představiteli jsou Ingvar Ambjørnsen, a především Jony Halberg. Psychologizující tvorbu zastupuje Hanne Ørstaviková. Žebříčky bestsellerů vedou detektivky (Unni Lindellová, Karin Fossumová či Anne Holtová), ale ženskou hvězdnou trojku doplňuje i novinář Tom Egeland s thrillery z prostředí archeologů (*Konec kruhu*, česky 2007, a *Strážci úmluvy*, 2009). Právě tato tematická i žánrová šíře nabídky dnešní norské literatury je zárukou její životaschopnosti. Jako by se Norové najednou chtěli o sobě a o své společnosti něco nového dozvědět ze všech možných úhlů.

Dětská literatura a literatura pro mládež

Dětská literatura má ve Skandinávii – pokud to srovnáme s dnešními poměry u nás – přímo na růžích ustláno.

Skandinávské země kladou značnou váhu na pedagogiku (jedním ze základních pilířů, na nichž staví jejich moderní školství, je

dílo světoznámé pedagožky a zastánkyně neautoritativní výchovy Ellen Keyové, 1849–1926), a díky tomu i na literaturu pro děti. Dětská literatura tu proto není ve vztahu k literatuře pro dospělé žádný otloukánek a je na ni myšleno na všech frontách: při podpoře jejich autorů, při rozdělování dotací nakladatelstvím, podporou speciálních časopisů, a dokonce jsou jí věnovány samostatné akademické studijní obory.

Z této kategorie bylo do češtiny přeloženo, kromě děl neopominutelné Švédky Astrid Lindgrenové a švédské Finky Tove Janssonové, i několik norských autorů. Díla již zmíněného Josteina Gaardera, který své knihy charakterizuje jako četbu pro „čtenáře od devíti do devětadevadesáti let“ (*Sofin svět*, 1995, *Tajemství karet*, 1997 a další), jsou důstojným reprezentantem. Zmiňme se i o knize, jíž Gaarder vědomě navazuje na průkopnickou roli Lindgrenové (viz její *Bratři Lví srdce*) v porušování tabu smrti, v tomto případě smrti hlavního hrdiny dětské knihy. V Gaarderově *Jako v zrcadle, jen v hádance*, 1999, velmi netradičně rozmlouvá děvče umírající na rakovinu s andělem, který ji přilétá navštívit. Ve chvílích, kdy ho vidí, je už mimo náš svět...

Vesele a svěže je laděna nedávno přeložená kniha *Ryba* (2009) oblíbeného Erlenda Loea. Chystá se i české vydání dětské knihy od populární autorky detektivek Unni Lindellové, která tentokrát napsala příběh s netradičním přesahem – *Strašidýlko Nela*. S trochou nadsázky lze říct, že každý norský autor literatury pro dospělé „si“ někdy napíše i knížku pro děti.

Literatura imigrantská

Jako v řadě jiných zemí, i v Norsku je věnována speciální pozornost literatuře psané imigranty, tedy literatuře, v níž se Norové mohou vidět jako v zrcadle. Není to vždy lichotivý odraz.

Buďme pro jednu vlastenečtí a zmiňme na tomto místě našeho krajana Michaela Konůpka, jehož – už norský psané – knihy se vztahují vesměs k jeho původní zemi (není ani divu, do Norska odešel ve svých třiceti letech) a k pocitům, jež zažívá jako přistěhovalec. Zcela jiného druhu jsou pochopitelně knihy autorů, kteří v Norsku vyrůstali od dětství – ať jsou původu pákistánského, korejského či indického. Na pronikavé dílo z tohoto prostředí se však dosud čeká.

Jakým jazykem byla kniha psána?

Tato otázka by byla ve většině národních literatur zbytečná. Ne tak v norštině, která má při svých necelých pěti milionech mluvčích dvě varianty jazyka, *bokmål* (vznikla na základě dánštiny, doslova: knižní řeč) a *nynorsk* (byla uměle vytvořena za použití norských dialektů, doslova: nová norština). Důvody existence a zachovávání obou variant jsou historické a kulturní a o používání buď jedné, nebo druhé varianty v obci se hlasuje v každých volbách do místního zastupitelstva. Obě formy přetrvávají, přestože praktické i ekonomické důvody mluví pro sjednocení. Spišovatelé se také rozhodují pro jednu či druhou variantu norštiny – či pro jakýkoli dialekt. Jazyková politika norského království je velice liberální, řeklo by se až permissivní.

Proč má norská literatura své čtenáře?

Co se může na mnohdy chladné a temné literatuře českým čtenářům líbit? Nechme stranou jistě jednohlasou odpověď našich babiček a dalších čtenářů, nadšených z poněkud lacině líbivého evergreenu *Věčně zpívají lesy*, kteří by nejspíš oceňovali příjemné počtení o silných lidských osudech na pozadí monumentální norské přírody. Ale co dál, co opravdu stojí za pozornost a co máme na té literatuře rádi?

Snad jistou melancholii, kterou má v oblíbě část čtenářů, hlavně těch romanticky založených. Snad i fakt, že její depresivnost není defetistická. A v posledních desetiletích možná překvapivě a v kontrastu s neblahými sociálními motivy přichází humor, pravda, trochu černý, ne nepodobný groteskním komentářům moderního světa středoevropských autorů (vzpomeňme na film, resp. divadelní hru *Kurz negativního myšlení*). A při jistém, snad odpustitelném zjednodušení bychom mohli odhalit jeden společný jmenovatel, rys společný pro všechny skandinávské literatury, totiž určitou syrovost, neupovídánost, nepřetíženost expresivitou, tedy styl psaní nechávající čtenáři prostor pro vlastní prožitek, upoutávající tím, co slova skrývají, co za nimi *může* být, co ve čtenáři vyvolávají. V českém čtenáři možná vyvolávají pocit i něčeho důvěrně známého.

(Bibliografie překladů z norštiny do češtiny od roku 1992 po dnešek je k dispozici na internetové adrese www.iliteratura.cz, sekce norské knihy /norske boker/. Je jich už téměř stovka – pozn. aut.)

Nesymetrický vztah (poznámka literárně srovnávací)

Kristin Kilstiová

„Proč jste se začala zajímat o literaturu tak malého národa, jako jsou Norové?“ zeptal se král Harald V. během audience překladatelky Jarky Vrbové, když jí na začátku roku uděloval královskou medaili za zásluhy. Českému zájmu o norskou literaturu se diví více lidí než jen norský král. V průměru vychází v Česku každý rok pět šest norských románů a řada norských spisovatelů se dočkala překladu vícero svých titulů.

V Norsku panuje zcela jiná situace. Od roku 1990 do současnosti bylo přeloženo ani ne deset českých románů a většina Norů toho věděla o české literatuře více v dobách komunismu než dnes. Příčin tohoto stavu je jistě víc, ale hlavní vidím v tom, že romány, které se v Norsku překládaly a vydávaly před rokem 1989, náležely z valné většiny k samizdatu. Představovaly nejen kvalitní literaturu, ale pro norského čtenáře byly zároveň zajímavé a exotické už tím, že byly ve své domovině zakázány. Prostřednictvím těchto románů nahlíželi norští čtenáři do životů jednotlivců a do boje za osobní svobodu v éře komunistické nadvlády. Příběhy bývaly často prospikovány proslulým českým černým humorem, který norské čtenáře vždy fascinoval.

Česká samizdatová literatura byla samozřejmě v celém západním literárním světě dobře známá a překládala se do mnoha jazyků, v Norsku jsme navíc měli vedle všeobecné znalosti české undergroundové literatury rovněž velmi významnou pomoc v Miladě Blekastadové, sblíživatelce obou kultur (viz rubriku Dokumenty).

S pádem Berlínské zdi a s demokratizací dřívějších komunistických zemí ve střední a východní Evropě došlo samozřejmě i k zániku samizdatové literatury. Nyní mohli čeští spisovatelé tvořit a vyjadřovat se svobodně, stejně jako jejich západoevropští kolegové. Avšak se svobodou tito spisovatelé a jejich knihy také něco ztratili, totiž unikátní pozici ve společnosti a rovněž nálepku samizdat, která jim napomáhala k získávání popularity v cizině.

Autory českých románů, které vyšly v Norsku v období 1990–2006, byli dřívější samizdatoví spisovatelé Ivan Klíma, Arnošt Lustig, Václav Havel, nebo spisovatelé ještě dřívější, např. Karel Čapek. Avšak i v tomto období bývalo velice obtížné najít nakladatelství, které by mělo o vydávání české literatury zájem – nakladatelé obra-

celi svou pozornost ke zcela jiným zemím a částem světa. Navíc měli jen chatrné znalosti o nové české literatuře postkomunistické éry, v níž se v 90. letech přirozeně objevila řada nových jmen. Až po roce 2007 se v Norsku začala tato velká díra v kulturní výměně zvolna zaplňovat. Tehdy totiž osloské nakladatelství Bokvennen zahájilo projekt vydávání středoevropské současné literatury, v jehož rámci vycházejí nyní romány Jáchyma Topola a brzy vyjdou i prózy Emila Hakla, Michala Ajvaze a Violy Fischerové.

Proč je však v Česku tak velký zájem o norskou literaturu? Jednou z odpovědí je silný zájem o studium norštiny, jehož absolventi se uplatňují jako zdatní překladatelé nebo lektori. Jen na Karlově univerzitě v Praze studuje dnes norštinu kolem pětačtyřiceti studentů (pro srovnání: univerzita v Oslu má v tomto semestru jen sedm studentů češtiny). Nordistika má v Česku dlouhou tradici a výbornou pověst. Kromě entuziastických nordistů je rovněž třeba zmínit podporu překladů norské literatury prostřednictvím organizace NORLA (Norwegian fiction and non-fiction literature abroad), jejíž štědré dotace se též spolupodílejí na vysokém počtu přeložených knih. NORLA mj. přispívá nakladatelům na překladatelský honorář, platí překladateli cestovní výdaje, pokud potřebuje konzultovat svůj překlad s autorem, a také pro překladatele pořádá literární semináře.

V období od roku 1993 do současnosti byly v Česku přeloženy a vydány romány nebo divadelní hry předních současných norských autorů, jako jsou Lars Saabye Christensen, Dag Solstad, Hanne Ørstaviková, Erlend Loe, Jon Fosse, Jostein Gaarder, Edvard Hoem, Erik Fosnes Hansen a Herbjørg Wassmoová. Vyšly rovněž romány klasických spisovatelů, např. Jense Børneboea či Knuta Hamsuna, a navíc byla nově přeložena řada Ibsenových dramát. Můžeme jen doufat, že také norští čtenáři a nakladatelé brzy objeví současnou českou literaturu se vším, co jim může nabídnout.

I když už je to dávno, co Philip Roth prohlásil, že rozdíl mezi životem na Západě a v Československu spočívá v tom, že na Západě platí „anything goes and nothing matters“, („všechno jde a nic nemá význam“), zatímco v Československu „nothing goes and everything matters“ („nic nejde a všechno má význam“), dovoluji si jako Norka v Česku tvrdit, že existují pořád věci, kterým je zde přikládán větší význam než například v Norsku. K těmto věcem patří též literatura – i malých národů.

Po stopách Josefa Švejka aneb Črta topografická

Jomar Hønsi

Mistrovské satirické dílo Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka* mě fascinuje už od roku 1991, kdy jsem ho četl poprvé. Jeho síla nespočívá pouze v geniálním ironizování lidské hlouposti. Román je vystavěn jako mozaika z témat, o která jsem se už tehdy velice zajímal: cestování, historie, jazyk, střední Evropa a v neposlední řadě samozřejmě pivo. To vše jsou důležité prvky, které se ve *Švejkovi* objevují, takže se dá s jistou nadsázkou říci, že jsem byl dobře vybaven, ba „předurčen“, abych Haškovu geniálnímu antihrdinovi propadl. K putování po stopách tohoto „dobrého vojáka“ mě inspirovala mapa v anglickém vydání Haškovy knihy, kterou do angličtiny přeložil Cecil Parrott. V roce 2004 jsem podle ní absolvoval čtyřtýdenní cestu z Prahy do města Sokal na Ukrajině. Přestože jsem tehdy navštívil jen několik míst, kde Švejk pobýval, byla pro mě tato výprava důležitá: poznal jsem na ní totiž lidi, kteří mě inspirovali k tomu, aby se z tohoto mého koníčku stalo něco víc.

Z Prahy na Bajkal a zpět

V roce 2008 mě k mému velkému překvapení pozvali pořadatelé na konferenci o Jaroslavu Haškovi do Lipnice nad Sázavou. Kromě svého nadšení pro Švejka a Haška a skutečnosti, že jsem vykonal jednu průzkumnou cestu po Švejkových stopách, jsem jim totiž neměl co nabídnout. Cítil jsem se tedy asi jako Barack Obama, když mu předávali Nobelovu cenu. Tato konference se pro mě stala velkou inspirací a hned po jejím skončení jsem se pustil do realizace dvou nápadů: založil jsem webovou stránku, kde jsem systematizoval zeměpisné a historické reálie, které se v Haškově *Švejkovi* vyskytují, a vzal jsem si volno z práce, abych se mohl vydat na velkou výpravu po stopách Jaroslava Haška z Prahy na Bajkal a zpět. Tato moje cesta sledovala pětiletou etapu spisovatelova života od února roku 1915, kdy byl povolán do války, až do doby, kdy se před Vánoci roku 1920 vrátil zpátky do Prahy. Haškovy osudy z této doby jsou neuvěřitelné: sloužil ve třech různých armádách, v císařsko-královské armádě, v československých legiích a nakonec v Rudé armádě. Snažil jsem se ho následovat,

co nejpřesněji to šlo, i když to samozřejmě nebylo možné úplně, jelikož čas jednoduše natáhnout nelze a také protože mnoho skutečností z této části autorova života zůstává dodnes neobjasněno. Zejména to platí o době, kdy Hašek pobýval v Rusku.

První část svého putování jsem absolvoval přesně podle Švejka. Jelikož jsem v současné době stále ještě na cestě (svůj článek posílám z Ufy), zaměřím se pouze na tu část své výpravy, která vedla po stopách Švejka z Prahy až do Velykeho Kolodna na Ukrajině. Chci se v něm zabývat především tím, jak reálie Haškova románu korespondují se skutečností. Hašek totiž ve své knize zmiňuje víc než 650 zeměpisných reálií a víc než 550 osob, což je impozantní galerie, nad kterou by i sám Umberto Eco zezelenal závistí.

Anabáze pod drobnohledem

První díl Švejka se odehrává celý v Praze, kde se autor pohybuje na domácím hřišti. V reáliích je proto těžké najít jednu jedinou chybu, i když není úplně jasné, proč například Hašek píše o Salmově ulici, když má jistě na mysli Salmovskou ulici. V roce 1914 byla totiž v Salmovské 20 policejní stanice, a tak není pochyb, že měl Hašek na mysli právě ji. To vnuká otázku, zda nešlo v případě tohoto názvu o místní hantýrku, což by nám nejlépe zodpověděli místní odborníci. Praha však není důležitá jen v prvním díle Haškova románu, objevuje se i ve druhém, třetím a čtvrtém díle, a to nejčastěji v kontextu Švejkových nespočetných anekdot. Ani v těchto dílech neobjevíme žádné výraznější chyby. Těch několik drobných nepřesností se týká toliko pravopisu. Hašek například píše Kundratice místo Kunratice, nebo Židohoušť místo pravděpodobně zamýšlené Živohošti. V posledně jmenovaném případě dokonce anglický překladatel Švejka Cecil Parrott Haška opravil, a dovolil si to i na několika dalších místech! Nutno říci, že pravopisné chyby nemusel udělat Hašek, na vině mohl být typograf nebo mohlo jít o chybu při diktování. Při identifikaci řady míst v Praze mi velmi pomohl Jaroslav Šerák a neméně jsem využíval rovněž bohatého dokumentárního materiálu, který shromáždil Radko Pytlík. V Praze, kde jsem strávil víc než tři týdny, jsem navštívil většinu míst, kde se odehrává děj románu, a mnohá z nich jsem si také vyfotografoval. Tuto část svého putování popisuji v angličtině na svém blogu (<http://anabase-en.blogspot.com/>).

I v první a druhé kapitole druhého dílu Haškova románu, v němž je popisován Švejkův bouřlivý pobyt v jižních Čechách včetně jeho známé *budějovické anabáze*, jsou zeměpisná fakta téměř bezchybná. Tuto část cesty jsem absolvoval pěšky, což bylo vyčerpávající, ale o to zajímavější. Odhaduji, že jsem ušel kolem dvou set kilometrů. Podařilo se mi přitom identifikovat místa, která jsem dříve nebyl schopen lokalizovat. Zaměstnanci Státního okresního archivu v Písku nepotřebovali víc než několik minut na to, aby našli *Bezirksgendarmeriekommando*, a ještě mi stačili objasnit skutečné okolnosti událostí, které se odehrály v Putimi v roce 1915. Z toho, co jsem se od nich dozvěděl, plyne, že policejní stanice v Putimi je jistě smyšlená; během manévrů císařsko-královské armády zde pravděpodobně existovala prozatímní stanice, nicméně nejbližší stálá policejní stanice byla až v Ražici a pak v Protivíně. Hospoda „Na kocourku“ v Putimi rovněž neexistovala, což mi potvrdili i na radnici. S velkou pravděpodobností zde byla hospoda v čísle 42, ta ovšem žádné oficiální jméno neměla. Samozřejmě jí však lidé mohli nějak říkat. V Radomyšli jsem měl ale štěstí, když jsem tam našel místo zvané Floriánek. Vlastně jsem vůbec netušil, že by na tomto místě mohl stát dům, nicméně dodnes tam stojí, i když je ve velmi špatném stavu; vlastní ho nějaký cizinec. Velkým překvapením pro mě bylo, když mi paní Ivana Sibková řekla, že Jaroslav Hašek v roce 1915 přespal u jejího dědečka Václava Melichára a že její babička uvařila Haškovi bramborovku. Tyto detaily se totiž ve Švejkovi objevují. Mezi únorem a květnem toho roku byl Hašek jako voják v Českých Budějovicích a navzdory jeho četným eskapádám (z nichž některé promítl do svého alter ega Marka ve Švejkovi) zůstává záhadou, jak se mohl v Radomyšli ocitnout (tedy pokud tu nebyl náhodou už před 15. únorem 1915, což je datum jeho narukování).

Haškova pravopisná podoba Malčic, Sedlic a Štěkeně není sice zcela správná, ale tato místa, pokud si dobře vzpomínám, byla stejně časem přejmenována. Neobjasněným místem dosud zůstává Švarcenerský ovčín, kde Švejk přenocoval ve společnosti jednoho tuláka a pasáka dobytka. Radko Pytlík se domnívá, že se ovčín nacházel blízko Skočic, což se zdá být pravděpodobné, jak pokud jde o autorův popis místa, tak i z hlediska celkové typologie zdejší krajiny. Na rozdíl od rovinatých oblastí okolo Strakonice a Písku je krajina jižně od Skočic strmější; je to typická krajina pro pastvu ovcí, sám jsem tam ovce viděl. Milan Kovařík

mi v Radomyšli řekl, že se Švarcenberský ovčín nacházel blízko Protivína, což není nijak v rozporu s Pytlíkovou hypotézou, protože Protivín je jen devět kilometrů od Skočic.

Realie jižních Čech jsou v Haškově románu téměř bezchybné, a to včetně anekdot, které se v něm vyskytují až později. Na druhé straně však nesouhlasí časové údaje: není možné, aby Švejk překonal dvousetkilometrovou vzdálenost za tři dny a noci. Tyto časové „zkratky“ se objevují i při líčení Švejkových osudů v Budapešti a také ve třetím díle, v němž je popisován pochod z ukrajinského města Sanok do obce Liskowiec.

Bavorská epizoda

A jak je tomu s místními názvy ve zbytku románu, v němž se Švejk vzdaluje své rodné země? Hašek zde popisuje město Bruck an der Leitha/Királyhida, kam se dostal z donucení a kde proti své vůli riskoval život pro vojenské velení, se kterým nesympatizoval a proti němuž později bojoval se zbraní v ruce (Zborov 1917). Tento fakt může částečně vysvětlovat, proč jeho dřívější devětadevadesátiprocentní přesnost začala v této části románu tak dramaticky klesat. Hašek správně zmiňuje továrnu na cukr, konzervárnu, zámek Prugg a vojenský tábor. Oproti tomu hospody a nevěstince, o kterých píše, nelze vůbec identifikovat. Působí spíše jako fragmenty, které náhodně sestavil dohromady. V případě hospody „U bílé růže“ se může jednat o chybu v překladu. Ve městě Bruck an der Leitha se nacházela jedna kavárna (jež byla zároveň nevěstincem), jmenovala se „Zum Weissen Rössel“ (Altstadt 6); Hašek se pravděpodobně domníval, že Rössel znamená růže, zatímco ve skutečnosti to znamená kůň. Jan Berwid-Buquoy poukázal na to, že Jaroslav Hašek psal německé místní názvy s chybami také v povídkách s tematikou z Bavorska, z roku 1904. Hašek uměl německy velmi dobře, je však možné, že zdejší místní názvy pouze zaslechl; každý, kdo byl někdy v Bavorsku, vám potvrdí, jak je snadné udělat při jejich transkripci chybu. Ani dialekt okolo města Bruck an der Leitha není jednoduchý a navíc část města Királyhida (dnes Bruckneudorf) byla v té době maďarská. V některých případech se tedy mohlo jednat i o překlady z maďarštiny, kterou Hašek ovládal mnohem méně než němčinu. Tuto domněnku potvrzuje také Antonín Měšťan ve své studii o realích ve Švejkovi, v níž uvádí, že maďarské

jazykové prvky v románu obsahují mnoho chyb. Slavná ulice Soproni utca sice opravdu existovala, ale vypadala jinak, než jak je ve Švejkovi popisovaná. Ulice procházela vojenským cvičištěm a nikdy v ní nestály žádné dvoupatrové domy, ani tam nebylo železářství pana Gyuly Kakonyiho v domě číslo 16, jak to Hašek uvádí. Pan Kakonyi se objevuje také v *Dobřím vojáku Švejkovi v zajetí*, napsaném v roce 1917 v ukrajinském městě Boryspil; v tomto případě však bydlí v ulici Pistony, která je evidentně také smyšlená. Moje závěry o Haškově pobytu ve městě Bruck an der Leitha jsou do velké míry postaveny na studii Kláry Köttner-Benigniové, kterou jsem měl to potěšení osobně poznat. Velmi mi rovněž pomohli skvělí znalci místní historie Wolfgang Gruber a Friedrich Petzneck. Wolfgang Gruber mi také zařídil prohlídku bruckneudorfského tábora. Většina dřevěných domů z Haškovy doby už dnes nestojí, a to včetně hlavní strážnice, kde seděl Hašek ve vězení – stejný osud pak autor Švejka dopřál také samotnému Švejkovi, Markovi a Vodičkovi.

Maďarský guláš

A jak je tomu v Haškově románu s maďarskými reáliemi? Kromě hlavního města odpovídá většina reálií skutečnosti. Jediná malá postřehnutelná chyba je záměna obce Tiszalúc za Tiszalök. Hašek také zmiňuje neexistující místo Watian, to však může být míněno jen jako ironická narážka na německou výslovnost města Hatvan.

Zato v samotné Budapešti narazíme na mnoho nejasností. Vojáci zde čekali dva dny na další transport a z románu vyplývá, že to muselo být někde blízko Újpesti, nacházející se na severu Budapešti. Díky pomoci, poskytnuté mi Lászlo Polgárem, však mohu nicméně tvrdit, že vojenské nádraží bylo v Ferencvároszi, a nikoli v Újpesti. To samozřejmě nevylučuje, že by i druhé budapeštské nádraží nemohlo být využíváno k vojenským účelům; a zvláště v době krize by to bylo celkem logické. Nejasné jsou však i další budapeštské reálie. Obrlajtnant dal Švejkovi za úkol, aby mu sehnal oběd. Švejk díky své poslušnosti byl při plnění tohoto úkolu obviněn z krádeže slepice. Tato historka se měla odehrát v místě zvaném Išatačsa, které je ale podle všeho smyšlené. V doslovu k maďarskému překladu Švejka se uvádí, že se mohlo jednat o město Kistarcsa, což je ovšem v rozporu se

závěrem kapitoly, kde seržant Nasáklo stojí na nádraží ve městě Išatačša a smlouvá s prostitutkou. Ve městě Kistarcsa totiž žádné nádraží nebylo, železniční mapa Budapešti z roku 1913 to jasně ukazuje (dnes tu sice nádraží je, jedná se však jen o příměstskou železnici, která byla postavena mnohem později). Spekuluje se proto, zda se nejedná spíše o město Isaszeg. Z toho, že Jaroslav Hašek strávil svou cestu na frontu v zajateckém vagonu, lze usuzovat, že Švejkovy příhody z Budapešti nemohou být založeny na autorových vlastních zážitcích. Uspokojivější odpověď na tuto otázku bychom snad našli v archivu 91. pluku.

V částech románu, které popisují východní Slovensko, opět narazíme na několik chyb. Lastovce jsou uváděny jako Ladovce, mystické Milovice jsou pravděpodobně Michalovce. Názvy několika menších míst mezi Humenným a Medzilaborci mají sice špatnou pravopisnou podobu, ale lze je přesto identifikovat. Vysvětlení této Haškovy nepřesnosti je jednoduché. V té době se zde nacházely Horní Uhry a Hašek si místní názvy pravděpodobně překládal jen za pomoci své paměti a maďarské mapy. Alespoň tak to vidí Antonín Měšťan, a mně se to zdá velmi pravděpodobné.

Sochy, památníky i manévry

Když Hašek líčí děj na polském území, vypadá to, jako by měl k dispozici vojenskou mapu, jelikož používá polskou formu místních jmen (bez polských speciálních znaků). Výsledek je až na pár chyb překvapivě přesný. Pravopisná podoba měst Liskowate a Týrana-Woloska není zcela správná, stejně tak Wojutice. Několik dalších míst se mi nepodařilo identifikovat, jde však o místa sekundárního významu.

Řada nejasností je však v popisu města Przemysl, kde Hašek pravděpodobně nikdy nebyl. Měl jsem to štěstí, že jsem zde mohl zažít *Manewry Szwejkowskie*, každoroční akci, která se tu letos konala již po třinácté. Jde o vůbec největší akci věnovanou Švejkovi a byl to také jeden z mých dosavadních největších zážitků.

Závěr románu se odehrává v městě se „záhadným“ názvem Klimontów. Rozhodně nemůže jít o místo v blízkosti města Zoltance, jak se to uvádí v knize. Děj nasvědčuje spíš tomu, že se konec románu odehrává ve městě Kłodno Wielkie, které se však nikdy nenazývalo Klimontów. Členové České besedy ve Lvově

tuto moji domněnku potvrzují – letos by měl být na nádraží v Kłodnu odhalen Švejkův pomník.

Švejkovu cestu na východ lemují mnoho památníků. Jeho sochy se nacházejí ve městech Humenné (první socha svého druhu), Sanok, Przemysl, Skelivka a Lvov, ve městě Sátoraljaújhely stojí pomník přímo na nádraží. Proč nenajdeme nic podobného v Čechách? Přitom by se našlo mezi městy mnoho kandidátů, kam sochy umístit: Praha, Písek, Putim, České Budějovice. Vypadá to, jako by Švejk měl více příznivců v Polsku než v Čechách!

P. S. V putování po stopách Jaroslava Haška pokračuji dál až na Bajkal a zpět. Až do této chvíle pro mě byla cesta fantastickým zážitkem, a to hlavně díky setkáním se skvělými lidmi.

P. P. S. Při psaní tohoto článku jsem vycházel především z materiálů Radko Pytlíka, Antonína Měšťana a Kláry Köttner-Benigniové. Chtěl bych také poděkovat Richardu Haškovi, Jaroslavu Šerákovi a László Polgárovi za neobyčejnou podporu a inspiraci, kterou mi pro mou cestu poskytli.

(Autor je norský publicista, cestovatel a švejkolog.)

***Genius loci* Christiana Norberga-Schulze aneb Zasažení Prahou**

Lenka Popelová

Známou knihu norského historika a teoretika architektury Christiana Norberga-Schulze (1926–2000) *Genius loci – k fenomenologii architektury* (z roku 1980, v kvalitním českém překladu Petra Kratochvíla a Pavla Halíka vyšla v roce 1994 a v reedici v letošním roce) můžeme vnímat nejen jako oceňované dílo z pomezí architektury a filozofie, ale i jako svébytný výraz česko-norských kulturních vazeb. Své úvahy o povaze *genia loci* totiž autor zformuloval na příkladu Prahy, kterou si velmi zamiloval. V jeho knize je Praha uvedena vedle Říma a Chartúmu, jež mají natolik specifický *genius loci*, že se daný pojem dá nejlépe vysvětlit právě na příkladu těchto tří měst. Řím byl pro

Norberga-Schulze městem *klasickým*, věčným, obnovujícím se v mnoha etapách, od klasického Říma přes renesanci po baroko. Chartúm městem *kosmickým*, kde sjednocujícím prvkem rozdílné koloniální a domorodé architektury je písek a voda. A Praha? Ta byla pro Norberga-Schulze městem navýsost *romantickým*, které mělo svým způsobem nejbližší k jeho milované severské krajině.

Zaujetí fenomenologií...

Norberg-Schulz jakožto představitel fenomenologického výkladu architektury se zajímal o to, jaká je skutečná povaha věcí kolem nás, jak je vnímáme a chápeme, nezatížení danými ideologickými racionalisticko-modernistickými vysvětleními, jak bylo v architektuře po dlouhou dobu běžné. Nechce tedy, abychom architekturu a prostředí soudili podle toho, jestli odpovídají modernistickým předpokladům (tj. zda jsou „racionální“, lehce měřitelné, kvantitativní, ekonomické, unifikované, prefabrikované, s hladkými stěnami bez dekoru a bez kontextu).

Norberga-Schulze naopak zajímá přirozená povaha věcí, všímá si jejich kvalit, vlastností, vztahů i jejich geometrických tvarů, fascinuje ho stín, světlo, teplo, chlad, které na nás může v různých prostorách působit různě. Oslavuje prostotu i dekor. Znovu objevuje význam krajiny, sídla, domu, ulice, náměstí, křižovatek, dvorů a loubí. Norberg-Schulz totiž míní, že prostor by měl být něčím, co smysluplně užíváme a prožíváme, s čím se identifikujeme a kde se dobře orientujeme. A nesejde na tom, jestli jde o přírodní místo, či člověkem vytvořené umělé prostředí.

K tomuto vnímání prostoru jej inspirovala prostorová psychologie. Byl také ovlivněn Martinem Heideggerem, od něhož přejal zájem o etymologii, a i některé konkrétní pojmy jako věc, bydlení, místo, jež aplikoval na architekturu. Vycházel i z vizuální teorie amerického sociourbanisty Kevina Lynche z konce padesátých let, který se také zajímal o to, jak běžní lidé vnímají obraz města.

... a zasažení Prahou

Norberg-Schulz Prahu oslavuje jako romantický umělecko-krajinový výtvar zasazený do specifického klimatického prostředí.

Fascinuje ho jak její topografie – řeka, kopce, zeleň –, tak i zachovalost a kompaktnost historického urbanismu i vrstvení historických slohů a otevřenost různým kulturním vlivům. Magickou sílu má i pražské světlo filtrované oblaky a mračny na nízké obloze. Vidí Prahu jako magický útvar. Vzpomíná Kafku a Meyrinkova *Golema*, ve kterém se „záhadná místa Starého města stávají hlavním tématem. [...] Všechny domy zde mají hluboké kořeny, ve vrstvách dějin, vyrůstají z těchto kořenů a jejich individuální jména připomínají legendární minulost. Architektonicky jsou tyto kořeny vyjádřeny těžkým a masivním přízemím, nízkým podloubím a hluboko zasazenými vstupy. Při procházce starou Prahou má člověk pocit, že je na dně prostorů, které jsou tajemné a hrozné zároveň, hřejivé a ochraňující.“

Básnicky působivé jsou i autorovy úvahy o tom, že sepětí zdejší architektury se zemí nachází svůj protějšek v touze po nebi, v oněch slavných stech pražských věžích a v jedinečné dramaticky graduující siluetě Hradčan. Ptá se: „Je někde na světě jiné město, jehož charakter by byl takto konkretizován v jedné vedutě, která zahrnuje všechny úrovně prostředí, počínaje krajinou a konče artikulací jednotlivé budovy?“ Architekturu Prahy hodnotí jako kosmopolitní, jelikož se zde prolínalo množství vlivů (němečtí, italští a čeští stavitelé).

Ačkoli existuje řada podrobnějších knih o dějinách a architektuře Prahy, tomuto Norovi se podařilo mimořádně výstižně popsat její charakter a specifický duch. Po přečtení jeho knihy budete vědět, že „architektura je prostředkem, který člověku poskytuje existenciální oporu – vytváří existenciální prostor“. Také to, že prostředí ovlivňuje lidské bytí a že úlohou architekta je vytváření míst naplněných významy a pomáhajících člověku bydlet a žít. Proto musí být prostředí citlivě utvářeno a ochraňováno – abychom si lépe a silněji uvědomili charakter místa, tedy *genius loci*, o němž se dnes tak často píše, aniž by se vědělo, co to vlastně je.

(*Autorka je historička a teoretická architektura.
Působí na Stavební fakultě ČVUT.*)

A loď se potápí

Zdena Mejzlíková

Norský film není zrovna častým zjevem v českých kinech. Před třemi roky se v nich úspěšně promítal karlovarský vítězný *Kurz negativního myšlení* (2006), letos se objevil *Bezva chlap* (2010), oceněný na Berlinale. Avšak pro pozoruhodné kousky, které nezakoupí distributoři, si divák jako obvykle musí zajít na festivaly. Tiskové materiály letošního Febiofestu mě na film Pála Jackmana *Jernanger* (2009) nalákaly informací, že jeho režisér před deseti lety odstartoval norskou „novou vlnu“ a že se ve své tvorbě soustřeďuje především na psychologii postav.

Jernanger je jméno výletní lodi. Vysloužilá, zrezivělá loď kotví ve stavangerském přístavu na jihu Norska. Obývá ji starý cynický bručoun Eivind, který se přes den poflakuje v podpalubí, po večerech se společně s kumpány utápí v hektolitrech vodky a stejně jako jeho loď pomalu chátrá. Poklidné a prázdné uplývání jednotejných dní naruší až příchod dvou vetřelců, kteří nezávisle na sobě rozkolísají strnulou palubu Eivindovy mysli a přimějí ho k pohybu. Mladík Kris nachází na lodi útočiště při útěku od své dívky Eriky. Když zprvu nepřátelsky naladěný Eivind zjistí, že Kris není žádný narkoman ani zloděj, nýbrž jen odvážný kluk, který hodlá vyplout kamsi na moře se stejnými ideály či iluzemi, jaké měl kdysi on sám, přijme jej za společníka a spiklence, navenek pod hlavičkou zaměstnání. Pracovní síla se mu totiž hodí k uskutečnění plánu, který pojal v souvislosti s dalším hostem. Tím je jeho životní láska Beatrice, stárnoucí žena s dlouhými vílími vlasy. Po mnoha letech odloučení se Beatrice odhodlala učinit vstřícný krok ke svému dávnému snoubenci. Nachází však samotářského podivína, nerudného, uzavřeného muže, zjišťuje, že z nemožného mladíka je nemožný stařec, a zklamaně odchází. Eivind, rozechvělý na nejvyšší míru, se však už rozhodl, že si tentokrát nenechá protéct štěstí mezi prsty, a pouští se s Krisovou pomocí do spravování lodi. Vidíme flashbacky, až kýčovitě romantické, kde se krásná Beatrice vynořuje z moře jako Afrodita, Ondina či Rusalka, objímá se s mladým a silným Eivindem, skotačí ve vlnách... Eivind teď vypráví Krisovi o tom, jak zamlaďa této své osudové ženě slíbil, že si pro ni dopluje k ní domů, na sever Norska, a ožení se s ní. Beatrice však jeho skvělou loď

vyhlížela marně, a když se svého milého, který bez jediného slova omluvy či výmluvy nepřiplul, nedočkala, vzala si časem jiného a vychovala s ním potomstvo.

Proč tehdy Eivind nedorazil? Zabloudil snad, nebo se mu do cesty postavily mořské příšery? Ano, zřejmě mocné podsvětní síly jeho nevědomí mu zabránily v cestě za Beatricí, ačkoli tím vytrubovaným důvodem byla touha po svobodě. Jen se nevázat, nenechat se spoutat ženskými chapadly ve stojatých vodách rodinného přístavu, rozjet se na moře, být volný, užít si... Nikdy však Beatrici nepřestal milovat a teď, na prahu stáří, když cítí, že se hloupě minul cílem, se rozhodne splnit dávný slib a vydat se pro svou vyvolenou. Kamarádi nad jeho bláznivým nápadem, plout podél celého norského pobřeží na chatrné lodi, jen kroutí hlavami, ale pomáhají mu lepit díry a uvádět loď do provozu. A mladého Krise vezme Eivind s sebou, je mu čím dál víc sympatický. Sympatheia (řec. sounáležitost) je k sobě přitáhla; Eivind se v Krisovi vidí a jaksi ho nepřiznaně adoptuje, Kris má ty nejlepší předpoklady napodobit jeho osud. Také on při svém úprku na moře zanechává v přístavu svou dívku. Přesněji řečeno těhotnou dívku. Tím pádnější důvod zmizet! Eivind mu to tatkovsky schvaluje, a když si rázná Erika dojde pro Krise až na loď, odhání ji, aby jim neказila jejich „mužské“ plány. Přesvědčuje Eriku po dobrém i po zlém, aby nechala nastávajícího otce svého dítěte odjet, dopřála mu volnost.

Ach, ta ženská chapadla, omezující muže v rozletu! Podle tradičního rozdělení rolí žena zahřívá domácí krb a muž se vydává objevovat svět, ona si ho chce udržet u sebe, on si chce zachovat svobodu – jejich touhy se tak tragicky míjejí. Boj pohlaví může nabýt přijatelné podoby jen ve vzájemném zprostředkování plnějšího života, v rovnováze „propouštění a návratů“, jak to na stránkách tohoto časopisu kdysi nazval Rudolf Starý. Když se ale tato dynamika poruší a jeden z aktérů dramatu vychýlí rovnováhu (žena nehodlá muže ani na chvíli propustit a udělá z něho domácího otroka, nebo muž odejde bez návratu), odřízne se od životodárného zdroje. Ženy jsou v tomto pomyslném zápase bezmocné, ale zároveň i silnější, na jejich straně je příroda a přirozenost – když se jim muž vzepře, zůstává osamocený a prázdný. V siláckém gestu osvobození z ženského svazujícího objetí mořští vlci jaksi přehlédli fakt, že loď vyplouvající za dobrodružstvím potřebuje svůj přístav, kam se bude vracet. Eivind a jemu podobní si hrají

na chlapáky, a přitom se ještě nestali muži. Takový *Věčný chlapec* jako bludný Holanďan – v našem případě Nor – brázdí širé moře v představě, že hledá svou ideální ženu, ty obyčejné z masa a kostí odmítá a přitom, aniž by si to dokázal uvědomit, krouží stále kolem sebe a hledá maminku. Pod pláštěm proklamované nezávislosti je *Puer* spoutaný pupeční šňůrou s *Matkou*, je vězněm své „svobody“. Eivind se chtěl oddělit od ženské pasivity, a tím jí zcela propadl, tedy své vlastní vnitřní pasivitě. Nechtěl zahrnovat v domovském přístavu se ženou, ale postihlo jej právě to, čemu se chtěl vyhnout: nakonec v přístavu zůstal trčet. A bez rodiny, bez lásky, beze smyslu, sám, jen v občasné společnosti podobných ztracených existencí. Nezakotvil, ale ztroskotal, stala se z něho troska. Dřepí v zatuchlém přístavu svého *Já*, utápí se v sobě samém, není schopen vyplout, ačkoli má k dispozici loď, dopravní prostředek.

Moderní muž má mnohé prostředky, ale nevyužívá je k *Velké cestě*. Jako od věků, nabízí se přece i nyní mytologém hrdinské „plavby po nočních mořích“, cesty přes nástrahy a nebezpečnosti hlubokých vod nevědomí až ke znovuzrození duše. Ovšem z lodi, jež muže měla nést k naplnění jeho životního úkolu *Hrdiny*, se dnes stal bar, kde se s kamarády oblužuje do bezvědomí. Při vši vnější aktivitě a akčnosti je současný muž v podstatných věcech naprosto pasivní. Má veliké možnosti *in potentia*, ale protože je nerealizuje, je z toho *impotentia*, jeden z příznaků krize mužství. Vítězný nástup Viagry a podobných „léků“ je výmluvným symptomem současnosti, jež trpí nemohoucností mužské duše.

Eivind nevědomě zaujal ke Krisově dívce postoj podobný jako kdysi k Beatrici. Mladý pár má opakovat historii svých symbolických rodičů, stigma se předává další generaci. Erika stejně jako Beatrice představuje *Animu*. Ta může a má takového hochu, který se rozhodl pro barvitý život dobrodruha, vysvobodit z jeho dětinské sebestřednosti a vylákat ho na nebezpečnou plavbu směrem k druhému člověku. Zjevení Animy vždy vedlo muže k odpoutání od matky a nalezení sebe. Ovšem dnešního *hrdinu*, schlíplého a bezmocného, nedokáže k této Velké cestě vyprovokovat ani sebekrásnější tvář Animy, jejímiž zesvětšilými obrazy v reklamách a módních časopisech je inflačně obklopen a zahlcen. Není to ale jen krize mužství, ve všeobecném narcismu a infantilismu, živeném kultem věčného mládí, věčné svobody a neomezeného „užívání si“, dnes jako by lidé obecně,

muži i ženy, nebyli schopni normálního vztahu. Virtuální svět nabízí spoustu pohodlných náhražek a realita umožňuje instantní romance bez závazků, následků a jakékoli zátěže. Klasický partnerský vztah totiž vyžaduje námahu a obět, obtížnou cestu od *Já* k *Ty*, kterou se nemálo lidí dnes již zdráhá vykonat, vždyť narcistního uspokojení lze dosíci i bez toho. Syndromem nezakotvenosti mohou tedy trpět i ženy, jež přebírají čím dál více *solárních* vlastností, a jelikož jsou to nyní spíše vlastnosti Věčného chlapce než muže, takové ženy se snaží zbavit své ženskosti, také ony unikají od domácího krbu a těkají po moři otevřených možností ve strachu z nějakého „definitivního“, závazného, dospělého rozhodnutí.

Eivind se ale na stará kolena rozhoupal. Když ucítil druhou šanci, dal jakž takž dohromady loď a vyplul si pro ovdovělou Beatrici, pro svou staronovou nevěstu. Jenomže jeho zdraví je v podobném stavu jako záplatovaná loď, která se povážlivě naklání na bok a div se nerozpadne přetlakem prudce spuštěných kotlů. Eivindovo srdce přílišné rozčilení a vypětí neunese a starý kořala skončí ve špitále. Zde narazí na zapuzenou Eriku, která nenašla jiné řešení, než jít na potrat. (Co je lehčího, než se zbavit „následků“? Jenže zároveň, co je těžšího, než přijít o společnou budoucnost a zůstat s outěžkem a veškerou zátěží, z něj plynoucí, sama? Moralizátoři, co stále obviňují ženy „vražedkyně“, nechtějí vidět, že volba interrupce bývá nejčastěji reakcí na odmítnutí muže stát se otcem, reakcí na jeho *touhu po svobodě* a neochotu převzít dospělou odpovědnost. Mám dojem, že halasní mravokárci nevědomě přesouvají mužskou vinu na ženu.) Eivindova diagnóza zní „growing heart“, zbytnění srdce. Psychosomatická souvislost je zřejmá: celý život nedal Eivind prostor svému srdci, a to, co umenšoval, teď enormně roste. Zvětšuje se jeho srdeční svalovina i touha po lásce, a nabručený misantrop prchá z nemocnice s jediným cílem, vrátit se na loď a pokračovat v plavbě za svou Beatricí. Za každou cenu jí chce dokázat, že ji celý život miloval... Nynější lítost ale nezmění nemilosrdné, železné zákonitosti času (*jernanger* znamená doslova „železná lítost“) – už je pozdě. I adoptivnímu synáčkovi Krisovi je jasné, že loď ani stařec tu cestu nezvládnou, a sladká vidina nespoutané svobody se začíná korigovat nepříjemnými obrysy skutečnosti. „Syn“ vidí, kam „otec“, ten kurážný mořeplavec doplul: nikam. Eivind už ví, že prohrál, že dávným útekem od ženy ztratil a promarnil svůj život;

nakonec, když už jemu není pomoci, se tedy pokusí pomoci aspoň druhým, přerušit *circulus vitiosus* a sejmut prokletí z mladé dvojice. Pochopí, že v této hře jde skutečně o život, a na poslední chvíli zachraňuje nenarozený život. Pro Krise bylo setkání se starým ztroskotancem jakousi homeopatickou léčbou (podobného podobným), Eivind mu posloužil jako vzor, v posledku negativní, jako varování. Loď se nadobro potápí, ale vychází z ní – jako z břicha velryby – proměněný mladý hrdina, který pochopil, kde se odehrává to opravdové dobrodružství, Odysseus, který konečně našel svou Ithaku.

Jackmanův film myslím nenaplnil své až přílišné ambice, které čouhají z jeho občas křečovitě okázalosti a doslovnosti, používající watzlawickovského mechanismu „jen houš“. Slušelo by mu více střízlivosti a uměřenosti, scénář mohl být purističtější a například redukovat počet epizod v nemocnici a pokusů o vyplutí. Vždyť se příběh pohybuje na půdě archetypických témat (moře, loď, cesta, hrdina, femme fatale), která jsou silná sama o sobě, nebylo tedy třeba tolik tlačit na pilu. Přepjatá melodramatičnost kazí dojem z filmu zejména v závěru, při odvrácení Eriky od potratu, kaširovaná krása flashbacků mi ale na rozdíl od jiných recenzentů nevádí, neboť taková barvotisková idealizace vzpomínek je normální a toto pojetí onen mentální proces vyjadřuje právě přiléhavě. A polibek, na který Eivind s Beatricí čekali třicet let, milostná scéna naopak velmi realistická, dojemně nedojemná, nabízí jiný vizuální zážitek a nese jinou emoci než obvyklé filmové líbání pohledných mládežníků. Má v sobě opravdovost, hloubku, skutečnou závažnost, tíhu celého života, fatalitu a nezaměnitelnost. Připomeňme osvědčenou zkušenost, že nejen v těch umělecky nejaristokratičtějších žánrech a nejen v těch nejповedenějších dílech si duše nalezne svou potravu. Při všech výhradách *Jernanger* stojí za vidění a jeho svérázný hrdina s dosti *negativním myšlením*, skvěle zahrany Bjørnem Sundquistem, je taky svého druhu *bezva chlap*. Nakonec může říct se Zenónem: „Dobře jsem doplul, loď ztroskotav.“

(Autorka je psycholožka a esejistka.)

Po stopách národní identity Liv Ullmannové

Stanislava Přádná

K významné herečce, režisérce a spisovatelce Liv Ullmannové (*1938) se hodí spíš označení kosmopolitní či skandinávská umělkyně, i když norský původ k jejímu jménu neodmyslitelně patří. Do kinematografického povědomí se zapsala svou nezaměnitelnou fyziognomií s čitelnými mateřskými znaky. Jen o málokteré herečce lze říct, že do ní bylo vtěleno ženství v tak archetypální, přírodní podobě. Její tvář, obdařená mimořádnou senzitivitou, dokáže komunikovat s kamerou v intimní důvěrnosti jako s živou bytostí. Výrazná tvářnost, silné vyzařování osobnosti a samozřejmě talent jsou zřídla, z nichž Ullmannová v době své aktivní herecké tvorby čerpala nejvíc. Kameraman Sven Nykvist přiznal, že jednou při natáčení jí byl tak mocně dojat, že v slzách úplně zapomněl ostřit. Její tvář snímaná ve velkém detailu dokáže zrcadlit ty nejniternější prožitky – s výrazovou střídmostí, subtilní mimikou a maximální koncentrací emocí.

Bergmanovské tvůrčí pouto

Od poloviny 60. let minulého století tvořily herecké výkony Ullmannové nedílnou součást filmových autorských výpovědí Ingmara Bergmana (1918–2007): *Persona*, *Šepoty a výkřiky*, *Scény z manželského života*, *Podzimní sonáta* ad. Švédský režisér v ní objevil potenciál, o němž sama neměla tušení, a rozehrál jej jako vzácný vyjadřovací nástroj. Kvalitu své herečky vystihl lakonickým vyznáním: „Ty jsi moje stradivárky.“

Rozchod po šestiletém partnerství s Bergmanem vedl Ullmannovou k radikálnímu osamostatnění, v umělecké kariéře i v soukromé sféře (stala se svobodnou matkou). Emancipovala se od jeho autoritativního vlivu, vymanila se z temnoty a depresivních chmur Bergmanova filmového světa a přimkla se k vlastnímu naturelu – prosvětlenému, pozitivnímu. Opustila Evropu, a i když se do ní neustále vracela, úspěchy a hvězdná privilegia v Hollywoodu jí poskytly nový úhel pohledu i poznání odlišné mentality. Pendlovala mezi americkými a evropskými ateliéry, hrála v newyorských divadlech i v Norsku. Bergmanův „fantom“ se však opětovně zjevoval, Ullmannová hrála dál v jeho filmech

závažné, herecky náročné role. I když se sobě vzdálili, jejich tvůrčí pouto nebylo nikdy zcela přerušeno.

V letech zralosti uzavřela hereckou dráhu, aby mohla sama natáčet filmy, i s rizikem, že bude srovnávána s nedostižným Bergmanem. Je otázka, co ji víc motivovalo, zda vysoké tvůrčí ambice, anebo feministické úsilí přesvědčit o svých režijních kvalitách v převážně mužské profesi. Největší satisfakcí pro ni byl sám Bergman, když ji pověřil režii svých pozdních autobiografických scénářů *Soukromé rozhovory* (1996) a *Nevěra* (2000). Měla za sebou už realizaci náročných projektů *Sofie* (1992) a *Kristina Vavřincová* (1995), a navíc mohla využít odpozorované metody a praktické zkušenosti z Bergmanovy režisérské dílny. Určitě se s ním nechtěla (ani nemohla) poměřovat, a přesto její režijní přístup i styl kořenily v jeho filmech a vyhraňovaly se jakoby pod jeho garancí, aniž by ho epigonsky napodobovala. Byla si dobře vědoma, že filmy natočené s Bergmanem budou provždy zastíňovat vše, co vytvoří sama. A přesto ji to neodradilo.

Bergman jí svěřil roli i ve svém posledním filmu *Sarabanda* (2003). V této jímavé bilanční studii o bývalých partnerech, kteří se setkají na sklonku života, se režisér „své“ protagonistce naposledy poklonil – jako vynikající herečce i jako zralé, moudré ženě. A ona se podívala smířeně do tváře svého stáří.

Norské návraty

K norskému původu se Ullmannová vždy hrdě hlásila i v rámci své mezinárodní pozice, geograficky rozepjaté mezi dvěma kontinenty. V Norsku si průběžně udržuje paralelní domov, ale asimilace v mnohonárodním New Yorku jí umožnila uspokojovat vrozené odstředivé sklony. Sama hovoří o „nomádkém“ způsobu své existence: narodila se v Tokiu, vyrostla v Torontu a New Yorku, v norském Trondheimu prožila mládí, v Norsku také začínala na divadle, jen si kvůli studiu herectví „odběhla“ do Londýna. Debutovala v norském filmu, ale oslnivý vrchol filmové kariéry zažila ve Švédsku, kde se její norská identita poněkud vytrácela.

Norský film ji od roku 1969, kdy byla obsazena do role *An-Magritt* ve stejnojmenném filmu Arna Skouena, ostentativně přehlížel, pomíneme-li Bergmanův film *Podzimní sonáta* (1978), natočený zde ve švédsko-norské koprodukcí. Filmovou nabídku dostala „doma“ až v roce 1983, kdy ztvárnila titulní postavu ve

filmu *Jenny* (režie Per Bronken) podle románu Sigrid Undsetové. O závažnosti této volby svědčí dilema, jež musela rozetnout mezi *Jenny* a nabízenou rolí matky v Bergmanově filmu *Fanny a Alexandr* (1984); později s trpkostí usoudila, že její rozhodnutí nebylo správné.

Příležitostí zcela ojedinělou, ba vysněnou však byla scenáristická adaptace a režie filmu *Kristina Vavřincová* (1995) podle jednoho z nejvýznamnějších děl norské literatury. Ani tento projekt jí nebyl nabídnut přímo, nýbrž až jako náhradnici po odstoupení původního režiséra.

Kristina literární

Knižní trilogie *Kristina Vavřincová* je považována za národní norský klenot s puncem nejvyšší ryzosti (*Kristin Lavransdatter*, 1920). V českém překladu knihy je respektován norský jazykový úzus, podle něhož druhé ženské jméno značí dceřinu příslušnost k otci a jeho jménu, proto se píše „Vavřincova“ s krátkým *a*. I s tímto vědomím používám v textu český, gramaticky běžný tvar ženského příjmení s dlouhým *á* – *pozn. aut.*). Nobelova cena, kterou Sigrid Undsetová (1882–1949) za historickou románovou ságu obdržela, význam knihy ještě posvětila. Literární hrdinka se stala ve čtenářském povědomí uctívaným a oživovaným mýtem (na místě, kam autorka děj knihy situovala, stojí dokonce Kristinin pomník). Zejména norskými čtenářkami je adorovaná jako ztělesněný symbol ženského údělu a silná osobnost, vystavená nerovnému zápasu s osudem. Ztotožňování se s touto heroinou a její přivlastňování u Norů připomíná v mnohém obdobný vztah Čechů k *Babičce*, jakož i feministické přisvojování spisovatelky Boženy Němcové v jejím emancipovaném, kdysi kontroverzně posuzovaném ženství.

Undsetová transformovala do Kristinina příběhu vlastní životní koncept a hrdinčinu věrohodnost zvýraznila i autobiograficky prožitými zápletkami a motivy. Ačkoli rozsáhlá románová sága zachycuje obtížnou cestu hledání ženské identity ve středověkém Norsku ve 14. století, Kristina je autorkou zjevně vnímána optikou 20. století.

Zhutnění románového děje pro potřeby filmu (první díl má název „Větec“) by mohlo vyznít bezmála jako sentimentální historka z červené knihovny. Mladičká zemanská dcera, již rodiče

zaslíbili vybranému ženichovi, se vášnivě zamiluje do jiného, staršího muže šlechtického rodu, jemuž podlehne. K tomu, aby dosáhla sňatku s charakterově nespolehlivým rytířem Erlendem (který žije v nemanželském svazku s vdanou ženou a má s ní děti), vynaloží Kristina veškeré úsilí, obětuje svoji panenskou čest, dopustí se zrady na otci i porušení Božích přikázání.

Její umanutě vyvzdorovanou lásku pak neodlučně provází doživotní trýzeň z neodpustitelného hříchu před Bohem. Podstupuje proto až masochisticky kruté tresty a asketická pokání (měla „talent pro pocit vlastní viny“, píše biografka Undsetové Miluše Juříčková). Temnou předzvěstí hrdinčiny anabáze je už v prvním dílu triptychu apokalyptická scenerie hořícího kostela.

Ačkoli hrdinčino téma můžeme považovat za čistě ženské, zvláště v nezapírané tělesnosti a erotice, nechybí mu ani spirituální přesah. Ze soudobého pohledu se jedná o existenciálně nazřený příběh, vsazený do přesně konkretizovaných dějinných souřadnic, který v závěru transcenduje do duchovního usmíření ve zpokornělé katarzi.

Kristina filmová

Ullmannovou přitahovala v knize esenciální ženská tematika, kterou ve scénáři podtrhla v romantickém milostném příběhu, její vsadila do pečlivě vykresleného dobového půdorysu, s důrazem na syrovou krásu severské přírody. V obrazové koncepci se mohla cele spolehnout na mistrovství kameramana Svena Nykvista. Linii hrdinčina tématu pozvedla do centra pozornosti na úkor ostatních figur a zčásti i historického kontextu. Do charakteristiky postavy se podvědomě promítla, k čemuž přispěla i určitá fyzická podobnost s představitelkou Elisabeth Mathesonovou. Dokonce i herecky jako by v ní byla režisérka něčím přítomná a poznatelná (sama Ullmannová hrála Kristinu v divadelní drammatizaci v Rogalandském divadle v režii Tormoda Skagestada roku 1959).

Myšlenkově zjednodušené filmové pojetí se přidržuje převážně vnější dějovosti a její vizualizace v širokém pleneru přírodních scenerií. Tak jak je ve skandinávské kinematografii tradicí už od němé éry, dramatickosti krajiny zde úzce koresponduje s lidskými dramaty. V zúžení psychologické charakteristiky postav a jejich pouze naznačené, ale neprožité spirituality odpadl introspektiv-

ní vhléd do Kristininých stavů, který je v knize pro ni určující. V souladu s prvním dílem trilogie končí film velkolepým svatebním obřadem s euforickým happyendovým veselím (svatba tvoří rámec filmu obepínající celý děj jako rozsáhlou retrospektivu). V románu Undsetové je však toto vyvrcholení při vši slavnosti zakaleno – jak u Kristiny (už těhotná a trýznící se ztajeným prohrěškem), tak u jejích rodičů, u nichž nevítaná dceřina svatba iniciuje bolestné rozkrytí jejich manželského vztahu, o němž po letech začnou upřímně hovořit. Tady se předjímá druhý díl trilogie, kdy Kristina dozraje jako žena a matka, rodí jedno dítě za druhým a zažívá deziluzi v manželství, aniž svého muže přestane milovat. To už však v režisérčině filmu není (k plánované realizaci dalších dílů nedošlo kvůli konfliktním neshodám s producenty už v průběhu natáčení).

V našem krátkém zastavení není relevantní posuzovat, v čem Ullmannová ve filmové adaptaci románové předlohy obstála a kdy její *Kristina Vavřincová* splácela daň filmu jako masovému médiu a jeho produkčním požadavkům (režisérka se několikrát s hořkostí zmiňovala o tlaku producentů, aby zkrátila nadměrnou tříhodinovou metráž. Byla přesvědčena, že tato eliminace film zásadním způsobem umělecky poškodila – pozn. aut.). Jistěže některé nedostatky filmu jsou nepřehlédnutelné, zejména pokud jde o zpovrchnění figur protagonistů a zdouhavost určitých scén, jež vypadávají z dramatické struktury. Ani precizní Nykvistovy detaily herců v komorních dialozích nevyznějí vždy v bergmannovské hloubce a působí místy až samoúčelně – jsou stylově neorganicky prokládané rozmáchlými krajinářskými pasážemi. Na druhou stranu vytríbenost a kultivovanost obrazu sama o sobě vzbuzuje silné estetické zážitky. Podhledový záběr Kristiny jako nevěsty, zhlížející se ve vodní hladině nasvícené množstvím svíců, má téměř mystický účinek, stejně jako světelně prozářená scéna v chrámu, kde malá Kristina prožije duchovní iniciaci při setkání se starým knězem Edvinem (Erland Josephson). Fotograficky úchvatný je záběr sledující dva cválající jezdce podél řeky, na jejíž hladině se odráží jejich zdvojený obraz. Režisérčina herecká zkušenost při vedení herců je překvapivě pouze standardní, jejich výkony, ač vyhoceně expresivní a senzuální, nejsou výjimečné, ne každý zvládal nároky kamery v detailní blízkosti.

Bez ohledu na kritické hodnocení, stala se *Kristina Vavřincová* v režii Liv Ullmannové v norském kulturním dění událostí, která

rozezněla vlastenecké pocity domácích diváků. Uvedení filmu v kinech zaznamenalo oproti vlažným recenzím v tisku rekordní návštěvnost (je ovšem třeba dodat, že pouze v Norsku).

Střízlivě vzato, odmyslíme-li nacionální emoce, toto filmové dílo sice není uměleckým nezdarem, patří mu i zasloužený respekt, ale co se týká zvládnutí náročné realizace, jde spíše o umělecky průměrný, byť vizuálně pozoruhodný snímek, který se bezúspěšně pokusil proniknout skrz ilustrativní vrstvu k hlubší podstatě literárního díla. Připusťme, že i kdyby vznikl nadprůměrný film, vyvolal by pravděpodobně taktéž kontroverzní reakci, neboť dílo-monument Sigrid Undsetové, žijící vlastním životem, se bude asi vždycky vzpírat filmovému „znásilnění“.

Nadnárodní fenomén

Ačkoliv Liv Ullmannová dnes reprezentuje už odcházející generaci, imponuje jako celistvá, mnohostranná osobnost s tvořivou energií. Jako herečka se vymkla silou své přirozenosti umělé ikonizaci filmových hvězd a dosáhla svrchovaného uměleckého postavení. Její osobní profil dotvářejí autobiografické knižní reflexe (s názvem *Proměny a Rozhodnutí*), jež se nápadně odlišují od memoárové literatury, kterou dnes produkují všemožné kvazi-celebrity jako komerční zboží. Čtenářský ohlas jejích knih svědčí o vzácném daru otevřenosti a sdílnosti, díky němuž se mohou s jejími názory a zkušenostmi konfrontovat typově i profesně rozdílné ženy ze všech koutů světa. Samostatnou kapitolou je veřejná humanitární aktivita Ullmannové jako velvyslankyně organizace UNICEF, vypomáhající zemím třetího světa. I když se k ní její domovina chovala někdy zdrženlivě jako k „odrodilé Norce se švédskou aureolou slávy“, dočkala se i vysokých, ba královských poct za zásluhy propagující norskou kulturu. „Norská identita“ je obsažena v každé z fazet její osobnosti, avšak v celkovém úhrnu je nutno přiznat, že Liv Ullmannová je autonomní, nadnárodní fenomén.

(Autorka je filmová publicistka, působí na Katedře filmových studií Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.)

Putování rituálními krajinami Severu

Jan Pohribný

Kdysi v osmdesátých letech minulého století mě náhoda v podobě jedné z mála možností studovat v kapitalistickém zahraničí přivedla na půlroční stáž do Finska. V jejím závěru jsem se dostal také do Laponska a několik dní se zde plavil na kanoi do vnitrozemí skutečné tundry a odtud dál na sever Norska do Finnmarku. Setkávání živlu hor, skal a moře je zvláště pro člověka ze středu Evropy silným, takřka iniciačním zážitkem. Od té doby se datuje moje náklonnost ke Skandinávii, spojená s opakovanými návraty do míst zdánlivě pustých a nekulturních.

Proto bylo jedním z cílů mého mnohaletého projektu *Magické kameny*, který fotograficky mapoval známé, ale z pohledu běžné turistiky marginální památky z období megalitu v Evropě, ukázat lokality a země, které jsou ve většině obdobných knih ignorovány. Vedle českých menhirů, jejichž původnost je archeology stále zpochybňována, či kujawských dlouhých mohyl a kruhů Gótů na severu Polska, mne zajímala především Skandinávie. Dánsko a jih Švédska jsou megalitickými památkami, zvláště dolmeny nebo dlouhými chodbovými hroby a mohylami, doslova poseté, ale směrem na sever náhle klasické megality mizí a ve Finsku nejsou takřka vůbec. Nacházíme zde jen jejich mladší varianty v podobě mohylových pohřebišť doby bronzové anebo typické funerální sestavy kamenů do tvaru lodi z doby předvikinské. Kámen, i osamělý, měl zejména v rituálech spojených s duší zemřelého a s Matkou Zemí svoje uplatnění i v dobách středověku, kdy se mísily křesťanské a pohanské tradice, a to nejen na severu Evropy. Koneckonců mnoho kultur, které následovaly po prvních stavitelích menhirů, kromlechů, rituálních kamenných řad či dolmenů, tuto tradici převzalo nebo vytvořilo svou verzi trvalého a v krajině nepřehlédnutelného znaku či symbolu, který kamenné sestavy rovněž představují, vedle funkcí náboženských, orientačních, astronomických či ryze praktických.

Labyrint Holmengra – tanec panen

To, co činí Skandinávii jedinečnou co do počtu i variací v dávnych způsobech vymezování rituálního prostoru, jsou její četné kamenné a drnové *labyrinty*. Mnohé z nich se nacházejí na ost-

rovech a ostrůvcích Baltského moře a svým skutečným stářím jsou od opravdového megalitu vzdáleny tisíce let, neboť vznikly většinou až ve středověku. Tato prastará rituální struktura, symbol cesty životem s mnohočetnými zákruty, vás vždy přivede do středu, ke zklidnění, ke kontemplaci. Nehrozí vám ztráta ve slepých uličkách jako v bludišti, ale přesto vám může takováto malá pouť připadat nekonečná.

Podobně jsem se cítil během svého putování k jednomu z nejseverněji položených labyrintů v Norsku za polárním kruhem, jenž se nachází v jednom z fjordů u Barentsova moře, takřka u ruských hranic. Fascinovala mě představa, že i v tak odlehklých a neobydlených končinách existovala komunita, která takové místo zbudovala a využívala je přinejmenším jako navigační bod pro mořeplavce, jak to aspoň tvrdí zajímavá studie německých vědců, kteří zkoumali řadu labyrintů na ostrovech u jižního Švédska. Protože jsem se nevydával k labyrintu po moři, přijal jsem s povděkem instrukce od jednoho z místních znalců z města Kirkenes a také starou mapu, kterou mi k tomu účelu daroval. Podle něho bych měl do tohoto fjordu doputovat přes hory za pět hodin. Vyrázil jsem brzy zrána. Padla však mlha, mrholilo, značky žádné, pěšina se ztrácela v mokřadech a já také. Nebylo podle čeho se orientovat, jediné podle skal, po nichž jsem musel šplhat vzhůru a které klouzaly pod nohama jak led. Mnohokrát jsem ztratil v mlze směr, ale nakonec jsem po více než deseti hodinách bloudění v zátoce pod horami labyrint i opuštěné rybářské domky našel. Přespat jsem zde nemohl, neměl jsem pitnou vodu ani nic na spaní a také jsem slíbil své rodině, která zatím čekala daleko odsud ve finské části Laponska, že jí dám o sobě zprávu (signál zde pochopitelně žádný nebyl). Nohy jsem necítil, jelikož mi promáčené boty nadělaly puchýře po celých chodidlech. Ale nedojít do středu, do srdce labyrintu? To jednoduše nešlo. Ale jak teď odsud ven? Vzpomněl jsem si na popis starého rituálu nebo spíše hry, v níž je dívka, která stojí uvnitř labyrintu, spojena se svým milým tenkým provázkem a mladík se jí snaží dosáhnout, získat. Nit se však přitom nesmí přetrhnout. Říká se tomu Jungfrudans – tanec panen, a stejně tak se nazývají i všechny labyrinty. Připomnělo mi to moji situaci. Teď jsem stál sám uvnitř labyrintu se svýma bosýma bolavýma nohama, které mne musely donést nazpět přes kamenité kopce a vřesoviště, a moji blízcí, s nimiž jsem byl spojen, byli kdesi daleko. Po dalších sedmi hodi-

nách putování jsem byl již opravdu „na dně“. Těžká fotografická výzbroj a kluzký horský terén udělaly své a navíc se blížila noc. Zachránila mě horská salaš pastevců sobů. Doslova jsem se do ní pomocí svého kapesního nože vloupal. Noc jsem přežil v divné horečce, ale v suchu. Druhý den jsem se pak dobelhal na druhou stranu hor k autu. Mlha se zvedla a bylo krásně...

Alta – obrazy z doby kamenné

V dávné minulosti nebyval sever Norska tak drsný, jak se může zdát mnohým návštěvníkům dnes. Po ústupu severského ledovce po poslední době ledové (asi před deseti tisíci lety) bylo klima severní Evropy mnohem mírnější a některé kmeny, zejména předchůdci dnešních Sámů (Laponců), se zde proto po své dlouhé pouti, patrně až z oblastí za Uralem, počaly usazovat. Rozsáhlé plochy skalních rytin, objevených v sedmdesátých letech 20. století, ukrytých pod mechem, jenž pokrývá skály u městečka Alta, svědčí nejen o klasických loveckých námětech prapůvodních obyvatel a o způsobech jejich vzájemné spolupráce, ale také o řadě šamanských praktik a celkové spirituální orientaci. Skalní rytiny v Altě, jež se dnes nacházejí pod ochranou UNESCO, představují vedle daleko mladších skalních rytin z doby bronzové, na jižní švédsko-norské hranici v kraji Bohuslän, nebo vedle skalních rytin v údolí Val Camonica v severní Itálii, jednu z nejbohatších obrazáren našich dávných evropských předků, která zachycuje jejich život a představy.

Po několikadenním putování napříč podzimně zbarvenou severskou tundrou norské části Laponska, kde jediným živým tvorem, jehož za celý den potkáte, je sob, si člověk uvědomí, jak důležité místo má toto zvíře v životě i v celé historii Sámů. Desítky, snad i stovky skalních rytin sobů (ale také losů), které se nacházejí v Altě na skalách ohlazených ledovcem, svědčí o koexistenci člověka s těmito zvířaty, včetně jejich domestikace. Při pohledu na lovecké i pastevecké scény, rybaření a lodě, neznámé rituály či dokonce snad také postavu tři tisíce let starého lyžaře, který evidentně používá soudobou techniku skatingu, jsem si uvědomil onu úžasnou schopnost pro zkratku ve výtvarném projevu pradávňích umělců. Schopnost vše zjednodušit na základní tvar nebo obrys a přitom vyjádřit podstatu zobrazovaného výjevu. Kam od té doby dospělo umění? A vytvářeli vůbec pradávňí rytci tyto výjevy jako esteticky zamýšlené obrazy skutečnosti? Je to prosté sdělení pro dal-

ší generace, nebo je to vše určeno božstvům, duchům zvířat apod.? Takové otázky mne napadaly, když jsem se pokoušel některá místa v Altě fotografovat a čekal jsem na příhodné světlo. Odpovědi na to možná neznají ani erudovanější archeologové. Můžeme se pouze dohadovat, jaké místo si člověk doby kamenné přisuzoval ve světě, který ho obklopoval, s jakým respektem k přírodnímu řádu a jeho silám přistupoval a jak se to odráželo v jeho každodenních i mimořádných výročních rituálech, zasvěcených zejména duchům sobů, ryb či medvědů, což dodnes dokládají některé tradice, které se u Sámů zachovaly. Když se díváte přes tyto skalní rytiny k Altafjordu, je tu navíc stále cítit ono bezprostřední spojení člověka s okolní krajinou i nebem, které vás vždy přesahuje.

Ceavccegeadge – rituální kámen a pohřebiště Sámů

Pro hlubší studium rituálních praktik a pohřebních tradic prapůvodních obyvatel severu Norska, včetně jejich vztahu k životnímu prostředí, je vhodné na pobřeží Varangerfjordu, vůbec největšího ze severozápadních fjordů, navštívit oblast u vesnice Mortensnes, která je nazývána v sámském jazyce Ceavccegeadge.

Poprvé jsem spatřil toto místo v knize Arvida Sveena *Mytisk landskap (Mytická krajina)*, která velmi sugestivně zachycuje posvátné skály, rituální pukliny, pradávna pohřebiště, labyrinty i uctívané kameny severu Evropy. Arvid mi k této knize věnoval také jednoduchý grafický plakát, na němž je půdorys posvátného místa u Mortensnes – jedenáct prstenců z malých kamenů, v jejichž středu se nachází rituální kámen. Mrzelo mě, že jsem po dobrodružství s labyrintem Holmengra, který je odtud vzdálený jen 150 kilometrů, nenašel k cestě do Mortensnes dost sil a musel čekat a dívat se na plakát na stěně své pracovny několik let, než jsem se znovu do těchto míst na samém kraji Evropy vypravil.

Podle tradice, která se uchovala téměř do konce 19. století, byl rituální kámen potírán rybím olejem pro zajištění úspěšnosti lovu na otevřeném moři. Ojedinelost tohoto nakloněného menhiru, obklopeného soustřednými kruhy, jež se podobají labyrintu, nasvědčuje, že se zde nacházelo nejen mimořádné spirituální centrum, ale také jedno z nejrozsáhlejších saamských pohřebišť. Pod nedalekou horou Čiesti bylo nalezeno na tři sta hrobů ve formě drobných pohřebních komor nebo jen prostých kruhových otvorů v sutí z plochých kamenů. Vedle nich byly postaveny obětní kruhy,

jejichž stáří se odhaduje na 900 až 2000 let. Ty největší, které jsem viděl, měly až deset metrů v průměru, a svahy nad Varangerfjordem svým uspořádáním připomínaly instalace od proslulého krajinného umělce Richarda Longa. V prudkých poryvech větru jsem se dočkal světla, které bývá na severu přízračné a dramatické a které nejlépe vystihuje sílu tohoto místa i této nevšední krajiny.

Možná právě ona surová a civilizací ještě tolik nezkrocená pralvasť Sámů, Vikingů, trollů i jiných mýtických bytostí nás uchvacuje nejen svou monumentalitou, ale také tím, jak nás zde živly daleko přesahují. Člověk je při pohledu na rozeklané vrcholky hor, které vyrážejí z prudce bijícího moře i tišin a zákoutí severských fjordů či na nekonečné mokřady severské tundry, přítomen permanetnímu rituálu krajiny. Rituálu matky Země, který je zdánlivě neměnný, ale o to víc odhalující naše dávné a přirozené sepjetí s touto planetou.

Alta, Finnmark, Norsko. Nezvykle odlišné výtvarné pojetí jednotlivých sobů, posouvá interpretaci tohoto loveckého výjevu do mnohem symboličtější roviny. Stáří petroglyfu cca 4200–3600 př.n.l.

Alta, Finnmark, Norsko. Scéna se soby, ptáky a těhotnou ženou.
Stáří petroglyfu cca 3600–2700 př.n.l.

Labyrint Holmengra, Finnmark, Norsko.

Hoven, Lofoty, Nordland, Norsko. Posvátné kopce, hory, skály a kameny byly odpradávná důležitou součástí náboženství našich prapředků a mají své pevné místo v mytologii mnoha národů. Hora hoven na Lofotských ostrovech byla patrně pro první obyvatele těchto ostrovů tím, čím je pro nás Říp. V jejím okolí byly nalezeny doklady nejstaršího osídlení z doby kamenné, stejně jako důkazy vikinské přítomnosti.

Čiesti, Varangerfjord, Finnmark, Norsko. Pravděpodobně nejrozsáhlejší prastaré pohřebiště a posvátné místo Sámů v Norsku.

Pozůstatky rybářské osady nedaleko labyrintu u fjordu Holmengra; osada byla založena před více než tisícem let.

Namáhavá cesta k labyrintu Holmengra někdy poodhalila krásu tohoto konce světa, náhorních planin i jezer – Ucca Vinas, Finnmark.

Labyrint ve své základní sedmiprstencové formě na ostrově Brandön (Alandské ostrovy) mezi Finskem a Švédskem.

Labyrint u Finby v souostroví u Turku, Finsko, patří k těm nejmladším – pravděpodobně byl postaven až v 18. stol.

Ceavcgeadge (Mortnesnes), Varangerfjord, Finnmark, Norsko - rituální stéla s labyrintem – symbolickou cestou k úspěšnému lovu i plavbě a návratu zpět.

Český fotograf a pedagog Jan Pohribný (*1961) vystudoval Filmovou a televizní fakultu AMU. Řadu let vyučuje na Institutu tvůrčí fotografie Slezské univerzity v Opavě. Zabývá se volnou fotografickou tvorbou, ale také ilustrační fotografií, fotografií architektury, designu i průmyslových výrobků. Ve své volné fotografii se zaměřuje především na krajinu, k níž se dostal na základě své zkušenosti s tzv. land artem. V inscenovaných snímcích, v nichž používá často techniku luminografie i figurální motivy, imaginativně evokuje skrytou posvátnou dimenzi a dávnou paměť krajiny. To jej přivedlo rovněž k zájmu o megalitické památky minulosti. Kniha *Magic Stone* (Merrell Publishers, Londýn 2007; česká verze *Magické kameny* vyšla v témž roce ve Slovartu), kterou doprovodil textem anglický archeolog Julian Richards, patří v tomto smyslu k vrcholům dosavadního díla Pohribného. Od roku 1985 Jan Pohribný pravidelně navštěvuje Skandinávii, zejména Finsko, kde působí jako pedagog na výtvarných školách.

Hornes, Østfold, Norsko. Archeologové poznají, že na jednom z nejrozsáhlejších petroglyfů (norsky helleristning) u Hornes v Østfoldu na jižní norskó švédské hranici, zobrazujícím 21 lodí, je typ lodě z pozdní doby bronzové. Ovšem jaký tanec či rituál předvádí osamělá figura vznášející se nad jednou z lodí, již asi zůstane navždy tajemstvím.

„Čeští krajané vychovali novou generaci norských hudebníků...“

(Rozhovor s klavíristou a hudebním pedagogem Jiřím Hlinkou)

Red.: *Češi se často pyšní vyspělou hudební kulturou, ale někdy se zdá, že přitom těží hlavně z tradice. Nemáte podobný dojem?*

J. Hlinka: Naprosto souhlasím, Češi skutečně žili ze své bohaté hudební tradice od Mannheimské školy až do poválečných let. Po nástupu komunismu se sice umění stalo nástrojem ideologie a polické reprezentace, je však třeba přiznat, že tehdy byla zajištěna stipendia pro mladé umělce i finanční podpora pro profesionální orchestry. Nyní pocituji, že umění, včetně hudebního, prochází v České republice hlubokou krizí.

Red.: *Jaký vidíte rozdíl mezi obdobím před vaším odchodem do Norska a současností?*

J. Hlinka: V dobách mého studia na AMU v šedesátých letech působily v Praze velké osobnosti ve všech oborech. Pouze někteří však byli opravdu „kovaní“ komunisté, ti druzí pouze na oko. Bohužel, při přechodu z komunismu k demokracii si bývalá komunistická elita dokázala zachovat svoji „mafii“, a to i ve sféře kultury a umění. Mnozí se přitom stali „pravíčáky“. Po odchodu staré generace převzala otěže generace reprezentantů bývalé komunistické mládeže, která nebyla zdaleka vždycky na špičkové úrovni.

Red.: *Jak vnímáte úroveň norských orchestrů? Existuje v Norsku hudební těleso, které by mělo podobný zvuk, úroveň a prestiž jako Česká filharmonie?*

J. Hlinka: Celková interpretační úroveň českých orchestrů i úroveň hudebního školství, počínaje základními uměleckými školami až po vysoké školy, je solidní a ve srovnání s Norskem dokonce vyšší. Čeští špičkoví interpreti jednotlivých oborů jsou však na průměrné úrovni a nedaří se jim začlenit se do mezinárodní konkurence.

Red.: *V souvislosti s Norskem se často mluví o vydatné státní podpoře kultury. Platí to také o hudbě?*

J. Hlinka: Díky ropnému bohatství plynulo do kultury opravdu dost peněz. Kulturní a vzdělávací instituce si mohly dovolit angažovat velké hudební osobnosti. Například estonského dirigenta Marisse Jansonse, který dovedl filharmonii v Oslu na světovou špičku. V osmdesátých letech začala naftařská společnost Statoil podporovat novou generaci mladých nadaných hudebníků všech nástrojů. Poskytla jim mnoholetá stipendia, která je zbavila ekonomických starostí, takže se mohli neomezeně věnovat svému oboru. Ke stipendistům tehdy patřili například cellista Truls Mørk, houslista Henning Kraggerud a mnozí další. Budoucnost ale asi nebude tak růžová, vzhledem k tomu, že Statoil v nedávné době své dotace omezil, a to zejména na podporu jednotlivých festivalů a umělců.

Red.: *Působí či působilo v Norsku hodně českých hudebních umělců a pedagogů?*

J. Hlinka: Z českých umělců to byl například houslista František Veselka, který vychoval hráče na smyčce pro celý Stavangerský symfonický orchestr, dirigent Jiří Stárek v Trondheimu, šéfdirigent Národního divadla v Oslu Martin Turnovský. No, a od roku 1972 také já v Bergenu. Čeští krajané vychovali novou generaci norských hudebníků – jak orchestrálních, tak sólistů na světové úrovni.

Red.: *Máte nějakého svého žáka, který dosáhl vavřínů na světové klavírní scéně? Existuje něco jako „Hlinkova klavírní škola“?*

J. Hlinka: Z mých žáků se proslavili zejména Leif Ove Andsnes, Håvard Gimse, Steffen Horn, Christian Ihle Hadland a další.

Od roku 1972 jsem mimoto „odchoval“ více než dvě stovky dalších pianistů, kteří dnes působí jako pedagogové po celém světě. Troufám si říci, že díky „Hlinkově klavírní škole“ se celková úroveň norského hudebního školství značně pozvedla.

Red.: *V hudebním světě je pojmem skandinávský jazz. Existuje v Norsku nějaké vzájemné ovlivňování jazzu a vážné hudby?*

J. Hlinka: O jazzu se raději moc vyjadřovat nebudu, není to můj obor. Rád bych však podotkl, že vynikající jazzoví pianisté Dag Arnesen a Helge Lilletvedt rovněž vystudovali u mě na konzervatoři v Bergenu a byli velmi dobří i na klasickou hudbu.

Red.: *Jak už byl řečeno, Češi mají dlouhou a bohatou hudební tradici. Mají Norové také nač navazovat?*

J. Hlinka: Norská hudební tradice není tak bohatá jako česká, ale i Norové mají několik významných osobností. Asi každý zná jména jako Edvard Grieg, Ole Bull nebo Christian Sinding. Ze současných komponistů bych zmínil Geirra Tveitta, Haralda Sæveruda, Davida Monrada Johansena, jeho syna Johana Kvandala, Arna Norheima, Klause Eggeho a další. Všichni tito komponisté vycházeli, tak jako Grieg, z bohaté tradice norské folklorní hudby, jejímž jádrem jsou nejen tance a zpěv, ale hlavně specifický druh houslí zvaný „hardingfele“, což jsou housle s alikvotními strunami.

Red.: *Máte nějakou zvláštní vazbu k nejslavnějšímu norskému skladateli Edvardu Griegovi?*

J. Hlinka: Samozřejmě, hlavně k jeho klavírnímu dílu. Zajímavou perličkou v této souvislosti je fakt, že potulný muzikant Josef Šedivý, který učil mladého Griega hudbě na gymnáziu v Bergenu, byl Čech. Jeho jméno bylo bohužel přepisováno s chybami a poněmčováno, takže nakonec získalo podobu Schediwy. Sám Grieg se několikrát léčil v karlovarských lázních.

Ke svému poměru ke Griegovi mohu ještě dodat, že jsem v roce 1995 obdržel Cenu Edvarda Griega za zásluhy o rozvoj hudby a kultury v Norsku, s odůvodněním, že prostřednictvím svých špičkových žáků jsem „obnovil interpretaci Griegova díla a pozvedl ji do vyšších sfér“. Tuto cenu v jiných letech obdrželi také moji žáci Leif Ove Andsnes, Håvard Gimse a Helge Kjekshus.

Red.: *V čem se odlišuje hudební život v Bergenu například od hudebního života v Oslu? Mimochodem, co si myslíte o tamní nové opere?*

J. Hlinka: Bergenský kulturní život vrcholí každoročně v květnu hudebním festivalem *Festspillene i Bergen*. Místní symfonický orchestr *Bergen Filharmoniske Orkester* má pravidelné sezóny s abonementními řadami a koncerty jednou až dvakrát týdně.

Myslím ale, že města, jako je Oslo nebo Stavanger, nabízejí mnohem víc příležitostí pro hudební vyžití. Koneckonců, Oslo je přece jen hlavní město a Stavanger je sídlem naftařských společností, které hudebníky finančně podporují.

Pokud jde o novou budovu opery v Oslu, je ještě brzo dělat ukvapené závěry. Bude zřejmě podobně jako Opera v Sydney zápatit o přežití. Nepochybuji ale o tom, že norská společnost najde způsob, jak financovat tuto obří instituci, která bude ve velké míře také těžit ze spolupráce s etablovanými operními scénami Evropy.

Red.: *Existuje mezi oběma zeměmi v oblasti hudby nějaká výraznější spolupráce, případně dala by se nějak rozvíjet?*

J. Hlinka: Spolupráce existuje, ale příliš rozvinutá není. Například moji žáci, klavíristé Leif Ove Andsnes a Håvard Gimse, několikrát účinkovali na Pražském jaru a v cyklu České filharmonie, ale poslední plánovaný koncert Håvarda Gimse byl bohužel zrušen kvůli ekonomické krizi. Po založení mé klavírní akademie (www.jirihlinka.com) se mladí čeští studenti začali účastnit mých mistrovských kurzů. Dosud jich bylo osm. Někteří z nich se pravidelně vracejí, ale v žádostech se objevují i nová jména. Potíž je v tom, že většinou neseženou finanční podporu.

Red.: *Děkujeme za rozhovor a přejeme vám, aby počet absolventů vaší školy dál utěšeně rostl.*

(Za redakci rozmlouval Milan Hanuš)

*Pozn. red.: Klavírista a hudební pedagog Jiří Hlinka (*1944) studoval u profesorů Raucha a Páleníčka a už v sedmnácti letech hrál s nejvýznamnějšími evropskými orchestry. V roce 1966 se stal jedním z laureátů Klavírní soutěže Petra Iljiče Čajkovského v Moskvě. Kvůli nemoci rukou byl nucen přerušit profesionální kariéru sólového klavíristy a začal se věnovat pedagogické činnosti. V letech 1970 až 1972 působil na Pražské konzervatoři a posléze přijal angažmá v Bergenu, kde působí dodnes. Kromě toho vyučuje na Barratt-Due Institute of Music v Oslu. Mezi jeho žáky se řadí nejznámější světoví klavíristé. Za více než třicet let strávených v Norsku si Jiří Hlinka vydobyl významné postavení jako klavírista a hudební pedagog. V roce 1992 získal prestižní Lindemanovu cenu a Cenu Bergenského kulturního fóra, o tři roky později pak Griegovu cenu a v roce 2004 Zlatou královskou medaili za zásluhy o rozvoj kultury a hudby v Norsku. V roce 2007 obdržel cenu Gratis Agit, udílenou za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí.*

Druhá láska

Andreas Engh Seland

*Mladý spisovatel Andreas Engh Seland (*1981) je absolventem filozofických studií na Univerzitě v Oslu, kde obhájil doktorskou práci o Sørenu Kierkegaardovi. Publikovaná povídka zvítězila v literární soutěži nakladatelství Bokvennen. Spolu s dalšími dvanácti povídkami debutantů ji nakladatelství vydalo ve společné antologii pod názvem Løsrivelse (Rozchod). Vychází v překladu Jarky Vrbové.*

■ ■ ■

Byla typický exemplář svého druhu. Nijak zvlášť romantická, nijak zvlášť sentimentální. Emocionální. *Nejsem moc emocionální.* A dodala: *Takže nevím, jestli ti budu rozumět.* Nehrálo to roli. Mluvila většinou ona. Vychovala ji matka (jíž pohrdala) a veškerou svou dětskou lásku investovala do otce (který nikdy nebyl doma). Všechno mi vyprávěla. Nedala se zastavit. Měla úžasné boky, ale prsa už jí trochu povadla, připomínala patisony dlouho vystavené slunci. Potkali jsme se až vzadu v jedné zátoce, kde, jak jsem v hloubi duše doufal, budu sám, ale nakonec jsem byl rád, že jsem někoho potkal.

Stalo se to jednou v pátek.

Toho pátku jsem dorazil do práce brzy. Do práce, kterou jsem tehdy měl a bláhově jsem se domníval, že si ji udržím napořád. Nelíbila se mi. Nesnášel jsem ji. Lidi, rutinu, vyhlídky – všechno. Jisté uspokojení mi ale přece jen přinášela. Obvykle jsem si umiňoval, že se musím zaměřit na to pozitivní. Jsem vlastně šťastný člověk. To jsem si taky obvykle říkal. Na té práci se mi tedy líbila preciznost – systém, čísla, jež se navzájem podobala, pocit rovno-

váhy, harmonické vlnovky aritmetické struktury. Abstraktnost. Děsily mě nepřesnosti, ztráty a přebytky. Věci, které se odchylují od ideálu. Beru to tak, že čistě z hlediska čísel by se mělo všechno blížit nule. Je třeba zavést rovnováhu. Nevím ale, jak. Na univerzitě jsme se to neučili. Takový jsem měl instinktivní pocit; ovládl mě, když jsem seděl nad prvním účtem. Nemám rád, když je něčeho přebytek. Doma mám jen to nejnnutnější.

Matka byla silně nábožensky založená. Do morku kostí byla přesvědčená, že člověk vždycky musí za své hříchy platit. Něco na tom asi je.

Je to zvláštní, když na to pomyslím, ale v kanceláři jsem měl tolik šanonů s papíry, že pokrývaly stěny od podlahy ke stropu. Jejich množství bylo až neuvěřitelné, však některé z nich byly také prázdné. Můj malý osobní vtípek. Nejsem bez humoru. Jak už jsem řekl: jsem šťastný člověk.

Když jsem se vrátil, měli jediné volné místo – účetního. Obec není velká. Ale když se to tak vezme, jsem kvalifikovaný jen pro takové věci. Dosažené vzdělání v současné době neumožňuje ani šíři, ani možnost výběru. Tak jsem si řekl, že je v tom všem třeba nějaký smysl. Vlastně ani nevím, proč jsem se vrátil. Dlouho jsem žil ve městě. V činžáku, kde jsem nikoho jiného neznal, kde ani nikdo neznal mě, kde se každý víkend spustil požární alarm a ve výtahu to bylo pořád cítit močí. Nastěhoval jsem se tam v době, kdy jsem ještě nebyl dost zoufalý na to, abych si koupil lístek domů. Protože něco takového člověk může udělat, jen když není při smyslech. Nesmíš myslet na to, kam směřuješ.

Když jsem vešel ten pátek do kanceláře, napsal jsem na žlutý papírek *Všechno nejlepsi!*, nalepil ho na obrazovku a seděl jsem před ní, aniž jsem zapnul počítač. Neotevřel jsem zásuvky, nevytáhl si žádné papíry, dokonce jsem ani nerozsvítil lampičku.

Seděl jsem potmě, díval se soustředěně na prázdný psací stůl a doufal jsem, že mě tak někdo uvidí.

Tu a tam někdo přešel jako vždycky. Neumím říct kdo. Přehlídka zaměstnanců bez tváří. Neodvažoval jsem se podívat. Všichni to byli spořádaní lidé. Na místech, jako je tohle, pracují jen spořádaní lidé. Plodí je lesy a pole. Už s mateřským mlékem do sebe sají, že se musí přizpůsobovat měnícím se ročním obdobím a měnícím se podmínkám. Oplývají zdravým nasazením a ze všech sil se snaží přizpůsobit. Uprostřed lesů a polí není místo pro odpadlíky. Nikdy nemohli dělat nic podle svého. Mrhají

životy v tomhle věčném mlýně, a dokonce se při tom usmívají. Já se neusmíval. Celou dobu jsem myslel jen na souložení, a když jsem si představil, co si o mně pomyslí, píchlo mě u srdce. Pod stolem mi stál. To museli okamžitě poznat, jen se na mě podívali. Nejsem pro nikoho žádná záhada. To je můj problém. Jsem banálně průhledný, nejsem ani vysoký, ani tmavý, ani cizí, ani zajímavý. Nejsem z těch, kvůli kterým se ženy zapomínají.

Ženy svou sexualitu nesnášejí. Nenávidí, když jim ji někdo připomene soulož. Přes den jsou úplně bezpohlavní. Jsou jen šaty, blyštivé pozlátka a žlábek mezi prsy. Což takovým jako já moc možností neposkytuje. Když s nimi člověk mluví, nesmí se proboha tomu tématu ani přiblížit. Nesmí ho nechat koukat z očí nebo ho naznačovat pohybem úst. Aspoň tak tomu rozumím. Musí se s nimi mluvit, dokud jejich tajuplností neprosákne takové množství touhy, že nevědí, co dělají – pak může jít člověk do toho. Musí si je vzít tvrdě a surově. Přesně tak to chtějí. Všechny do jedné. Rozdíl mezi pohlavími spočívá v tom, jak se muži a ženy chovají ke svým pohlavním orgánům. Není na světě žena, která by tu svou kachničku měla ráda.

Když jsem žil ve městě, často jsem zašel do gynekologické ordinace. Posadil jsem se do čekárny a studoval přítomné ženy. Vzrušovalo mě představovat si, jakými nemocemi trpí – AIDS, syfilis, chlamydie, houby, opary, vředy a tak dále, a když přicházely, představoval jsem si, jak k těm nemocem přišly. Atmosféra v čekárnách byla těžká sexualitou a proviněním. Nikdy bych nemohl být lékařem, a nejen kvůli tomu.

Pak jsem šel na nějaké veřejné záchodky a onanoval jsem, nahlas jsem sténal a vystříkl na vsudypřítomné graffiti.

Blížilo se poledne a pořád ještě mě nikdo nenavštívil. (*Všechno nejlepší!*) Zatímco ostatní seděli v kantýně, vydal jsem se se svým vytrčeným kopím po chodbách. Všechno jsem viděl novými očima. Zelený koberec na zemi, světle žluté stěny, opotřebované zářivky, které bzučely a blikaly jako víčka devadesátiletého staříka. Co se toho dne stalo, ve mně rostlo a zrálo už dlouho.

Ivar měl kancelář hned vedle mě. Byl jako já středního věku. Už zešedivěl, trochu kulhal, ale ve tváři mu zářily modré oči, snad nejjasnější na světě. Za velkým psacím stolem seděl pevně a zeši-

roka a vypadal jako penzionovaný rytíř. V mládí dokázal ohnout tlustou železnou tyč holýma rukama, jak se povídalo. Nikdo nechápal, co dělá na místě, jako je tohle, ale po každém firemním vánočním večírku měl možnost vnořit svého ptáka do mušličky některé naší úřednice. Budilo to dojem, že se o něj střídají. Jinak s nimi během roku neprohodil slovo. Ne že by nechtěl. To ony se od něj držely dál. Jako by byl vyhrazený pro zvláštní příležitosti. Svým způsobem tomu rozumím. Jakmile otevřel pusou, zaneřádl člověku uši sajrajtem, co ukradl Paulu Coelhoovi a jiným sentimentálním béčkovým autorům – těm, co musejí psát o něčem dobročinném nebo „duchovním“, aby si dodali na významnosti. Vsadím se, že nevynechal jedinou kulturní akci, poslouchal jazz a moderní muziku s africkými rytmy.

Vešel jsem do jeho kanceláře a konstatoval, že je skutečně *picture perfect*. Na první pohled bez poskvrnky. Na lesklém dubovém stole tlustá zelená podložka na psaní, dokonale zarovnaná se stolem. Klávesnici odstrčil stranou pod obrazovku, která byla, celkem rozumně, vypnutá. Mosazná lampa se zeleným sklem zhasnutá, všechny papíry uklizené. Kůže na kancelářské židli se slušivou ošuntělou patinou. Fotograf by mohl okamžitě nastoupit. Z fotky umístěné před šanonem s nápisem *Dluhy* na mě zírala Ivarova bývalá žena. V rámečku na stole dcera oděná v cosi, co připomínalo uniformu anglické internátní školy. Měla obnažená stehna, tmavé dlouhé vlasy a brýle jako čtyřicítka. Přitom jí bylo sotva šestnáct. Vytáhl jsem svůj instrument a začal na něm pracovat. Ukázal jsem ho dcerunce a přešel jí s ním po břicho a stehnech. Sklo studilo a nadělal jsem na něm šmouhy.

V duchu jsem si představoval, jaké by to bylo otevřít rámeček a vytáhnout obrázek schovaný pod tím, který je vidět teď. Fotografie dcery shodná s tou horní, ale bez šatů – viděl bych všechno.

Vystříkl tenký pramínek a přilepil se na obrázek a desku stolu.

Nedělal jsem si hlavu s tím, že bych ho utíral, šel jsem k šanonům a zavedl ptáka do kulatého otvoru v šanonu. Zůstal jsem tak stát, tlačil se na chladné plastové hřbety plné účtů, a asi to stálo za to, protože jsem zapomněl na čas i na místo. Okolní plastové šanony tvořily příjemný chladivý obklad. Když jsem pohyboval boky, jako bych vnikal mezi dvě měkká stehna a myslel jsem na Ivarovu dceru.

Vtom stála ve dveřích Bjørg. Neslyšel jsem ji přijít. Ničeho

jsem si nevšiml. Jak dlouho jsem byl mimo? Objevil jsem ji čirou náhodou. Světlo mrklo a donutilo mě pootočit hlavu.

Co teď?

Nejdřív jsem dělal, že jsem si jí nevšiml – vždyť nevykřikla, paže si založila pod mohutné poprsí, balík dokumentů v ruce si přitiskla k tělu. V hloubi duše jsem nejspíš doufal, že vpadne dovnitř, popadne mi pindoura, poví mi, že takové věci se nesmějí dělat, že jsem zlobivý chlapec a že potřebuji někoho, kdo by se o mě postaral. *Budu ti muset dát lekci*, řekla by. Celý vánoční večírek jsem seděl vedle těch jejích naddimenzovaných prsou. Blůzu měla jako plot, jako balkon, přehradu, a přetékající maso jí přepadalo k potěše pána Boha, pactva nebeského a mě. Byl jsem neskonale šťastný.

Jak večer pokročil, slušně se namazala a potácela se po místnosti s flaškou vína v ruce. Záda měla ohnutá a hlavu sklopenou. Tížily ji starosti celého světa. Báł jsem se, že jsem jí třeba něco neprozřetelného řekl, a lámal jsem si hlavu, abych přišel na to, co to mohlo být. Nasával jsem jako houba. Paže jí ochable visely a ramena se jí pohupovala, jako by si je vykloubila. Všechno na ní viselo. Rty, oči, nos, uši. Ano, prsty se při chůzi skoro dotýkala podlahy. Blůza se jí vysoukala ze sukně a ukázalo se, že je na její krátké tělo moc dlouhá. Účes jí povolil a prameny vlasů jí lemovaly obličej jako mastné štrápce. Ivar ji samozřejmě klofнул, odvedl si ji na svůj stůl a tam, jak jsem přímo před sebou viděl, jakmile na ni položil ruku, začala ronit slzy. Slabě se na něho tehdy usmála. Něco mu řekla. Ten sviňák má štěstí. *Hlavní je timing*, řekl jsem si.

Hlavní je *timing*. Bjørg si zřejmě myslela, že do Ivarových šanonů močím.

Konečně jsem se podíval přes rameno, trhla sebou, uskočila dozadu, ale neřekla nic. Nevolala o pomoc. Zůstala stát ve dveřích a napřahovala ruku se složkou papírů, jako by je chtěla dát mně – jako by přišla do Ivarovy kanceláře kvůli tomu. Hned jsem se obrátil zpátky k policím, opatrně jsem ptáka vytáhl a zastrčil ho do kalhot. Celou dobu zády k ní. *Na druhou stranu*. Veden polovědomým nápadem jsem se s nástrojem viditelným v poklopci otočil a ukázal jí ho jako tajemství, které jí hodlám svěřit. Byla to moje poslední naděje.

Mlčela. Vykulila oči a na tváři se jí objevil náznak úsměvu. Svíraly se mi útroby, ale to bylo tak všechno. Koutky úst se jí roz-

táhly do úsměvu. Odkáslala si a zatěkala očima. Nebrala mě vážně. Nohy jako by měla přišroubované k podlaze. Věděl jsem, že chce, že nemůže, že je to beznadějně. Pak napřáhla ruku s papíry, podala mi je a zavřela oči. Zavrtěla hlavou a já si zatáhl zip. Dělal jsem jakoby nic. Dělal jsem, jako by šlo o každodenní situaci. Jako bych ji nepovažoval za něco výjimečného a myslel si, že ona vlastně žárlí, že já mám ptáka a ona ne.

Konečně se usmála. Ale nebyl to ani v nejmenším takový úsměv, v jaký jsem doufal. Byl hrozivý. Byl to kratičký, kousavý úsměšek.

Něco zadrmlolila, vešla do nitra kanceláře, chystala se mi podat papíry, ale pak si to rozmyslela a položila je na stůl. Zavrtěla hlavou, ale neřekla nic. Poté následovalo gesto, které mohlo znamenat, že právě prožila nekonečně dlouhý a trapný okamžik. Zaváhala a já cítil, jak po mně teče pot. Narovнала se, vypjala poprsí, obrátila se na mě, ale uhnula očima. Rychle se otočila a spěchala pryč, zahrnula ostře vlevo a zmizela na chodbě.

Pořád byl velký a tvrdý.

Vyšel jsem na chodbu a přejel očima vlastní přeplněnou kancelář. Za oknem stála na protější straně ulice šedivě natřená baptistická modlitebna. Scházeli se tam, zpívali a skřehotali, vrtěli boky a předstírali, že sex neexistuje. Zredukovali mučednickou smrt Ježíše na revuální číslo. Kus živého plotu a parkoviště mezi oknem a baptistickou modlitebnou v moři nestrávených dojmů. Nevrátil jsem se k sobě do kanceláře. Pokračoval jsem chodbou, prošel jsem nouzovým východem a s funěním jsem se nasoukal do auta.

■

V autě jsem měl revolver a náboje. Hned na parkovišti jsem vytáhl zbraň z přihrádky a potěžkal ji v ruce. Připomínala malé zvířátko. Cítil jsem, jak v kovovém pouzdře něco škrábe a brumlá. Revolver mě pálil v ruce. Držel jsem ho v natažené ruce a namířil na reproduktor na druhé straně kabiny. Vystřelil jsem. Střílel jsem, dokud jsem nevyprázdnil zásobník. Pak jsem revolver odložil a pomalu otočil klíčkem v zapalování. Štěrk zarachotil a řídké keře živého plotu se ve větru ohýbaly.

Po otcově smrti žila matka sama, a to až do své vlastní smrti. Myslel jsem na ni, když jsem vyjel na ulici, zabočil vlevo a kro-

kem minul baptistickou modlitebnu. Dělal jsem, že střílím do oken v budově – do jednoho po druhém. Představoval jsem si, jak skleněné střepy prší na židle a na hnědé koberce a lidé ječí hrůzou. Valí se ven hlavními dveřmi jako vykynuté těsto. Nebyl by mezi nimi ani jediný člověk. Redukovali by se na neforemnou masu, zbavenou všeho lidského. Ovce hnané na porážku. Na dveře jsem mířil dlouho.

Veškeré mé vzpomínky na dětství jsou zahalené do matčiných objemných neforemných květovaných šatů. Tvoří pozadí každé vzpomínky jako závěs. Brala mě sem vždycky v neděli a po nekonečném zpěvu a nezbytném prolévání slz jsme zašli k pastorevi. Seděli s matkou proti sobě na opačných koncích psacího stolu a zírali na sebe. Skoro nic neříkali. Usmívali se a žmoulali si cípy oblečení. Brzy na mě zapomněli. Seděl jsem na židli a pozoroval sluneční světlo pronikající oknem za pastorevými zády. Utvořilo mu zářivou gloriolu. Neměl vlasy, tak mu to Bůh musel vynahrádit jinak.

Zaparkoval jsem na dvoře modlitebny a čekal jsem. Zdržel jsem se tam hodinu a nikdo nepřišel ani neodešel. Několikrát jsem namířil revolver na hlavní dveře. Zhluboka a klidně jsem dýchal a relaxoval. Bylo to absurdní. Jako bych se ocitl v detektivce. *Pršelo a nikde nebylo ani živáčka. Lidi se v takový den drží doma. Čekal jsem na oběť víc než hodinu. Ten ďábel se neukázal. Třeba ho někdo varoval. Vyloučeno. Město je prohnílé. Všichni jsou koupení a podplaceni – kromě mě. Dokud s tím něco neudělám.*

Ze zaparkovaného auta jsem viděl přímo do okna Bjørg. Naklábnila se přes parapet a nespouštěla oči z parkoviště pod sebou. Světlo měla zhasnuté. Levou rukou si držela před pusou bílý kapesník a ramena se jí otřásala. Za jejími zády jsem tušil nějaký stín, ale ať jsem oči namáhal sebevíc, nepoznal jsem, kdo to je. Neotočila se, nepřestávala plakat, trvalo to aspoň půl hodiny. Když v afektu otevřela ústa, jako by se jí hlava rozdělila na dvě části a tma, jež ji obklopovala, ji odmetla do vzduchoprázdna. Po chvíli se zase oči a čelo vrátily na místo. Píchlo mě v břicho, a to bylo správné znamení. Vrátit se nemůžu. Ať je všechny vezme čert.

Asi za hodinu vyšel z krámu Einar. Vkloupytal na ulici a předvedl opilecký taneček, aby udržel rovnováhu a nesekl sebou. Jeden z nejlepších tanečků, jaké jsem kdy viděl. Dovrávorál na druhou stranu a opřel se o stříšku autobusové zastávky. Vypadalo to, jako by se k něčemu nějak nemohl odhodlat. Několikrát si sáhl na

hlavu, zahleděl se na nebe a párkrát se kradmo podíval k místu, kde jsem parkoval. Ne, rozhodl se. Sedl si na lavičku v přístřešku a klidně si složil ruce do klína. Tak to má být. Zazíval a přejížděl si rukama po stehnech. Začal s roztaženými prsty tleskat, ale rozmyslel si to. Vyskočil a pustil se toporně směrem ke mně. Jako bych neexistoval. Oči měl připíchnuté na velkou popelnici. Nic ho nemohlo zastavit. S hrdinským výrazem došel až k ní a nahnul se dovnitř, jako by tam čekal zlato a drahé kamení. Samozřejmě tam zahučel.

Byla to docela sranda, dívat se na třepající se nohy vytrčené do vzduchu. Jedna bota mu upadla. Křičel, ale zvuky byly zdušené a popelnice byla moc velká na to, aby se mu povedlo ji povalit. Zároveň ale moc malá, aby v ní měl dost prostoru.

Nastartoval jsem a jel. Z města, do hor. Už se nikdy nevrátím. Celou cestu jsem držel ruku na zbrani. Necítil jsem skoro nic – jen jakési ulehčení. Vlastně jsem ani neměl chuť se zabít. Šlo o logické rozhodnutí. Jediný způsob, jak získat znovu kontrolu.

Když jsem zastavil, moc nechybělo a byl bych omdlel. Zůstal jsem sedět, ruce na volantu, hlavu opřenou o podpěru, oči zavřené. Pot ze mě jen lil. Měl jsem křeče v lýtkách a v levém oku mě bolelo. Tepalo tam a tlačilo. Něco hrozilo, že praskne. Ve spáncích mi hučelo. Z přihrádky jsem vyndal láhev kořalky a pil jsem, dokud všechno kolem mě neuvolnilo místo alkoholu a bušení mého srdce nebylo tak odtažitě, že jsem ho slyšel, jako by tlouklo někde na zemi pode mnou.

Venku voněla sůl a horský vzduch. Z moře ke mně doléhal řev racků. Zavřel jsem dveře, zamkl a klíč si pečlivě uložil do kapsy. Cítil jsem se dobře. Cítil jsem se jako jakýkoli jiný turista. Osamělý chlápek v lůně přírody. Napil jsem se ještě trochu.

Balvany se vršily do zkamenělých formací a připomínaly mi ženská stehna, která někdo odsekal a pak připojil k sobě. Většinou byly porostlé křovím a mechem, ale našel jsem i holá místa, kde jsem se mohl procházet a sundat si dokonce boty. Hodil jsem je tak daleko, abych je už nikdy nenašel. Vzpomněl jsem si na kancelář a zhluboka jsem se nadechl. To je tedy místo! Rozhlížel jsem se s úsměvem napravo a nalevo a myslel jsem na koberec ode zdi ke zdi, na omšelé psací stoly a na ošoupané šanony. Vykadil

jsem se do skalní pukliny, umyl jsem se a osušil mechem. Moře bylo pusté. Nikde ani človíčka. Na druhém břehu nikdo, tady taky ne. Fantastické. Svlékl jsem se do půl těla a vychutnával si povívání lehkého větříku.

Už jsem si ani neuvědomoval, že držím revolver. Na všech stranách se výhrůžně a majestátně tyčily skály. Tvořily korunu obrovského stvoření, po jehož temeni kráčím. Srdce mi pod chodidlo bušilo. Krev mi šuměla v uších. Voda se černala, kráslena mnoha šedivými jizvami, které blikaly a klouzaly po studené hladině. Byl jsem skoro jako v nějaké extázi, otevřel jsem ústa a přiložil si ústí zbraně ke spánkům. Vzpomínám si, že mě rozbolely bradavky. Že se mi zkroutily prsty u nohou. Myslel jsem na dobu, kdy mě matka nechala číst bibli, zatímco šla s pastorem kvůli něčemu do sklepa. Vybavil jsem si, jak jsem se v jeho pracovně nudil. Myslel jsem na prach poletující v pruzích světla. Na svatozář, kterou nechal ležet na stole. Na hnědé záclony a na všechny ty plastické desky a papíry. Opatrně jsem vstal, obešel psací stůl a nahnul jsem se do světelného pruhu. Položil jsem si čelo na dřevo. Chtěl jsem, aby mi hlavu taky obklopilo světlo, ale byl jsem moc malý. Za oknem jsem viděl hřbitov a starý bílý kostel, kam jsme nikdy nechodili. Jako by už nikdo neumíral, napadlo mě tehdy, protože všechny náhrobní kameny byly staré, křivé a porostlé mechem.

Samozřejmě jsem to nedokázal. Nedokázal jsem zmáčknot kohoutek. V panice jsem vystřelil na svůj stín ve vodě, revolver jsem zahodil co nejdál a rozbřečel jsem se. Pocítil jsem takovou nenávist, že se mi žaludek sevřel a tělo se rozechvělo. Nenávidím nenávist. Zalitoval jsem. Už nechci. Nenáviděl jsem o to víc, že jsem nenávidět nechtěl. Nechtěl jsem ani umřít. Bůh ví, co jsem chtěl.

Vtom přiběhla. Vynořila se zpoza balvanu za mnou a popadala dech jako smečka psů. Pamatuji si, že mi připadalo zvláštní, že doběhla tak rychle. Nejen to, připadalo mi i dost divné, že tam vůbec je; ale jak mohla vědět, jestli tu nepobíhá nějaký zločinec, co zrovna zabil člověka a hodil ho do moře? Celé to na mě působilo dost naivně, že tak vtrhla na scénu zrovna ve chvíli, kdy vypálil revolver.

Zastavila se na balvanu, ještě chvíli trvalo, než se sípavě vydýchala, a pak zavolala: „*Všechno dobrý? Co se stalo? Poranil jste se?*“ Když to říkala, usmívala se, nesměle a váhavě.

Nevěděl jsem co říct.

fotokoláž Miroslav Huptych

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci
Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu